

DUE DATE SLIP**GOVT. COLLEGE, LIBRARY**

KOTA (Raj)

Students can retain library books only for two weeks at the most

BORROWER S No	DUE DATE	SIGNATURE

॥ आः ॥

काशी संस्कृत ग्रन्थमाला

१८१

१९६७

॥ श्रीः ॥

कृतितत्त्वसंग्रहः

रचयिता

दैवज्ञ श्रीविघ्नेश्वरोपनामकः

तृफानी शर्मा

सम्पादकः

पं० रामचन्द्रह्ला व्याकरणाचार्यः

चौरवेम्बा संस्कृत सीरीज आफिस, वाराणसी

१९६७

प्रकाशक : चौखम्बा संस्कृत सीरीज आफिस, वाराणसी
मुद्रक : विद्याविज्ञान प्रेस, वाराणसी
संस्करण : प्रथम, वि० सं० २०२४
मूल्य : ८-००

© The Chowkhamba Sanskrit Series Office

Gopal Mandir Lane,
P. O. Chowkhamba, Post Box 8,
Varanasi-1 (India)
1967
Phone : 3145

प्रधान शाखा
चौखम्बा विद्यामण्डल
'चौक, पो० बा० ६६, वाराणसी-१'
फोन : ३०७६

THE
KASHI SANSKRIT SERIES
181
ॐॐॐॐ

KṚTITATVA SAMGRAHA

By
Daivajña Śrī Vighneśwar Alias Tūfānī Śarmā

Edited By
Pt. Rāmchandra Jhā Vyākaraṇāchārya

THE
CHOWKHAMBA SANSKRIT SERIES OFFICE
VARANASI-1
1967

First Edition
1967
Price Rs 8-00

Also can be had of
THE CHOWKHAMBA VIDYABHAWAN
Post Box No 69,
Chowk, Varanasi-1 (India)
Phone 3076

आमुखम्

विदाङ्कुर्वन्तु तत्रभवन्तो मान्या घर्मशास्त्रीया विद्वांसो यन्मैथिलकुल-
कमलदिवाकरैर्देवज्ञभूपणैः श्रीविष्नेश्चरोपनामक्तूफानीशर्ममहोदयैर्निगद्योऽ-
यमल्पकायो घर्मशास्त्रीयनिरन्धः स्वसदृशेषु प्रकाशितग्रन्थेषु मान्यतम
इति । तदयं त्याज्य-संस्कार-वधूप्रवेश-वान्नु-यात्रा-राज्याभिषेक-गोचर-संकान्ति-
मिश्राख्येषु नवप्रकरणेषु विमक्तः । प्रतिप्रकरणञ्चास्मिन् विधिनिषेधयोः-
प्रामाणिकं विवेचनं पर.शतस्मृतिनामोष्ट्रेत्तपुरस्परं वरीवर्ति । वीरमित्रोदय-
कृत्यमहार्णवादि-महानिबन्धेषु च इतस्ततो विकीर्णानि व्यवहारोपयोगिस्मृति-
वचनानि यथाप्रसंगं सुकौशलेनात्र संकलय्य प्रस्तुतानि ।

प्रलशीणेषु तालपत्रेषु मिथिलाक्षरैर्लिखितस्यास्योद्धारश्रेयस्तु स्वर्गीय-
पण्डितभुवनेश्वरज्ञावैद्यमहोदयानामेव । ते हि पञ्चाशीतिवर्षा अपि स्वहस्तेनै-
वामुं नागराक्षरैर्विलिख्य मुद्रापयितुं मह्यमदुः । अहं चास्योपयोगित्वं विचा-
र्यत्किञ्चित्प्रयत्नेन मुद्रणात्स्ये प्राक्षिपम् । अनन्तरञ्चानेकत्र पाण्डुलिपित्पुटिप्रा-
न्तिवशात्तत्रत्यैर्मुद्राक्षरसंयोजकादिभिर्महदसौविध्यमस्मिन् कार्ये प्रकटितम् ।
तदा त्वस्य प्रकाशनाप्रकाशनयोरदृशतनिर्णयोऽहममुमादाय काशिकेयविद्वत्स-
माजसविधमुपागच्छम् ।

तत्र तावद् भैषज्यरत्नावल्याघायुर्वेदाकरग्रन्थसम्पादकैर्माननीयश्रीमत्स-
शंकरमिश्रैः, सुश्रुतसुधासंस्कृतव्याख्याव्याख्यातृभिः सभाष्यधर्मसिन्धुसम्पाद-
कैर्दानदीपिनारचयितृभि श्रीसुदामामिश्रैर्वैद्यरैश्च ग्रन्थस्याऽस्य सुसम्पादने
महत्प्रहास्यं प्रदत्तमेतदर्थं ते बहुशो धन्यवादाहर्हाः ।

इदानीं चाशुतोपासीमानुमहवशात् सर्वाङ्गपरिपूरितः प्रकाश्य प्रस्तुतः ।
आशासे चायं सर्वसाधारणजनानां धर्मशास्त्रविषयिणीं व्यानहारिकीमनुपपत्तिं
निवारयिष्यतीति ।

दोषावली }
वि सं २०२४ }

विद्वच्चरणचञ्चरीक-
—रामचन्द्र झा

विषय-सूची

त्याज्यप्रकरणम्		दिनत्रयानन्तरं ऋतुगमने दिनफलम्	३२
निषिद्धकर्मसु तात्कालिष्यस्तिष्य	२	ऋतुमतीकर्त्राकृतादिविचारः	"
विशेषतिथिवारनिषेधाख्यो दग्धयोग	"	आधानयोगोप्याधानयोगनैश्चित्यम्	३३
नक्षत्रवारदोषः	४	गर्भाधाने स्त्रीपुनपुसकयोगा	३४
आवश्यकै यमघण्टपरिहार	५	ऋतावगमने प्रत्यवाय	"
पापयोगानामपवादः	६	गर्भाधानानन्तरं कतस्थम्	३५
त्रितयनिषेधः	"	पुसवनम्	"
करणानि	७	पुसवनकालाः	"
शुक्रास्तादिषु त्याज्यानि	९	पुसवनसीमन्तयोर्विशेष	३७
अस्तमयादिफलम्	१०	सीमा-तोच्चयनकाल	"
अतिचारसमीक्षा	१२	सीमन्तकर्मणा सस्कृतो गर्भः	
लघ्वतीचारः	१३	सस्कृतो भवति	३९
महातिचारः	"	गर्भाष्टमे मासि विष्णुपूजनम्	"
चतुर्युगकुदिनानि	१४	अष्टमगर्भदोषापवादः	"
शुर्वादित्यदोषाः	१८	गर्भिणीपतिधर्मा	"
शुभाशुभदोषपाताः	२१	सूतीकागृहनिर्माणप्रकारः	४१
वर्षे सौरवर्षपरम्	२३	जातकर्म	"
लग्नदोषः	"	नामकर्म	४२
जन्ममासे कर्तव्याकर्तव्यविचारः	२४	नामकरणकालाः	४३
ज्येष्ठे ज्येष्ठद्वयस्य विवाहविचारः	"	तिष्यादिगण्डान्त	४४
जन्ममासलग्नम्	२५	गण्डान्तानां फलम्	४५
संस्कारप्रकरणम्		सर्वेषां गृहमूलजातानां शान्ति	४६
आचरजोदशनफलदिनिरूपणम्	२६	ज्येष्ठानक्षत्रजातस्य फलम्	४७
मासफलम्	"	मूलफलम्	"
वारफलम्	२७	मूलपुरुषः	"
लग्नफलम्	"	मूलवासः	४८
घ्नानफलम्	२८	मूले चरणफलम्	"
पक्षफलम्	"	भानृगण्डे विशेषः	४९
रत्नस्वलाघ्नानविचारः	२९	मूलशान्तौ महत्परिमाणम्	५०
प्रसुतीघ्नानविचारः	"	शौनकोक्तमूलशान्तिः	"
ऋतुमत्या घ्नानपरं वारफलम्	"	आरलेपानक्षत्रशान्ति	५४
गर्भाधानम्	"	कृष्णचतुर्दश्या जन्मदोषः	५७
गर्भाधानमन्त्रः	३२	पित्रोर्नक्षत्रे जन्मदोषः	"
		ग्रहणसमये जन्मफलम्	५८

आधोगादिजनितदोषशान्ति	५८	विद्यारम्भ	९४
कृष्णचतुर्दशीजन्मशान्ति	५९	समावर्तनम्	९५
एकनक्षत्रजननशान्ति	६१	द्विरिकावधनम्	९६
विजातीयापत्यप्रसवे शान्ति	६३	विवाह	"
प्रसूताद्यानम्	६४	अष्टौ विवाहाः	९७
शिशो रक्तवारोहणदुग्धपाननिर्णय	"	विवाहकाल	"
सूतिकाशवाध	"	विवाहयोग्यायोग्यत्वम्	९८
सूतिकापथ्यम्	"	कन्यासुलक्षणानि	९९
शिशो कटिसूत्रबन्धन भूर्युपेक्षन च	६५	कन्यादूपणानि	"
तत्र मन्त्रा	"	वरसुलक्षणानि	"
शिशो ताम्बूलभक्षणम्	"	जामातृदूपणानि	"
अष्टप्राशनम्	६६	कन्याया रजोदशानानन्तरमवस्थानं	१००
कणवेध	६९	न सुप्तम्	"
कन्याया नासिकावेध	७०	घृण्णीलक्षणम्	"
शिशोराधचौर (मुण्डनम्)	"	राशिद्विविचार	"
चौलकम्	७२	राशिद्विभेदा सद्गुणाश्च	"
बाह्यवाङ्मङ्गलम्	"	वर्णद्विविचार	१०१
शुक्रोदयास्तमानम्	७३	धरयतारा	"
गुरुदयास्तमानम्	"	घोत्रिद्वयम्	"
केतुखरूपाणि फलानि च	"	रज्जुद्वयम्	"
चौलप्रयोजनम्	७५	गणद्वयम्	१०२
अक्षरागम्भ	"	मद्वयम्	"
उपनयनम्	७६	प्राज्ञपष्ठकादीनि	"
गौणकालातिश्रमे विशेष	७७	नाडीविचार	१०३
आचार्यव्यवस्था	"	कन्यावरणम्	"
गुरुशुद्धिविचार	"	मण्डपपरिमाणम्	"
रविशुद्धि	८०	वेदीनिर्माणम्	१०४
गुर्वादिष्यशुद्धि	"	विवाहे प्रशस्तमासादि	१०५
उपनयनाधिकारेऽनभ्याय	८१	वेषविचार	१०६
आतुर्मास्यद्वितीया	८२	यामिप्रशुद्धि	१०७
अष्टकविचार	८३	उपग्रहा	"
सुगादिकथनम्	"	स्वाङ्गचक्रम्	"
गलग्रहा	८४	दशयोगचक्रम्	१०८
पौषादय शुक्लादिषाम्ना प्राज्ञा	८६	पञ्चकम्	"
श्वेतुनिर्णय	८८	लम्नादिभावफलम्	"
लग्नफलम्	९०	गोधूलि	११०
रव्यादिकफलम्	९२	वधूप्रवेश द्विरागमनप्रकरणम्	
घट्कर्माणि	"	वधूप्रवेश	११४
उपनयनादी मासफलम्	९३	द्विरागमनम्	११५

तत्र मासफलम्	११७	वस्त्रपरिधानम्	१४७
समवर्षफलम्	"	रोमवस्त्रधारणम्	१४९
अग्न्याधान-वास्तुप्रकरणम्		सतूल कञ्जुकधारणम्	"
अग्न्याधानम्	११९	सुवर्णरजतमिश्रिततन्तुमयवस्त्रम्	"
वास्तुविचार	"	वस्त्रनिर्माणम्	"
षोडशप्रकारक वास्तु	१२०	कुसुम्भादिभिर्वस्त्रजनम्	"
वास्तुमृत्तिकाचिह्न फलञ्च	१२१	कज्जलादर्शकृत्यम्	"
त्रिंशत्कुनविचार	१२२	केशवन्धनम्	१५०
मासनिर्णय	"	अलङ्करणधारणम्	"
वास्तुस्थापनप्रकार	११३	दन्तिदन्तच्छेद	"
सप्तशलाकालक्षणम्	१२४	उपानतपरिधान चर्मकृत्यञ्च	"
ग्रामवास्तुचक्रम्	१२५	शस्त्रप्रवालादिधारणम्	"
चन्द्रवास्तुचक्रम्	"	मद्यपानारम्भ	१५१
वृषभवास्तुचक्रम्	"	भूषाघटनम्	"
वास्तुपूजनविधि	१२६	त्रिपुष्करलक्षणम्	"
गृहनक्षत्रविशेष	१३०	रत्नयुक्तभूषाघटनम्	"
द्वाराग्नि	१३३	सुक्तासहितभूषाघटनम्	"
वर्गकथनम्	१३४	शस्त्रघटनम्	"
द्वारफलम्	१३६	साधारण घट्टनोत्खिलीकरणादिकम्	"
प्रवेशलक्षणे भावफलानि	१३७	सुद्रापातनम्	"
गृहप्रवेशविधि	"	वितानतूलिकोपघामादिनिर्माणम्	१५२
कुम्भचक्रम्	"	वस्त्रमयगोहादिनिर्माणम्	"
मिश्रप्रकरणम्		वस्त्रचालनम्	"
भूप्रवेश	१३९	सुगन्धभोग	"
हलप्रवाहनक्षत्रम्	१४०	शस्त्रधारणम्	"
हलक्रमम्	१४१	शय्यासनपादुकाभोग	"
वीजोत्पत्तिक्रमम्	१४२	सूचीकर्म	"
वीजवपनम्	१४३	शय्यासनारम्भ	१५३
धान्यच्छेदनम्	१४४	गजाधारोहनम्	"
कणमर्दनम्	"	सेवाकरणम्	"
धान्यानयनम्	"	सेव्यप्रभुलक्षणम्	"
सूर्पाद्यक्षक्रिया	१४५	भैषज्यमक्षणम्	"
धान्यस्थिति	"	नृत्यारम्भ	१५४
वीजवन्धनम्	"	नृपपुरप्रवेशनम्	"
धान्यनिष्क्रमणम्	"	महादानम्	"
धान्यादिविद्यर्धनम्	१४६	दीक्षाकाल	"
नवास्त्रम्	"	कूपारम्भ	१५५
		तडागारम्भ	१५६
		जलाशयसुरारामप्रतिष्ठा	"

देवप्रतिष्ठा	१५७	दूग्धनसग्रह	१६६
वैनाशिकनक्षत्राणि	१५८	छवगृह्यम्	"
प्रशस्तास्तितथय	"	तैल्य-प्रकृत्यम्	"
चारफलम्	"	कुम्भकारकृत्यम्	"
देवप्रतिष्ठार्थं नक्षत्राणि	१५९	काष्ठादिशिविप्रकृत्यम्	"
देवताघटनमुहूर्तं	"	स्वर्णकारकृत्यम्	"
सप्तर्षय	"	हौदारममणिकृत्यानि	१६७
श्रयविक्रयौ	"	नापितकृत्यम्	"
वस्त्रत्रयम्	१६०	धामीरकृत्यम्	"
दुन्दुभिमृदागादिकरवाष्पानि	"	चौरकृत्यम्	"
वशाथ मुजवाचम्	"	रोगनिर्मुक्तस्य बहिर्गमनम्	"
शृगषा	"	मल्लक्रिया	"
जलनपुटे यन्त्र	"	विपणि	"
मोदकवरतुभक्षणम्	१६१	राजसेवा	"
नवाङ्गनाभोग	"	राजस्वत्रचामरसिंहासनादि	१६८
नौकाघटनम्	"	मुद्राकरणम्	"
नौयानम्	"	शिविकारोहणम्	"
वीरसाधनम्	"	पत्याग दिनर्माणम्	"
गोमयविक्रयौ	"	रथकृत्यम्	"
पशुस्थिति	१६२	कोपसग्रह	"
पशुव्याघ्रा	"	निश्चेप	"
पशुदमनम्	"	द्रव्यप्रयोग	१६९
पक्षिकृत्यम्	"	ऋणग्रहणनिषेध	"
तत्राधोमुखादिनक्षत्रम्	"	स्त्रीणां मङ्गलस्नाननिषेध	"
वृषलतारोप	"	प्रेतधादम्	"
भैषज्यकरणम्	१६३		
रसोत्पादनम्	"	यात्रापकरणम्	
रससेवनम्	"	प्रशस्तनक्षत्राणि	१७१
वातरोगादौ तैलोपवेशनम्	"	प्रवरयोगा	१७४
सेवाचक्रम्	"	रवियोग	"
गजादिपशुकृत्यम्	"	सिद्धियोगा	"
परीचाकाल	१६४	तिथिवारोत्पन्नसिद्धियोगा	१७५
मैत्रीकरणम्	"	नन्दादियोग	"
शिवपकरणम्	"	गणनाक्रम	"
रोगिस्नानम्	"	स्याज्यघटिका	१७६
लम्बादिशुद्धि	"	लालाटिकलक्षणम्	"
नित्यचौरकर्म	१६५	योगिनीलक्षणम्	"
रमधुकर्म	१६६	शरयोगिनीलक्षणम्	१७७
काञ्जिकाधारणम्	"	राहुलक्षणम्	"

रुद्रलक्षणम्	१७७	संक्रान्तिप्रकरणम्	
कालविचारः	१७८	प्रदोषलक्षणम्	२०६
योगफलम्	"	संक्रान्तौ ज्ञानदानाद्यकुर्वतश्च प्रत्यवायः "	
उपालक्षणम्	१७९	मेघसंक्रान्तौ विशेषः	२०८
मध्याह्नम्	१८०	जन्मनक्षत्रे संक्रान्तिफलम्	"
सर्वाङ्गी	"	संक्रान्तिगणनम्	"
प्रस्थानभावफलम्	१८१	विषुवसंक्रान्तिचक्रम्	२०९
धरित्रीलाभयोगः	१८३	जलविषुवचक्रम्	"
वसुचयलाभयोगः	१८४	उत्तराणयणं चक्रम्	"
यात्रासमये पठनीयानि	१८५	दक्षिणायनचक्रम्	२१०
शकुनानि	"	पिप्पुपदीचक्रम्	"
अशकुनानि	१८६	षडशीतिफलम्	"
राज्याभिपेक्षप्रकरणम्		संक्रान्तिषु वृष्टौ जातायां फलम्	"
राज्याभिपेक्षसमयाः	१८९	संक्रान्तिनामानि	२११
गोचरप्रकरणम्		स्वनक्षत्रात्संक्रान्तिफलम्	"
सूर्यादिगोचराः	१९१	मलमासचयमासयोर्लक्षणं तत्र	
सूर्यादिचक्रम्	१९३	कर्तव्या कर्तव्यं च	"
ग्रहाणां दानानि	१९५	वारुण्यादियोगप्रकरणम्	
जन्मनक्षत्रे ग्रहणफलम्	"	महामहावारुण्यादियोगः	२१४
ग्रहणदोषोपशमनम्	१९७	रोहिन्द्वन्द्वदशरोहिणः	"
जन्मनक्षत्रजन्मरारयोर्ग्रहणे विशेषः	१९८	महाज्येष्ठी	"
ग्रहणे ज्ञानदानादिकम्	१९९	विजयायोगः	"
ग्रहणदिने भोजनकालविचारः	२००	अर्द्धोदयमहोदययोगौ	२१५
ग्रस्तोदये विशेषः	"	दशहरायोगः	"
ग्रहणे पुरश्चरणादिकं कर्तव्यम्	"	व्यतीपातयोगः	"
रथ्यादीनां ग्रहाणां प्रीत्यर्थं	"	रोहिणीयोगः	"
धार्परत्नानि	२०३	अद्भुतानि	"
योगादिदुष्टस्वनाशनायं दानम्	"	भूकम्पे विशेषः	"

॥ श्रीः ॥

कृतितत्त्वसंग्रहः

अथ त्याज्यप्रकरणम्

गणेशं महेशं प्रहेशं च नत्वा
मुदा ज्योतिषा संप्रहं सङ्करोमि ।
त्रिचित्राणि शास्त्राणि चालोक्य यत्नाद्
गुरोः पादपद्मं मुहुः संविविन्त्य ॥ १ ॥

तत्र सर्वकर्मज्ञमूढकालनिरूपण, तत्रादौ त्याज्यप्रकरणमारभ्यते । अत्र भीषतिः—

तिथिस्तु युग्मे खलु पक्षरन्ध्र भवेद् द्वितीयां दशमीं च हित्वा ।
दशं विना स्युर्विपमा वरिष्ठाः स्मृता मुनीन्द्रैर्नवमीं विहाय ॥ २ ॥

वशिष्टः—

चतुर्दशी चतुर्थी च अष्टमी नवमी तथा ।
पत्नी च द्वादशी चैव पक्षच्छिद्राङ्गयाः स्मृताः ॥ ३ ॥
क्रमादेतासु तिथिषु वर्जनीयाश्च नाटिकाः ।
भूताऽऽमृतत्वाद्दश शेषास्तु शोभनाः ॥ ४ ॥
दोषनाडीषु यन् कर्म शुभं सर्वं विनश्यति ।
विवाहे विधवा नारी घात्यः स्याच्चोपनायने ॥ ५ ॥
सीमन्ते गर्भनाशः स्यान् प्राशने मरणं ध्रुवम् ।
अग्निना दहते क्षिप्रं गृह्णारम्भे विशेषतः ॥ ६ ॥
राज्ञो राष्ट्रविनाशः स्यान् प्रतिघायां न संशयः ।
किमत्र बहुनोक्तेन कृतं कर्म विनश्यति ॥ ७ ॥

गृह्णतंचिन्तामणौ—

नन्दा मद्रा नन्दिकाख्या जया च ।
रिक्ता मद्रा पूर्णसंज्ञा मृताऽर्कान् ॥ ८ ॥
आदित्यभौमयोर्नन्दा मद्रा शुक्रशशाङ्कयोः ।
दुधे जया गुरौ रिक्ता शनौ पूर्णा च मृत्युदा ॥ ९ ॥

कृतितत्त्वसंपदः

पृष्ठादितिययो मन्दाद्विलोमं प्रतिपद्बुधे ।
सप्तम्यर्केऽधमा पृष्ठाद्यामाश्च रदधावने ॥ १० ॥

नारदः—

त्रयोदश स्युमिलने संख्यायास्तिथिवारयोः ।
ककचो नाम योगोऽयं मङ्गलेष्वतिगर्हितः ॥ ११ ॥
सप्तम्यामर्कवारञ्चेत् प्रतिपत्सौम्यवासरे ।
संवर्तयोगो विशेषः शुभकर्मविनाशकृत् ॥ १२ ॥

रत्नमालायाम्—

नष्टेन्दुपक्षीप्रतिपत्सु धीमान्
न ज्ञातु दन्तोत्कण्ठं विदध्यात् ।
कुर्वन्नवाप्नोति तदाशु नूनं
लक्ष्मीकुल्लघ्नातिजनोपपातम् ॥ १३ ॥

काशीखण्डे—

प्रतिपद्दर्शयष्टीषु नवम्यां रविसासरे ।
दन्तानां काष्ठसंयोगाद् दहेदासप्रमं कुजम् ॥ १४ ॥

नारदः—

पृष्ठां तैलं तथाऽष्टम्यां मांसं क्षीरं त्रिथौ कलेः ।
पूर्णिमादर्शयोर्नारीसेवनं परिवर्जयेत् ॥ १५ ॥
व्यतीपाते च संक्रान्तावेकादश्यां च पर्वसु ।
अर्कमौमदिने विष्ट्यां नाभ्यङ्गं न च वैवृत्तौ ॥ १६ ॥

अत्र निबिद्धकर्मसु तास्कालिक्यस्तिथयो ग्राह्याः । तथाहि स्मृतौ—

स्नाने चाऽभ्यञ्जने चैव दन्तधावनमैथुने ।
तिथिस्वात्कालिकी ग्राह्या तथा मरणजन्मनोः ॥ १७ ॥

अथामलक्षरानतिथिनिषेधो दीपिकायाम्—

सप्तम्यचन्द्रानवमीषु देह-
श्रीसन्ततीश्रामलकैर्नरस्य ।
स्नानं निहन्त्यन्यदिने तु घृते
तिलैः म्रियं पुण्यकरं सदैव ॥ १८ ॥

विशेषतिथिवारनिषेधाख्यो दग्धयोग , तत्र वशिष्ठः—

द्वादशयेकादशीनागगौरीस्कन्दवसुध्वपि ।
नवम्यां दग्धयोगाख्यो भानुवारादितः प्रमान् ॥ १९ ॥

स्याजपप्रकरणम्

बृहस्पतिः—

पशु शशाङ्के नवमी च शुक्ले
 बुधे द्वितीया तपने चतुर्थी ।
 जीवेऽष्टमी सौरिकुजेऽह्नि सप्तमी

योगा विपात्याः कुलनाशनाः स्युः ॥ २० ॥

पशुयादित्ययः सप्त चन्द्रनारादिभिर्युताः ।

क्रमात्पञ्चद्वयंऽपि स्युः सप्त योगा हुताशनाः ॥ २१ ॥

नारदः—

द्वितीया च घनुर्मनि चतुर्थी वृष कुम्भयोः ।

मेघकर्कटयोः पशु कन्यामिथुनचाष्टमी ॥ १२ ॥

दशमी वृश्चिके सिंहे द्वादशी मकरे तुले ।

पवास्तु त्रिययो दग्धाः शुभे कर्मणि वज्रिताः ॥ २३ ॥

तत्र तुक्लकृष्णपञ्चविशेषः, बधिष्ठधंदितायाम्—

कार्मुके च झपे सिंहे मियुने तीक्ष्णकुम्भयोः ।

एषु दग्धा सिते पक्षेऽन्यत्र तु कृष्णपक्षे ॥ २४ ॥

राजमातण्डे—

याः काश्चित्त्रिययो दग्धा मासि मासि प्रकीर्तिताः ।

ताः शुक्ला विपने राशौ समे कृष्णाः प्रकीर्तिताः ॥ २५ ॥

त्पोतिर्निश्चये—

न वारदोषाः प्रवदन्ति रात्रौ

दैवेज्यदैत्येज्ज्रदिवाकराणाम् ।

दिवा शशाङ्कार्कजभूसुताना सर्वत्र

निन्द्यो बुधवारदोषः ॥ २६ ॥

व्यवहारदर्पणे विद्यापतिः—

कुजे द्वितीयो मृगुने सृत्तयोः सूर्ये चतुर्थो त्रिदि पञ्चमश्च ।

पशुऽर्कजे सप्तम इन्दुवारे जीवेऽष्टमोऽर्धप्रहरो निषिद्धः ॥ २७ ॥

बृहस्पतिः—

वेदवाणी मुनिजरी भुजवर्गी शरान्तो ।

नागशैली गुणत्रले रमायन्ता दिनेऽर्कतः ॥ २८ ॥

अथ राशौ—

वेदवर्गी मुनिजली बाहुपशी शराचली ।

नागनाथी रसगुणी रसनागेन्द्रो निशि ॥ २९ ॥

रत्नावली—

धाणाः पक्षा रसा रामाः शैला वेदाश्च भूगजाः ।
सूर्येन्दुतः ससौम्येज्यशुक्राकिदिपसे दिवा ॥ ३० ॥

दृश्यः—

शैलाश्श्रुतयः सूर्ये चन्द्रे पद्भ्येदपर्वताः ।
भौमे धाणाग्निनेत्राणि सौम्ये वेदाश्चिपायकाः ॥ ३१ ॥
गुरुवारेऽग्निचन्द्रेभाः शुके नेत्राद्रिवहयः ।
शनौ चन्द्रेभतर्काः स्युः कुलिका यमघण्टकाः ॥ ३२ ॥
अर्धप्रहरसंज्ञांस्तान् मङ्गलेषु विवर्जयेत् ।
वारदोषेण दुष्टन्तु क्षणं सर्वगुणान्धितम् ॥
त्यजेद् यथा पुरोडाशं वायसोपहृतं तथा ॥ ३३ ॥

पलमाह वशिष्ठः—

निधनं प्रहरार्धे स्यान्निःसत्त्वं यमघण्टके ।
कुलिके सर्वनाशः स्याद् रात्रौ चैते न दोषदाः ॥ ३४ ॥

अथ नक्षत्रवारदोषः, व्यवहारोच्यते—

ज्येष्ठावह्निमघाविशाख्यसघो मेघं यमश्चेद्रवौ
सोमे सर्पविशाखपुष्यपथनाश्चित्रा त्वपाढाद्वयम् ।
भौमे विश्वजलेशमित्रवसत्रः प्राग्भाद्रसर्वः शिवः
सौम्ये रेवतिपूर्वयोनिमरणीरस्वग्निमूलास्वपः ॥ ३५ ॥
जीवे मूलमघार्द्रयाम्यत्ररुणाः पूषा शशी रोहिणी
शुके घातृभुजंगदेवतमघापुष्योत्तराफाल्गुनी ।
सौरे त्वर्यममूलहस्तवरुणाः स्वात्याद्वयं रेवती
चित्राविष्णुमघाश्च सर्वसमये वज्या अयोगा बुधेः ॥ ३६ ॥

श्रीशक्तिः—

मघार्कवारे शशिनि द्विद्वैवे
चाद्रौ कुजे सोमसुते च मूलम् ।
गुरौ धनिष्ठा भृगुरोहिणी च
शनौ च हस्तो यमघण्टयोगाः ॥ ३७ ॥
त्यज रविमनुराधे वैश्वदैवश्च सोमे
शतभिषमपि भौमे चन्द्रपुत्रेऽश्विनी च ।
शशावरमपि जीवे सर्पदैव च शुके
रविसुतमपि हस्ते मृत्युयोगा भवन्ति ॥ ३८ ॥

रत्नावल्यां—

अश्विचित्रोत्तरापाठा मूलाद्रां फल्गुरेवती ।
सूर्याद्याः ककचा योगास्त्रिदशैरपि वर्णिताः ॥ ३६ ॥

मैत्रञ्च वैश्व वरुण ह्य च
मृग फणीद्रं करसङ्ग च ।

सूर्यादिवारे यदि सयुत स्यान्
शसन्ति सिद्धाः शुभकार्ययोगम् ॥ ४० ॥

भरणी भानुना चैव चित्रा सोमेन दृश्यते ।
कुजे चैवोत्तरापाठा घनिष्ठा च बुधे तथा ॥ ४१ ॥

गुरावुत्तरफल्गुन्या ज्येष्ठा च भास्करे तथा ।
मन्दे पीष्णे प्रहाणा च योगानेतान् परित्यजेत् ॥ ४२ ॥

शिशुबोधिन्यां—

मया म्वाती रवौ प्रोक्ता गुरौ मूल च रेवती ।
चित्रा च रोहिणी शक्रे श्रवणा शतभिषा शनौ ॥ ४३ ॥

पुष्याश्लेषा पुन सोमेऽनुराधा कृत्तिका कुजे ।
यमघण्टो बुधे सौम्ये आर्द्रा चोत्तरफल्गुनी ॥ ४४ ॥

चतुर्भुजनिबन्धे—

द्वितीया चानुराधाया त्र्युत्तराश्च तृतीयया ।
पञ्चमी च मवायुक्ता चित्रास्वात्योस्त्रयोदशी ॥ ४५ ॥

एषु कार्यं कृतं चेत् स्यान् पण्मासान् मरण ध्रुवम् ।
प्रतिपद्युत्तरापाठा नवम्या कृत्तिका यदि ॥ ४६ ॥

पूर्वभाद्रपदाष्टम्यामेकादश्या च रोहिणी ।
द्वादश्या च यदाश्लेषा त्रयोदश्या मघा यदि ॥ ४६ ॥

राजमार्तण्डे—

नात्र यात्रा प्रकर्तव्या कार्यान्तरमयाऽपि वा ।
यमघण्टादियोगोऽयमनर्हः सर्वकर्मसु ॥ ४८ ॥

भावश्यके यमघण्टपरिहारमाह, गर्ग —

विन्ध्यस्योत्तरकूजे तु यावता तुहिनाचलम् ।
यमघण्टकदोषोऽस्ति नान्यदेशे कदाचन ॥ ४९ ॥

अन्य-च—

लग्नाच्छुभमहाः केन्द्रे त्रिकोणे वा स्थिता यदि ।
घन्टो नापि न दोषः स्याद् यमघण्टादिसम्भवः ॥ ५० ॥

कैश्चित्त्राज्ञौ घटिकाः त्याज्या इत्युक्तम् । तद्यथा—
यमघण्टे त्यजेदपी मृत्यौ द्वादशनाटिकाः ॥ ५१ ॥

अथैषां पापयोगानामपनादमाह वशिष्ठ —
दिवा मृत्युप्रदा पापा दोषास्त्वेते न रात्रिषु ।
शुभकार्ये प्रसूतौ च सर्वदा परिवर्जयेत् ॥ ५२ ॥

नारदः—

हस्तशं सूर्यारोहोऽपिन्द्रभं प्रथमं कुजे ।
सौम्ये मिश्रममाचार्ये पुष्य वीष्णं भृगोः सुते ॥
रोहिणी मन्दाररे तु सिद्धियोगाद्वया अमी ॥ ५३ ॥

तत्र त्रितपनिषेधो देवहृणोहरे यथा—

आदित्ये पञ्चमी हस्तसौम्ये पृष्ठी च चन्द्रमम् ।
भौमाश्विनी च सप्तम्यामनुराधा बुधेऽष्टमीम् ॥ ५४ ॥
गुरुपुष्यौ नवम्या च दशम्या भृगुरेवती ।
एकादश्या शनिप्राप्ते त्रिपयोगाः प्रकीर्तिताः ॥ ५५ ॥

राजमार्तण्डे—

भौमाश्विनी प्रवेशे च प्रयागे शनिरोहिणीम् ।
गुरुपुष्य विवाहे च सर्वथा परिवर्जयेत् ॥ ५६ ॥

नारद —

तिथिवारोद्धरा नेष्टा योगा वार्ष्णेसम्भवाः ।
हृणवगराशे त्याज्या देशेष्वेते शुभप्रदाः ॥ ५७ ॥

कुहृतं चिन्तामणौ—

कुयोगास्तिथिवारोत्यास्तिथिमोत्या भवारजाः ।
हृणरङ्गराशेष्वेव वज्यास्त्रितयजास्तथा ॥ ५८ ॥

श्रुधीन्चये—

अयोगेषु च सर्वेषु चाद्ययाम विवर्जयेत् ।
अयोगाः प्रथम यान्ति चन्द्रशुद्धिहता इमे ॥ ५९ ॥

धीवति —

विरुद्धयोगास्तिथिवारजाता नक्षत्रवारप्रभवाश्च ये च ।
हृष्येषु बंगेषु खशेषु वज्याः शेषेषु देशेषु न ते निषिद्धाः ॥ ६० ॥

महेश्वर.—

विष्कम्भाद्यघटीत्रयञ्च नवक व्याघातप्रसोद्भव
गण्डे पद् त्वतिपूर्वकेष घटिकाः पञ्चैव श्लो सदा ।

त्याज्या सार्षमघान्तरे च घटिका गण्डान्तसंज्ञे च यः
पूर्वर्क्षाग्निमयोस्तथा कुलिशभृश्रमृश्रमूलाह्वयोः ॥ ६१ ॥

श्रीपतिः—

विरुद्धसंज्ञा इह ये च योगा-
स्तेषामनिष्टः खलु पाय आद्या ।
सवैधृतिस्तु व्यतिपातनामा
सर्वोप्यनिष्टः परिघस्य चार्घम् ॥ ६२ ॥

वृक्षपतिः—

सिते चतुर्ध्यामन्त्यार्धमष्टम्याद्याद्धमेव च ।
एकादश्यां परार्धन्तु पूर्वार्धं पूर्णशीतगौ ॥ ६३ ॥
कृष्णे तृतीयामन्त्यार्धं सप्तम्याद्यर्धमेव च ।
दशम्यामुत्तरार्धन्तु चतुर्दश्यार्धमादितः ॥ ६४ ॥
विष्टाख्योऽयं महादोषः कथितोऽत्र समस्तगः ।
तदानीं कृतसत्कर्म कर्त्रा सह विनश्यति ॥ ६५ ॥
भूतदत्तस्वराग्मोधिबसुवह्वर्ग्यग्निरूपकाः ।
यामेष्वेषु क्रमादास्यं भवेत् तिथ्यर्धविष्टिषु ॥ ६६ ॥

व्यवहारसमुच्चये—

दशम्यामष्टम्यां प्रथमघटिकापञ्चकपरं
हारैद्युः सप्तम्यां द्विदशघाटकान्ते त्रिघटिकम् ।
तृतीया राकायां त्रयमघटिकाभ्यः परभवं
शुभं विष्टेः पुच्छं शिवतिथिचतुर्ध्यास्तु विरमे ॥ ६७ ॥

करणान्याह गगः—

षडञ्ज बालवं चैव कौत्वं तैतिलं गरम् ।
वणिजं विष्टिमित्याहुः करणानि चराणि तु ॥ ६८ ॥
अन्ते कृष्णचतुर्दश्याः शङ्कुनिर्दर्शभागयोः ।
भवेच्चतुष्पदं नागं किस्तुध्नं प्रतिपदले ॥ ६९ ॥

करणानयनन्तु महलाश्वे—

गततिथिर्दिङ्म्यद्रितुद्गष्टा भवेत्तत्सेकं त्वपरे दलेथ शङ्कुनेरिति ॥

वशिष्टः—

वधपन्धविशाखाग्निश्छेदनोच्चाटनादि यत् ।
तुरंगमहिषोत्प्रादि कर्म विष्टयान्तु सिध्यति ॥-
न कुर्यान्मगलं विष्टयां जीवितार्थी कदाचन ॥ ७० ॥

कार्यपरसंहितायां—

मुखे पञ्च गल त्वेका वक्षस्यैकादश स्मृताः ।
नाभौ चतस्रः पट् कट्या तिस्रः पुच्छे तु नाडिकाः ॥ ७१ ॥
कार्यदानिमुखे मृत्युगले पञ्चसि निःस्ता ।
कटरामुन्मत्ता नाभौ च्युतिः पुच्छे ध्रुवं जयः ॥ ७२ ॥

भन्यप—

असिते सग्निषो ह्येषा सिते विष्टिस्तु वृश्चिको ।
सर्पिण्यास्तु मुखे त्याज्यं वृश्चिक्याः पुच्छमेव च ॥ ७३ ॥

गुरु—

निशि पूषार्धजा विष्टिर्दिवा च परतः शुभा ।
कमागता तु या रिष्टिः सा वै हाताहलोपमा ॥ ७४ ॥

ब्रह्मविदान्ते—

दिवा परार्धजा विष्टिर्विष्टिरेव यदा निशि ।
सा त्याज्या त्वन्यथा विष्टिः सर्वकर्मशुभप्रदा ॥ ७५ ॥

रत्न—

दिवा परार्धजा विष्टिः पूर्वार्धोत्था यदा निशि ।
तदा विष्टिः शुभायैति कमलासनभापिता ॥ ७६ ॥

भूपालकल्पे—

कन्यातुलामकरधन्विषु नागलोके
मेपाष्टिर्त्रैगिकशृषुषु सुरालये स्यात् ।
पाठीनसिंहघटककंठकेषु मर्त्ये
चन्द्रे वदन्ति मुनयस्त्रिधां हि विष्टिम् ॥ ७७ ॥

नारद.—

घटान्त्रयोत्तनुयुङ्मेपकन्याकीटतुजाधनुः ।
कुञ्जीरमृगसिंहाः स्युश्चैत्राद्याः शून्यराशयः ॥ ७८ ॥
तुलामृगौ प्रतिपदि पृथीयायां मृगाकंठौ ।
पञ्चम्या बुधराशी द्वौ सप्तम्यां चापचन्द्रभौ ॥ ७९ ॥
नवम्यां हरिकीटौ द्वावेकादश्यां गुरौ कुदे ।
त्रयोदश्यामन्त्यशृषुषु दिनदग्धाश्च राशयः ॥ ८० ॥
भासदग्धाह्वयान् राशीन्दिनदग्धांश्च वज्रयेत् ।
अष्टमी नभमी चैत्रे पञ्चयोहमयोरपि ॥ ८१ ॥

एकादशीमासशून्यास्तिथयः पञ्च कीर्त्तिताः ।
 वैशाखे द्वादशी शून्या पक्षयोरुभयोरपि ॥ ८२ ॥
 ज्येष्ठे त्रयोदशी शुक्ला कृष्णपक्षे चतुर्दशी ।
 आपादे कृष्णपक्षेऽपि षष्ठी चैवाथ सप्तमी ॥ ८३ ॥
 श्रावणेऽपि द्वितीया च तृतीया पक्षयोर्द्वयोः ।
 प्रौष्ठपद्या सिते कृष्णे द्वितीया प्रथमा तथा ॥ ८४ ॥
 सिते कृष्णे चाश्वयुजि दशम्येकादशी परे ।
 पक्षे चतुर्थी तिथयः पञ्चमीसहितास्तथा ॥ ८५ ॥
 कातिके मास्यमावास्या सिते कृष्णे चतुर्दशी ।
 सप्तमी चाष्टमी सौम्यैः पक्षयोरुभयोस्तथा ॥ ८६ ॥
 पौषमासे पौर्णमासी त्वमावास्या तथैव च ।
 चमयोः पक्षयोर्माघे सप्तमी चाष्टमी सिते ॥ ८७ ॥
 नवमी दशमी चैव तिथयः षट् प्रकीर्त्तिताः ।
 तृतीया च चतुर्थी च फाल्गुने सितकृष्णयोः ॥ ८८ ॥

वशिष्टः—

अष्टमी नवमी चैत्रे पक्षयोरुभयोरपि ।
 माघवे द्वादशी त्याज्या पक्षयोरुभयोरपि ॥ ८९ ॥
 त्रिंशदो मासशून्याख्या वंशवित्तावनाशदाः ।
 आद्यं श्राद्धं प्रकुर्वीत नैव मगलमाचरेत् ॥ ९० ॥

पक्षेषा मासत्रिशेषेण व्यवस्था उक्ता । नारदः—

तिथयो मासशून्याश्च शून्यलग्नानि यान्यपि ।
 मध्यदेशे विवर्ज्यानि न दूष्याणीतरेषु च ॥ ९१ ॥
 षड्बन्धकाललग्नानि मासशून्याश्च राशयः ।
 गौडमालवयोस्त्याज्यास्त्वन्यदेशे न गर्हिताः ॥ ९२ ॥

वशिष्टः—

आर्द्रादिके ख्याति विरामकाले नक्षत्रमृन्दे दशके स्थितेर्के ।
 विवाहबौलव्रतबन्धदीक्षासुरप्रतिष्ठादि न कार्यमेव ॥
 मासोक्तमार्गैरमङ्गलाढ्यं कुर्यान्न स्वप्नेऽपि तथा सुरारौ ॥ ९३ ॥

शुकास्तादिषु त्याज्यं ज्योतिःशरणागरे—

बापीकूपतडागयागगमने क्षीरं प्रतिष्ठाघृतं
 विद्यामन्दिरकर्णवेधनमहादानं वनं सेवनम् ।
 तीर्थस्नानविवाहदेवभवनं मन्त्रादिदेवेश्णं
 दूरेणैव जिज्ञीविषुः परिहरेदस्तंगते मार्गवे ॥ ९४ ॥

तथा च—

बाले शुके वृद्धे जीवे वृद्धे शुके जीवे बाले ।
जीवे सिद्धे सिद्धादित्ये जीवादित्ये नष्टे जीवे ॥ ९५ ॥

नष्टः—

उपनयन गोदानपरिणयनगृहप्रवेशगमनानि ।
अस्तमितेषु न कुर्यात् सुरगुरुभृगुपुत्रचन्द्रेषु ॥ ९६ ॥

शातातप —

अस्तङ्गतं गुरौ शुभे बाले वृद्धे मलिग्लुचे ।
वद्यापनमुपारम्भ व्रताना नैव कारयेत् ॥ ९७ ॥

अस्त्रमयादिफलमाह बादरायणः—

गुरोरस्ते पतिं हन्याच्छुक्रास्ते धैव कन्यकाम् ।
चन्द्रे नष्टे उभौ हन्यात् तस्मादस्तं विवर्जयेत् ॥ ९८ ॥

विवाह इति शेष ।

बालभावे स्त्रियं हन्याद् वृद्धभावे नरं तथा ।
तस्माद् बाले च वृद्धे च विवाहं नैव कारयेत् ॥ ९९ ॥

शाहीयविवाहपटले—

विवाहो व्रतबन्धो वा यात्रा वा गृहकर्म च ।
गुरावस्तमिते शुके ध्रुवं मृत्युं विनिर्दिशेत् ॥ १०० ॥

गर्गः बृहस्पतिश्चापि—

अग्न्याधानं प्रतिष्ठाञ्च यक्षदानव्रतानि च ।
वेदव्रतवृषोत्सर्गचूडाकरणमेखलाः ॥
माङ्गल्यमभिषेकं च मलमासे विवर्जयेत् ॥ १०१ ॥

मरीचि —

गृहप्रवेशगोदानस्नानाश्रयमहोत्सवम् ।
न कुर्यान्मलमासे तु संसर्पाऽहस्पतौ तथा ॥ १०२ ॥

वशिष्ठ —

वापीकूपतडागादि प्रतिष्ठा यज्ञकर्म च ।
न कुर्यान्मलमासे तु संसर्पाऽहस्पतौ तथा ॥ १०३ ॥

बृहगर्गः—

बाले वा याद् वा वृद्धे शुके वास्वंगते गुरौ ।
मलमास इषैतानि वर्जयेद् देवदर्शनम् ॥ १०४ ॥

गर्गः—

अपूर्वदेवता दृष्ट्वा शुचः स्तुर्नष्टभार्वे ।
मलमासेऽप्यनावृत्ततीर्थयात्रां परित्यजेत् ॥ १०५ ॥

अनावृत्ततीर्थयात्राम् = अपूर्वतीर्थयात्राम् ।

दीक्षाया—

नो शुक्रान्तेऽष्टमेऽर्के गुरुसहितरवौ जन्ममासेऽष्टमेन्दौ
विष्टौ मासे मलाख्ये कुजशनिदिवसे जन्मतारासु चाय ।
नाडीनक्षत्रहानी मुरगुरुरजनीनायताराविशुद्धा
प्रातः कार्या परीक्षा द्वितनुचरगृहांशोदये सप्तलग्ने ॥ १०६ ॥

व्यवहारोच्चये—

सिंहस्थे मकरस्थे च जीवे चास्तमिते तथा ।
मलमासे न कर्तव्या परीक्षा जयकांक्षिणा ॥ १०७ ॥

बृहस्पतिः—

मासप्रयुक्तकार्येषु मूढतयं गुरुशुक्रयोः ।
न दोषकृन्मलो मासो गुर्वादित्यादिकं तथा ॥ १०८ ॥

यम—

चन्द्रसूर्यग्रहे स्नानं श्राद्धं दानं जपादिकम् ।
कार्याणि मलमासेऽपि नित्यनैमित्तिकन्तथा ॥ १०९ ॥

अन्यत्र—

सीमंतजातकादीनि प्राशनान्तानि यानि च ।
न दोषो मलमासस्य मौढ्यञ्च गुरुशुक्रयोः ॥ ११० ॥

वशिष्ठः—

अतीतकालान्यखिलानि तानि कार्याणि सौम्यायनगे दिनेशे ।
शीले गुरौ चाप्यथ दृश्यमाने तदुक्तपञ्चाङ्गदिनेष्वखण्डे ॥ १११ ॥

वाराहः—

उद्यानचूडाप्रतद्वन्धदीक्षाविवाहयात्रादिवधूप्रवेशः ।
तडागयागत्रिदशप्रतिष्ठा ब्रह्मस्पतौ सिद्धगते न कार्या ॥ ११२ ॥

देवीपुराणे—

सिंहसंस्थे गुरौ यत्नान् सर्वाग्भादि वर्जयेत् ।
प्रारब्धं न च सिध्येत महाभयकरं भवेत् ॥ ११३ ॥
पुत्रभ्रातृकलत्राणि हन्याच्छीघ्रं न संशयः ।
कारको व्रजते नाशं सन्तानो म्रियतेऽचिरान् ॥ ११४ ॥

देवारामतहागाद्विप्रवोदानगृहाणि च ।
षिशाद्गुडोपनयनप्रतप्तमन्धादि नश्यति ॥ ११५ ॥

त्रिस्थलीसेतो—

गुर्वाङ्गित्ये गुरो सिंहे शुके वास्तुमुपागते ।
त्यजेद् यान महादानं व्रत देवलिङ्गनम् ॥ ११६ ॥

नक्षः—

नीचस्थे वक्रमंस्थेऽप्यतिचरणगते वात्यवृद्धेऽमृतगे वा
मन्गासो देवयात्रा व्रतनियमविधिः कर्णवेधस्तु दीक्षा ।
मौञ्जोषन्धोऽङ्गनाना परिणयनविधिरास्तुदेवप्रतिष्ठा
वर्ज्यासद्भिः प्रयत्नान् त्रिदशपतिगुरो सिंहराशिस्थिते वा ॥ ११७ ॥

अथमपि निषेधो नियतकालविहितानो न भवति । उक्तञ्च शास्त्रे—

सीमन्तजातकादीनि प्राशनान्तानि यानि वै ।
कर्तव्यानि न दोषोस्ति पञ्चाननगले गुरो ॥ ११८ ॥

उग्रशुभ्रं देवं मङ्गलं चोत्तमं । तथाहि त्रिस्थलीसेतो—

गोदावयां गयायाञ्च श्रीशैले महणद्वये ।
सुरासुरगुह्याञ्च मौढ्यदोषो न विद्यते ॥ ११९ ॥

वायुपुराणे—

गयायां सर्वकालेषु विण्ड दद्याद् विधानतः ।
अधिमासे जन्मदिने ह्यस्ते च गुरुशुक्रयोः ॥ १२० ॥
न त्यक्तव्यं गयाश्राद्धं सिंहेस्थे च बृहस्पतौ ॥ १२१ ॥

अत्र भाद्रस्य यात्रापूवंश्रवाद् गयायात्रापि न निषिद्धेति । तथाहि—

सिंहनक्रगते जीवे त्वस्ते च गुरुशुक्रयोः ।
तीर्थयात्रा न कर्तव्या गयां गोदावरीं विना ॥ १२२ ॥

उपप्लवे शीतलभानुमान्वो-

रर्धोदये वा कपिलाख्यपञ्चम् ।

सुरासुरेभ्यस्तमयेऽपि तीर्थ-

यात्राविधिः सक्रमणेऽपि शस्तः ॥ १२३ ॥

अथ अतिचारसमीक्षा

मास्ये—

यात्रोद्वाहप्रतिष्ठार्थं गृहचूडाव्रतादिकम् ।
चर्जयेद्यत्नतश्चैव जीवे यक्रातिचारगे ॥ १२४ ॥

कीर्तिभङ्गः प्रतिष्ठायां चौरभीतिस्तथाञ्चनि ।
तयोद्वाहे भवेन्मृत्युर्व्रते हानिर्मयं गृहे ॥ १२५ ॥

क्वचिदस्यानवादो विहितः । तथाहि राक्षमातङ्गे—

वक्रातिचारगे जीवे वर्जयेन् तदनन्तरम् ।
व्रतोद्वाहादिचूडायामष्टाविंशतिवासरान् ॥ १२६ ॥
पूर्वराशिं परित्यज्यापूर्णं संवत्सरे गुरुः ।
अतीचारः स विज्ञेयः परराशिगतो यदा ॥ १२७ ॥

अत्र यदि बार्हस्पत्यमानेन संवत्सरभोगोपूर्तो पूर्वराशिं त्यक्त्वा अपर-
राशिगतो भवति तदातिचारगो गुरुश्रेयः । तत्र विवाहादिमङ्गलकार्यं वर्जयेत् ।
तथाहि—

अतीचारगते जीवे तथा वक्रत्वमागते ।
विवाहादीनि कार्याणि यत्नतः परिवर्जयेत् ॥ १२८ ॥

अत्र कियदिनानि वर्ज्यानीत्यतो व्यवस्थामाह—अतीचारो द्विविधः, लघ्वती-
चारो महातिचारश्च । यद्यपूर्णसंवत्सर एव पूर्वराशिं त्यक्त्वा अपरराशिगतो
भवति पुनर्वक्रगत्या तस्मात् पूर्वमुपैति तदा लघ्वतीचारगो श्रेयः । तथा हि—

अतीचारगतो जीवः पूर्वभं यदि गच्छति ।
लघ्वतीचारगो ज्ञेयस्तदा प्राहुर्मुनीश्वराः ॥ १२९ ॥

लघ्वतीचारोपि द्विविधः । तद्यथा—

यद्यपूर्णं संवत्सर एव पूर्वराशिं त्यक्त्वाऽपरराशिगतो भवति तस्मात् पुनर्वक्र-
गत्या पूर्वराशिमुपैति तेनापि यदि बार्हस्पत्यमानेन संवत्सरपूर्त्तिर्भवति तदापि
लघ्वतीचारः तस्मिन्नष्टाविंशतिदिनानि त्यजेत् । तद्यथा—

वक्रे चैवातिचारे च वर्जयेन् तदनन्तरम् ।
व्रतप्रात्रादिकं कार्यमष्टाविंशतिवासरान् ॥ १३० ॥

अथ यद्यपूर्णवासर एव पूर्वराशिं त्यक्त्वाऽपरराशिगतो भवति तस्मात् पुनः
पूर्वराशिमुपैति यदि तत्र संवत्सरपूर्त्तिर्भवति तथापि लघ्वतीचारगो श्रेयः । तत्र
पंचचत्वारिंशद्दिनामि वर्ज्यानि । तद्यथा—

अतीचारगतो जीवः पूर्वभं यदि गच्छति ।
लघ्वतीचारगो ज्ञेयस्तदा पञ्चत्रयं त्यजेत् ॥ १३१ ॥

किञ्च—

पक्षो दशाहानि तथा त्रिपक्षी मासत्रिभागः रत्न पट्कमासाः ।
एकोतिचारः कथितो ग्रहाणां भौमादिकानां परतस्तु चाराः ॥ १३२ ॥

अथ महातिचारनिर्णयः

यदि अपूर्णसंवापर एव पूर्वराशि परित्यज्यापरराशिगतो भवति तस्माद्दुष्कगत्या पुन पूर्वराशि नैति तदा महातिचारगो ज्ञेय । तद्यथा—

अतीचारगतो नीरः पूर्वमे नीर गच्छति ।

समाचरेद्य कर्माणि नो वा तत्रैव सस्थितः ॥ १३३ ॥

अन्यथ—

कृप्यातिचार यदि पूर्वराशि नायाति मन्त्री विद्युधाधिपानाम् ।

यान त्रिराह व्रतवन्धगोह सर्वं तदा हन्ति मर्त मुनीनाम् ॥ १३४ ॥

अत्र यदि पूर्वराशौ द्विधाभोगेन त्रिधाभोगेन वा बाह्वंशस्यसंस्कारपूर्तिर्भवति तदा न महातिचार । यदि च सप्तदशभोगेन सप्तदशभोगेन वा तद्वाशौ संस्कारपूर्तिर्भवति तदा महातिचार इति सिद्धान्तः । तथा च—

गुरोः सप्तदशभोगार्हे वर्षपूर्तिर्न जायते ।

तत्र तत्रातिचारः स्यादित्युच्युः पूर्वसूत्रयः ॥ १३५ ॥

तथा च सूर्यसिद्धान्तमतेन—

बृहस्पतेः सप्तदशभोगात्तुष्टयस्तथा (१६४२२०।१३८)

अत्र चतुर्दशदिनानि

सद्युदुदय भानोर्भूमिसावनवासरा ।

सप्तदशदिनानि सप्तदशदिनयो युगे ॥

(१६७७११७०२८।१३६)

अत्रानुपातः । यदि चतुर्दशदिनैरेतै १५७७११७०२८ । चतुर्दशभोगात्तुष्टय-
स्तथा तदैकेन किमित्यनुपातस्ते चतुर्दशभोगभगना भाष्या चतुर्दशदिनानि
हार । एव चाती भाष्यभाष्यकौ $\frac{१६४२२० \times १}{१५७७११७०२८}$ अत्र भाष्ये भाष्यकेन मत्ते

लब्ध भगनास्थाने शून्य शेष षडश गुणित छेदेन मत्तं लब्ध कलाधरवारराशिस्था
नामीष्टद्वादशगुण पुनश्छेदेन मत्तं लब्ध राशिस्थाने शून्य शेष त्रिंशद्गुण भाष्यकेन
मत्तं लब्धमशस्थाने शून्य शेष षडश गुणित छेदेन मत्तं लब्ध कलाधरवार
शेष राशिस्थानामीष्टद्वादशगुण पुनश्छेदेन मत्तं लब्धमशस्थाने शून्य शेष
त्रिंशद्गुण भाष्यकेन मत्तं लब्धमशस्थाने शून्य शेष त्रिंशद्गुण भाष्यकेन मत्तं
लब्धमशस्थाने शून्य शेष षडश गुणित छेदेन मत्तं लब्ध कलाधरवार
षडशगुण भाष्यमत्तं लब्धत्रिंशद्दशदिनानुपातेन बाह्वंशस्यभोगवर्षप्रमाणं कियते
नवपञ्चमिता ५६ शेष षडशगुण भाष्यमत्तं लब्ध प्रविष्टलामयनेत्रमयेपि अथौ तत

अथ च—

अतीचारगते चोवे वृषे वृश्चिकवृम्भयो ।
तत्र उद्गाहिता कन्या समीणीयात् कुलद्वयम् ॥ १४२ ॥

अथ च—

मीने मेधे वृष चैव तथा मिथुनकन्ययोः ।
अतीचारान्न दोषः स्यान्नियत कालतोपजः ॥ १४३ ॥

इत्यादिवाक्यपर्यागेचनेनेद गच्छते क यावृ भेककुम्भमीनमेपवृषमिथुनेषु
महानिचारेष्वपि न दोष कालतोपजो भवति । अतो विवाहादिसर्वमङ्गलकार्य-
ेषु च विधेयानोरपथं । किञ्च बहुतरवाक्यनिषेधपरवाक्यस्वाकन्यादानादिकं कर्तुं लाहं-
तीति । अतीचारेण यो राशिरिति वचनलामकरशरलोपे यद्विवाहादिकर्माद्यनुष्ठान
तदेव तद्वाशिन्यतिरिक्तराशौ गुर्वतीचारस्याप्यप्यन्तनिषिद्धात्मेव ननु वृषादि-
राशौ तदतीचारस्य सत्ये विवाहादिविधिपरम्, अद्भुतसमये विवाहादिकरुणस्य
दोषत्वनियमात् । यथा—“वर विप भुरुक्ष्व मा चाण्डालपदे भुरुक्षा” इति वाक्यं
चाण्डालप्रहाधिकरणकमोक्षनस्यैवाप्यन्तनिषिद्धि विधत्ते ननु विधमोक्षने प्रवर्त्तयति
तथा । अत्र लुप्तसर्वस्वरमाह लल्ल —

पूर्वराशि यदा त्यक्त्वाऽपूर्णे सबत्सरे गुरुः ।
लुप्तसर्वत्सरो ज्ञेय परगेऽगतो यदा ॥ १४४ ॥

अथ च—

अतीचारं गतो जीवस्त राशिनैति चेत्पुनः ।
लुप्तसर्वत्सरो ज्ञेय सर्वकर्मवह्निष्कृतः ॥ १४५ ॥

अस्य सर्वराशिसाधारण्येन प्राप्तौ क्वचिदपवाद । तथाहि—यवन —

यदि भवेदतिचारगतो गुरु-
र्न पुनरेति निःप्रममस्थितिम् ।
भवति लुप्तसमो ऋषकुम्भया-
वृषभवृश्चिकयोर् यदि न स्थित ॥ १४६ ॥

अथ च—

मासान् दशैकादश वा प्रभुज्य
राशेर्यदा राशिमुपैति जीव ।
भुरुक्षे न पूर्वञ्च पुनस्तथापि
न लुप्तसर्वत्सरमाहुराय ॥ १४७ ॥

लल्लः—

यदाविचारं सुरराजमन्त्री
 करोति गोतृश्रिकमीनसस्यः ।
 नायात्यसौ यद्यपि पूर्वराशि
 शुभाय पाणिप्रहण वशिष्ठः ॥ १४८ ॥

अन्यच्च—

वृषे मेघे झषे कुम्भे यद्यतीचारगो गुरुः ।
 न तत्र काललोपः स्यादित्याह गालवो मुनिः ॥ १४९ ॥
 मृगराशिगते जीवे दिनपष्टि विपर्जयेत् ।
 अन्यत्र सिंहभागे तु विवाहादि विधीयते ॥ १५० ॥

राजमातङ्गे—

सिंहराशौ तु सिंहाशे यदा भवति वाकपतिः ।
 सर्वदेशेष्वय त्याज्यो दम्पत्योनिधनप्रदः ॥ १५१ ॥

वशिष्ठ —

सिंहे सिंहाशके जीवे कलिङ्गे गौडगुर्जरे ।
 कालमृत्युरयं योगो दम्पत्योनिधनप्रदः ॥ १५२ ॥

हरपतोऽर्वाशष्टेऽशेषु विवाहादि शुभं भवतीत्यर्थं । यथोक्तं राजमातङ्गे—

सिंहेपि भगदैवत्ये गुरौ पुत्रवती भवेत् ।
 अत्यन्तशुभदा साध्वी धनधान्यसमन्विता ॥ १५३ ॥

लल्ल —

नर्मदापूर्वभागे तु शोणस्योत्तरदक्षिणे ।
 गण्डक्याः पश्चिमे भागे मकरस्यो न दोषभाक् ॥ १५४ ॥

सिंहस्थगुर्वर्जनीयो नर्मदोत्तरभाग एव तदुक्तं कालविधाने—

सिंहस्थितः सुरगुरुर्यदि नर्मदाया
 तं वर्जयेत् सकलकर्मसु सौम्यभागे ।
 विन्ध्यस्य दक्षिणदिशि प्रवदान्त चार्याः
 सिंहाशके मृगगतावपि वर्जनीयः ॥ १५५ ॥

लल्ल —

गोदावर्युत्तरतो यावद् भागीरथीतट याम्यम् ।
 तत्र विवाहो नेष्टः सिंहस्थे देवपतिपूज्ये ॥ १५६ ॥

अर्थाद् गोदावरीदक्षिणदेशे भागीरथ्युत्तादेशे च विहगुह्यो नास्ति ।

यदाह वशिष्ठः—

भागीरथ्युत्तरे कृने गौतमीदक्षिणे तथा ।
त्रिराहो व्रतवन् गो वा विहस्थेऽप्ये न दुष्यति ॥ १५७ ॥
मृगेन्द्रसन्धिते ज्ञीवे मन्थदेशे फरमहे ।
मृयुयोगो मृ युदः स्याद् दम्पत्योः पञ्चवर्षतः ॥ १५८ ॥

राजमातङ्गः—

गुरो हरिस्थे न विवाहमाहु-
र्हारीतगर्गप्रमुखा मुनीन्द्राः ।
यदा च माधी मघसंयुता स्यात्
तदा तु कन्योद्धहनं विदध्यान् ॥ १५९ ॥

चण्डेश्वरः—

मंगलेषु च केतूनां दर्शनञ्चाशुभं मतम् ।
तत्र देव फलं दृष्ट्यावत्तेषां हि दर्शनम् ॥ १६० ॥
केतोरस्तदिनादूर्ध्वं सप्तपत्राणि वर्जयेत् ।
यात्रोद्गाह्यतारम्भे मंगलादिषु कर्मसु ॥ १६१ ॥

अथ गुर्वादित्यदोषमाह शौनकः—

एकराशिगतौ सूर्यजीवौ स्यातां यदा पुनः ।
व्रतबन्धविराहादिशुभकर्मात्पिलं त्यजेत् ॥ १६२ ॥

पक्षु—

गुरुक्षेत्रगतो भानुर्भानुक्षेत्रगतो गुरुः ।
गुर्वादित्यः स विज्ञेयो गर्हितः सर्वकर्मसु ॥ १६३ ॥

इति गुरुवचनं तद्विचारितरमणोपम् । तथाहि—गुरुक्षेत्रे धनुर्मीनौ तत्र भानुगुर्वा-
दित्यस्तदसत् धनुर्कंस्य दक्षिणराशेऽत्र निषेधः सिद्धः । मीनाकंस्य तु यद्योपवीता-
तिरिक्तकार्यमात्रे निषेधः सिद्धः । तथा भानुक्षेत्रं विहस्तत्र गतो गुरुः गुर्वादित्य
इत्यपि न तत्र विहस्तगुह्यत्वादेव निषेधः सिद्धः । यदा त्वेकराशिस्थत्वं तदा यदि
बाल्यवाधैक्यास्तमयदोषाणां सम्भवस्तर्हि तदोपस्थाधिक्यन्यूनतारतम्यस्या-
भावो ध्येय इति । अथ विभ्रषस्यनिषेधमाह—यदिमन् पक्षे तिथिद्वयहासः स
पयोदद्यादिनात्मकः पक्षोऽतिनिन्द्यः । तदुक्तं पञ्चोतिनिबन्धे—

पक्षस्य मध्ये द्वितीयो पतेतां तदा भवेद्वीरवकालयोगः ।
पक्षे विनष्टे सकलं विनष्टमित्याहुराचार्यरराः समस्ताः ॥ १६४ ॥

अन्यत्र —

त्रयोदशदिने पक्षे तदा सहरते जगत् ।
अपि वषसहस्रेण काञ्जयोगः प्रकीर्तितः ॥ १६५ ॥

चण्डेश्वर —

त्रयोदशदिने पक्षे त्रिवाहादि न कारयेत् ।
नर्गादिमुनयः प्राहुः कृत मृत्युस्वदा भवेत् ॥ १६६ ॥

ज्योतिर्निबन्धे—

उपनयन परिणयन वेश्मारम्भादिपुण्यकर्माणि ।
यात्रा द्विशयनक्षे कुर्यान्न निनीविपुः पुरुषः ॥ १६७ ॥

अथ प्रसङ्गात् त्रयोदशदिनात्मक पक्ष कथं भवति कथञ्च न भवतीति विचार प्रस्तुयते । कर्हिभ्रित् पक्षे प्रतिपत्क्षीनवारे घटिकैका दशपलाधिका १।१०-ततो द्वितीया सवोन्मुखत्वात् पञ्चम्य सोमवार एव-तर्हित अत एवावमारुयो चाता घट्य षट्पलाधिका सप्तसप्तम्य (१७।०६) तत पुनरपचयक्रमेण तिथीना चतुर्दशयपि क्षय गताऽवमारुया शुकवार एव ततः शनिवारे पूर्णिमाशयोन्मुखी चतुर्दशीतुल्या वा एतादृश पञ्चत्रयोदशदिनात्मक सम्भवतीत्यादिक सुहूर्त-चिन्तामणौ वीषूषधारायां द्रव्यम् ।

एक पक्षे यदा यान्ति त्रिययञ्च त्रयोदश ।
त्रयस्तदा क्षय यान्ति वाचिनो मनुजा गजाः ॥ १६८ ॥

चण्डेश्वरः—

एकरात्र परित्यज्य कुर्यात् पाणिग्रहं ग्रहे ।
यात्राया सप्तरात्रन्तु त्रिरात्रं व्रतबन्धने ॥ १६९ ॥
ग्रहे रबीन्दोर्यनिप्रक्रमे केतूद्गमोत्क्रोत्पतनादिदोषे ।
व्रते दशाहानि वदन्ति तज्ज्ञाञ्चयोदशाहानि वदन्ति केचिन् ॥ १७० ॥
अस्तमिते भृगुपुत्रे कन्या म्रियते वरश्च वागोशे ।
स्यादुभयोरपि मरणं केतावुदिते क्रमग्रहे ॥ १७१ ॥

हेमाद्रौ—

त्रयोदश्यादिकं वर्ज्यं दिनानां नवकं ध्रुवम् ।
माङ्गल्येषु समस्तेषु ग्रहेण चन्द्रसूर्ययोः ॥ १७२ ॥
द्वादश्यादितृतीयान्ते वेध इन्दुग्रहे स्मृतः ।
एकादश्यादिकः सारे चतुर्ध्वन्तं प्रकीर्तितः ॥ १७३ ॥
सण्डग्रहे तु यत्प्रोक्तमुभयत्र दिनद्वयम् ॥ १७४ ॥

महणात् पूर्वदिनमित्ययं

मदनरत्ने नारदः—

उत्पातप्रहणादूर्ध्वं सप्ताहमखिलग्रहे ।
नागिले तु दिनं नेष्टं तद्ग्रहं नेष्टमनुव्रजम् ॥ १७४ ॥
प्रस्तामते त्रिदिनं पूर्वं पश्चाद् ग्रहस्तोदये तथा ।
गण्डप्रस्ते त्रिदिनं निशेषे सप्त सप्त च ॥ १७६ ॥

वशिष्टं—

सर्वप्राप्ते दिनान्यष्टौ सर्वकार्येषु वर्जयेत् ।
पक्षदिनादि त्रिभागोने अर्धप्राप्ते चतुर्दिनम् ॥
चतुर्थांशे त्रिरात्रं स्याद् ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ॥ १७७ ॥

निशेषे षट् सप्त चेति । अत्र यद्यपि विशेषो नोक्तस्तथापि ग्रहणादनन्तरमेव
वेद्यम् । उत्पातप्रहणादूर्ध्वं सप्ताहं निखिलग्रह इत्यत्र तथेच्छे ।

अङ्गिण —

सर्वप्राप्ते तु सप्ताहार्धप्राप्ते दिनत्रयम् ।
त्रिद्वयेकाङ्गुलतो प्राप्ते दिनमेकन्तु वर्जयेत् ॥ १७८ ॥

गर्गं —

सूर्यचन्द्रोपरागौ द्वौ महादोषाह्वयावुभौ ।
सप्तरात्रं तयोरूर्ध्वं सर्वशोभननाशनम् ॥ १७९ ॥

हस्त्येतदपि सर्वप्राप्तपरतया योग्यम् । ग्रहणे तु कार्यस्यावश्यकत्वाद्दिशेषपरिहार

उक्तो ज्योतिर्निबन्धे—

पञ्चदिनानि वशिष्टादिदिनं गर्गस्तु कौशिकस्त्वेकम् ।
यथनाचार्यस्य मतं पञ्चं मुहूर्तांश्च दूषयति राहुः ॥ १८० ॥

गुरु —

नित्यनैमित्तिके कार्ये अपहोमक्रियासु वा ।
उपाद्यर्मणि चोत्सर्गे ग्रहवेषो न विद्यते ॥ १८१ ॥

अत्र ग्रहो ग्रहणम् ।

मदनरत्ने नारद —

उल्कादिपाते धरणीप्रकम्पे दाहेदिशा वज्रविदारणे वा ।
धूमे तथोल्काकरकाप्रपाते न कारयेन्मगलकारि कार्यम् ॥ १८२ ॥
उल्कापातेऽग्निनिर्वाते तथैवाकालवर्षणे ।
छिद्रे सूर्ये विनिदिष्टे न कुर्यान्मङ्गलक्रियाम् ॥ १८३ ॥

धूमकेतो समुत्पन्ने प्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ।
 प्रहाणा मदले चैत्र न कुर्यान्मङ्गलक्रियाम् ॥ १८४ ॥
 द्विसूर्यं वा त्रिसूर्यं वा हृष्टा गगनमण्डलम् ।
 रात्रौ शम्भुशुभं मङ्गलानि विवर्जयेत् ॥ १८५ ॥
 युद्धे प्रहाणामन्योन्यं निर्घाति राहुकम्पने ।
 महोत्पातयुतान् फाल्गु सप्तमत्र शुभं त्यजेत् ॥ १८६ ॥

शास्त्रीयविवाहप्रले—

मूर्ध्नि युक्त भोग्यश्च तथैव खेटयुद्धगतम् ।
 महभिन्नश्रेतुहृत्तमं त्यजेन्महोत्पातदुष्टं यत् ॥ १८७ ॥

नारद —

प्रहणोत्पातम त्याज्यं मङ्गलेषु शत्रुत्रयम् ॥ १८८ ॥

गुरु —

वत्पाते पीडितास्ताराः पण्मासे प्रवृत्तिं ययुः ।
 राहुकेतुविमुक्तं यदश्रवणं निपीडितम् ॥ १८९ ॥
 वरसरापेन युद्धेन प्रहयुद्धगतश्च भम् ।
 नक्षत्रमहयोगेन यदुक्तं दोषसञ्चयम् ॥
 तदिदं सर्वकार्येषु शुभेषु परिवर्जयेत् ॥ १९० ॥

महयुद्धभेदाधारः । भेदोऽस्ति शुभिमर्दनमण्डपश्चेति यदाह वराह —

आसन्नमण्डोऽस्ति शुभिमर्दनापसव्यैः ।
 युद्धं चतुष्प्रकारं पराशराद्यैः गृणिभिरुक्तम् ॥ १९१ ॥

तल्लक्षणानि स्पष्टिद्वान्ते—

उत्पन्नस्तारका स्पर्शा भेदो भेदः प्रकीर्तितः ।
 युद्धमशुभिमर्दाल्यमंशुयोगे परस्परम् ॥
 अंशादनेऽपसव्यं स्यात्तुद्धमेकोत्र वेद्यम् ॥ १९२ ॥

शास्त्रीयविवाहप्रले—

यस्मिन्निधुं राहुरिनश्च धिष्य गृह्णाति तरयत्तमृतुप्रयं स्यात् ।
 पाणिमहे पुंमणे विधत्ते द्वयोर्भयोश्चेद् द्वयमेव जहात् ॥ १९३ ॥

अथ शुभदोरातमाह वराह —

यस्याशनिर्महीकम्पाः मन्थ्यानिर्घातनिस्यनाः ।
 परिवेपरजोधूमरकाशस्तमनोदयाः ॥ १९४ ॥
 द्रुमेभ्योन्तरसस्नेहमधुपुष्पफलोद्गमाः ।
 गोपक्षिमदृष्टिश्च शिषाय मधु माधवे ॥ १९५ ॥

तारोल्कापत्तिकलुष कपिलार्जुनदुमण्डलम् ।
 धनग्निज्वलनास्फोटधूमरेग्यानिलान्कुत्रम् ॥ १९६ ॥
 रक्तपद्माक्ष्य मान्यं नमः क्षुब्धान्शोषमम् ।
 मरिता चाम्बुमरोप न्यू मीढमे शुभ वदेत् ॥ १९७ ॥
 शकायुःपरीनेपारिद्युच्छुःकरिरोद्दणम् ।
 कम्पोद्धर्तनवैकृत्य रसन दाणं श्रितेः ॥ १९८ ॥
 नद्युदपानमरमा प्रद्वयुर्धररणप्लवाः ।
 शीरण चाद्रिगङ्गाना वर्षामु न भयापदम् ॥ १९९ ॥
 दिव्यस्त्रीपूतगन्धर्वविमानान्द्रुतदर्शनम् ।
 प्रहनक्षत्रठाराणा दर्शनञ्च दिशाम्यरे ॥ २०० ॥
 गीतगादिश्रनिर्घोषो धनपर्वतमानुषु ।
 शम्भ्यर्द्धिरपी हानिरपापाः शरदि स्मृताः ॥ २०१ ॥
 शीतानिलतुषारत्वं दर्शनं मृगपक्षिणाम् ।
 रक्षायज्ञादिमन्त्राना दर्शनं वागमानुषी ॥ २०२ ॥
 दिशो धूमान्वकाराश्च मनमोरनपर्वताः ।
 उच्चैः सूर्योदयेऽन्ते वा हेमन्ते शोभनाः स्मृताः ॥ २०३ ॥
 हिमयानानिजोत्पातरिखुवाद्भुतदर्शनम् ।
 कृष्णाञ्जनाममाकाशं तारोल्कापातविञ्जरम् ॥ २०४ ॥
 चित्रगर्भोद्भवाः स्त्रीषु गोजाश्वमृगपक्षिषु ।
 पत्राकुलदानाञ्च विकाराः शिशिरे शुभाः ॥ २०५ ॥
 श्रुतुस्वभाज्जा ह्येते दृष्टाः स्वर्तो शुभप्रदाः ।
 श्रुताग्रन्यत्र बोत्पाता दृष्टास्ते भृशदारुणाः ॥ २०६ ॥

अथाऽन्यदोषा , दैवमनोहर —

त्रिषु नागाद्रिगिरीषु वारिधिः
 बुद्धाद्रिद्विपारकविश्ववासनाः ।
 मुनीभसख्याप्रथमाद्विधेः क्रमान्
 पर विष स्याद् घाटकावतुष्टयम् ॥ २०७ ॥

बृहस्पतिः —

घटीद्वयं च श्रुत्वाङ्ते मासान्ते च दिनत्रयम् ।
 वर्षान्ते वर्जयेत् पशु प्रहणाद् दिनमत्रयम् ॥ २०८ ॥
 श्रुत्वाङ्ते पुत्रनाशः स्यान्मामान्ते तु धनक्षयम् ।
 वर्षान्ते वर्षनाशः स्याद् प्रहणात् सर्वनाशनम् ॥ २०९ ॥

अत्र वर्षं सौरवर्षपरम्—

सौराब्दान्ते त्यजेत्पक्षं चान्त्रे तु नवमं त्यजेत् ।
सावनान्ते त्रिमं त्याज्यं नाशत्रे पौष्णभास्त्र्यहम् ॥ २१० ॥

अथ लग्नदोषः, तत्र नारदः—

जामित्रशुद्धयैकविंशन्महादोषं विवर्जयेत् ।
एकविंशतिदोषाणां नामरूपफलानि च ॥ २११ ॥
पितामहोक्तं संचिन्त्य तानि वक्ष्ये समासतः ।
पञ्चाङ्गं शुद्धिरहितो दोषश्चाद्यः प्रकीर्तितः ॥ २१२ ॥
उद्यास्त्वशुद्धिहीनो द्वितीयः सूर्यसंक्रमात् ।
तृतीयः पापपङ्कगो भृगुपट्कं कुजाष्टकम् ॥ २१३ ॥
गण्डान्तकतुरीरिष्कमपङ्कटेन्दुसप्रहः ।
दम्पत्योरष्टमं लग्न राशेशिषवटी ज्या ॥ २१४ ॥
कुमुदूर्तो वारदोषः रज्जूरिकसमाङ्गिभम् ।
प्रहणोत्पातमं क्रूरविद्वर्षक्रसंयुतम् ॥
कुनवांशो मशाराता वैधृतिश्चैकविंशतिः ॥ २१५ ॥

वशिष्टः—

एकविंशन्महादोषास्ते च ब्रह्ममुखाद्रताः ।
कदाचिन्नैव सीदन्ति गुणानां कोटिकोटिभिः ॥ २१६ ॥
तस्मादेतेषु दोषेषु कदाचिन्नाचरेच्छुभम् ।
विशाहे विधवा नारी मरणं व्रतबन्धने ॥
ग्रामनाथः प्रतिश्रायां सीमन्ते गर्भनाशनम् ॥ २१७ ॥

व्यवहारसम्बन्धः—

मार्गं मासि तथा ज्येष्ठे क्षौरं परिणयं व्रतम् ।
ज्येष्ठपुत्रदुहित्रोश्च यत्नेन परिवर्जयेत् ॥ २१८ ॥
कृत्रिकास्थं रवि त्यक्त्वा ज्येष्ठपुत्रस्य कारयेत् ।
वत्सवादिषु कार्येषु दिनानि दश वर्जयेत् ॥ २१९ ॥

पृथ्वीचन्द्रोदये—

भजन्मतो जन्मदिने गृहे वा
कुर्याद्विवाहं न च जन्ममासे ।
ज्येष्ठर्शज्येष्ठे च सुवाङ्मनानां
मियो विधेयं न तु शुक्रमासे ॥ २२० ॥

वृहस्पतिः—

न जन्मधिषण्ये न न जन्ममासे
 न जन्मशालीनदिने विद्ध्यन् ।
 ज्येष्ठे न मासे प्रथमस्य मृतो-
 मृत्या मुक्ताया अत्रि मद्गलानि ॥ २२१ ॥

मुच्यन्तीति—

जन्मनि मामि विवाहः
 शुभदो जन्मर्जजन्मरादयोश्च ।
 लग्ने जन्मनि शुभदः .
 शुभदो जन्मनि त्रियो शशिति ॥ २२२ ॥

चाण्डेश्वरः—

जन्मोदये जन्मसु वारकामु
 मासेऽप्यत्र जन्मनि जन्मभे वा ।
 उदाहृताऽनेकविधानि धत्ते
 सौख्यानि भोगं गतु बान्धवतानाम् ॥ २२३ ॥
 जन्ममासे तु पुत्राद्या घनाद्या जन्मोदये ।
 जन्मभेषु भवेद्गदा वृद्धा मन्तविरदिनी ॥ २२४ ॥

इदन्तु द्वितीयगर्भोत्पन्नविषयम् , तथाहि नारदः—

न जन्ममासे जन्मर्जे न जन्मदिवसेऽपि च ।
 नाद्यगर्भमुत्रस्याय दुहितुर्वा करमहः ॥ २२५ ॥

जन्ममासे मयान्तराश्वाह रात्रमाचण्डः—

जातन्दिनं दृष्यते यशितो ह्यष्टौ च गर्भो नियतं दशभिः ।
 जातस्य पञ्च किल भागुच्छि शेषाःप्रशस्तः गतु जन्ममासि ॥ २२६ ॥

व्येष्टेषासि विवाहे पराधरादिभिर्विरोध उक्तः—

अप्येष्टा कन्दका यत्र ज्येष्ठपुत्रो वरो यदि ।
 व्यत्ययो वा तयोमत्र ज्येष्ठमामः शुभप्रदः ॥ २२७ ॥

गर्गः—

ज्येष्ठायोः कन्यकायाश्च ज्येष्ठपुत्रस्य सर्वदा ।
 विवाहो नैव कर्तव्यो यदि स्यान्निधनं धुरम् ॥ २२८ ॥

निर्दिष्टः—

ज्येष्ठे ज्येष्ठस्य कन्याया विवाहो न प्रशस्यते ।
तयोर्न्यतरे ज्येष्ठे ज्येष्ठमासं प्रशस्यते ॥ २२६ ॥

अन्यच्च—

द्वौ ज्येष्ठौ मध्यमौ प्रोक्तावेकं ज्येष्ठं सुरावहम् ।
ज्येष्ठत्रये न कुर्वीत विवाहं सर्वसम्मतम् ॥ २२७ ॥

नारद—

जन्मभाद्रशम कर्म सञ्जातश्च च षोडशम् ।
अष्टादशं सामुदाय त्रयोविंश विनाशनम् ॥ २२१ ॥
मानसं पञ्चविंशशं नाचरेच्छुभमेपु तु ।

वशिष्टः—

वालाश्रमुक्तौ व्रतबन्धने च
राजामिपेके खलु जन्मधिष्ण्यम् ।
शुभन्त्वनिष्टं सततं विवाहे
सीमन्तयानादिषु मङ्गलेषु ॥ २२२ ॥

जन्ममासच्छ्रममाह गर्गः—

आरभ्य जन्मदिवसाद्यावत्त्रिंशद्दिनं भवेत् ।
जन्ममासः स विज्ञेयः सर्वकर्मसु गर्हितः ॥ २२३ ॥

इति कृत्स्नस्वर्गप्रदे त्याज्यप्रकरणम् ।

अथ संस्कारप्रकरणम्

तत्रादौ आशरभोदधनफलादिनिरूपणम् ।

मृतगणपतौ—

वैशाखे श्रावणे माघे मार्गस्ये श्रावणाश्विने ।
 शुक्लपक्षे शुभाहे च साद्वलग्ने तथा दिवा ॥ १ ॥
 श्रवणत्रयेऽनुराधाया रेवतीद्वितये मृगे ।
 हस्तत्रये च रोहिण्यां पुष्यभे चोत्तरासु च ॥ २ ॥
 सितरस्र शुभ स्त्रीणा प्रथमं पुष्पदर्शनम् ।
 मध्य ज्येष्ठपुनर्वसोर्मूले चान्यत्र निन्दितम् ॥ ३ ॥
 अष्टम्या द्वादशीपष्ठयो रिक्तादर्शेय संव्रमे ।
 मद्रान्द्राव्यतीपाते महणे रुजि वैधृतौ ॥ ४ ॥
 परतातगृह सन्ध्या कुदेशे कृष्णवाससि ।
 प्राग्जोदर्शन नेष्ट शान्त्या तु शुभदं भवेत् ॥ ५ ॥
 प्राग्जा विलय याति रजोदर्शनसम्भवम् ।
 सर्वदोपास्तु सलग्ने सितेज्ययुतरीक्षिते ॥ ६ ॥

माखरलं चन्द्रिकायाम्—

चैत्रे तु प्रथमर्तौ श्याम्रारी वैधव्यभागिनी ।
 वैशाखे धनपुत्राद्या ज्येष्ठे रोगान्विता भवेत् ॥ ७ ॥
 शुची मृतप्रजा प्रोक्ता श्रावणे धनधान्यदा ।
 नभस्ये दुर्भगा क्लिष्टा आश्विने च तपस्विनी ॥ ८ ॥
 उज्ज्वे त्वायुष्मती नारी मार्गशीर्षे बहुप्रजा ।
 पौषे च पुश्वली नारी माघे पुत्रसुगान्विता ॥
 फाल्गुने श्रोमती साध्वी क्रमान्मासफल भवेत् ॥ ९ ॥

रत्नसंग्रहे—

ज्येष्ठे च सुभगा नारी आपाठे धनसम्पदा ।
 श्रावणे म्रियते कन्या भाद्रे च बहुरोगिणी ॥ १० ॥
 आश्विने च मृतापत्या कार्तिके कुलनारिणी ।
 धर्मदुक्ता भवेन्मार्गे पौषे च रतिविह्वला ॥
 माघे क्रोधवती नारी फाल्गुने बहवः सुताः ॥ ११ ॥

अत्र चन्द्रिकारत्नसंग्रहवचनयोर्विरोधाद् व्यावहारिकवचन पूर्वकथितचन्द्रि-
कोक्तमेव माह्यम् ।

अथ वारफलम्—

आदित्ये विधवा नारी सोमे चैव पतिव्रता ।
कुले धन्व्या विजानीयाद् बुधे सौभाग्यभागिनी ॥ १२ ॥
बृहस्पतौ पतिः श्रीमान् शुके चैव बहुप्रजा ।
शनौ धन्व्या विजानीयान् प्रथमा स्त्री रजस्वला ॥ १३ ॥

नारद—

अमारिकाष्टमीपथीद्वादशीप्रतिपत्स्वपि ।
परिधस्य च पूर्वाद्धै व्यतीपाते च वैधृतौ ॥ १४ ॥
संध्यासूर्यप्लवे विष्ट्यामशुभ प्रथमार्तवम् ।
रुग्णा पतिव्रता दुःखी पुत्रिणी भोगभागिनी ।
पतिव्रता क्लेशभागी रविधारादिपु क्रमान् ॥ १५ ॥

गर्गसंहितायाम्—

सुभगा चैव दुःशीला धन्व्या पुत्रसमन्विता ।
धर्मयुक्ता व्रतघ्नी च परसन्तानमोदिनी ॥ १६ ॥
सुपुत्रा चैव दुष्पुत्रा भृशवेश्मरता सदा ।
दीना प्रजावती चैव पुत्राढ्या चित्रकारिणी ॥ १७ ॥
साध्वी पतिप्रिया नित्य सुपुत्रा कष्टकारिणी ।
स्वकमेनिरता हिंसा पुण्या पुत्रादिसंयुता ॥ १८ ॥
नित्यं धनचये सक्ता पुत्रधान्यसमन्विता ।
मूर्खा धान्ना पुण्यवती दक्षर्शादेः क्रमात्फलम् ॥ १९ ॥

लग्नफलमुक्त दैवशुभयोगे—

मेघे सव्यमिचारा स्याद् वृषभे परभोगिनी ।
मिथुने धनभागाढ्या कर्कटे व्यभिचारिणी ॥ २० ॥
सिंहे तु पुत्रसंयुक्ता कन्याया श्रीमती तथा ।
विचक्षणा तुलायान्तु वृश्चिके च पतिव्रता ॥ २१ ॥
दुश्चारिणी धनुः पूर्वे त्यपरे च पतिव्रता ।
मकरे त्वन्नहीना तु कुम्भे निर्धनयुक्ता ॥
मीने विचक्षणा लग्ने ग्रहसंस्था विवाहवन ॥ २२ ॥

रत्नसंग्रहे—

क्रिये पवित्रा गरि गोधनाह्या धनाग्निता मौख्यवती मृतीये ।
 कुण्डद्वयानन्दकरी चतुर्थे कृतप्रसूतिः किल मिहलग्ने ॥२३॥
 कन्याप्रसूतिस्त्वबला विलग्ने धनान्विता लग्नगते सुजात्ये ।
 अली विलग्न कुजटा, मिचारा धनुर्विलग्ने व्यभिचारिणी स्यात् ॥२४॥
 मृगे प्रिया सञ्जनद्विणी च कुण्डद्वयप्रीतिकरी घटात्ये ।
 वैश्येषु माने व्यभिचारिणी वा लग्ने फलं द्वाघराजःप्रवृत्तौ ॥२५॥

नारदः—

कुन्तीरूपचापान्त्यनृपुक्कन्यातुलाधराः ।
 राशय शुभदा ज्ञेया नारीणां प्रथमार्तवे ॥ २६ ॥

गणः—

सुभगा श्रेतवस्त्रा स्याद् दृढवस्त्रा पतिव्रता ।
 सौम्यवस्त्रा क्षितीशा स्यान्नववस्त्रा सुगान्विता ॥ २७ ॥
 दुर्भगा जीर्णवस्त्रा म्याद्रोगिणी रक्तवाससा ।
 नीलाम्बरधरा नारी विधवा पुष्पिता तथा ॥ २८ ॥
 मलिताम्बरधरा नारी दरिद्रा म्याद्रजस्यला ।
 वस्त्रे स्युरिपमा रक्तबिन्दवः पुत्रमाप्नुयान् ॥ २९ ॥
 समाञ्चेत् कन्यका चेति फलं स्यात् प्रथमार्तवे ॥ ३० ॥
 सम्मार्जनीकाप्रवृणाग्निर्तुर्यान्हस्ते दधाना कुजटा तदा स्यात् ।
 तत्प्रेषभोगे तपसि चित्तौ चेद् दृष्ट रजो भोगवती तदा स्यात् ॥३१॥

अथ स्नानफलं वदित्तसंहितायाम्—

ग्रामाद् बहिः पराम्ने नारी स्याद् व्यभिचारिणी ।
 पतिव्रता पतिस्थाने सुशीला गृहमध्यतः ॥ ३२ ॥
 ग्राममध्ये तु वृद्धिश्च विधवा च दिग्म्वरा ।
 उपरागे च दुःशीला आयुष्यञ्जलसन्निधौ ॥
 धनमध्ये तु कन्याया धनधान्यसमृद्धिदा ॥ ३३ ॥

पक्षपत्रम्—

शुक्लपक्षे शुभं प्रोक्तमशुभं कृष्णपक्षके ।
 शुभञ्चैव तु पूर्वाह्ने मध्याह्ने मध्यमं स्मृतम् ॥ ३४ ॥
 अपराह्ने तु वैधव्यं पूर्वात्रौ शुभं वदेत् ।
 मध्यरात्रौ मध्यमं स्यात् पररात्रौ शुभं स्मृतम् ॥ ३५ ॥
 अस्तंगते यदा सूर्ये या च नारी रजस्वला ।
 जन्मन्येव विपत्तौ च यस्य हस्तस्य शर्वरी ॥ ३६ ॥

अथ रत्नस्नान दैवशुक्लमे—

ब्रह्मानुराधाश्विनिसोमभेषु द्वस्तानिलाखण्डनवासवेषु ।
विश्वार्यनशोतरभाद्रभेषु वराङ्गनास्नानविधिं प्रदिष्टं ॥ ३७ ॥
काकीय वन्ध्या भवतीह शुक्ले नष्टप्रना स्नानविधौ युगे च ।
सौरी च मृत्यु पयसोत्पतेन्दौ भीमार्कनीच बहुपुत्रनाभ ॥ ३८ ॥

अथ प्रसूतीस्नान दैवशुक्लमे—

स्नात प्रसूता ससुता युगेन स्नाता च वन्ध्या भृगुनन्दनेन ।
सौरी मृति शीरहृत्क्षिप्त सोमे पुत्रार्यनाभो रविनीचभीमे ॥ ३९ ॥

श्रुतमत्या स्नानरर वा पत्न्यत्रैव—

सरुक् पतिप्रता दीना पुत्रिणी भोगभागिनी ।
पतिव्रता क्लेशयुक्ता श्रुतस्नानऽर्कवारत ॥ ४० ॥

दैवशुक्लमे—

बहु पूषा च सौम्यश्च करोर्ब्रह्मा तथाश्विनी ।
एभिः स्नाने तु नारीणां गर्भं सम्पद्यते पुनः ॥ ४१ ॥

अत्रैकादश नक्षत्राणि स्नानविधातुक्तानि । तथापि षट्सुभेषु शीत गर्भो
त्पत्तिर्भवति, अन्येषु द्विद्विद्विन्वेनेत्यर्थं । सर्वथा हि निहितभिन्नेषु स्नान न
कार्यमिति निश्चयार्थं । उक्तम्—

कृत्तिका भरणी मूलनाद्रा पुष्य पुनर्वसु* ।
मघा चित्रा विशाखा च भ्रगवा च यमस्तथा ॥ ४२ ॥
एताः प्राग्द्वारास्तारास्तासु स्नान न कारयेन् ।
यदि स्नानं प्रकुर्वीत पुनः सूतिर्न विद्यते ॥ ४३ ॥

अस्य च देशाचारतो व्यवस्थातुवन्धेया । शिष्टाचारस्यापि स्मृतिव्यव्याप्यत्वात् ।
दाक्षिण्यमास्तु चतुर्थं एव दिवसे स्नानमाहृष्यतुष्येति विदुष्यतीति । भर्तुं
सृष्ट्या चतुर्थेऽङ्के स्नानेन स्त्री स्वस्वनेति वचनात् ।

सुहृदङ्गपती—

पुनर्वस्वोस्तथा चित्रा ज्येष्ठापुष्याभिवेषु च ।
स्नायात्तुमती नारी शुभे वारे शुभे तिथौ ॥ ४४ ॥
रोहिणीद्विकये स्वातो हस्तर्शे रेवतीद्वये ।
स्नायात्तुमती गर्भं विद्यते शीघ्रमेव हि ॥ ४५ ॥

अथ गर्माधानं भीषरीये —

पष्टयष्टमी पद्मदशी चतुर्थी
चतुर्दशीमप्युभयत्र द्वित्या ।
शेषाः शुभाः स्युम्नितयया निर्वेके
शराः शशाद्द्वार्यसितेःदुजानाम् ॥ ४६ ॥

विष्णुप्रजेशाग्निमित्रगिरीशपौष्ण-
मूलोत्तराररुणभानि निषेककार्यं ।
पूज्या निधूर्यवमुशीतराश्विचित्रा
द्विचयाश्च मध्यमकक्षा निकला स्युरन्ये ॥ ४७ ॥

वधिः—

प्रभूतदोषं यदि दृश्यते तत्पुष्पं ततः शान्तिकर्म कार्यम् ।
त्रिजर्जयेदेव तदेकशय्यां यावद्रजोदर्शनमन्यषस्ते ॥ ४८ ॥
ईशानतो गोमयमण्डलेन परिष्कृतेऽग्नी जुहुयान् सदूर्ध्वाम् ।
युग्मा घृतात्ताञ्च समित्प्रमाणो गायत्रिकां माष्टमहस्तसंख्याम् ॥ ४९ ॥
शतप्रमाणामथ गघदन्त्री शुभैर्यथैर्द्याहृतिमिन्तिलैश्च ।
नतः सुरान् भूमिसुरान्वित्श्च मन्तर्पयेदन्नसुरणंश्चैः ॥ ५० ॥

शान्तिप्रकारस्तु पदायादौ द्रष्टव्यः ।

विष्णुपुराणे—

चतुर्दशष्टमी चैत्र क्षमायास्वाय पूर्णिमा ।
पर्याण्येतानि यज्यानि रिसंकातिरेव च ॥ ५१ ॥
तैलश्रीमांसमम्भोगी मर्ष्येतेषु वै पुमान् ।
विष्णुप्रभोजनं नाम नरकं प्रतिगच्छति ॥ ५२ ॥

वधिः —

पौष्णद्वये विष्टमयास्यसापेविष्णुद्वये नैधनजन्मभेषु ।
पदरातवापप्रदूषितेषु न कार्यमावानमनिष्टज्ञाने ॥ ५३ ॥
उपज्जये वैधृतिपातयोश्च विष्टयां दिवा पारिवर्षभाग ।
मंध्यासु पर्यन्त्रपि मातृविभ्रोर्भूतेऽह्नि पन्नीगमनं त्रियज्यम् ॥ ५४ ॥

दिनेषु युग्मेषु च रक्ष्यमाण-
योगे सुतार्थी रसतीमुपेयान् ।
दिनेषु युग्मेषु च कन्यकार्थी
द्वित्या च गण्टांस्तिथिराशिमानाम् ॥ ५५ ॥

नारद—

शुचिभ्रूवा युग्मविधायनन्ताद्दामयेत् प्रियाम् ।
पुणार्थी पुरुषस्त्यक्त्वा पौष्णमूनादिपिच्यभम् ॥ ५६ ॥

कातनिर्णये—

रिक्ता पशोष्टमो पशोद्विधा जन्मगर्भे तथा ।
पापप्रहाणा वाराश्च त्याज्याश्चैवानृतौ गतिः ॥ ५७ ॥

व्यास.—

पुरुषप्रहाराः स्यु शुभाः सोमन्तकर्मणि ।
मन्थौ स्त्रीप्रहाराौ सुवजयेत् नपुंसकौ ॥ ५८ ॥

अथ भीमतमश्नमुपलक्षण गर्भाधानस्योवाद् । पुच्छत्वेतत् पुष्पीयारेषु स्त्रीगमने
पुच्छयद्विधाशुत्वयेते इति तावदिष्ट नपुंसकधारगमने ; नपुंसकौत्विति स्यादित्य-
निष्टम् ।

नारद —

रजोवर्शनतोऽस्पृश्या नारो विनचतुष्टयम् ।
ततः शुद्धाः क्रियान्तेजाः सधैर्यैक्ययं विधिः ॥ ५९ ॥

भारदाश —

प्रथमेऽदनि चाण्डाली द्वितीये ब्रह्मघातिनी ।
तृतीये रज्ज्वी प्रोक्ता चतुर्थेऽदनि शुद्धयति ॥ ६० ॥

धर्मशास्त्रेण—

भूतेः स्पृश्या चतुर्थेऽदनि स्नानेन स्त्री रज्ज्वला ।
पञ्चमेऽदनि योग्या स्याद्द्विधे रिच्ये च कर्मणि ॥ ६१ ॥

वाशब्दपरः—

पोञ्जरास्तु निशाः स्त्रीणा तामु युग्मासु सविशेत् ।
युग्मासु पुना जायन्ते स्त्रियोऽयुग्मासु रात्रिषु ॥ ६२ ॥
अथ षोडशदिनमध्ये गर्भाधान विधेयम् । वारुण्यस्यैदित्यायाम्—
हरिद्वस्तानुराधाञ्च स्वातोयारुणरासयम् ।
वत्तरानित्ययं सौम्य रोहिणी च शुभाः स्मृताः ॥—
आधाने मूलनापार्श्वमशुभं समन्त्यभम् ॥ ६३ ॥

भीमराकोप—

पिच्यं पौष्ण्य नैष्ट तद्भावि धिच्ययं
त्यक्त्वा नारीं सुवसन्नः प्रसन्नाम् ।

पुच्छः क्षामा पुनकामोऽभिगच्छन्
सस्तृण्यं पुनमाप्नोति पुण्यम् ॥ ६४ ॥

तच्च गमन मन्त्रपूर्वकम्, तदुक्त विष्णुपुराणे—

श्रुतायुगम शस्त्रः स्वपत्न्यां मन्त्रतो द्विजः ॥ ६५ ॥

मन्त्रस्तु—

विष्णुर्गोनि प न्ययतु गर्भं धेहि सिनीवालीत्येवमादयः ॥

पभिर्भग्नैर्दक्षिणेन पाणिनोपस्वमभिरुष्टोदिति गोमिलोक्तिः । दिनत्रयानन्तरं
श्रुतगमने दिनत्रयमाह ध्यात —

रात्री चतुर्था पुत्रः स्यादस्यायुर्धनवर्जितः ।

पञ्चम्या पुत्रिणी नारी पप्रया पुत्रस्तु मध्यमः ॥ ६६ ॥

सप्तम्यामप्रजा योपिदष्टम्यामीश्वरः सुतः ।

नवम्यां सुमगा दारा दशम्याश्चतुरः पुमान् ॥ ६७ ॥

एकादश्यामधर्मा स्त्री द्वादश्या पुरुषोत्तमः ।

त्रयादश्या सुता तन्स्याद्वर्णसकरकारिणी ॥ ६८ ॥

धम्मेश्वजः कृतज्ञः स्यादात्मवेदी दृढव्रतः ।

प्रजायते चतुर्दश्या गुणोपैर्जगतः पतिः ॥ ६९ ॥

राजपत्नी महाभागा सा राजवशागाऽथवा ।

जायते पञ्चदश्या तु बहुपुत्रा पतिव्रता ॥ ७० ॥

विद्यालक्षणसंपूर्णा सत्यवादी जितेन्द्रियः ।

आश्रयः सर्वभूतानां षोडश्या जायते पुमान् ॥ ७१ ॥

अथ अ-मन्त्रयमपि वर्णम्, तत्र बृहस्पति —

श्राद्धम्विषयश्चिकित्सा च मैथुनाभ्यञ्जने तथा ।

चौलोपनयनादीनि वर्जयेत् त्रिषु जन्मसु ॥ ७२ ॥

वृषमिथुनकुलीरसिंहफल्गुना-

स्तुलधरचापहापा शुभा भवन्ति ।

यदि शुभवलशालिनोऽनुकूला

निधनविशुद्धियुता निपेककार्ये ॥ ७३ ॥

चतसस्तु रात्रेय दैवे विन्धे निषिद्धा । दृष्टिस्तु चतुर्थमिव स्नानात् ।
एतदन्त्यन्तरे सकल्पितवतादौ पूषादिकं परद्वारा कारयित्थम्, उपवासादयः
स्वयमेव कार्या ।

रत्नसंग्रहे—

कुण्डल्यो मनुजाधाननैश्चित्यं पुत्रवन्द्ययोः ।

यदा यत्र यथा येन लिख्यते विधिनिम्मितम् ॥ ७४ ॥

रजोयोगश्रुतस्त्रीणां षोडशैव दिनम्परम् ।

यथाधानम्भवेत्तत्र तदाधानं भवेद् ध्रुवम् ॥ ७५ ॥

व्यवने पुंसमी योगाद्योगा पुनेषिशी ।
ध्रुवमाधानिकी विद्धि यदित्थं स्यान्ननु प्रिये ॥ ७६ ॥

अस्यायमर्थः—

पुंसासरे समतिथौ पुरुषाख्यस्तत्रे
योगो यदा समश्चनौ ध्रुवमेव पुत्रः ।
स्त्रीश्चक्षकेपि तु तिथौ विपने च कन्या-
योगे भृगौ चाद तदा एतु चन्द्रतारे ॥ ७७ ॥

अथाधानयोगेनैसाधान स्वान्न किंरवाधानयोगरत्नबलेनाधानं स्यात्तत्र
तु थाधानयोगेष्याधानयोगेनैक्षित्यम् । यदा—

पुंसा पटत्रिदशायगौ शशिगुरु स्त्रंणा कुजेन्दू तथा
वीर्याद्यौ स्वगृहाशगौ यदि तदा गर्भाय योगो भवेत् ॥
लग्नं वा बलवत्तथात्मजसुतौ जीवो रवा गर्भकृत्
ज्ञात्वा योगबलाबल सुमतिभिः कार्यः सदा निश्चयः ॥ ७८ ॥
वासरे पुत्रदा गर्भे कुजाङ्कुरवो भवम् ।
कन्यादौ भृगुशीतांशू पण्डादौ शनिचन्द्रजौ ॥ ७९ ॥

अत्र सक्षिप्य लिख्यते—

पूर्वकथितशुभसमये स्वस्था मुनसना स्वच्छृता दृष्टु युग्मरात्रे क्षिप्यमिमित्रजेत्
साभप्रहररात्रे चतुर्थप्रहरे वा पुषः स्नानं गर्भशक्या “श्रुतौ तु गर्भशंकिस्वात्
स्नानं मैथुनिनः स्मृतम् ॥” इति।प्रामाथ्यात् ।

यदा तु दक्षिणे पार्श्वे देहे बहति मारुतः ।
तदा रात्रौ व्रजेत् कान्तां पधवज्यं सहृदुबुधः ॥ ८० ॥
पीडात्रामौ भौमदृष्टे शराङ्के मानं मासं योपितामार्तवं यत् ।
त्र्यंशेशान्तं यच्च रक्तं यत्राभं तद्गर्भाय वेदनागन्धहीनम् ॥ ८१ ॥

जगन्मोहने दक्षिण —

केन्द्रत्रिकोलेषु शुभस्थितेषु लग्ने शशङ्के च शुभैः समेते ।
पार्ष्णिजात्पारिगतैश्च यायाःपुंजन्मयोगेषु च सम्प्रयोगम् ॥ ८२ ॥

नारद.—

ठकराश्यंशग चन्द्रे लग्ने पुषद्वीक्षिते ।
शुचिर्भूत्वा युगमतिथौ ह्यनग्नान्नामयेतिप्रियाम् ॥ ८३ ॥
पुषदाः सूर्यजीवाराः स्त्रीमदौ शशिभास्करौ ।
नपुंसकौ सौम्यशीरी शिरोमात्र विधुन्तुदः ॥ ८४ ॥

अश्वत्थीपुनपुत्रकयोगा वशिष्ठेनोक्ताः—

आधानलग्ने त्रिपदाशराशी

जीवेन्दुनाभ्या युतरीक्षिते वा ।

नान्यैः सुपुत्रस्त्वथ पापगणैः

पापी च मिश्रैर्गलिमिश्च मिश्रः ॥ ८५ ॥

ओज्जर्हाणे लग्नगे वीर्ययुक्ते

जीवेन्दुके - रोजराश्यशमभ्यैः ।

पुत्रन्म स्याद् व्यत्यये कन्यका स्याद्

मिश्रैः पण्डो द्वयङ्गैर्द्वित्रजन्मा ॥ ८६ ॥

पण्डो नपुंसकः ।

ओजोशरुर्द्धाद्विपमर्शसंभ्यः

पुंजन्मकारी रविभूतुरेकः ।

विचार्य वीर्यं पुरुषप्रहाणा

वाच्योऽथ पुत्रस्त्वथ पुत्रिका वा ॥ ८७ ॥

युग्माशलग्ने घनयुक्तशुरु-

निशाकराभ्या युत इक्षिते वा ।

नान्यैः मुक्त्या त्वथ पापरूपा

पापैश्च शेष सुविचिन्त्य वाच्यम् ॥ ८८ ॥

एवमन्येऽपि पुत्रन्मादियोगा आतके द्रष्टव्याः, एषु यस्मिन् कस्मिंश्चिद् पुत्रन्मयोगे पुत्रार्थी युग्मराश्री पत्नी गच्छेत् कन्याजन्मयोगे कन्यार्थी विपमराश्री पत्नी गच्छेदिति फलिष्यति । तत्र खोगमने रागत एव प्रवृत्तेर्नियम एवेति सिद्धान्तितम् 'श्रुतौ गच्छेदिति यमस्मरणात् । 'श्रुतावुपेयास्त्वथैव वा प्रतिषिद्धवर्जमिति गौतमस्मरणात् । श्रुतावगमने प्रथमावोपि स्मर्यन्ते—

श्रुतस्नाता तु यो नारी सन्निधौ नोपगच्छति ।

घोराया भ्रूणहत्याया युज्यते नात्र सशयः ॥ ८९ ॥

इति ज्ञातातपोके । अत एवैदूषणमया दधिकारिणा विधादिना कन्या युगपते चरायावश्य देया तदाह याश्वल्क्य —

पिता पितामहो भ्राता सकुल्यो जननी तथा ।

कन्याप्रदः पूर्वनाशो प्रकृतिस्यः परः परः ॥ ९० ॥

अप्रयच्छन्नवाप्नोति भ्रूणहत्यामृताश्रुती ॥ ९१ ॥

इतिवीप्सोक्ति । अग्न गमः । एवं गर्भाधान विधाय निद्रासमये पुंसां किं कार्य-

निर्याह विष्णु —

निद्रासमयमासाद्य ताम्बूल वदनान् त्यजेत् ।
पर्यङ्कान् प्रमदा मालान् पुण्ड्र पुष्पाणि मस्तकान् ॥ ९२ ॥

अथ पुसवनम्

रशनसमूहे—

द्वितीये च तृतीये च मासि पष्ठे च शस्यते ।
पक्षे चैव तथा शुक्ले रिक्तावर्जतिथौ पुनः ॥ ९३ ॥
मगले च रवौ चैव गुरौ चैव प्रशस्यते ।
पुत्रपन्मफलत्वाच्च नन्दा भद्रा प्रशस्यते ॥ ९४ ॥
मूलद्रव्यस्तस्तथा पुष्यः श्रवणा च पुनर्वसु ।
आर्द्रा मृशिराश्चैव द्वय भाद्रस्तथैव च ॥ ९५ ॥
कन्याकर्कटसिंहेषु तथा धनुर्द्वेषु च ।
रुद्रिकेषु तथा लग्ने शस्यते च बुधैः पुनः ॥ ९६ ॥

धीशरीये—

दुर्यान् पंसवनं प्रसिद्धविषये गर्भे तृतीयेऽथवा
मासि स्कीततनौ तुपारकिरणे पुष्येऽथवा वैष्णवे ।
दित्वा कर्कटकं नृयुग्मश्रुती चान्येषु रिक्तातिथौ
शुद्धे नैधनघाम्नि शुक्लशशुद्धिन्मन्त्रिणा वासरे ॥ ९७ ॥

भीषति —

धरणः शङ्करपुनर्वसु निर्वृतेभै वसुपुष्यगो मृगः ।
रविमूसुतनीववासरा कथिताः पुसवनादिकर्मसु ॥ ९८ ॥

रनादल्या—

मासे तृतीयेऽथवा द्वितीये पुन्नान धेऽप्रहृष्टसुचक्रे ।
अश्लोमचन्द्रेऽङ्गमानुवारे जीवे शुभ पुसवनादिकर्म ॥ ९९ ॥

घौनक —

व्यक्ते गर्भे तृतीये तु मासे पुत्तन भवेत् ।
गर्भे व्यक्ते तृतीये चैत्रतुर्थे मासि वा भवेत् ॥ १०० ॥

वशिष्ठ—

अष्टमस्या महाः सर्वे नेष्टा स्युस्तेऽशुभावहाः ।
एवं सम्यक्परीश्येव दुर्यात्पुंसवनक्रियाम् ॥ १०१ ॥

वृक्षरपतिः—

गुरुदुष्कृत्युधेन्दूना द्रेष्काणादिवशाशकाः ।
तेषामुदयहोरात्र पुंसवने शुभावहाः ॥ १०२ ॥

गर्गः—

सौम्ये मृतप्रजा मन्दे मृत्ययन्ध्या च भास्करे ।
सोमे दुर्वाग्रिहीना स्याच्छेषा सर्वार्थसिद्धिदाः ॥ १०३ ॥

अत्र घचनद्वयप्रामाण्याद्विकल्पः ।

वेचित्तु—यदा तृतीये मासि पुंसवनं विहीयितं तदा सौम्यकारा एव माहाः ।
यदा चतुर्थे तदा पुवारा नक्षत्राणि पुंनामान्यत्र प्राह्याणि ।

तदाह वशिष्ठ —

पुंनामत्रयणं तिष्यस्वातीहस्तपुनर्वसु ।
मूलं पौष्णपदं वानुरावामृगशिरोऽश्विनी ॥ १०४ ॥

विशेषमाह श्रुश्लोक्ष्ये—

हस्तार्द्रातिष्यमूलानि सौम्यं त्रिष्णुपुनर्वसु ।
पौष्ण पदद्वयं प्रोक्षमापाठद्वयमेव च ॥ १०५ ॥

श्लेषानि कथितान्येव धिष्णान्येकादशैव तु ।
स्याती तथा मयापञ्चरेवत्या फल्गुनीद्वये ॥ १०६ ॥

अश्विन्याञ्चैत्र नक्षत्रे यदा पुंसवनं भवेत् ।
नरः सम्पद्यते देवाद्यदा स्याद् गुरुतल्पगः ॥ १०७ ॥

अन्धो द्रु १ सुतनुः क्रूरो नारी चेतकुलटा भवेत् ।
शेषाणि दशधान्यानि निन्दितानि विशेषतः ॥ १०८ ॥

मीनवृश्चिककुम्भेषु चापगोसिंहकन्यकैः ।
युक्ताः पुंसवनाद्येषु सुत्यपुत्रादिवाञ्छया ॥ १०९ ॥

केन्द्रत्रिकोणभरणेषु शुभस्थितेषु
पापेषु पटत्रिदशलामगृहस्थितेषु ।

जोवेन्दुभानुभृगुभूमिजमन्दिरेषु
लग्नेषु लग्नपरिशुद्धशुभांशकेषु ॥ ११० ॥

अत्रापि चन्द्रबलादत्मावरणकमाह नृसिंहः—

अपि पुंसवनं कार्यं दम्पत्योरनुकूलभे ।
जन्मादि वर्जयेद्वात्रि चाशिकं त्रिपदादि ॥ १११ ॥

पुंसवनधीमन्नयोर्विशेषनाह गणपतिः—

द्वितीये वा तृतीये वा मासि पुंसवनं स्मृतम् ।
 मासे षष्ठ्यष्टमे वाद्यगर्भमीमन्तरुं विदुः ॥ १११ ॥
 पुनर्धमुद्रये मृत श्रवणे मृगहस्तयोः ।
 गुन्धोमार्द्रपारेषु प्रोक्त पुंसवनादिकम् ॥ ११३ ॥
 रेवत्या व्युत्तरेऽप्येके शुके चन्द्रे बुधे जगुः ।
 मासे येपे शले चन्द्रे लग्ने पुभाशके शुभे ॥ ११४ ॥
 सौम्ये केन्द्रत्रिकोणे वा पापे लाभत्रिपट्टके ॥ ११५ ॥

उक्तञ्च धीमन्ताध्याये कश्यपेन—

शुक्लपक्षादिदिवसं रिक्ता पक्षस्य मध्यमाम् ।
 तिथि शन्यर्कभूमूतुमुरेज्यानाञ्च वासरे ॥ ११६ ॥

श्यामः—

पुरुषप्रद्वाराः स्युः शुभाः सोमन्तकर्मणि ।
 मध्यो स्त्रीप्रद्वारो तु वर्तयेत्तु नपुंसकी ॥ ११७ ॥

नारदः—

चतुर्थे मासि षष्ठे वाप्यष्टमे वा तदीश्वरे ।
 यत्नारपन्ने दम्भयोश्चन्द्रताराबलान्वितौ ॥ ११८ ॥

कश्यपोपि—

मासेश्वरे वक्षोपेन नास्तेन न पराजिते ॥ ११९ ॥

शौनकः—

चतुर्थे गर्भमासान् स्यात्सोमन्तोन्नयनक्रिया ।
 षष्ठ्यष्टमे वा कूर्वात सूत्रान्तरविधानतः ॥ १२० ॥

सूत्रान्तरम् = स्वस्वच्छन्दम् ।

नारदः—

शुक्लपक्षे च पूर्वादि सोमन्तारयो विधिः स्मृतः ॥ १२१ ॥

वृहस्पतिः—

पूर्वपक्षः शुभः प्रोक्तः कृष्णे चान्त्यत्रिकं विना ।
 पूर्वादि पर तथापि नापराहे कथञ्चन ॥ १२२ ॥

वशिष्ठ—

केन्द्रत्रिकोणोपगतैश्च सौम्यै-
र्दुश्चिक्यलाभारिगतैश्च पापैः ।

पट्टलग्नान्त्यविवर्जितेन्दौ

सीमन्तकार्यं शुभदं तथैव ॥ १२१ ॥

रत्नमालायाम्—

पष्ठे मास्यमवाष्टमे तदधिपे वीर्योपगन्ने विधौ
चेष्टैर्दृष्टतनौ नृनामभरणे पुलग्नभाकेपि च ।

धीधर्मार्थचतुष्टये सुरगुरौ पापैश्च तद्बाह्यै-

र्मृत्युर्द्वादशवर्तितैश्च मुनिभिः सीमन्तकर्म स्मृ म् ॥ १२४ ॥

अथ ६२५प —

षण्डोऽपि शुभदो ज्ञेयस्त्यक्त्वा पष्ठाष्टमव्ययान् ।

सीमन्तलग्नादेकोऽपि ऋ पञ्चाष्टरिप्फगः ।

इन्ति सीमन्तिनीं सोऽपि तद्गर्भं वा न सशयः ॥ १२५ ॥

सीमन्ताध्याये ६२५प —

न नैधने तुर्यलग्नेनैधने शुद्धिसंयुते ।

पञ्चमिश्च चतुभिर्वा सूर्येन्दुगुरुपूर्वके ।

ग्रहैरिष्टैः शुभैर्लग्ने राशावपि न नैधने ॥ १२६ ॥

सीमन्तोन्नयनमित्यनुषङ्ग, अस्यानवाद पारिजते नृविह हस्तुक्तोक्त —

लग्नो दृष्टभराशीश केन्द्रग शुभरीक्षित ।

यद्यप्यष्टमभस्योक्त दोषमाशु व्यपोहति ॥ १२७ ॥

गुरु —

मूलर्धे केचिदिच्छन्ति सीमन्त शुभद दुषा ।

सिद्धान्ती वर्जयेत्लग्न ग्रहणमवर्जिते ॥ १२८ ॥

रोहिण्येन्दवमादित्य पुण्डहस्तात्तरात्रयम् ।

पौष्णवैष्णवश्चैव सीमन्तादिषु सम्मतम् ॥ १२९ ॥

भीषर —

सौम्याना वारवर्गा स्यु सीमन्तादिषु शोभनाः ॥ १३० ॥

अत षष्ठमन्त्रस्य विहितत्वसम्भवेपि त्याग्यमेवाह वशिष्ठः—

घालान्नमुक्तौ व्रतबन्धने च

राजाभिषेके रज्जु जन्मधिष्ण्यम् ।

शुभन्त्रनिष्ठं सततं विवाद-

सीमन्तयात्रादिषु मंगलेषु ॥ १३१ ॥

एवं निर्णते सीमन्तोन्नयनमुहूर्त्तं शुभास्तादिदोषविचारो नास्ति नियतमाह-
विहितत्वात् ।

तदाह—

मासप्रयुक्तकार्येषु मूढत्वं गुरुशुक्रयोः ।

न दोषकृन्मल्लो मासो गुर्वादित्यादिकन्तया ॥ १३२ ॥

तच्च ३६—

सीमन्तजातकादीनि प्राशनान्तानि यानि वै ।

न दोषो मलमासस्य मौढस्य गुरुशुक्रयोः ॥ १३३ ॥

सकृदेव सीमन्तकर्मणा संस्कृतो गर्भः सर्वो गर्भः संस्कृतो भवति यदाह हारीतः—

सकृच्च कृतसंस्काराः सीमन्तेन द्वित्रिस्त्रियः ।

यं यं गर्भं प्रसूयन्ते स सर्वः संस्कृतो भवेत् ॥ १३४ ॥

अथ विष्णुपूजा

वशिष्ठः—

मास्यष्टमे च गर्भस्य कुर्याद्विष्णुवर्चनक्रियाम् ।

श्रवणे चैव रोहिण्यां पुष्ये चैव प्रशस्यते ॥ १३५ ॥

द्वितीया सप्तमी चैव द्वादशी च शुभा तिथिः ।

शुभमहोदयाः शस्तास्तेषाञ्च दिवसा अपि ।

पापास्त्रयारिगाः शस्ता नेशाः सर्वेऽष्टमे स्थिताः ॥ १३६ ॥

भीषाः—

रोहिण्यां वैष्णवे पूर्वपक्षे

द्वादश्यां वा सप्तमे वा तिथौ च ।

मध्ये चाष्टः पूर्वभागे न रात्रौ

विष्णोः पूजाकारयेद् गर्भपुष्टयै ॥ १३७ ॥

अष्टमप्रदोषाववादमाह गुरुः—

रन्ध्रेशः स्वांशगः स्वोच्चे स्वक्षेत्रोपचयर्शगः ।

अष्टमस्थस्य दोषोऽयं विनश्यति न हंशयः ॥ १३८ ॥

नारदः—

लग्नाष्टमेशयोर्मैत्रे लग्नेशे षलसंयुते ।
अस्तगे निधनेशे वा निधनेऽपि शुभमहे ॥ ११९ ॥

न च पूषाप्रदारस्तेनैवोक्तः—

पोताम्बरं ऋणायणं शालचक्रगदाम्बुजम् ।
वैकुण्ठवासिन विष्णु मृत्कुम्भे स्थापयेत्ततः ॥ १२० ॥
त्रिष्णोश्च रु कनकेन कृत्वा तद्विगमन्त्रैरथ गन्धपुष्पैः ।
वस्त्रात्तनेर्गुग्गुलुधूपदीपैर्नैवेद्यनाभ्यूलकलैश्च सम्यक् ॥ १४१ ॥
विष्णुश्च देवता पूज्यो गर्भाणां रक्षणाय च ।
ब्राह्मणोभ्यः प्रदातुं प्रदिमा यत्नमंयुता ॥ १४२ ॥

अथ कालविधानं पराख्यायां गर्भिणीपतिघर्ममाह—

क्षौरं शवानुगमनं नग्नश्रन्तनञ्च
युद्धन्तु वास्तुकरणत्वंतिदूरयानम् ।
सद्वाहमौपनयनं पयसोपगाह-
मायुःक्षयो भवति गर्भिणिकापतीनाम् ॥ १४३ ॥

गालवः—

दहनं वपनं चैव चौलञ्च गिरिरोहणम् ।
नावमारोहणञ्चैव न कुर्याद् गर्भिणीपतिः ॥ १४४ ॥
प्रव्यक्तगर्भापतिरध्वयानं

मृतस्य वाहं क्षुरकर्म संगरम् ।
तस्यान्तु यत्नेन गयादितीर्थं
यागादिकं वास्तुविधिं न कुर्यात् ॥ १४५ ॥
प्रव्यक्तगर्भा वनिता भवेन्मासत्रयात्परम् ।
पण्मासान् परतः सूतिर्नवमेऽदिष्टवासिनी ॥ १४६ ॥

घर्मशास्त्रे—

सिन्धुस्नानं द्रुमच्छेदं वपनं प्रेतवादनम् ।
विदेशगमनञ्चैव न कुर्याद् गर्भिणीपतिः ॥ १४७ ॥
राजा योगी पुरन्ध्री च मातापत्नोस्तु जीवतोः ।
मुण्डनं सर्वतीर्थेषु न कुर्याद्गर्भिणीपतिः ॥ १४८ ॥

नारदः—

वपनं मैथुनं तीर्थं वर्जयेद् गर्भिणीपतिः ।
श्राद्धञ्च सप्तमान्मासादूर्ध्वं चान्यत्र वेदवित् ॥ १४९ ॥

श्राद्धं = भाद्रमौषनम् ।

अथ सूतीगृहनिर्माणप्रवेशी

तत्र वराह —

हस्तादित्यशशाङ्कतिष्यपवनप्रागीशमित्रोत्तरा
चित्राश्विनश्लेषेण वृश्चिकघटौ हित्वा विरिक्ते त्रिधौ ।
शुक्राचार्यशनेश्वरश्च शशिना वारानुकूले शुभे
राशौ वेदमनि सूतिगागृहविधिः क्षेमकरः कीर्तितः ॥ १५० ॥

गर्ग —

वारेऽनुकूले राशौ च दिने दोषत्रिवनिते ।
सानुकूलदिशि प्रोक्त सूतिनाभवन बुधैः ॥ १५१ ॥

तथा—

रोहिण्येन्दवपौष्णेण स्वातीवारुणयोरपि ।
पुनर्वसूपुष्यहस्तं धनिष्ठाञ्ज्युत्तरासु च ।
मेत्रे त्याष्ट्रे तथाश्विन्या सूतिगागारवेशनम् ॥ १५२ ॥

अथ जातकर्म—

अथ पुत्रे जाते पितृ स्नान तत आम्बुदयिकपूर्वकं शास्त्रोक्तप्रकारेण जातकर्म
तथाचारास्पृशे जाते षड्दिने राशौ षष्ठिकापूजा । तत्र गौरीपद्मेत्यादिषोडश-
मातृकापूजा विधेया । तत्र हि—

शिवासम्भूतिनाम्नी च प्रीतिमप्रीतिरेव च ।
अनसूया क्षमा चैव पडेताः कृत्तिकाः स्मृताः ॥ १५३ ॥

कृत्तिकापूजानन्तरं षष्ठिकापूजा विधेया । तत्र मन्त्र —

गौर्याः पुत्रो यया स्कन्दः शिशुः संरक्षितस्तवया ।
तथा ममाप्ययं बालो रक्ष्यता पृथिके मम ॥ १५४ ॥

वशिष्ठ—

यस्मिन् मुहूर्ते जनिवः कुमार-
स्वस्मिन् मुहूर्ते खलु जातकर्म ।
सन्तर्प्य देवान् सपितृन्दिवाश्च
सुरर्णगोभूमिहिरण्यरक्षैः ॥ १५५ ॥

विष्णु —

जातकर्मं ततः कुर्यान् पुत्रे जाते ययोदिते ॥ १५६ ॥

स्वस्वपश्यानुसारेणैत्यर्थः । तत्रैव भक्षणानन्तरं सचैलं स्नानं विधाय कार्यम् ।

उक्तञ्च यथाशक्तेन—

श्रुत्वा जातं पिता पुत्रं सचैलं स्नानमाचरेत् ।
वत्तराभिमुखो भूत्वा नद्या वा देवप्रातक ॥ १५७ ॥

तदपि नास्तेदात्प्रागेव तदुक्तं मनुना—
प्राङ्नाभिर्धनात्पुंसो जातकर्म विधीयते ॥ २५८ ॥
वर्धनं ह्येदनम् । अथ हेतुमाह भैमिनि—

यावन्न चिद्धयते नालं तद्यन्नाप्रोति सूतकम् ।
ठिन्ने नाले तत पश्चात् सूतकं तु विधीयते ॥ २५९ ॥

अथ गगं—

व्यतीपाते च सङ्क्रान्तौ प्रहणे वैधृतावपि ।
प्राङ् विना शुभं कर्म प्राप्तकालेपि नाचरेत् ॥ २६० ॥

अन्यथ—

अमासंक्रान्तिविष्टयादौ प्राप्तकालेपि नाचरेत् ॥ २६१ ॥
नारदसंहिताया—

तस्मिन् जन्ममुहूर्त्से तु सूतकान्ते तथा शिशोः ।
जातकर्म च कर्तव्यं पितृपूजनपूर्वकम् ॥ १६२ ॥

धीवतिः—

मृदुध्रुवक्षिप्रचरेषु भेषु
सूनोर्विधेय रत्नु जातकर्म ।
गुरौ भृगौ वापि चतुष्टयस्थे
सन्तः प्रशंसन्ति च नामधेयम् ॥ २६३ ॥

मृदादिलक्षणमुक्तं धीघरेण—

रोहिण्युत्तरमं स्थिरं गिरिशमूलेन्द्रोत्तमं दारुणं
क्षिप्रं चाश्विदिनेशपुष्यमनलेन्द्राग्नीतु साधारणम् ।
समं पूर्वमघान्तकं मृदुमगत्वाष्ट्रान्त्यमैत्र्यच्छरं
विष्णुस्वातिशतोध्रुवम्वदितयः कुर्युः स्वसंज्ञाफलम् ॥ २६४ ॥

उक्तकालातीत्येवमशीनात्परं तत्र यद्योदिते शुभसमये जातकर्म कार्यम् । उक्त-
काले तु न पञ्चाङ्गं विचारणीयमिति तात्पर्यं ।

अथ नामकर्म

नारद—

सूतकान्ते नामकर्म विधेयं स्वकुलोचितम् ॥ १६५ ॥

नक्षत्रादिनियमामात्रं नियतकालविहितत्वान् ।

तदुक्तं सारसंघे—

एकादशेऽह्नि त्रिपाणा क्षत्रियाणां त्रयोदशे ।
वैश्यानां षोडशे नाम मासान्ते शूद्रजन्मनः ॥ १६६ ॥

मनु —

नामधेयं दशम्यान्तु द्वादश्यां वाऽस्य कारयेत् ।
पुण्ये त्रिंशो मुहूर्ते वा नक्षत्रे वा गुणान्विते ॥ १६७ ॥

दशम्यामतीतायामेकादशे दिवस इत्यर्थः । एतच्च ब्राह्मणनिषेधपूर्ववाक्य-
स्वरथात् ।

दृश्यम् —

उक्तकाले प्रकर्तव्या नामकर्माखिला क्रिया ।
अतीतेषु च कालेषु कर्तव्यानात्तरायणे ॥ १६८ ॥
सुरेज्ये वाऽसुरेज्ये वा नास्तगे न च बाह्वंके ।
शुभलग्ने शुभाशे च शुभेऽह्नि शुभवासरे ॥ १६९ ॥
चन्द्रताराबलोपेते नैघनोदयवर्जिते ।
पूर्वाह्ने क्षिप्रनक्षत्रे चरस्विरमृदूद्गुपु ॥ १७० ॥
नाममङ्गलघोषैश्च रहस्यं दक्षिणे ध्रुवौ ।

बृहस्पति —

पूर्वाह्ने श्रेष्ठ इत्युक्तो मध्याह्ने मध्यम स्मृतः ।
अपराह्ने च रात्रिश्च वर्जयेन्नामकर्मणि ॥ १७१ ॥

गुरु —

पञ्चच्छुद्धाश्च नवमीं द्वित्रयां पञ्चदशीं तथा ।
शेषाः स्युस्त्रिययः सर्वा नामकर्मणि पूजिताः ॥ १७२ ॥
भास्करार्कनभौमानां वर्जयेदशकोदरौ ।
घनकर्मसुतभ्रातृनवमस्य शुभं शशी ॥ १७३ ॥
शुद्धे व्ययष्टमे लग्ने पानाश्च त्र्यरिलाभगाः ।
शुभेषु शेषस्तस्येषु नामकर्मं शुभाग्रहम् ॥ १७४ ॥
नामैव कीर्तिं लभते मनुष्यस्तत्र प्रशस्तं तलु नामकर्म ॥ १७५ ॥

पृथगरिशिष्टे—

वदक्षरादिकं नाम यस्मिन्धिष्ये यदक्षरम् ॥ १७६ ॥

तच्च नाम कीदृश कार्यमित्याह—

वशिष्ट —

न द्वयक्षर वा चतुरक्षरं वा
 यद्यप्सितं धान्तरणकाररेफम् ।
 त्रिषर्व्यं नामादिकमेव कार्यं
 स्फुटम्भवेदक्षिणकर्णरन्ध्रे ॥ १७७ ॥

श्लो —

कुलदेवतानक्षत्रादिमाससम्बन्ध विता वा कुर्यादन्योपि वा कुर्वृदः । पुष्पा-
 न्यक्षराणि पुष्पानामधेयानि भयुष्मानि स्त्रीनामधेयानि । नक्षत्रभरणव्यात् ।

अथ मार्गशीर्षादिनामानि विता दद्यात् ।

कृष्णोऽनन्तोऽच्युतश्रुको वैशुण्ठोऽथ जनार्दनः ।
 उपेन्द्रो यज्ञपुरुषो वासुदेवस्तथा हरिः ।
 योगीशः पुण्डरीकाक्षो मासनामान्यनुकमात् ॥ १७८ ॥

धीधरीये—

नामन्म दशमेऽपि वाऽहनि द्वादशे शुचिपु वा विधीयते ।
 स्वोच्चमित्रभवगैस्तु सद् प्रहस्तादृशैर्यदि विलोकिता शुभा ॥ १७९ ॥
 मित्रादित्यमयोत्तराशतभिषास्वातीधनिष्ठान्युव-
 प्रादेशश्चिराशाद्भुषौष्णदिनकृतपुष्येषु राशौ स्पिरे ।
 द्विद्वा पञ्चदशीं विहाय नवमीं शुद्धेऽश्वमे भार्गवे
 ज्ञाचार्यामृतपादभागदिवसे नामानि कुर्याच्छिष्टशोः ॥ १८० ॥

अथ प्रसङ्गाच्च नवमयेऽशुभशानार्थं गण्डान्तादि तत्फलानि च कथ्यन्ते ।
 तिथ्यादिगण्डान्ता —

धीधरीये—

पूर्णातिथीना तिस्रुणान्तथान्ते
 मीनालिकर्का नवमो नवांशः ।
 मेपेऽथ कण्ठीरवधन्विनोश्च
 गण्डान्तमायो नवमस्तथान्तः ॥ १८१ ॥
 अश्विनीमघमूलादौ त्रिवेदनवनादिनाः ।
 रेवतीसप्तशक्रान्ते मासरुद्ररसास्तथा ॥ १८२ ॥
 अश्विनीमघमूलादौ नाहिकाद्वितयन्तथा ।
 रेवतीसप्तशक्रान्ते नाहिकाद्वितयन्तथा ॥ १८३ ॥

अश्विनीमघमूलानाम्पूर्वार्धे वाध्यते पिता ।
 पुष्याहिशक्रपञ्चार्धे जननी वाध्यते शिशोः ॥ १८४ ॥
 पितृघ्नत्र द्विधा जातो रात्रिनात्र मातृहा ।
 आ-मभुक् सन्ध्ययोर्नातो नास्ति गण्डे निरामयः ॥ १८५ ॥
 सर्वेषां गण्डनातानां परित्यागो विधीयते ।
 वर्जयेद्दर्शनं शयनं तच्च पाण्णासिदम्भवेन् ॥ १८६ ॥
 मध्ये पूर्णानन्दयोर्नाम्निके द्वे

स्याद्गण्डान्तं क्रीडमान्तमन्तयेत् ॥

कोदण्डादीं वृश्चिकान्ते मूपांते

मेपादीं स्यात्सर्वकार्येषु नेष्टम् ॥ १८७ ॥

एषा गण्डान्तानां फलम्—

विष्यक्षगण्डे पितृमातृनाशो

लग्ने तु सन्धौ तनयस्य नाशः ।

सर्वेषु नो जीवति हन्ति वश

जीवन्पुनः स्याद्बहुवारणश्च ॥ १८८ ॥

अथेश दानम् । उत्तरगाम्यं—

विधिगण्डे त्वनह्वाहं नक्षत्रे धेनुमुच्यते ।

कावनं लग्नगण्डे तु गण्डदोषो विनश्यति ॥ १८९ ॥

उत्तरे तिलपात्रं स्यात्पुष्ये गोदानमुच्यते ।

अजाप्रदानं त्वाष्ट्रे स्यात्पूर्वाभादे च काञ्चनम् ॥ १९० ॥

उत्तरातिचविश्रासु पूर्वापादोद्भवस्य च ।

कुर्याच्छान्तिं प्रयत्नेन नक्षत्राकारज्ञां बुधः ॥ १९१ ॥

नारदीये—

अश्विनीमघमूलादीं त्रिनेत्रनयनाडिकाः ।

रेवतीसर्पशकान्ते मासस्त्ररसास्तथा ॥ १९२ ॥

मूलेन्द्रयोर्द्विगण्डं निशात्यं पितृसर्पयोः ।

अश्विनी रेवती चैव सन्ध्यागण्डं प्रक्रीवित ॥ १९३ ॥

पौष्णाश्विनयोः सर्पपित्रात्ययोश्च-

यत्र ज्येष्ठामूष्योरन्तरालं ।

तद्गण्डान्तं यच्च तन्नाटिकं द्वि

यात्रा उन्मोहादकालेषु नेष्टम् ॥ १९४ ॥

अश्विनीमघमूलादीं गण्डनाडाद्द्वयम्भवेत् ।

रेवतीसर्पशकान्तं गण्डं नाडीद्वयं तथा ॥ १९५ ॥

अश्विनोमत्रमूलानां पूर्वार्धे पीड्यते पिता ।
 पौष्णादिशक्रशेषाद्धै जननीमरणं दिशेत् ॥ १९६ ॥
 गण्डान्तशान्तिं वक्ष्यामि सोममन्त्रेण भक्तिमान् ।
 कास्यपात्रं प्रकुर्यात् पलैः षोडशभिर्बुधः ॥ १९७ ॥
 अष्टामिर्वा चतुर्भिर्वा द्वाभ्या वा शोभनं समम् ।
 तन्मध्ये स्थापयेच्छुद्धं नमनीतेन पूरितम् ॥ १९८ ॥
 गन्तव्यं चन्द्रमभ्यर्च्य सितपुष्पैः सहस्रकैः ।
 दैवज्ञं सोपवासञ्च शुभजाम्बरधरः शुचिः ॥ १९९ ॥
 सोमोऽहमिति सचित्यं कुर्यात्पूनामन्त्रितः ।
 जपेत्साहस्रिकं जप्यं श्रद्धधानः समाहितः ॥ २०० ॥
 दद्याद्द्वै दक्षिणामिष्टां गण्डदोषोपशान्तये ।
 शुक्लं वागीश्वरञ्चैव ताम्रपात्रे समाहितः ॥ २०१ ॥
 गण्डदोषोपशान्त्यर्थं दद्याद्देवविदे शुचिः ।
 यथा सर्पविषं घोरं मन्त्रस्मरणतो नहि ॥
 गण्डदोषोद्भव तद्वन् विधेरस्माद्वितीयते ॥ २०२ ॥
 ॐ अमृतारमने सोमाय नमः । इति मन्त्रः ।

अन्यच्च—

शुद्धश्चाभीकरं दद्यात्ताम्रपात्रं तिलान्वितम् ।
 गण्डदोषोपशान्त्यर्थं यजुर्वेदविदे शुचिः ॥ २०३ ॥
 कुकुमं चन्दनं कुप्यं गौरोचनमयापि च ।
 घृतैरेवान्वितं कार्यं चतुर्भिः कलसैर्बुधः ॥ २०४ ॥
 सहस्राक्षेण मन्त्रेण बालकं स्थापयेच्च तम् ।
 पितृयुक्तं दिवाजातं मातृयुक्तं न रात्रिजम् ॥ २०५ ॥
 स्नापयेत्पितृमातृभ्यां सन्ध्ययोरुभयोरपि ।
 कास्यपात्रं घृतैः पूर्णं गण्डदोषोपशान्तये ॥ २०६ ॥
 दद्याद्देवुं हिरण्यञ्च मृदाश्चापि प्रपूजयेत् ।
 गर्गो दूषयते पार्दं तदर्थं देवलो वदेत् ॥
 वराहमिहिराद्यास्तु शेषाद्यं तुर्यनाडिकम् ॥ २०७ ॥

सर्वेषां गण्डमूलजातानां त्यागः । यदि त्यागो न कियते तदा शान्तिं कार्या ।

दिवा जाता च या कन्या निशि जातञ्च यः सुतः ।

नैतयोर्गण्डदोषोस्ति न फलं हन्तुं पूर्वकम् ॥ २०८ ॥

अथ ज्यैष्ठानक्षत्रजातस्य फलम् ।

ब्रह्मयामले—

ज्येष्ठादौ स्वीयजननी द्वितीये जननीपिता ।
तृतीये जननीभ्राता स्वयं भ्राता चतुर्थके ॥ २०९ ॥
आत्मानं पञ्चमे हन्ति पष्ठे गोत्रक्षयो भवेत् ।
सप्तमे चोभयकुलं ज्येष्ठभ्रातरमष्टमे ॥
नवमे अशुरं हन्ति सर्वं हन्ति दशांशके ॥ २१० ॥

अथ मूलफलम् ।

८८४:—

अमुक्तमूलसम्भवं। परित्यजेत्तच्च बालकम् ।
समाष्टक पिता तथा न तन्मुख विलोकयेत् ॥ २११ ॥
तद्वाद्यपादके पिता विपद्यते जनन्यय ।
तृतीयके धनान्यय चतुर्थके शुभावहः ॥ २१२ ॥
प्रतीपमन्त्यपादतः फलन्तदेव सार्पभे ।
तदुक्तदोषशान्तये विधेयमत्र शान्तिकम् ॥ २१३ ॥

अमुक्तमूलस्य लक्षणं बधिष्ठसंहितायाम्—

ज्येष्ठान्ते घटिका चैका मूलादौ घटिकाद्वयम् ।
अमुक्तमूलमित्याहुर्जातन्तत्रैव वर्जयेत् ॥ २१४ ॥
केचिदन्यथाहुः—

मुजङ्गरीलदरपौष्णमाना तदप्रमानाश्च यदन्तरालम् ।
अमुक्तसंज्ञं प्रहरप्रमाणं त्यजेत्सुतं तत्प्रभवां सुता च ॥ २१५ ॥

अथ वृक्षो बयान्त्रे—

मूलस्तम्भस्तवचा शारदा पत्रं पुष्पं फलं शिरसा ।
वेदाश्च मुनयश्चैव दिशश्च वसवस्तथा ॥ २१६ ॥
नन्दा वाणरसा रुद्रा मूलभेदः प्रकीर्तितः ।
मूले मूत्रविनाशाय स्तम्भे हानिर्द्वन्द्वयः ॥ २१७ ॥
त्वचि भ्रातृविनाशः स्याच्छारदा मातृविनाशकृत् ।
पत्रे सत्परिवारः स्यात्पुष्पेषु नृशत्रुल्लभः ।
फलेषु लभते राज्यं शिल्पायामल्पजीवितम् ॥ २१८ ॥

अथ मूलपुरुषः

मूरालक्षणे—

मूलश्लेषटिकापष्टिरेवं स्याप्या नराकृतौ ।
मस्तके घटिकाः पञ्च वक्त्रे पञ्च प्रकीर्तिताः ।

स्कन्धे चत्वारि चत्वारि भुजयोरष्टकं तथा ॥ ११६ ॥

एषैवं हृत्तयोर्न्यस्य हृदये चाष्टकं पुनः ।

द्वितीयं दिशने नामौ गुह्ये च दशकन्तया ॥ २२० ॥

रससद्गयाश्च ज्ञान्योश्च पादयोश्च पडेव हि ।

पुरुषस्याष्टौ न्यस्य मूलर्क्षस्य फलं वदेत् ॥ २२१ ॥

मस्तके धार्यते छत्रं मुरे च पितृघातकः ।

स्कन्धे स्कन्धवरो बालो भुजयोरामुरो भवेत् ॥ २२२ ॥

प्रज्ञाहत्याकरः पाणौ यद्वा मातुलघातकः ।

हृदये राज्यलाभाय नामौ नित्यं न जीवति ॥ २२३ ॥

गुह्ये बालः तथा जातो वृद्धत्वे स सुखाबहः ।

जघायाम्भ्रामको बालो पादे जातो न जीवति ॥ २२४ ॥

मुनियुगवसुनाष्ठानन्दपट्टमाणसूत्रै-

रहनि च निशि जातो ह्यष्टधा याति मूले ।

पितृघनसहजानां नाशकर्ता विरक्तो

भवति नृपतिमन्त्री भूतिमान्दीर्घजीवी ॥ २२५ ॥

अथ मूलवासः—

शृपालिमिहेषु षटे च मूलं

दिशि स्थितं युग्मतुलाङ्गनान्त्ये ।

पातालगं मेपधनुःकुलीर-

नक्षत्रेषु मर्त्ये वसति स्मरन्ति ॥ २२६ ॥

स्वर्गे मूले भवेद्राज्यं पाताले च घनागमः ।

मर्त्यलोके यदा मूलं तदा शून्यं समादिशेत् ॥ २२७ ॥

चरणफलमुक्तं ब्रह्मपुराणे—

मूलाद्यशो पितुर्नाशो द्वितीये मातुरेव च ।

तृतीये घनधान्यादिनाशस्तुत्ये घनागमः ॥ २२८ ॥

कश्यपः—

मूलाद्यपादजो हन्ति पितरन्तु द्वितीयजः ।

मातरं स्वां तृतीयेऽर्थं सुहृदर्थं तुरीयजः ॥ २२९ ॥

यतो मातृशब्दः सपत्नीमातुरपि वाचकः । यदाह गौतमः—

पितृपत्न्यः सर्वा मातरस्त्वद्भ्रातरो मातुलास्तदपत्यानि मातुलेयानीति ।

अतः स्वार्थमेव करयपवाक्ये स्वामितिपदोपादानम् ।

विशेषो वंशघ्नसहितायाम्—

मूलाद्यपादो दिवसे यदि स्या

तज्जः पितुर्नाशनकारणं स्यात् ।

द्वितीयपादो यदि रात्रिभागे

तदुद्भवो मातृविनाशकः स्यात् ॥ २३० ॥

मूलाद्यपादो यदि रात्रिभागे

तदात्मनो नास्ति पितुर्विनाशः ।

द्वितीयपादो दिनगो यदि स्या

न मातुरल्पोऽपि तदास्ति दोषः ॥ २३१ ॥

नारदः—

वत्सरानन्तरं हन्ति मातरन्तु त्रिवर्षतः ।

युग्मं वर्षद्वयनैव श्वशुरं नव वर्षतः ॥ २३२ ॥

जातवालो वत्सरेण वर्षैः पञ्चभिरप्रजम् ।

श्यालकं चाष्टभिर्बर्षैरनुचान् हन्ति सप्तभिः ॥

तस्माच्छान्तिप्रसक्तुर्वीत प्रयत्नाद्विधिपूर्वकम् ॥ २३३ ॥

शुभं घनम् । अत्र कश्चिन्मन्त्रेण शान्तिविधेदेत्यत्र वशिष्ठेऽपि कालत्रयकथनं सामर्थ्योपमर्षकृतेऽवश्यम् । यदि मातुः शोतलेदकस्नाने सामर्थ्यं स्यात्तदा सूतकान्ते, तत्राप्यथौ तृतीये मासि, दीर्घयोगादिना तत्राप्यशक्तिश्चेत्तर्हि वर्ष-समाप्तिदिवसे शान्तिः । मातृगण्डे तु विशेषस्तेनैवोक्तः—

मातृगण्डे सुते जाते सूतकान्ते त्रिवर्षतः ।

कुर्याच्छान्तिं तद्वत्से वा तद्दोषस्यापनुत्तये ॥ २३४ ॥

यस्मिन्मन्त्रेण च तन्नक्षत्र एव शान्तिरिति सिद्धाचारः । शौनकः—

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि मूलज्ञातहिताय च ।

मातापितृोर्धनस्याय कृत्वा शान्तिहिताय च ॥ २३५ ॥

त्यागो वा मूलजातस्य स्याद्दद्यात्तत्प्रदर्शनम् ।

अभुक्तमूलजातानां परित्यागो विधीयते ॥ २३६ ॥

अदर्शनेऽपि वा पितुः स तु त्रिंशत्समाष्टकम् ।

एव च दुहितुर्द्वयं मूलजातफलं बुधैः ॥ २३७ ॥

मुख्यकालं प्रवक्ष्यामि शान्तिमस्य प्रयत्नतः ।

जातस्य द्वादशहो तु जन्मर्शं वा शुभे दिने ॥ २३८ ॥

समाष्टके वा भविमानं कुर्याद् वा शान्तिमादरान् ।

यदैव शान्तिकं कुर्यान् कर्म तच्च प्रवक्ष्याहम् ॥

मुसमे पुण्यदेशे तु महयं कारयेद् बुधः । २३९ ॥

मह्यपरिमाणं वधिष्ठेनोक्तम् —

पशान्यामथवा प्राच्यामुदीच्यान्दिशि कल्पयेत् ।
 मण्डपं त्वष्टभिर्दंस्तेऽत्रतुर्मिर्वा समन्ततः ॥ २४० ॥
 चतुर्द्वारसमायुक्तं तोरणाद्यैरलङ्कृतम् ।
 पिष्टनं स्वयं संसर्पन्तथा गोमेयमहने ॥
 कुण्डश्च तद्वहिः कुर्यात् प्रहयन्तोक्तमार्गतः ॥ २४१ ॥

पुनः धीनकः —

पुण्यग्निमन्त्रितैस्तोयैः प्रोक्षितायां क्षिती ततः ।
 तत्रोदकुम्भं सुरलक्ष्णं रक्तं व्रणत्रिजितम् ॥ २४२ ॥
 अक्षुण्णमलनिष्कं पूर्येन्निर्मलाम्भसा ।
 वस्त्रावगुण्ठितं कुर्यात् पूर्येत्तीर्थवारिणा ॥ २४३ ॥
 कूर्चहेमसमायुक्तं चूतपल्लवसयुतम् ।
 स्वस्तिकोपरि विन्यम्य क्षीरद्रुमसुपल्लवैः ॥ २४४ ॥
 द्रोणघ्नीर्हीत्रं निःक्षिप्य ऐशाने च निधापयेत् ।
 पञ्चरत्नानि निःक्षिप्य सर्वोपधिसमन्वितम् ॥ २४५ ॥
 अक्षितं गंधपुष्पाद्यैः श्रीरुद्रं स्थापयेत्ततः ।
 तत्राप्रतिरथ सूक्तं शतरुद्रानुशाककम् ॥ २४६ ॥
 रक्षामन्त्रन्तथा पुण्यं रक्षोघ्नं च स्पृशन्नृजपेत् ।
 त्र्यम्बकञ्च जपेत् सम्यगष्टोत्तरसहस्रकम् ॥ २४७ ॥
 एकैकवारं जापी च पावमानो स्पृशन्नृजपेत् ।
 जपस्य पंचकुम्भांश्च द्वयं वा तदलाभतः ॥ २४८ ॥
 श्रीरुद्रस्यैककुम्भश्च सर्वसूक्तानि तत्र च ।
 तथाऽन्यं पञ्चमं कुम्भं पूर्वोक्तैर्लक्षणैर्युतम् ॥ २४९ ॥
 चतुष्पल्लवणं कुर्यात् पञ्चवक्त्रञ्च तद्वेत् ।
 वस्त्रावगुण्ठितं कुर्यात् पूर्येत् तीर्थवारिणा ॥ २५० ॥
 पञ्चरत्नसमायुक्तमात्रपल्लवसयुतम् ।
 गजाश्रद्ध्यावल्मीकसगमाद् हृद्गोकुन्तात् ॥ २५१ ॥
 राजद्वारप्रदेशाच्च मृदमानीय निःक्षिपेत् ।
 कुम्भस्य नैर्हते देशे होमदेशं प्रकल्पयेत् ॥ २५२ ॥
 गोमयैर्लोपिते देशे कुर्यात् स्थण्डिलमुत्तमम् ।
 कृत्वाग्निमुग्रपर्यन्तमुल्लेखादिस्वशासनतः ॥ २५३ ॥

पूर्णमात्रनिधानान्तं कृत्वा पूजां समाभ्येत् ।
नक्षत्रदेवतारूपं सुवर्णेन प्रयत्नतः ॥ २५४ ॥
निष्क्रमानेन चावेन पादेनापि स्वशक्तितः ।
प्रतिमा लक्षणैर्नैसां कारयित्वा विचक्षणः ॥ २५५ ॥
यद्वा मूल्य सुवर्णस्य स्थापयित्वा प्रपूजयेत् ।
सुवर्णं सर्वदेवत्य सर्वदेवात्मकोऽनलः ॥ २५६ ॥
सर्वदेवात्मको विप्रः सर्वदेवमयो हरिः ।
संस्मरेन्निरृतिं श्यामं मुमुक्षु नरवाहनम् ॥ २५७ ॥
रक्षोधिपं तद्गृहस्त दिव्याभरणभूषितम् ।
प्रतिमापूजनायाय वस्त्रयुग्म प्रकल्पयेत् ॥ २५८ ॥
पङ्कजङ्कारयेद् भूमौ रक्षाभैर्त्रोहितण्डुलैः ।
षतुर्विंशद्विंशोपेतं शुक्लैर्वा कर्गिकान्वितम् ॥ २५९ ॥
तस्योपरि न्यसेत्सत्रं स्वर्णं वा रौप्यमृन्मयम् ।
शुद्धवस्त्रेण संच्छाद्य तत्र मूलानि निःक्षिपेत् ॥ २६० ॥
मूलानि शतमूलानि तदलाभे विशेषतः ।
स्थापयेत्कर्गिकामध्ये बह्वगन्धाद्यलङ्कृतम् ॥ २६१ ॥
कूर्चहेमजलोपेतं कुंडुमौपधिसंयुतम् ।
कुम्भोपरि न्यसेद्विद्वान् मूलनक्षत्रदैवतम् ॥ २६२ ॥
अधिप्रत्यधिदेवौ च दक्षिणोत्तरदेशयोः ।
अधिदेवं जपेदादौ व्येष्टानक्षत्रदैवतम् ॥ २६३ ॥
पूर्वापाडाजलमुत्तरापाडाविश्वेदेवाः ।
विष्णुर्वसवो धरुगोऽनैकपादद्विर्युष्मयः ॥ २६४ ॥
पूपाधिर्नौ यमोऽग्निः प्रजापतिस्सोमो रुद्रादितिः ।
वृहस्पतिः सपः पितरो भगार्चमा सविता त्वष्टा ॥ २६५ ॥
वायुर्निद्राग्नी मित्र इत्याद्यनुराधान्तमर्चयेत् ।
ऐन्द्राद्दीशानपर्यन्तं पूजयेत् स्वस्वनामतः ।
स्वलिङ्गोत्तैश्च मन्त्रैश्च प्रयानादीन् प्रपूजयेत् ॥ २६६ ॥
पश्चामृतेन संस्नाप्य आवाहाय समर्चयेत् ।
उपचारेः षोडशभिर्यद्वा पञ्चोपचारकैः ॥ २६७ ॥
रक्तचन्दनगन्धाद्यैः पुष्पैः कृष्णासितादिभिः ।
नेत्रशृंगादिरूपैश्च घृतद्वीपैस्तपैश्च ॥ २६८ ॥
सुरापीलिर्कमांसाद्यैर्नैवेद्यैर्भोजनादिभिः ।
मत्स्यमांसमुरादीनि ब्राह्मणानां विवर्जयेत् ॥ २६९ ॥

सुरास्थाने प्रदातव्यं क्षीरं सैन्धवमिश्रितम् ।
पायसं क्षणोपेतं मांसस्थाने प्रकल्पयेत् ॥ २७० ॥
उक्तगन्धाद्यलाभे तु यथा लाभं समर्पयेत् ।
पुष्पान्तश्च समभ्यर्च्य होमं कुर्याद्यथोदितम् ॥ २७१ ॥
निर्वापप्रोक्षणादीनि चरोः कुर्याद् यथाग्निधि ।
हविर्गृहीत्याग्निधियन्नैर्ऋत्ये च ऋचा हुनेत् ॥ २७२ ॥
मोषुणः परापरेति यत्ते देवेति वा पुनः ।
पायसं घृतसमिश्रं हुनेदष्टोत्तरं शतम् ॥ २७३ ॥
समिदाज्यचरुन्पश्चाच्छक्तितः संख्यया हुनेत् ।
अधिदेवतयोश्चैव जुहुयात् स्वस्वमन्त्रतः ॥ २७४ ॥
चतुर्भ्यन्तेर्नमोन्तश्च स्वाहान्तैः स्वस्वमन्त्रैः ।
नशत्रुदेवताभ्यश्च पायसेन तु होमयेत् ॥ २७५ ॥
कृणुवेति पञ्चदशभिर्जुहुयात् कृसरन्ततः ।
गायत्र्या जातवेदेति त्रियम्बकमिति क्रमान् ॥ २७६ ॥
सौरायुजन्तितामग्निं वास्तोष्पत्यग्निमेव च ।
तामग्निपर्णां तपसा अजन्तो वैरोचनीं कर्मकल्पेषु जुष्टाम् ।
दुर्गादेवीं शरणमर्हं प्रपद्ये सुतरसितरसे नमः ।
क्षेत्रस्य पतिना गृहाणाग्निं दूतं तथैव च ॥ २७७ ॥
श्रीसूक्तेन तथा विद्वान् समिदाज्यचरुन् क्रमान् ।
अष्टोत्तरशतैर्वापि अष्टाविंशतिभिः क्रमान् ॥ २७८ ॥
अष्टाष्टसंख्यया वापि जुहुयाच्छक्तितो बुधः ।
त्वन्तः सोमेन पायसं जुहुयाच्च त्रयोदश ॥ २७९ ॥
चतुर्गृहीतमाज्यञ्च या ते रुद्रेति मन्त्रतः ।
सूक्तेण जुहुयादाज्यं महान्याहृतिभिः क्रमान् ॥ २८० ॥
हुत्वा स्विष्टकृतं पश्चात्प्रायश्चित्ताहुतीर्हुनेत् ।
आचार्यो यजमानो वा बहौ पूर्णाहुतीर्हुनेत् ॥ २८१ ॥
होमशेषं समाप्याथ वह्निमारोपयेद् बुधः ।
कुम्भाभिमन्त्रणं कुर्यादक्षिणेनाभिमन्त्रयेत् ॥ २८२ ॥
मृत्युप्रशमनार्थाय जपेत् त्रैदम्बकं शतम् ।
रुद्रकुम्भोक्तमार्गेण रुद्रमन्त्रं स्पृशजपेत् ॥ २८३ ॥
धूपं दीपञ्च नैवेद्यं कुम्भयुग्मे निवेदयेत् ।
प्रसादयेत् ततो देवमभिषेकार्थमादरात् ॥ २८४ ॥

तस्मिन् काले प्रदातिथ्यं कर्त्तव्यं भूतिमिच्छता ।
 पृथक् प्रशस्त तच्चैव नक्षत्रेष्टया सहैव च ॥ २८५ ॥
 अभिषेकविधि वक्ष्ये सर्वाचार्यैरुदीरितम् ।
 भद्रासनोपविष्टस्य यजमानस्य ऋत्विजः ॥ २८६ ॥
 दारपुत्रसमेतस्य कुर्युस्तस्याभिषेचनम् ।
 अक्षीभ्यामिति सूचन पात्रमानीभिरेव च ॥ २८७ ॥
 धारो हिष्ठति नवभिराप इद्वा द्वयन च ।
 सदस्ताक्षत्र्यचेनापि देवस्य त्वेति मन्त्रकैः ॥ २८८ ॥
 शिवसकल्पमन्त्रेण वक्ष्यमाणैश्च मन्त्रकैः ।
 योऽसौ वज्रधरा देवो महेन्द्रा गजराहनः ॥ २८९ ॥
 मूलनातशिशोर्दोष मातापित्रोर्व्यपोहतु ।
 योऽसौ शक्तिधरो देवो हुतमुङ् मेपत्राहन ॥ २९० ॥
 सप्तजिह्वश्च देवोऽग्निर्मूनदाप व्यपोहतु ।
 योऽसौ दडवरो देवो धर्मो महिषवाहनः ॥ २९१ ॥
 मूलनातशिशोर्दोष व्यपोहतु यमो मम ।
 योऽसौ खड्गवरो देवो निर्ऋती राक्षसाधिपः ॥ २९२ ॥
 प्रशामयतु मूलोत्पदोप गण्टान्तसम्भवम् ।
 योऽसौ पाशधरो देवो वरुणश्च जनश्वरः ॥ २९३ ॥
 नक्रवाहः प्रचेताहो मूलोत्पदाद्य व्यपोहतु ।
 योऽसौ देवो जगत्प्राणो मारुतो मृगवाहनः ॥ २९४ ॥
 मातापित्रोः शिशोश्चैव मूलदोष व्यपोहतु ।
 योऽसौ पशुपतिर्देवः पिनाकी वृषवाहनः ॥ २९५ ॥
 धारलेपामूलगढान्तदोषमाशु व्यपोहतु ।
 बिघ्नेश क्षेत्रपो दुर्गा लोकपाला नवप्रदाः ॥ २९६ ॥
 सर्वदोषप्रशमन सर्वे ते शान्तिदायकाः ।
 तच्चिदशोरभिषेकन्तु सर्वदोषोपशान्तिदम् ॥ २९७ ॥
 सर्वकामप्रदं दिव्य मगलानाञ्च मगलम् ।
 वद्वान्तरितकुम्भाभ्या पञ्चात्त स्नापयेत्ततः ॥ २९८ ॥
 ततः शुक्लाम्बरधर शुक्लमाल्यानुलेपनः ।
 यजमानो दक्षिणाभिस्तोपयेदृत्विगादिकान् ॥ २९९ ॥
 धेनुमयस्विनीन्दद्यादाचार्याय सवत्सकाम् ।
 निर्ऋतिप्रतिमा यच्च कुम्भ हेम च दापयेत् ॥ ३०० ॥

श्रीरद्रनापिने देय कृष्णोऽनहृसा प्रयत्नत ।
 तदुम्भवरुप्रतिमान्स्मै दद्यात् प्रयत्नत ॥ ३०१ ॥
 इतरभ्योऽपि जिप्रभ्य शस्त्या दद्याच्च दक्षिणाम् ।
 वक्तानाभे तना दद्यादाचायमक्षयन्विजाम् ॥ ३०२ ॥
 उत्तन्मूल्यं प्रदातव्य शक्या वापि प्रदापयन् ।
 आचायाय च यदत्त तदर्धं ब्रह्मणे भवेत् ॥ ३०३ ॥
 सदस्याय ब्रह्मगोर्धमृत्विग्भ्यश्च तदधकम् ।
 आशोश्च तभ्यो गृहीयान् प्रजम्याय क्षमापयेन् ॥ ३०४ ॥
 दद्यादन्न पायसादि घ्राहणान् भोजयच्छतम् ।
 अलाभे सति पञ्चाशद् दशरुतदभावन ॥ ३०५ ॥
 सर्वशान्तेश्च पठन ब्राह्मणैराशिपस्तथा ।
 गृही क्षमापयेद्विद्वान्निर्हृति प्रीयतामिति ॥ ३०६ ॥
 विधाने चरितेऽस्मिस्तु तत्र शान्तिभवेद् ध्रुवम् ।
 गण्डातेऽपि तथा कार्यं पुण्यार्थे तद्देव तु ॥ ३०७ ॥
 समाष्टके द्वादशाहे कुर्याद्वा शान्तिमादरान् ।
 इत्युक्त मनना सम्यङ् मूलानाद्विधाय च ।
 मातापित्रोर्धनस्यापि यन्धो शाकोरशान्तये ॥ ३०८ ॥

शतौषधय — गमारिमूल, श्वेतापराजिता, वाला, पाठी, शतपुष्पी, अघपुष्पी,
 मधुयष्टिका, चक्राष्टिका, मयूरशिला, काकनषा, कुमारीद्वय, जीवती, अपामार्ग,
 मृत्तारक, लक्ष्मणा, जाती, व्यघ्रापत्र, चक्रमर्दक, विश्वेश्वर, अश्वरथ, उदुम्बर,
 पलाश, प्लश, बट, अर्क, दूर्वा, रोहतक, शमी, शतावरी, एवमादीनि मूलानि
 यथालाभम देशमपि निविद्वानां मूलान्यानीय शत पूरयेत् ।

इति शौनकोक्तमूलशान्ति ।

अथ आश्लपानशत्रुशान्ति

मानवसहितायाम्—

आश्लेपायान्तु जाताना शान्ति वक्ष्याम्यशेषत ।
 जातस्य द्वादशाहे च शान्तिहोम समाचरेत् ॥ ३०९ ॥
 अस्मभवे तु तन्मर्शे चान्यस्मिन् वा शुभे दिने ।
 स्नातोऽभ्यङ्गादिभिस्तस्मिन् वरयत्तु द्विनोत्तमान् ॥ ३१० ॥
 विभवे पञ्चकुम्भास्तु द्वय वा तदलाभत ।
 देवतास्थापने चैकमेव रुद्राभिमतये ॥ ३११ ॥
 मूलर्षोक्तप्रकारेण कुम्भ निक्षिप्य पूजयेत् ।
 गोमयालपिते देशे धात्वाद्यैः परिशोभिते ॥ ३१२ ॥

पङ्कजं कारयेत्तत्र चतुर्विंशदलान्वितम् ।
 तण्डुलैः कारयेद्यद्वा रक्तपीतसितासितैः ॥ ३१३ ॥
 कणिकाया न्यसेद् ब्रीहीन्स्थापयेत्तेषु कुम्भकम् ।
 आकलशेष्वित्यनया कलशास्थापनं शुभम् ॥ ३१४ ॥
 इमं मे चेति मन्त्रेण पूरयेत्तीर्थवारणा ।
 कुम्भश्च गन्धप्रच्छाद्यैस्तत्तन्मन्त्रैः प्रपूजयेत् ॥ ३१५ ॥
 याः फलिनीरित्यनया क्षिपेद्रत्नौषधादिकान् ।
 कुम्भोपरिस्थपात्रेत्तु चाश्लेषाप्रतिमां यजेत् ॥ ३१६ ॥
 निष्कनिष्कार्यपादैर्वा कारयित्वा स्वशक्तितः ।
 तत्पूर्वोत्तरनक्षत्रे दक्षिणोत्तरयोर्यजेत् ॥ ३१७ ॥
 ऐन्द्रादीशानपर्यन्तमितरक्षानि पूजयेत् ।
 मूलोत्तेन विधानेन कुम्भयोरभिमन्त्रणम् ॥ ३१८ ॥
 रुद्राणां रुद्रकुम्भे तु पूर्ववच्छेषमर्चयेत् ।
 नमोस्तु सर्पेभ्य इति पूजामन्त्र इहोदितः ॥ ३१९ ॥
 सर्पो रक्तखिनेत्रश्च द्विभुजः पीतयस्त्रकः ।
 फलकासिधरस्तीक्ष्णो दिव्याभरणभूषितः ॥ ३२० ॥
 एवं ध्यात्वा ततोऽभ्यर्च्य होमकर्म समाचरेत् ।
 कर्तुः शास्त्रोक्तमार्गेण आचार्यस्याथवाचरेत् ॥ ३२१ ॥
 मुरत्नान्तं कर्म निर्माय हविरादाय शास्त्रतः ।
 इदं सर्पेभ्यो जुहुयात्साधिप्रत्यधिदैवतम् ॥ ३२२ ॥
 अष्टोत्तरशतश्राय अष्टाविंशतिमेव च ।
 मूलनक्षत्रवच्छेषं होमशेषं समापयेत् ॥ ३२३ ॥
 पूर्णाहुत्यन्तकर्माणि कृत्वा सम्पातकन्तथा ।
 कुम्भाज्जलन्तु प्रक्षिप्य त्वभिपेकं समाचरेत् ॥ ३२४ ॥
 दारपुत्रसमेतस्य यजमानस्य पूर्ववत् ।
 अभिपेकन्तदाचार्य ऋत्विग्भिः सहितः गुरुः ॥ ३२५ ॥
 अभिमन्त्रितकुम्भाद्भिरभिपेकं समाचरेत् ।
 तथा पौराणमग्रेश्च पल्लवैरभिपेचयेत् ॥ ३२६ ॥
 आरलेपाश्च ज्ञातस्य मातापित्रोर्धनस्य च ।
 भ्रातृजातिकुलस्थानां दोषं सर्वं व्यपोहतु ॥ ३२७ ॥
 योऽसौ बागीधरो नाम अधिदेवो बृहस्पतिः ।
 मातापित्रोः शिशोश्चैव गण्डदोषं व्यपोहतु ॥ ३२८ ॥

प्राता सर्वभूताना रक्षन्तु पिठरः सदा ।
 सर्पनक्षत्रजातस्य रिक्तश्च ज्ञातिमान्धवान् ॥ ३२९ ॥
 एतं कृतेऽभिप्रेते तु सर्पशान्तिर्भवेद् ध्रुवम् ।
 ततः द्युक्लाग्धरधरो यज्ञमानः सुभूपितः ॥ ३३० ॥
 दक्षिणाभिस्त्रता विप्रान् मूलवच्च प्रतोपयेत् ।
 मुक्तवद्भयश्च विप्रेभ्यः स्वीकुर्यादाशिषं गद्दी ॥ ३३१ ॥
 इत्युक्तेन विधानेन सर्वारिष्टं व्यपोहति ।
 सर्वेप्सितार्थाः सिध्यन्ति वेदोक्तायुर्भविष्यति ॥ ३३२ ॥
 इत्युक्तं सर्पशान्त्यर्थं सारभागमनोदितम् ।
 मानवानां हितार्थाय मनुना मार्येकामिकम् ॥ ३३३ ॥
 सर्पाधीश नमस्तुभ्यं नागानाञ्च गणाधिप ।
 गृहाणाद्यं मया दत्तं सर्वारिष्टप्रशान्तये ॥ ३३४ ॥
 इत्यध्यमंत्रः ।

मूलानक्षत्रवत् कुर्यात् सपेगण्डे स्वनामतः ॥ ३३५ ॥
 इति मानवर्षदितोष्ठाश्लेषाशान्तिः ।

वाङ्मूढः—

सुरेशताराजनिताधरामर्जं द्विदेवताराजनितानुदेवम् ।
 पुरन्दरक्षं जनितः सुतस्त्वदा तस्यामर्जं हन्ति न याति का यदि ॥ ३३६ ॥

नृसिंहप्रसादे—

धरामर्जं हन्ति सुरेन्द्रजाता तथैव पत्न्या भगिनीम्पुमांश्च ।
 द्विदेवजा देवरमाशु हन्याद्धार्यानुजामाशु निहन्ति सूनुः ॥ ३३७ ॥
 तद्दृष्टयान्त्योद्भवावर्ज्यदृष्ट्या वृश्चिःपुच्छवत् ।
 चित्राद्यर्शे पूषमध्ये द्विषादे पूर्वापाढाधिष्णवादे तृतीये ।
 जातः पुत्रश्चोत्तरार्धे विधत्ते मातापित्रोर्भ्रातरं चात्मनाशम् ॥ ३३८ ॥
 द्विमासे चोत्तरादोषः पुष्ये चैव त्रिमासिकः ।
 पूर्वापाढाष्टमे मासि चित्रा पाण्मासिकं फलम् ॥ ३३९ ॥
 नयमासन्तथाश्लेषा मूले चाष्टकवर्षकम् ।
 ज्येष्ठा पञ्चदशे मासि पुत्रदशनवजिता ॥ ३४० ॥

पित्रोर्मृतिर्हस्तयमत्रिषादे

पितृस्तु पूर्वखलपुष्ययोश्च ।

द्वाष्ट्रान्तयोः स्यात्पितृमातृनाश-

श्चन्द्रोदये मातृवधोर्यमाये ॥ ३४१ ॥

वशिष्ट —

विष्ट्यान्दारिद्र्यमाचष्टे कुलिकेऽङ्गस्य वैकृतिम् ।
यमघण्टे फल न स्याद्रिचाया लज्जतामियान् ॥ ३४२ ॥
व्यतीपातेऽङ्गहानिः स्यात्परिधे मृन्युमादिशेन् ।
वैधृती पितृहानि. स्यान्नष्टेन्दावन्धता ब्रजेन् ॥ ३४३ ॥
मूले समूलनाशः स्यात्कुलनाशो धृवी भवेत् ।
विपरीतप्रसूते तु नाभिनाचेन वेष्टितम् ॥ ३४४ ॥
राष्ट्रस्य नृपतेश्चैत्र स्वस्यापि च विनाशकः ।
अधिकाङ्गे च हीने च सन्धयारुमयोरपि ॥ ३४५ ॥
पर्षण्यपि प्रसूतो च सर्वारिष्टभयप्रदः ।
तद्भ्रसदन्वताशाश्च पादजाशस्तथैव च ॥ ३४६ ॥
तस्माच्छान्तिप्रकुर्यात् प्रहाणा क्रूचेतसाम् ।
दैवज्ञ पूनयेत्तस्माच्छान्त्या शान्तिर्भविष्यति ॥ ३४७ ॥

कृष्णचतुर्दश्या विशेषमाह शौनहः—

कृष्णरात्रे चतुर्दश्यामप्रसूतेः षड्विध फलम् ।
चतुर्दश्याञ्च षड्भाग कुर्यादादौ शुभं स्मृतम् ॥ ३४८ ॥
द्वितीये पितर हन्ति तृतीये हन्ति मातरम् ।
चतुर्थे मातुलं हन्ति पञ्चमे वशनाशनम् ॥ ३४९ ॥
षष्ठे च घनहानिः स्यादात्मनो वशनाशनम् ।
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन शान्तिं कुर्याद्विधानत ॥ ३५० ॥

अथ पित्रोर्नक्षत्रे जन्मदोष । तत्र देवकीर्ति—

यद्येकस्मिन् धिष्ये जायन्ते दुहितरोपया पुत्रः ।
पितुरन्वकरा ह्येने यद्यसरे प्रीतिरतुजा स्यात् ॥ ३५१ ॥

वशिष्ट —

पित्रोस्तु जन्मनक्षत्रे जातस्तु पितृमातृहृन् ।
जन्मक्षेत्रे च तत्जग्ने जात सद्यो मृतिप्रदः ॥ ३५२ ॥

भ्यु —

पितृजन्मनि ये जातास्ते ह्यनुध्व तथा पितृन् ।
मातृजन्मनि ये जाता मातृणा घातकाः स्त्रियः ॥ ३५३ ॥

होराधारे—

पितृजन्माष्टमे जातं तदीशो लग्नगोपि वा ।
तेनैव पितृकार्याणि पितृश्रेष्ठो भवेत्सुतः ॥ ३५४ ॥

गार्गि —

एकास्मिन्नैव नक्षत्रे भ्रात्रोर्वा पितृपुत्रयोः ।
 प्रसूतित्रेत्तयोश्च भवेदेकस्य निश्चितम् ॥ ३५५ ॥
 प्रादृक्कान्धोरनक्षत्रे दम्भपुत्रो भवेद्द्युचिः ।
 ग्रहवारे च नक्षत्रे जननाद्रोगपाटित ॥ ३५६ ॥

दीनक —

ग्रहणे सूयचन्द्रस्य प्रसूतिर्यदि जायते ।
 व्याधिपीडा तथा स्त्रीणामादौ तु दर्शनाद् भवेत् ॥ ३५७ ॥
 इत्थं सञ्जायते चस्तु तस्य मृत्युर्न संशयः ।
 व्याधिपीडा च दारिद्र्यं शोकञ्च कलहो भवेत् ॥ ३५८ ॥

महापुराणघर्मोत्तरे—

अकालप्रसवा नार्यः कान्धातीतरनास्तथा ।
 विकृत्प्रसवाश्चैव युग्मभ्रसवकास्तथा ॥ ३५९ ॥
 अमानुषानुमुण्डाश्च सञ्जातव्यजनैस्तथा ।
 हीनाङ्गाश्चाधिकाङ्गाश्च जायन्ते यदि वा स्त्रियः ॥ ३६० ॥
 पशवः पक्षिणश्चैव तथैव च सरोत्सवः ।
 विनाशस्वस्तस्य देशस्य सकुलस्य विनिदिशेत् ॥ ३६१ ॥

अथायोगादिजनितदोषशान्तिः

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि जन्मशाले विशेषतः ।
 गण्डातानाश्च नामानि महादोषकराणि च ॥ ३६२ ॥
 दिनक्षये व्यतीपाते व्याघाते विष्टिवैद्युतौ ।
 शूले गण्डे न परिधे वज्रं च यमघटके ॥ ३६३ ॥
 कालदण्डे मृत्युयोगे दग्धयोगे स्वधारणे ।
 तस्मिन् गण्डदिने प्राप्ते प्रसूतिर्नायते यदि ॥ ३६४ ॥
 अतिदोषरुरी प्रोक्ता तत्र पापयुते सति ।
 विचार्य तत्र दैवज्ञः शान्तिं कुर्याद् यथारिधि ॥ ३६५ ॥
 यजमानो देवतानां ग्रहाणाञ्चैव पूजनम् ।
 दीपशिलालये भक्त्या घृतेन परिदापयेत् ॥ ३६६ ॥
 अभिषेकशरस्याश्वत्थस्य च प्रदक्षिणाम् ।
 आयुर्धृद्विकरं जाप्यं सर्वारिष्टविनाशनम् ॥ ३६७ ॥

गुरुदैवतप्रियाणा पूजनं गोत्रवर्धनम् ।
पुष्टयर्थं तुष्टिशान्त्यर्थमभीष्टफलसिद्धये ॥
सर्वारिष्टप्रिनाशार्थं यज्ञकर्म समाचरेत् ॥ ३६८ ॥

मन्त्रा मृदुंजये—

सर्पमप्यस्तमृद्विद्ध नित्यकल्याणवर्द्धनम् ।
अभीष्टफलसिद्ध्यर्थं कुर्याद् ब्रह्मणभोजनम् ॥ ३६९ ॥
अभिषेकं शिवे शान्तिं कृत्वा भक्त्या नरोत्तम ।
अस्त्रालमृद्यु निजित्य दीर्घायुर्नाम्ने नरः ॥ ३७० ॥
गाणवत्य पुरुषसूक्तं सौरं मृत्पुञ्जं शुभम् ।
शान्तिज्ञाप्य पुनश्चैव कृत्वा मृद्युञ्जं भवेत् ॥ ३७१ ॥
मूले वा सर्पगण्डे वा कुर्यादेतानि यत्नतः ।
आयुर्वृद्धिकरार्थाय गण्टदोषोपशान्तये ॥ ३७२ ॥
हरयुत्तरगाय्योक्तशलादिदुष्टयोगशान्तिः ।

अथ कृष्णचतुर्दशीशान्तिप्रधिरुच्यते—

मन्दरस्य सुगन्धीनं गार्गं मुनिवरं शुभम् ।
नमस्कृत्याय पप्रच्छ शौनको मुनिपुंगवः ॥ ३७३ ॥
शान्तिर्कर्मणि सर्वाणि त्वत्तो जानाम्यहं पुरा ।
अधुना श्रोतुमिच्छामि कृष्णचतुर्दशीम् ॥
दिवा वा यदि वा रात्रौ प्रसूतेः किं फलं वद ॥ ३७४ ॥

गर्ग उवाच—

कृष्णरत्ने चतुर्दश्या प्रसूतेः पट्विधं फलम् ॥ ३७५ ॥
शर्यादिपूर्वमेव लिखितम् ।

आचार्यं वरचेद्धीमान् पुत्रदारसमन्वितम् ।
स्वधर्मनिरतं शान्तं श्रोत्रियं वेदपारगम् ॥ ३७६ ॥
सर्वान्कृत्वासद्युक्तं सर्वलक्षणसंयुतम् ।
ब्राह्मणान्मृत्विजान्त्रैव स्वस्तिपावनपूर्वकम् ॥ ३७७ ॥
रुद्रोधिदेवता तस्याः कर्षमात्रमुत्पन्नतः ।
तदर्थेन च वा कुर्याद्विस्तृताष्ट्याविवर्जित ॥ ३७८ ॥
प्रतिमां कारयेच्छंभोः सर्वलक्षणसयुताम् ।
पृथगे च समासीनां वरदाभयपाणिकाम् ॥ ३७९ ॥

शुद्धस्फटिकसकाशा श्वेतमाल्याम्बरान्विताम् ।
 त्रयम्बदेण मन्त्रेण पूजा कुर्याद्विधानत ॥ ३८० ॥
 स्थापयन्चतुर कुम्भाश्चतुर्दिक्षु यथाक्रमम् ।
 पुण्यतीथजलोपता वा-यस्योपरि विन्यसेत् ।
 त-मध्ये स्थापयन् कुम्भं शतच्छिद्रसमन्वितम् ॥ ३८१ ॥
 पद्मरत्नम्पत्रामृत पञ्चत्यक् पञ्चपद्मान् ।
 पत्रधान्य मुवर्णं च तम-त्रैविधिभिः क्षिपेत् ॥ ३८२ ॥
 जनीपधानि निक्षिप्य श्वेतवृक्षैश्च वेष्टयेत् ।
 सुरभीणि च पुष्पाणि श्वेतानि परिवेदयेत् ॥ ३८३ ॥
 सर्वे समुद्रा सरित्स्तीर्थानि जल्दा नदा ।
 आयान्तु यज्ञमानस्य दुरितश्रयकारका ॥ ३८४ ॥
 आवाह्य वारुणैर्मन्त्रैरनेन च विधानत ।
 इममे वरुणैर्यनया तत्रायामीत्युवा तथा ॥ ३८५ ॥
 त्वन्नो अग्न इत्यनया सत्त्वन इति मन्त्रत ।
 आग्नेय कुम्भमारभ्य पूजा कुर्याद्यथाक्रमम् ॥ ३८६ ॥
 धानो भद्राख्यसूक्तेन भद्रा अग्नेश्च सूक्तकम् ।
 जप्त्वा पुष्टपसूक्तञ्च कद्रुद्र तु क्रमाज्जपेत् ॥ ३८७ ॥
 ईश्वरस्याभिषेकञ्च महपूजाञ्च कारयन् ।
 पूजाकर्म सुनिर्वर्त्य होम कुर्याद्विधानत ॥ ३८८ ॥
 विस्तारायामरातश्च अरत्निद्वयसयुतम् ।
 हुण्डरुण्ठम्परित्यज्य समन्ताद्गुलीक्रमात् ॥ ३८९ ॥
 मेरुलोच्छ्रायविस्तारौ चतुर्दिग्द्वयगुलीक्रमात् ।
 पश्चिमे मध्यभागे तु योनिं कुर्याद्विधानत ॥ ३९० ॥
 यानि पञ्चुक्ता तिर्यग्द्वादशागुलदैर्घ्यकाम् ।
 अश्वत्थदलसकाशा किञ्चिन्निम्नायता शुभाम् ॥ ३९१ ॥
 कुर्यादाधारपर्यन्त स्वगृहोत्तमिधानत ।
 समिदाव्यचरुश्चैव तिलमापाश्च सपैः ॥ ३९२ ॥
 अश्वत्थप्लक्षपालाशौ समिद्धिः खादिरैः शुभैः ।
 अष्टोत्तरसहस्र वा अष्टोत्तरशततु वा ॥ ३९३ ॥
 अष्टाविंशतिमेतैश्च होम कुर्यात् पृथक् पृथक् ।
 त्रैयम्बकेन मन्त्रेण तिलान् व्याहृतिभिः क्रमात् ॥ ३९४ ॥
 महा एवञ्च होतव्या अस्मदुक्तविधानतः ।
 एवमेव होतव्य होमशेष समापयेत् ॥ ३९५ ॥

सर्वास्तकारयुक्तानां त्रयाणामभिषेचनम् ।
 चतुभिः कलशैरङ्घ्रिर्द्वैर्दत्तकृन्धसमन्वितम् ॥ ३९६ ॥
 घाताम्बराणि घृवाय कुर्यादाज्यापलोचनम् ।
 पूर्णाट्टुतिश्च जुहुयाद्यजमानः ममादितः ॥ ३९७ ॥
 तस्मादनेन त्रिधिना वित्तशाष्टपरिर्वितम् ।
 एव च कुरुते शान्तिं सर्पदोषैः प्रमुच्यते ॥
 सर्वान् कामानवाप्नोति स्थिरजीवी सुग्री भवेत् ॥ ३९८ ॥
 इति उत्तरगायौक्तकृष्णवतुदशीशान्ति ।

अथैकनक्षत्रनक्षत्रशान्तिस्त्रयते

एकस्मिन्नेव नक्षत्रे भ्रात्रोरा पितृपुत्रयोः ।
 प्रसूदित्त्रेत्तयोर्मृत्युर्भवेदेकस्य निश्चितम् ॥ ३९९ ॥
 तदोपनाशाय तदा प्रशस्ता
 शान्तिञ्च कुर्यादभिषेचनञ्च ।
 सन्पूज्य ऋक्षप्रतिमा तद्भूमे
 दानञ्च कुर्याद्विमवानुसारम् ॥ ४०० ॥
 तत्र शान्तिं प्रदद्यामि सर्वाचार्यमतेन च ।
 शुभञ्च शुभकारे च चन्द्रतारापलान्विते ॥ ४०१ ॥
 रिक्ता विष्टिं निरर्जेत्तु प्रारम्भे दिवसे सुधीः ।
 आचार्यं वरयेन् पूर्वं चतुरोय द्विनोत्तमान् ॥ ४०२ ॥
 पुण्याह्वा वाचयित्वा तु शान्तिरुर्म समारभेत् ।
 अग्नेरीशानदिग्भागे नक्षत्रप्रतिमान्ततः ॥ ४०३ ॥
 तन्नक्षत्रोक्तमन्त्रेण अर्चयेत् कलशोपरि ।
 रक्षत्रस्त्रेण सठाद्य वक्ष्यत्प्रमेन वेष्टयेत् ॥ ४०४ ॥
 स्वशास्त्रोक्तेन मार्गेण कुर्यादग्निमुत्पन्ततः ।
 अनेनेव तु मन्त्रेण हुनेदष्टोत्तरं शतम् ॥ ४०५ ॥
 प्रत्येकं समिदन्नाज्यैः प्रायश्चित्तान्तमेव च ।
 अमिपेक ततः कुर्यादाचार्यः पितृपुत्रयोः ॥ ४०६ ॥
 वस्त्रालङ्कारगोदानैराचार्यं पूजयेत्ततः ।
 श्रियिभ्यो दक्षिणा दद्यान्मापत्रयमुत्तमम् ॥ ४०७ ॥
 देवताप्रतिमादानं घान्यवस्त्रादिभिः सह ।
 यानशय्यासनादींश्च दद्यात्तद्वोपशान्तये ।
 भोजयेद् द्रावणान् सर्वान् वित्तशाष्टपरिर्वितः ॥ ४०८ ॥

इति बृहद्रगोक्तेकनक्षत्रनक्षत्रशान्ति ।

अथ ग्रहणे जननशान्तिः

ग्रहणे चन्द्रसूर्यस्य प्रसूतिर्यदि जायते ।
 व्याधिपीडा नदा म्रोणामादौ तु क्तुदर्शनात् ॥ ४०९ ॥
 इत्थं सञ्जायते यस्तु तस्य मृत्युर्न संशयः ।
 व्याधिपीडा च दारिद्र्यं शोभ्य कलहो भवेत् ॥ ४१० ॥
 शान्तिं तेषां प्रवक्ष्यामि नराणां द्वितम्याया ।
 यस्मिन्मृते विशेषेण ग्रहणं सम्प्रजायते ॥ ४११ ॥
 तद्व्याधिपते रूपं सुर्येण प्रकल्पयेत् ।
 यथाशक्त्यानुसारेण वित्तशोधं न कारयेत् ॥ ४१२ ॥
 सूर्यग्रहे सूर्यरूपं सुर्येण स्वशक्तिः ।
 चन्द्रग्रहग्रहे धीमान् रजतेन विशेषतः ॥ ४१३ ॥
 राहुरूपं प्रकुर्वीत नागेनैव विचक्षणः ।

नागेन शीघ्रकेन इति ।

शुचीं देशे यत्नेन गोमयेन प्रलेपयेत् ॥ ४१४ ॥
 तस्योपरि न्यसेद्धीमान् नववस्त्रं सुशोभनम् ।
 श्यामाञ्चैव रूपाणां स्थापनं तत्र कारयेत् ॥ ४१५ ॥
 रक्षाक्षतं रक्तगंधं रक्तपुष्पाभराणि च ।
 सूर्यग्रहे प्रदातव्यं सूर्यप्रीतिकरञ्च यत् ॥ ४१६ ॥
 श्वेतवस्त्रं श्वेतमास्यं श्वेतगन्धाक्षतादिभिः ।
 चन्द्रग्रहे प्रदातव्यं चन्द्रप्रीतिकरञ्च यत् ॥ ४१७ ॥
 राहवे चैव दातव्यं कृष्णपुष्पाभराणि च ।
 दद्यान्नक्षत्रनापायं श्वेतगन्धानुलेपनम् ॥ ४१८ ॥
 सूर्यं सम्पूजयेद् धीमानाकृष्णेनेति मन्त्रतः ।
 चन्द्रग्रहे च पालाशैः समिद्धिर्जुहुयान्नरः ॥ ४१९ ॥
 दूर्वाभिर्जुहुयाद् धीमान् राहोः सम्पीडनाय च ।
 समिद्धिर्ब्रह्मवृक्षोत्थैर्भेशाय जुहुयाद् बुधः ॥ ४२० ॥
 आज्येन चरुणा चैव तिलैश्च जुहुयात्ततः ।
 पञ्चगव्यैः पञ्चरत्नैः पञ्चत्वक्पञ्चरह्यैः ॥ ४२१ ॥
 जलैरौषधकल्कैश्च सहितैः फलशोदकैः ।
 अभिषेकं प्रकुर्वीत यजमानस्य यत्नतः ॥ ४२२ ॥
 मन्त्रैर्वासुगदैवत्यैरापोदिष्ठादिभिस्त्रिभिः ।
 इमंमे गङ्गे पितरस्त्वायामीदिमन्त्रकैः ॥ ४२३ ॥

अभिषेके निवृत्ते तु यजमानः समाहितः ।
 आचार्यम्पूजयेत्पञ्चान् सुतान्तो विजितेन्द्रियः ॥ ४०४ ॥
 तस्मै दद्यात् प्रयत्नेन भक्त्या प्रतिव्रतियम् ।
 दक्षिणामिश्र च सयुक्तं यथाशक्त्यनुत्पारतः ॥ ४२५ ॥
 ब्राह्मणान् भोजयित्वा तु प्रणिपत्य क्षमापयेत् ।
 तैर्भ्योपि दक्षिणा दद्याद् यजमानः समाहितः ॥ ४२६ ॥
 अन्नेन त्रिधिना शान्तिं कृत्वा सम्यग्निशेषतः ।
 अकान्मृत्यु शोकञ्च व्याधिदानिमवाप्नुयान् ॥ ४२७ ॥
 कारयेन् सुमना नित्यं सौभाग्यं लभते नरः ।
 इत्थं ग्रहणजातानां सर्वाणिष्टमिनाशनम् ।
 कथितं मार्गवेणोद् शौनकाय महात्मने ॥ ४२८ ॥
 इति शौनकोक्तग्रहणजन्मशान्तिः ।

अथ सप्तातीयापत्यप्रसवानन्तरं विजातीयापत्यप्रसवे शान्तिः ।

शान्तिसंस्वे—

सुतत्रये सुता चेतस्यात्तत्रये वा सुता यदि ।
 मातापित्रोः कुलस्यापि तदारिष्टं महद्भयम् ॥ ४२९ ॥
 ज्येष्ठनाशो घने हानिर्दुःखं तु सुमहद्भवेत् ।
 तत्र शान्तिं प्रकुर्वीत वित्तशाठ्यविनर्जितः ॥ ४३० ॥
 जातस्वैकादशाहे वा द्वादशाहे शुभे दिने ।
 आचार्यमृत्विजो कृत्वा ग्रहयज्ञपुरःसरम् ॥ ४३१ ॥
 सह वा प्रदयज्ञः स्यात् स्ववित्तस्यानुत्पारतः ।
 ब्रह्मविष्णुमहेशेन्द्रप्रतिमाः स्वर्णतः कृताः ॥ ४३२ ॥
 पूजयेद्दान्यराशिस्थकलशोपरि शक्तिः ।
 पञ्चमे कलशे रुद्रं प्रजपेद् रुद्रसरयया ॥ ४३३ ॥
 रुद्रसूक्तानि चत्वारि शान्तिसूक्तान्यनेकशः ।
 द्विज एकौ जपेद्धोमकाले शुचिसमाहितः ॥ ४३४ ॥
 आचार्यो जुहुयात्तत्र समिश्रितविज्ञानंश्चरुम् ।
 अष्टोत्तरसहस्रं वा दत्तं वा विशन्ति तु वा ॥ ४३५ ॥
 देवताभ्यश्चतुर्देवतादिभ्यो ग्रहपुरस्सरम् ।
 ब्रह्मादिमन्त्रैरिन्द्रस्य यत् इन्द्रमयामहे ॥ ४३६ ॥
 ततः स्विष्टकृतं कृत्वा बलिं पूर्णाहुतिन्ततः ।
 अभिषेकं जुहुग्नस्य कृत्वाचार्यं प्रपूजयेत् ॥ ४३७ ॥

द्विष्यं धेनुरेका च ऋत्विग्भ्यो दक्षिणा ततः ।
 प्रतिमा गुरवे देया उपस्कारसमन्विता ॥ ४३८ ॥
 फांस्याज्यवीक्षणं कृत्वा शान्तिपाठन्तु कारयेन् ।
 ब्राह्मणान् भोजयच्छक्या दीनानायांस्य तर्पयेन् ॥
 एवं शान्तिविधानेन सर्वारिष्टं प्रक्षीयते ॥ ४३९ ॥
 इति त्रिकशान्तिः ।

अथ प्रप्लीरनानम् । ग्रन्थान्तरे—

करेन्द्रभाग्यानिजयासवानस्यमैत्रेन्दवाश्विनुरभेहि पुंमाम् ।
 त्रिवाररिक्ते शुभमामनन्ति प्रसूतिकास्नानत्रिधि मुनीन्द्राः ॥ ४४० ॥

अथ निष्कर्मणं, मृपालवन्दने—

चतुर्थे वा तृतीये वा मासि पक्षे मिते पुनः ।
 रवौ चन्द्रे गुरौ शुभे बुधे चैव बुधेः स्मृतः ॥ ४४१ ॥
 हस्तचित्रा तथा स्वाती रेवती चोत्तरात्रयम् ।
 अश्विनी मृगशिरा मूलं रोहिणी च पुनर्वसू ॥ ४४२ ॥
 श्रवणा चानुराधा च यात्राशस्ते त्रिधौ पुनः ।
 कन्यायां च तथा सिंहे तुलाकुम्भे च शस्यते ॥ ४४३ ॥

अथ सप्तवारोहणदुग्धपाने बृहस्पतिः—

सप्तवारोहस्तु कर्तव्यो दशमे द्वादशेऽपि वा ।
 षोडशे दिवसे वापि द्वात्रिंशद्विषसेपि वा ॥ ४४४ ॥

मदिध्ये—

अभीष्टे पुण्यदिवसे चन्द्रतारावष्टान्विते ।
 मृदुधुवक्षिप्रभेषु माता वा कुल्योपितः ॥
 योगशायिहरिं स्मृत्वा प्राक्शरीरं विन्यसेच्छिशुम् ॥ ४४५ ॥

भीषण—

एकविंशदिने चैव पयः शंखेन पाययेत् ।
 अनुप्रासेन नक्षत्रदिवसोदयरात्रिषु ॥ ४४६ ॥

अथ सूतिकास्वायः । तत्र गणपतिः—

भैषज्यगदिते विध्यो वारे दुर्योगवजिते ।
 आरोग्यहेतवे कथायः सूतिकायाश्च तच्छिशोः ॥ ४४७ ॥

अथ सूतिकापथ्यं तत्रैव—

अप्राशनोक्तनक्षत्रे शुभाहे स्वशुमालिनि ।
 हित्वा रिक्तां च दुर्योगं सूतिकापथ्यमीरितम् ॥ ४४८ ॥

अथ कटिसूत्रभूम्युपेशने । तत्रैव—

पुष्यहस्ताश्विनीमूलज्युत्तरे रोहिणे मृगे ।
ज्येष्ठायामनुराधाया शुभाहे मासि पञ्चमे ॥ ४४९ ॥
कुजे शुद्धे समभ्यर्च्ये वराह घर्णी भुवि ।
कटिसूत्रमथो बद्ध्वा बालकञ्चोपवेशयेत् ॥ ४५० ॥
पुस्तकं लेखनीं शस्त्रं वस्त्रं वस्त्रं रौप्यञ्च काञ्चनम् ।
तस्मिन् काने यदा दत्ते तद्वशाञ्जीवनं शिरोः ॥ ४५१ ॥

उत्तञ्च पञ्चपुराणे—

पञ्चमे च तथा मासि भूमौ तमुपवेशयेत् ।
तत्र सर्वे ग्रहाः शस्ता भौमो वासविशेषतः ॥ ४५२ ॥
विधिञ्च वर्जयेद्विष्ठा शस्तानि शृणु भानि मे ।
उत्तरात्रितयं सौम्यं पुष्यक्षं शक्रदैवम् ॥ ४५३ ॥
प्राजापत्यञ्च हस्तञ्च शस्तमाश्विनमित्रभम् ।
वराहं पूजयेद्देवं पृथिवीञ्च तथा ग्रहान् ॥ ४५४ ॥

मंत्रा अपि तत्रैवोक्ताः—

रक्षेनं वसुधे देवि सदा सर्वगते शुभे ।
आयुःप्रमाणं निरिच्छं निःक्षिप्तस्व हरिप्रिये ॥ ४५५ ॥
अचिरादायुपस्तस्य ये केचिन् परिपन्थिनः ।
जीवितारोग्यवित्तेषु निर्दहस्वाचिरेण तान् ॥ ४५६ ॥
घारिण्यशेषभूतानां मातस्त्वमघिका ह्यसि ।
कुमारं पाहि मातस्त्वं प्रज्ञा तदनुमन्यताम् ॥ ४५७ ॥
तम्योपवेशनं कृत्वा भूमौ ब्राह्मणभोजनम् ।
ततः कृत्वानु तदकार्यमुत्सवं पूर्ववद् द्विज ॥ ४५८ ॥

मार्कण्डेयः—

अमतोऽथ प्रविन्यस्य शिलामाण्डानि सर्वशः ।
शस्त्राणि चैव वस्त्राणि ततः पर्येत्तु लक्षणम् ॥ ४५९ ॥
प्रथमं यन् स्पृशेद् बाहो रिगमाणः स्वयं तदा ।
जीविका तस्य घालस्य तेनैव तु भविष्यति ॥ ४६० ॥
बहुघातुर्जीविकापरीक्षामन्ननाशनवमय एव कुर्वन्तीति शिष्टाचारः ।

अथ ताम्बूलमक्षाम् , पण्डितैः—

सार्धमासद्वये पूगं ताम्बूलञ्च शिशोहितम् ।
पट्मिरत्रभुजो मासैर्भागभाजी भवेन्नरः ॥ ४६१ ॥

अत्रैवान्नप्राशनसमये वा प्रोक्तं तद्य शिष्टाचारदर्शनादुक्तम्
दीपिकायाम्—

मूलाश्विमेत्रवरतिष्यहरीन्दुभेषु
षीष्णे तथा मृगशिरोदित्वासवेषु ।
अर्धेन्दुजीवभृगुशोधनवासरेषु
ताम्बूलनूतनदलाचशनं शुभाय ॥ ४६२ ॥

दलानि पर्णानि । विशेषः स्मृतभ्योऽनुसन्धेयः । यथा—

ताम्बूल सुष्ठु यो दद्याद् ब्राह्मणेभ्योऽतिभक्तिः ।
मेधारी सुभगः प्रोक्तो दर्शनीयश्च जायते ॥ ४६३ ॥
कनेन तृप्यते ब्रह्मा पत्रेण भगवान् हरिः ।
चूर्णमोश्वरवृष्यै स्यात्ताम्बूलाशनदानतः ॥ ४६४ ॥
एकद्वित्रिचतुष्टयपटभिः पूगकनानि च ।
लाभाऽलाभौ सुखं दुःखमायुर्मरणमेव च ॥ ४६५ ॥
पर्णमूले भवेद्व्याधिः पर्णमि धनसंचयः ।
चूर्णपर्णं हरस्यायुः शिरा बुद्धिविनाशिनी ॥ ४६६ ॥
पर्णमं पर्णपुत्रं वा चूर्णपर्णं द्विपर्णकम् ।
रात्रौ खदिरताम्बूल शकस्यापि त्रियं हरेत् ॥ ४६७ ॥
अशास्त्रविधिना पर्णपूगं खादति यो नरः ।
सप्तजन्मदरिद्रः स्यादन्ते विष्णुं न संस्मरेत् ॥ ४६८ ॥

अशान्नप्राशनम्

शिशुबोधिण्याम्—

मासि पष्टेऽष्टमे षाषि कन्यायाः पञ्चमे पुनः ।
स्वौ बुधे गुरौ शुके शुक्लपक्षे बुधैः स्मृतम् ॥ ४६९ ॥
हस्तचित्रा तथा स्वाती विशाखा चोत्तरात्रयम् ।
मघा मूलं तथा ज्येष्ठाऽनुराधा च पुनर्वसू ॥ ४७० ॥
रोहिणी मृगशिरा पुण्यश्राश्विनी रेवती तथा ।
कन्यायाश्च तथा मीने मिथुनेऽपि कृपेऽपि च ॥ ४७१ ॥
द्वितीया च तृतीया च पञ्चमी दशमी तथा ।
त्रयोदशी तथा शस्ताः प्रकृतेषु च सूरिभिः ॥ ४७२ ॥

चन्द्रवारस्तथा शस्तो मते केपाञ्चिदेव हि ।
मन्दानलफलत्वाच्च नैव सर्वैः प्रशस्यते ॥ ४७३ ॥

श्रीधरीदे—

आदित्यविष्यवसुसौम्यनिलाश्वित्रा-
हस्ताजविष्णुवरुणोत्तरवौष्णमित्राः ।
वालान्नभोजनविधौ दशमे विशुद्ध-
श्चिद्रा विहाय नवमीतिथयः शुभाः स्युः ॥ ४७४ ॥
वारांशकश्च गुरुशुकशशी कुजानां
मेपालिमीनरदितानि हितानि भानि ।
भुक्तौ शिशोः शिशुकराः परिहृत्य सौम्यं
भौमं सितं नवमनैधनसप्तमेपु ॥ ४७५ ॥

वशिष्ठः—

वालान्नभोजनविधौ गुरुशुकमौढयं
मासप्रयुक्तमशुभं त्वधिमासदोषः ।
नास्त्यत्र वा शुभविधाविद् मासि पत्रे
युग्मे च मासि परतः सितचन्द्रपक्षे ॥ ४७६ ॥
युग्मेपु मासेषु च पञ्चमासे
नवाश्रपानं नियतं शिशूनाम् ।
अयुग्ममासेषु च कन्यकानां
नवान्नसंप्राशनमिष्टमेतन् ॥ ४७७ ॥

तत्रापि शुक्लपक्षे पूर्वाह्न एव कर्तव्यः शुक्लपक्षे च पूर्वाह्ने इति नारदोक्तिः ।

नारदः—

रिक्तां विधिद्वयं नन्दां द्वादशीमष्टमीमपि ।
त्यक्तवान्यतिथयः श्रेष्ठाः प्राशने शुभवासराः ॥ ४७८ ॥

कश्यपः—

द्वादशीमष्टमी रिक्तां नन्दाञ्चैव दिनक्षयम् ।
सूर्याकिभौमवारांश्च त्यक्तवान्य - शुभवासरे ॥ ४७९ ॥

-नवान्नप्राशनमित्यनुवर्तते ।

तथा चोक्तं प्रचीनैः—

द्वितीया च तृतीया च पञ्चमी सप्तमी तथा ।
त्रयोदशी च दशमी प्राशने तिथयः शुभाः ॥ ४८० ॥

वन्दित्स्वयं बुधगुरुवारा प्रशस्ता उक्ता, मन्ये निषिद्धा ।

उक्तञ्च—

शशिशुक्र च मदाग्निः शनौ भीमे यजश्चयः ।

बुधार्कगुरुवारेषु प्राशनं हि शुभावहम् ॥ ४८१ ॥

तदेतन्निर्मुलखादुपेक्षम् ।

नारद —

न वैधृतौ व्यतीपाते विष्ट्या गडातिगन्धयोः ।

शूने वसे न परिषे यालान्नप्राशनं हितम् ॥ ४८२ ॥

इत्यप —

जन्मराशिविलग्नाभ्या मीघनेशे च वर्जयेत् ।

गोश्वकुम्भतुलाकन्यासिद्धकर्कन्त्युगमगाः ।

शुभदा राशयश्चैते न मेघप्लपवृश्चिकाः ॥ ४८३ ॥

वधिष्ट —

विष्णुरुष्णाकिरणो हिमश्शिर्वायुमिन्द्रवृष्णादितिचित्राः ।

अश्विदिध्यवसुपौष्णभवो हि त्र्युत्तराश्च शिशुभोजनताराः ॥ ४८४ ॥

षालाश्रमुक्तौ व्रतबन्धनेऽपि

राज्ञामिपेके रत्नु जन्मधिष्णयम् ।

शुभन्त्वनिष्टं सततं विवाह-

सीमान्तयात्रादिषु महलेषु ॥ ४८५ ॥

यत्तु गुरुवचनम्—

जन्मक्षकर्मनक्षत्रे आधानर्क्षे च वर्जयेत् ।

कर्णवेद्यं तथा यान् चुरकर्माश्रमभोजनम् ॥ ४८६ ॥

एषा लक्षणमुक्तं द्रुहृतं समदे—

जन्मभ जन्मनक्षत्र दशम कर्मसहितम् ।

एकोनविंशमाधान त्रयोविंश विनाशनम् ॥ ४८७ ॥

त्रयोविंशत्यतिरिक्तानां सर्वेषां जन्मनक्षत्रत्वमस्तीति तदेतद्दार्ष्टिक्येनान्नभोजन-
विषयम् । अत एव लोकेऽन्नभोजननवान्नप्राशनशब्दयो साधारणत्वेन
न्यवदेशोपलभ्यते ।

जन्मनक्षत्रगच्छन्द्रः प्रशस्त सर्वकर्मसु ।

चौरभैषज्यवादाध्वकर्त्तनेषु विवर्जयेत् ॥ ४८८ ॥

इति दीपिकायां निषेधानुपस्थात् । तस्मात्प्रथमदशमेकोनविंशेषु जन्मनक्षत्रेषु
बालान्नप्राशनं प्रथस्ततरमिति वीयूषघाराकास्य सिद्धान्तः । अत्राद्यान्नप्राशने
विद्वनक्षत्रमपि द्रव्यम् ।

यदुक्तं दीपिकायाम्—

कर्णवेधे विवाहे च द्रव्यं पुंसवने तथा ।
प्राशने चाद्यचूडाया विद्वमृशं परित्यजेत् ॥ ४८९ ॥

वेधप्रकारो विवाहप्रकरणे वक्ष्यते ।

अथ कर्णवेधः

भीषतिः—

लामे तृतीये च शुभैः समेते ऋग्विहीते शुभराशिजग्ने ।
वेध्यां तु कर्णौ त्रिदशोऽथजग्ने पुष्येन्दुचित्राहरिषौष्णभेषु ॥ ४९० ॥
शिशोरजातदन्तस्य मातुः क्रोडगतस्य च ।
सुताया वेधयेन् कर्णौ सूच्या द्विगुणसूत्रया ॥ ४९१ ॥

ग्रहर्तंगणपती—

रेवतीद्वितये पुष्ये पुनर्धस्वनुराघयोः ।
श्रवणद्वितये चित्रा मृगे हस्ते शुभे विधौ ॥ ४९२ ॥
युगमाब्दं जन्ममासश्च पौषं चैत्रं हरेः शयम् ।
जन्मतारां विहायाय त्र्युत्तरेऽपि च कश्चन ॥ ४९३ ॥

व्यवहारोक्तये—

न जन्ममासे न च चैत्रपौषे
न जन्मतारासु हरी प्रसुप्ते ।
तथा न रिक्ते न च विष्टिदृष्टे
कर्णप्रवेधोप समे न वर्षे ॥ ४९४ ॥

अत्र चैत्रस्य निषेधो मीनाकंविषयः । पौषनिषेधो घट्टरकंविषयः अन्यथा
व्यासवचनमसंगतं स्यात् । तथाहि—

व्यासः—

कार्तिके पौषमासे वा चैत्रे वा फाल्गुनेऽपि वा ।
कर्णवेधं प्रशंसन्ति शुक्लपत्ते शुभेऽहनि ॥ ४९५ ॥

अत्र कार्तिकशुक्लपत्तेऽहदश्यातः कार्तिकः प्रथस्तः । पूर्वस्य देवघनसरावा-
न्निषेधः । किञ्च दक्षिणायनमप्यत्र निषिद्धम् ।

यदाह कृत्यविन्तामगो गगः—

कर्णवेधव्रतं कुर्यादुदङ्मार्गस्थिते रवौ ।
दक्षिणाशास्थिते भानी नैव कुर्यान् कथञ्चन ॥ ४६६ ॥
व्यवहारोप्येवमेव भवन्नममासे वर्ज्यान्तराग्न्यदाह प्रयोगभाते

व्यासः—

यो जन्ममासे लुप्तकर्मयात्रा
वर्णस्य वेधं कुरुते च मोहान् ।
मूढः स रोगो धनपुत्रनाशं
प्राप्नोति नूनं निधनं ततश्च ॥ ४६७ ॥

बगन्मोहने वशिष्ठः—

मासे पष्ठे सप्तमे वाष्टमे वा विध्वी कर्णां द्वादशे पोडशेहि ।
मघ्ये चाहः पूर्वभागे न रात्रौ — ॥ ४९८ ॥
द्वितीया दशमी पञ्चमी सप्तमी च त्रयोदशी ।
द्वादशी पञ्चमी शुक्लास्तृतीया कर्णवेधने ॥ ४९९ ॥
भूमिजाकार्तमजाकार्णां वारान् स वर्जयेन् सुधीः ।
जीवेन्दुबुधशुक्राणां दिवसाः परिपूजिताः ॥ ५०० ॥
भौमे ऋतुवति कर्णश्च शनौ मृत्युभयं वदेत् ।
शनौ शीघ्रव्रणं चैव रवौ मध्यफलं तथा ॥ ५०१ ॥

सोममट्टः—

जम्भारातिपुरोहिते हरिगते सुष्ठे मुकुन्दे विमौ
जाते घर्मघृणौ धनुर्मकरयोः क्षीणे तु वारे निशि ।
अस्ते मार्गवजीवयोः कुजदिने मासाधिके वैधृतौ
गण्डान्तन्वतिपातविष्टिषु बुधैर्वेधन्न कार्यं भद्राः ॥ ५०२ ॥

अशुद्धसमये कर्णवेधो न कार्यं इति शिष्टाचारः ।

अथ कन्यायाः नासिकावेधः

मूहत्तंगणपती—

कर्णवेधोक्तं शस्तं कन्याया घ्राणवेधने ।
जीवशुक्रशुभारेषु रिक्तां पर्वं च वर्जयेन् ॥ ५०३ ॥

अथाद्यशौरः ।

माससमुच्चये—

माघादिमासपट्केषु शौरमासञ्च शस्यते ।
वारादित्यशशाङ्केषु प्रशस्तेषु च शोभनम् ॥ ५०४ ॥

ज्येष्ठे मासि तथा मार्गे क्षौरं परिणयं व्रतम् ।
 ज्येष्ठपुत्रदुश्मिञ्च यत्नतः परिवर्जयेत् ॥ ५०५ ॥
 पृष्ठे द्वादशके मासि तृतीये दशमेपि च ।
 चतुर्थे दशमे क्षौरं न कुर्यात्प्रथमं शिशोः ॥ ५०६ ॥
 हस्तत्रयं मृगशिरा भ्रवणत्रयञ्च
 पौष्णाश्विश्चक्रगुरुभानि पुनर्वसू च ।

वारेषु चन्द्रबुधवाक्पतिभार्गवाणां
 क्षौरं शुभं शुभविधौ शुक्लतारकासु ॥ ५०७ ॥
 विषने वत्सरे चापि शुभचन्द्रेषु शोभनम् ॥ ५०८ ॥
 भीरतिः—

पुष्ये पौष्णे चान्विनीसेन्दवेषु
 शाक्रे हस्ताये त्रिके भेष्यदित्याम् ।
 क्षौरं कार्यं वैष्णवाद्ये त्रये च
 मुक्त्वा भौमादित्यपातद्विराजान् ॥ ५०९ ॥

शोममट्टः—

माघादिपञ्चके क्षौरं हित्वा क्षीणं विधुं मधुम् ।
 क्रूरवारं निशां रिक्तं पत्नीं सन्ध्याञ्च जन्मभम् ॥ ५१० ॥
 जन्मनश्चगश्चन्द्रः प्रशस्तः सर्वकर्मसु ।
 क्षौरकर्मणि वादाध्वकर्तनेषु च वर्जयेत् ॥ ५११ ॥
 क्षौरेऽयायारिगाः कृगाः शस्ता द्वयद्वाग्निगाः शुभाः ।
 तावत्क्षौरं शिशोर्नेष्टं यावन्मातास्ति गर्भिणी ॥ ५१२ ॥
 कुम्भे कर्कटके चैव कन्यायां कार्मुके खौ ।
 लोमखण्डे गृहस्थस्य पितृन् प्राशयते यमः ॥
 पद्माब्दात् परतश्चैव गर्भिण्यामपि कारयेत् ॥ ५१३ ॥

अत्राद्यक्षौरमशुद्धादिषु अपि कार्यम् । इति शिष्टाचारः । यत्तु मुहूर्त-
 चिन्तामगौ—श्रीशामोक्षादिवाहकुण्डनमपूर्वदेवतीयेत्येवादि तत्र मुण्डनशब्देन क्षौर-
 मह्यमिति शिष्टाचारदर्शनात् अयं ब्रूमः ।

इति कुण्डनविधिः ।

अथ चौलरमं

धोमभट्ट —

चूडाकर्मनृपाभिपेकनिलयाग्न्याधानपाणिप्रद्वे
 देवस्थापनमौञ्जिगन्धनविधीन् कुर्यान्न याम्यायने ।
 देवेज्याम्फुजितास्तथास्तमितयोर्गाल्ये च बाद्धर्धान्तयोः
 षेतावभ्युदित तथा मद्गतो यावत्तिथिञ्चाष्टमी ॥ ५१४ ॥

गृहसंगणपती —

जलाशयसुरारामप्रतिष्ठाघ्नतगन्धनम् ।
 अग्न्याधानं विवाहञ्च चौल राज्याभिषेकनम् ॥ ५१५ ॥
 नरगृहप्रवेशादीन् कुर्वाद् दक्षिणायणे ।
 गुरुमार्गयोरस्ते धाल्यवार्धकयोरपि ॥ ५१६ ॥

महेश्वर —

चूडाकर्मनृपाभिपेकनिलयाग्न्याधानपाणिप्रदान् ।
 देवस्थापनमौञ्जिगन्धनविधीन् कुर्यान्न याम्यायने ॥ ५१७ ॥

रानमालायाम् —

गृहप्रवेशस्त्रिदशप्रतिष्ठाविवाहचौलघ्नतगन्धपूर्वम् ।
 सौम्यायने कर्म शुभ विधेय यद्द्रवितन्तन् रालु दक्षिणे तु ॥ ५१८ ॥

शाक्यवार्द्धकश्रमाह गणपतिः—

दशाह पश्चिमे धाल्य पञ्चाह वार्द्धक भृगोः ।
 प्राच्यान्तु त्रिदिन बाल्य पक्ष वार्द्धक्यमुच्यते ॥ ५१९ ॥
 पञ्चबाल्यञ्च वार्द्धक्य भृगौ त्याज्ये शुभे यदा ।
 दशाहं धाल्यवार्द्धक्ये परे सप्ताहमुचिरे ॥ ५२० ॥
 अहश्चावश्यके कृत्ये केचिद्भार्गवजीवयोः ।
 अर्द्धाहं बाल्यमन्जस्य वार्द्धक त्रिदिन विदुः ॥ ५२१ ॥

देशविशेषे—

अवन्तिदेशे सप्ताहं पद् वङ्गे दशविन्ध्यके ।
 पञ्च हूये द्वयोर्वेते शेषदेशेषु वै त्रिकम् ॥ ५२२ ॥

महेश्वर —

बालः शुक्रो दिवसदशक पञ्चक चैव वृद्धः
 पश्चाद्दत्ता त्रितयमुदितः पञ्चमैन्द्रया क्रमेण ।
 जीवो वृद्धः शिशुरपि सदा पञ्चमन्यैः शिशू तौ
 वृद्धौ प्रोक्तौ दिवसदशक चापरैः सप्तरात्रम् ॥ ४२३ ॥

गर्भं —

शुक्रो गुरुः प्राक् परतश्च बालो

विन्ध्यै दशावन्तिषु सप्तरात्रम् ।

वज्रेषु हूणेषु च पट् च पञ्च

शेषे तु देशे त्रिदिनं वदन्ति ॥ ५२४ ॥

वशिष्ठ —

वृद्धत्वमिन्दोस्त्रिदिनं दिनार्धं बाल्यत्वमस्तत्वमर्द्धयञ्च ।

अस्ते विरौ मृग्युमुपैतिकन्या बाल्येन्यसक्ता विधवा च वृद्धे ॥ ५२५ ॥

बालोऽपीन्दुः शुभ एव प्रोक्तः ।

कश्यप —

वृद्धे चन्द्रे स्त्रियं हन्ति पतिं हन्त्यस्तमागतः ।

यतस्त्वमृतरश्मिन्वाद् बालोपि शुभदः शशी ॥ ५२६ ॥

शुक्रोदयास्तमानमाह गणपति —

प्राच्या नेत्रेषु दृग्बहान्दृश्यो भवति मार्गवः ।

वसुशैलमितास्तत्र यातोस्त नैव दृश्यते ॥ ५२७ ॥

स्वबाणाश्विमितान्वस्त्रान्प्रतीच्या दृश्यते भृगुः ।

तत्रैराकंकरमस्तो नवाहानि न दृश्यते ॥ ५२८ ॥

गुरुदयास्तमानमपि तत्रैव —

प्राच्या वाचस्पतिर्मासं भवत्यक्षणाभगोचरः ।

प्राच्यामुदयते मास याति पश्चात्तु वत्सरात् ॥ ५२९ ॥

धूमकेतोर्दयास्तमाह चण्डेश्वर —

केतोरस्तदिनाद्धं सप्ताहं मगलं त्यजेत् ।

यावत्केन्दुदयस्तावदशुद्धः समयो हि स ॥ ५३० ॥

बाराह —

दृष्टः षोडशावासरानशुभदः कैत्रित्प्रदिष्टः शिखी ।

केतूदये सप्तदिनानि चार्धं विवाहयात्रादिषु गहितानि ॥

दिनानि शेषाण्यशुभानि नूनं वदन्ति बाराहमुखा मुनीन्द्राः ॥ ५३१ ॥

केतुस्वरूपाणि पशुनि च गगोक्तानि —

त्रिशिराश्च त्रिताराश्च रक्तलोहितरश्मयः ।

प्रायशस्तूत्तरामाशा सेवन्ते नित्यमेव ते ॥ ५३२ ॥

लोहिवाद्गात्रमना श्लेया प्रज्ञाः पष्टिसमासतः ।

नामदः कौडुमा श्लेया राज्ञा समामकारकाः ॥ ५३३ ॥

कृष्णभाः कृष्णपर्यन्ता मङ्गलाः कृष्णारश्मयः ।
राहुपुत्रारूपद्विश'शीलकात्राविदारुणाः ॥ ५३४ ॥

धीषरीये—

वर्षे कृतीयेत्यथ पञ्चमे वा
गते त्रिभागे प्रवदन्ति चौलम् ।

वदग्गतेऽर्के गुरुशुक्रतेजः-
प्रकाशिते ज्योग्नि च शुक्लपक्षे ॥ ५३५ ॥

नारद—

अष्टमे शुद्धिसंयुक्ते शुभनग्ने शुभांशके ।
न नैधने भे शीतारौ पद्माष्टान्त्यत्रिवर्जिते ।
घनत्रिकोणकेन्द्रस्थैः शुभैस्त्रयाचारिणैः परैः ॥ ५३६ ॥

दुर्याञ्चूडाकरणमिति ।

राजमातण्डे—

उत्तरवर्त्मनि सवितरि चूडाकरणजगुः शुभं यवनाः ।
चैत्रे मासि दिवाकरवारे गुरुसन्निधाने च ॥ ५३७ ॥

सण्डेश्वर —

वागोशशुक्रज्ञनिदाकराणा
वारे प्रशस्त मुनयो वदन्ति ।

क्षौरं दिने तीक्ष्णरुचेस्तु चैत्रे
मासेथ वा सन्निहिते हुताशः ॥ ५३८ ॥

होमपूर्वकं येषां चूडाकरणं तेषां मन्त्रविधिः—

मत्रि —

तृतीयमामे चौलन्तु सर्वकामार्थसाधनम् ।
सवत्सरेण चौलेन आयुष्य ब्रह्मवर्चसम् ॥

पञ्चमे पशुकामस्य युग्मे वर्षे तु गहितम् ॥ ५३९ ॥
धीषरीये—

आदित्यसौम्यवसुधैष्णवपौष्णतिङ्ग-
त्वाष्ट्राश्विनद्रक्रिणेषु दिवा प्रशस्तम् ।

स्वातीविधातृवरुणोत्तरभानि मध्या-
न्याहृन्निशासु न दि क्षौरक्रिया प्रशस्तम् ॥ ५४० ॥

पष्टदष्टमीप्रतिपदस्तिथयश्च रिक्ता
वर्ज्याः शशाङ्कगुरुसोमजभार्गवानाम् ।

वारांशकोदयविलोकनमिष्टमाहुः
क्षौरे च कर्मणि पराशरकश्यपायाः ॥ ५४१ ॥

कर्काङ्गनामिथुनमीनतुलोत्तनक्राः

पूज्याः क्रियालिहरिचापधरा जटुन्याः ।

तेरस्ववीर्यशुभदृष्टियुता विधेया

चौले घटः शुभयुतोपि निपिद्ध एव ॥ ५४२ ॥

नारदः—

सूनोर्नागरि गमिण्यां चूडाकर्म न कारयेत् ।

पञ्चाब्दात्प्रागथोर्ध्वन्तु गमिण्यामपि कारयेत् ॥ ५४३ ॥

यदि गर्भविपत्तिः म्याच्छिशोर्वा मरण भवेत् ।

सहोपनीत्या कुर्याच्चेत्तदा दोषो न विद्यते ॥ ५४४ ॥

प्रचेताः—

यस्य मांगलिक कृत्यं तस्य माता रजस्वला ।

तदा सा मृत्युमाप्नोति पञ्चमं दिवसं जिना ॥ ५४५ ॥

अन्यच्च—

विवाहोत्सवकार्येषु माता चैव रजस्वला ।

वैधव्यं जायते तत्र नृनार्याः पाणिपीडने ॥ ५४६ ॥

वैधव्यमन्यत्र मरपुरित्यर्थः ।

राजमातङ्गे—

रविशुद्धौ गृहकरणं रविगुरुशुद्धौ व्रतोद्वाहौ ।

क्षौरं ताराशुद्धौ शेषञ्चन्द्रश्रित कर्म ॥ ५४७ ॥

व्योतिर्निबन्धे—

विवाहे सविता शस्तो व्रतग्रन्थे च वाक्यतिः ।

क्षौरे ताराविशुद्धिञ्च शेषे चन्द्रबले बलम् ॥ ५४८ ॥

चौलप्रयोजनमाह वशिष्ठः—

सर्वेषामेव वर्णानां चूडाकर्मविधिः स्मृतः ।

केशमूलं पिता ज्ञेयं केशाग्रं जननी तथा ॥ ५४९ ॥

चौलेनैवायुषो वृद्धिः चौलेनैवायुषः क्षयः ।

तस्माच्चौलं प्रयत्नेन कारयेद् बुद्धिमान्नरः ॥ ५५० ॥

अथाक्षरारम्भः

सम्प्राप्ते पञ्चमे वर्षे अप्रसुप्ते जनाहने ।

पृष्ठीं प्रतिपदं चैव वर्जयित्वा तथाष्टमीम् ॥ ५५१ ॥

रिच्छां पञ्चदशीं चैव सौरिभौमदिने तथा ।

एवं मुनिश्रिते काले विद्यारम्भन्तु कारयेत् ॥ ५५२ ॥

पूजयित्वा इति लक्ष्मीं देवीं चैव सरस्वतीम् ।
 त्रिविधा सूत्रमारांश्च स्याच्च विद्यां विशेषतः ॥ ५५३ ॥
 नमस्ते बहुरूपाय विष्णवे परमात्मने ।
 स्वाहा इत्यनेन च त्रिः श्रद्धया परिपूजयेत् ॥ ५५४ ॥
 भद्रकाल्यै नमस्तुभ्यं सरस्वत्यै नमो नमः ।
 वेदवेदाङ्गवेदान्तविद्यास्थानेभ्य एव च ॥ ५५५ ॥

स्वाहा इति त्रि. पूजयेत् ।

तथा च भीमरीये—

उदगते भास्वति पञ्चमेऽब्दे प्राप्तेऽक्षरम्बीकरणं विदध्यात् ।
 सरस्वतीविष्णुविनायकश्च गुहोदनाक्षरमिपुण्यं कुर्यात् ॥ ५५६ ॥

बृहत्संगणपतो—

सीम्यायने शुभे मासि स्वर्घ्यायदिवसे शुभे ।
 रवौ जीवे बुधे शुके लग्ने रेवत्यलान्विते ॥ ५५७ ॥
 रेवतीद्वितये पुष्ये पुनर्वस्वनुराधयोः ।
 आर्द्राख्ये श्रवणे इस्ते स्वाती चित्रामिधे तथा ॥ ५५८ ॥
 हेरम्बविष्णुवागज्जम्बीस्तयाभ्यर्च्येष्टदेवताम् ।
 पञ्चमाब्दे नरः कुर्याद् विद्यारम्भं सदा बुधः ॥ ५५९ ॥

अथोपनायनम्

वदप —

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि चोपनायनमुत्तमम् ।
 द्विजत्वकरणं श्रौतस्मार्तकर्मप्रसाधनम् ॥ ५६० ॥
 आद्यं सर्वाश्रमाणाञ्च देहसंस्कारकारणम् ।
 अनेन कर्मणा सर्वे संस्कृताः सर्वदेहिनाः ।
 तत्संस्कारं लग्नवशात् तस्माल्लग्नं प्रवक्षि तत् ॥ ५६१ ॥

नारदः—

आधानादष्टमे वर्षे जन्मतो धामजन्मनाम् ।
 राक्षामेकादशे मौञ्जीवन्धनं द्वादशे विशाम् ॥ ५६२ ॥
 अथ जन्मतः षट्परिमितगौरवर्षद्विपरिमितमाष्टादूर्ध्वगर्भाष्टममिति शिष्टाचारः ।

विश्वप्रकाशपदतो भापरतम्बः—

गर्भाष्टमेऽष्टमे वाग्दे पञ्चमे सप्तमेपि वा ।
 द्विजत्वं प्राप्नुयाद्विप्रो वर्षे त्वेकादशे नृपः ॥ ५६३ ॥

ब्रह्मवर्चसकामश्चेद् गभंतो जन्मतोपि वा ।
 पञ्चमेन्द्रे प्रकुर्वीत ब्राह्मणस्योपनायनम् ॥ ५६४ ॥
 पष्ठे तु धनकामस्य विद्याकामस्य सप्तमे ।
 अष्टमे सर्वकामस्य नवमे कान्तिमिच्छता ॥ ५६५ ॥
 कर्तव्यं दशमे वर्षे धनकामस्य चैव हि ।
 एकादशान्देन्द्रियार्थं पञ्चार्थं द्वादशाब्दके ।
 द्वादशाब्दे त्वतिक्रान्ते प्रायश्चित्तात्मको द्विजः ॥ ५६६ ॥
 आपोदशाद् ब्राह्मणस्य सावित्री नातिवर्तते ।
 आद्वाविंशत्तत्र वन्धोराचतुर्विंशतेविशः ।
 अत ऊर्ध्वं पतन्त्येते यथाकालमसंस्कृताः ॥
 सावित्रीपतिता ब्राह्म्या भवन्त्यार्यविगर्हिताः ॥ ५६७ ॥

गौणकालातिक्रमे यावन्नक्षत्रेण विशेषोऽभिहितः—

अत ऊर्ध्वं पतन्त्येते सर्वधर्मबहिष्कृताः ।
 सावित्रीपतिता ब्राह्म्या ब्रह्मस्तोमाहृते क्रतोः ॥ ५६८ ॥

आचार्यव्यवस्थामाह षोडशमः—

पिता पितामहो भ्राता पितृव्यो मातुलस्तथा ।
 उपानयेऽधिकारी स्यान् पूर्वभावे परः परः ॥ ५६९ ॥

सारसमुच्चये—

अयने षोत्तरे भानौ चन्द्रे ऋक्षे च शुद्धके ।
 जीवाकर्क्योस्तथा शुद्धौ दिने जीवाकर्क्यभागे ॥ ५७० ॥
 नानध्याये न मन्वाद्दौ युगाद्दौ नाऽपि कारयेत् ।
 गलपद्वित्यौ रिक्ते व्रतबन्धं परित्यजेत् ॥ ५७१ ॥

गुरुशुद्धिर्द्रुहूर्तचिन्तामणौ—

बटुकन्याजन्मराशेस्त्रिकोणायद्विसप्तगः ।
 श्रेष्ठो गुरुः सप्तदश्याये पूजयान्यत्र निन्दितः ॥ ५७२ ॥

उच्छन्न वराहेण—

द्विद्विक्रयजन्मारिस्रमध्यभेषु जन्मश्रूतो वाञ्छति वज्रराणे ।
 पूजां पुरोषा न स एव कांश्चत्यथाष्टमप्रान्तरसावलस्यः ॥ ५७३ ॥

भीषति—

स्वायधर्मतनयान्स्त्रिदो नाकनायकपुरोहितः शुभः ॥ ५७४ ॥

वदित्थेन तु विद्येय उक्तः—

बन्धो वृत्तीये रिपुराशिमंस्थे वाञ्छन्ति पूत्रां दशने सुरेज्ये ।
नेच्छन्ति पूत्रा जनिगे व्ययस्थे पुरातना अष्टमगेरि सूरौ ॥ १७१ ॥

वशिष्ट—

धर्माधनामसुत्रमत्रगतेसुरेज्ये

मौञ्जीव्रतं शुभकर च वटोः न्तिवृत्त ।

जन्माष्टमधु-रिपु रिपु नम-स्त्वृतीये

दारिद्र्यशोकवहुरोगकरो गुरुस्तु ॥ १७६ ॥

नीचारिराशावतिनीचभागे पराजिते वापि गुरौ मिते वा ।

मौञ्जीव्रतं यम्य करोति नूनं स वेदशास्त्रस्मृतिर्कर्महीनः ॥ १७७ ॥

भयतिः—

म्वोच्ये स्वमित्रे स्वगृहे विक्रोषे जीवो गतो यद्यन्तोविद्यते ।

शिशोः सहस्रैश्चतुरस्रजन्मकर्मान्त्यपट्टेरि शुभं वदन्ति ॥ १७८ ॥

बृहस्पतिः—

ज्ञपचात्कुचीरस्यो जीवोऽप्यशुभगोचरः ।

अतिशोभनवा दद्याद्विवाहोपनयादिषु ॥ १७९ ॥

भारद्वाजः—

घनुर्मानकुञ्जोरस्यो जीवो जन्मान्त्यमृत्युगः ।

अतिसौख्यं वटोः कुर्याद्विशिष्टवचनं यथा ॥ १८० ॥

रघुहारीतः—

व्रतबन्धो द्विजातीनां विशुद्धया जीवशुकयोः ।

चन्द्रशुद्धया तु वैश्यानां क्षत्रियाणां कुजाकेयोः ॥ १८१ ॥

द्विजादीनां ब्राह्मणानाम्निर्घयः ।

पौलस्त्यः—

पञ्चमे पष्ठवर्षे च सगर्भे सप्तमेपि वा ।

गुरुसूर्यशशांकानां विशुद्धधारम्भयेद् व्रतम् ॥ १८२ ॥

यदा गर्माष्टमे वर्षे शुद्धिर्नास्ति बृहस्पतेः ।

अष्टमे वा तथाप्येवं व्रतं तत्र न कारयेत् ॥ १८३ ॥

एवञ्चाष्टमवर्षावधि गुरुशुद्धेरावश्यं गौणकाले तु नावश्यापेक्षणीयेति बहवः ॥
वस्तुतस्तु गर्माष्टमादौ मुख्यकालेऽपि गुरुशुद्धिरपेक्षणीया किमुतान्यत्रेति वचनायः ।
समापीति स्वरहाद् गर्माष्टमयोरैकतरत्र गुरोः शुद्धौ लम्पमानायाऽन्यत्र तदभावे

गुरुशुद्धेरादर कर्तव्यं । उभयत्र गुरोरशुद्धौ गुरुशुद्धिमनाइत्यापि मुख्यकाल
भादतः ५ ।

तथा च नारदः—

बालस्य बलहीनोपि शान्त्या लीबो बलप्रदः ।

यमोक्तवत्सरे कार्यमनुक्ते नोपनायनम् ॥ ५२४ ॥

बालस्य मुख्यकाल शान्ति कृशोपनयन कार्यं न तु गुवशुद्धाबलुक्तवत्सरे
नवनादाविति वाक्यार्थं ।

उक्तञ्च बशिष्ठेन—

उक्तपि वर्षे न बली गुरुश्चेच्छान्त्या प्रशस्त व्रतबन्धकर्म ।

अनुक्तवर्षेषु बलप्रदोपि नैवैतयोरब्दबल बलीयः ॥ ५२५ ॥

अत्र वामवेधेन ये गुरुशुद्धिमाहुस्तान्दूषयति गर्ग —

मीळ्णोबन्धे विवाहे च प्रतिप्राया विशेषतः ।

गोचरेणैव कर्तव्यं वेधादिकमकारणम् ॥ ५२६ ॥

तेन इत्यादौ गुरुशुद्धिर्गोचरेणैवापेक्ष्यते न तु वेधेन । अत्र गोचरशुद्धयमावे
ऽष्टवर्गगुद्धिर्विचार्या ।

यदाह राजमातङ्गे—

अभावतो गोचरशोभनाना शुद्धि वदेद्भागुरिरष्टवर्गान् ।

वैधव्यकन्याक्षयहेतुयोगे जीवाष्टवर्गस्य वदेत्तु शुद्धिम् ॥ ५२७ ॥

अष्टवर्गविशुद्धौ गुरुशीताशुभानुषु ।

व्रतोद्धारौ तु कर्तव्यौ गोचरेण कदापि न ॥ ५२८ ॥

इति वचनमष्टवर्गप्रशसापरम् ।

अष्टवर्गो तु ये शुद्धास्ते शुद्धाः सर्वकर्मसु ।

सूक्ष्माष्टवर्गसंशुद्धिः स्थूलशुद्धिश्च गोचरे ॥ ५२९ ॥

इदमपि वचन तरारमेव ।

अत्र प्रसगतो गुरोरष्टवर्गो दिश्यते नृद्वज्रातके बराहेण—

दिक् स्वा द्यष्ट मदाय-बन्धुपुकुजात्स्वात्सत्रिकेष्वगिराः

सूर्यात्सत्रिनवेपुधीस्त्रनवदिग्गामारिगो भार्गवात् ।

जावायार्थेनवात्मजेषु द्विमगोर्मन्दात्त्रिपद्भीव्यये

दिग्धीपट्खमुस्त्रायपुर्व्वनवगो यज्ञात्स्मरश्चोदयात् ॥ ५९० ॥

अथ रवे —

स्वादुर्कः प्रथमायबन्धुनिघनद्वयाज्ञातपोधूनगो

वक्रात्स्वादिब तद्वदेव रविजाच्छुक्रात्स्मरान्त्यारिपु ।

स्त्रीराद्वर्ममुठायशशुपु दशश्रयायारिगः शीतगो-

स्तेष्वेवान्त्यतपःसुतेषु च युषाह्नात्सद्वन्धन्त्यगः ॥ ५९१ ॥

एवं अन्महालीनमदवशादुक्तस्थाने रेषान्दत्त्वा साम्प्रतविरुद्धफलदातृपृहाधि-
ष्ठितराशौ रेषाधिक्ये शुभन्यधानेऽप्यमिति निष्कृष्यर्थः ।

उक्तं च एषुवातके—

विकलं गोचरगणितं ह्यष्टकवर्गेण निर्दिष्टम् ।

रेखाधिक्ये शुभदं विन्द्वाधिके नैव शोभनं प्रायः ॥ ५९२ ॥

अथ प्रत्येकरेषापल्लयुक्तं यवनाचार्येण—

कष्टं स्यादेकरेषायां द्वाभ्यामर्धशुभो भवेत् ।

त्रिभिः क्लेशं विजानीयास्तुभिः समताफलम् ॥ ५९३ ॥

पञ्चभिः क्षेममारोग्यं षड्भिरर्थागमो भवेत् ।

सप्तभिः परमानन्दस्त्वष्टाभिः सर्वसम्पदः ॥ ५९४ ॥

अथ रविशुद्धिः

भीरति—

लाभविक्रमखशशुपु स्थितः शोभनो निगदिती दिवाकरः ॥ ५९५ ॥

राजमातृष्टे—

द्वितीयपुत्राङ्गगतः प्रभाकर-

त्रयोदशाहात्परमः शुभमदः ।

न जन्मसप्तम्ययवन्धुरान्धगः

करोति पुसां किल तादृशं फलम् ॥ ५९६ ॥

अन्यच्च—

भवति च पञ्चमनवमोपगतोऽपि हि भास्करः शुभदः ।

सति त्रयोदशदिवसात्परतो व्रतवन्धनाद्येषु ॥ ५९७ ॥

सारसुवच्येऽपि गुर्वादित्यशुद्धिः—

द्वितीये पञ्चमे जीवे नवमे सप्तमे शुभः ।

एकादशेषवा भानौ त्रिपट्टैकादशगे खगे ॥ ५९८ ॥

द्वादशाष्टचतुर्थश्च शशी सर्वत्र वर्जयेत् ।

अन्यस्यश्च शुभः प्रोक्तो व्रतोद्वाहादिकर्मसु ॥ ५९९ ॥

वारासु शुभकर्मासु वर्जयेत्त्रिषु सप्तसु ।

जन्मभे व्रतवन्धश्च प्रशस्तं नात्र संशयः ॥ ६०० ॥

अधोपनयनाधिकारेऽनघ्यायकपनम् ।

शिशुबोधिन्याम्—

अनघ्याये त्रिथौ दुःखौ दुराचारोतिदुर्गतः ।

प्रतारम्भे शिशुर्नित्यमल्लयायुश्च तथा भवेत् ॥ ६०१ ॥

सोममट्टकृते बालोदये—

चतुर्दशोद्वयश्चैव प्रतिपदाष्टमी तथा ।

पक्षयोऽभयोरेव अनघ्यायाष्टकं विदुः ॥ ६०२ ॥

सृष्ट्वैविन्तामणी—

सङ्क्रान्तियुगमन्वादौ द्वितीया ज्येष्ठशुक्लगा ।

चैत्रकृष्णतृतीया च द्वादशो माघशुक्लगा ॥ ६०३ ॥

प्रतिपक्षेष्टमी चैव चतुर्दश्या दिनत्रयम् ।

अनघ्याया इमे वर्याः स्वाध्याये प्रतघन्धनम् ॥ ६०४ ॥

स्मृती—

सिताज्येष्ठद्वितीया च आपाठदशमी सिता ।

चतुर्थी द्वादशो माघे चैताः सोपपदाः स्मृताः ॥ ६०५ ॥

गौतमः—

पक्षद्वये चतुर्दशोरष्टमोद्वितये तथा ।

पक्षादावपि पक्षान्ते ब्रह्म नाघोयते नरैः ॥ ६०६ ॥

क्षारीतेन विद्येय उक्तः—

प्रतिपत्सु चतुर्दश्या-मष्टम्यां पर्वणोर्द्वयोः ।

श्चोनघ्यायाद्यशर्वर्यां नाधीयीत कदाचन ॥ ६०७ ॥

श्चोनघ्यायाद्यशर्वर्यामिति मन्वाचनघ्याशर्वर्याम् । चतुर्दश्यादिषु तत्पूर्वदिने प्रदोषसद्भाषादेवाभ्ययनाभावः ॥

फलं च ज्योतिःसागरे—

अष्टमी हन्त्युपाध्यायं शिष्यं हन्ति चतुर्दशो ।

अमावास्योमयं हन्ति प्रतिपत्पाठनाशिनी ॥ ६०८ ॥

महाभारते—

तदा यौघिष्ठरो सेना गांगेयशरषोडिता ।

प्रतिपत्पाठशीलानां विद्येव तनुतां गता ॥ ६०९ ॥

बृहस्पतेः—

चातुर्मास्यद्वितीयासु मन्वादिषु युगादिषु ।

अष्टकासु च संक्रान्तौ शयने घोषने हरेः ॥ ६१० ॥

अनघ्यायं प्रकुर्वीत तथा सोपपदासु च ॥ ६११ ॥

चातुर्मास्यद्वितीया गगैणोता —

आषाढफाल्गुनोर्ज्येष्ठा या द्वितीया विधुक्षये ।

चातुर्मास्यद्वितीयास्तौ प्रवदन्ति महर्षय ॥ ६१२ ॥

विधुक्षये = कृष्णपक्षे । कृष्णादि मासगणनया चैत्रभावनमार्गशीर्षमासीव
कृष्णपक्षसम्बन्धिनो द्वितीयाश्चातुर्मास्यद्वितीया इत्यर्थः ।

अत एवोक्तं ज्ञाति सागरे—

चातुर्मास्यसमाप्तौ तु या द्वितीया भवेत्तु ता ।

सर्वास्वेतास्वनध्याया पुराणे परिकीर्तिता ॥ ६१३ ॥

चत्वारो मासाश्चातुर्मास्यमितियोगिकः श०३ ।

सर्वसंग्रहे—

मार्गे च फाल्गुने चैव आषाढे कार्तिके तथा ।

पक्षयोर्मधुमासस्य द्वितीया परिवर्जयेत् ॥ ६१४ ॥

तथा—

कृष्णपक्षे द्वितीयाया मासक्रे मृगकुम्भगे ।

सप्तम्याञ्च नवम्याञ्च गतायुग्रतथन्धनात् ॥ ६१५ ॥

रात्रमार्तण्डे—

आकाशैपौद्वितीयाया प्रेतपक्षे गता तु या ।

या च कोजागरे जाता चैत्रावल्या परे तु या ॥ ६१६ ॥

कार्तिकस्याश्विनस्यापि फाल्गुनाषाढयोरपि ।

द्वितीयायामनध्याय विश्वामित्रादयो जगु ॥ ६१७ ॥

शुक्लवल्गुभीमे—

प्रेतकानागरे चैव तथा तुर्ये च मासके ।

चैत्रकृष्णद्वितीयाया तिसृष्वेषाष्टकासु च ॥ ६१८ ॥

मार्गे च फाल्गुनाषाढे कार्तिके च सितेवरे ।

पक्षयोर्मघमासस्य द्वितीयाया च वर्जयेत् ॥ ६१९ ॥

अत्र भीमति —

कार्तिकस्याश्विनस्यापि फाल्गुनाषाढयोरपि ।

कृष्णपक्षे द्वितीयायामनध्याय विदुषुषाः ॥ ६२० ॥

मार्गे च फाल्गुने चैव आषाढे कार्तिके तथा ।

पक्षयोर्मघमासस्य द्वितीया ऽऽ परिवर्जयेत् ॥ ६२१ ॥

अष्टकासूक्ताः स्मृतौ—

पौषादित्रिषु मासेषु कृष्णे चैवाष्टकात्रयम् ।
एका ह्येयाश्विने मासि हायने चतुरष्टकाः ॥ ६२२ ॥
अष्टका च समुद्दिष्टा सप्तम्यादिदिनत्रयम् ।
नाघोयोत्त च शास्त्राणि त्रतवन्थ च वर्जयेत् ॥ ६२३ ॥

नारदः—

द्वादशयुजे शुक्लपक्षे नवम्याश्वयुजे सिते ।
चैत्रमाद्रपदे चैव तृतीया शुक्लसंज्ञिता ॥ ६२४ ॥
एकादशी सिता पौषेऽप्याषाढे दशमी सिता ।
माघे च सप्तमी शुक्ला नभस्येऽथ सिताष्टमी ॥ ६२५ ॥
श्रावणे मास्यमावस्या फाल्गुने मासि पूर्णिमा ।
आषाढे कार्तिके मासि चैत्रो व्यैष्टस्य पूर्णिमा ।
मन्वाद्यः स्नानदानश्राद्धेष्वनन्तपुण्यदाः ॥ ६२६ ॥

मत्स्यपुराणेपि—

आश्वयुक् शुक्लनवमी कार्तिके द्वादशी तथा ।
तृतीया चैत्रमासस्य तथा माद्रपदस्य च ॥ ६२७ ॥
श्रावणस्य त्वमावास्या पौषस्यैकादशी तथा ।
आषाढस्यापि दशमी माघमासस्य सप्तमी ॥ ६२८ ॥
श्रावणस्याष्टमी कृष्णा आषाढस्यापि पूर्णिमा ।
कार्तिकी फाल्गुनी चैत्रो व्यैष्टो पञ्चदशी सिता ॥ ६२९ ॥
मन्वन्तराद्यश्चैते दशम्यक्षयकारकाः ॥ ६३० ॥

अत्र नारदवाक्यं 'नभस्येथ सिताष्टमी' इति तत्कृष्णादिमासाभिप्रायेण, मत्स्य-
पुराणवचनान्तु श्रावणस्याष्टमीकृष्णेति, तच्छुक्लादिमासाभिप्रायेण । एवं सति चन्मा-
ष्टमी सिद्धा । उभयमतेऽमावास्या शुक्लादिमासाभिप्रायेण चन्माष्टम्यन्तरमादिनी
श्रूयते ।

अथ युगादिः, नारदः—

कार्तिके शुक्लनवमी आदिः कृतयुगस्य च ।
त्रेतादिर्माघे शुक्ला तृतीया पुण्यसंज्ञिता ॥ ६३१ ॥
कृष्णा पञ्चदशी माघे द्वापरद्विरुदीरिता ।
कल्पदिः स्यात्कृष्णपक्षे नभाये च त्रयोदशी ॥ ६३२ ॥

उशनाः—

अयने विषुवे चैव बोधने शयने हरेः ।
अनघ्यायं प्रकुर्वीत मन्वादिषु युगादिषु ॥ ६३३ ॥

अन्येषु—

श्रुतं प्रेतेष्वनध्यायः शिष्यत्विग्गुरुवन्द्युषु ।
उपाकर्मणि चोत्सर्गे स्वशारे श्रोत्रिये मृते ॥ ६३४ ॥

ज्योतिःसारे—

संत्रान्तौ तरणे कुलप्रहदिने नित्यं प्रसुप्तं हरी
मन्वादावदिले युगादिषु तथाऽनध्यायपापांशयोः ।
नो कुर्यतधन्धनं ग्रहणभे फेतूदये भार्गवे
जीवे नोचदिनोशशाशिनोः सन्ध्याम्युदे गर्जिते ॥ ६३५ ॥

मुहूर्त्तचिन्तामणौ—

कृष्णे प्रदोषेऽनध्याये शनौ, निश्यपराह्वके ।
प्राक् सन्ध्यागर्जिते, नष्टो व्रतधन्धो गळमहे ॥ ६३६ ॥

वशिष्ट—

धृतेहि पूर्वसन्ध्यायां वारिदो यदि गर्जति ।
तद्दिने स्यादनध्यायो धृतं तत्र विवर्जयेत् ॥ ६३७ ॥

सन्ध्यालक्षणं तु मुहूर्त्तचिन्तामणौ—

सन्ध्या त्रिनाडीप्रमितार्कविम्बादद्धोदितास्तादध ऊर्ध्वमत्र इति ॥ ६३८ ॥
गळप्रहानाह गुरुः—

त्रयोदश्यादिचत्वारि सप्तम्यादि दिनत्रयम् ।
चतुर्थी चैकतः प्रोक्ता अष्टावेते गळप्रहाः ॥ ६३९ ॥
सप्तमी चाष्टमोविद्धा त्रयोदश्या चतुर्दशी ।
गर्गादिमुनयः सर्वे तमेवाहुर्गळप्रहम् ॥ ६४० ॥
आरम्भानन्तरं यत्र प्रत्यारम्भो न विद्यते ।

गर्गादिमुनयः सर्वे तमेवाहुर्गळप्रहम् ॥ ६४१ ॥
अथ दैवज्ञमनोहरे—

प्रदोषे निश्यनध्याये मन्दे कृष्णे गळमहे ।
मधुं विनोपनीतश्च पुनः, संस्कारमर्हति ॥ ६४२ ॥

ज्योतिर्मनुः—

अनध्यायोपनीतस्तु; पुनः संस्कारमर्हति ।

॥ गळमहे प्रदोषे, च त्वत्पामुरुपजायते ॥ ६४३ ॥

-मनुः—

सर्वदेशेषु पूर्वाह्णे मुख्यं स्यादुपनायनम् ।

॥ सन्ध्याह्णे मध्यमं प्रोक्तमपराह्णे, च गर्हितम् ॥ ६४४ ॥

विद्यारम्भो व्रतोद्देशः क्षीरस्त्रैव विशेषतः ।
गलप्रदे न कर्तव्यं यदीच्छेत्पुत्रजीवितम् ॥ ६४५ ॥
चूडां व्रतं तथोद्वाह कर्णयोरपि वेधनम् ।
गलप्रदे न कर्तव्यं यदीच्छेत्पुत्रजीवितम् ॥ ६४६ ॥

गर्गः—

चतुर्थी याममेकतु सार्धयामं च सप्तमी ।
अर्धरात्रं त्रयोदश्या प्रदोषो रजनीमुखम् ॥ ६४७ ॥
अत्र नाध्यापयेद्वेदं चेदाह्वानि च सर्वथा ।
अत्राध्ययनशौलग्यं प्रदोषः सर्वघातकः ॥ ६४८ ॥

गोमिलेनाप्येकमुक्तम्—

षष्ठी च द्वादशो चैव अर्धरात्रोननाडिका ॥
प्रदोषमिह कुर्वीत तृतीया नवनाडिका ॥ ६४९ ॥

स्मृत्यर्थसारेणि—

चतुर्थ्याः पूर्वरात्रे तु नवनाड्यां प्रदर्शने ।
नाध्येयं पूर्वरात्रे स्यात्सप्तमी च त्रयोदशो ॥
अर्धरात्रात्पुरा चेत्स्यान्नाध्येयं पूर्वरात्रिके ॥ ६५० ॥

उदेतयोः पक्षयोर्देशाचारतो व्यवस्येति ।

गोमिलः—

रात्रौ यामद्वयादर्वाग्यदि पश्येत् त्रयोदशीम् ।
प्रदोषः स तु विज्ञेयो गर्हितः सर्वकर्मसु ॥ ६५१ ॥

इत्यादिष्वनादिति प्रतीतिर्वाप्ये यदि भूर्गस्तात्प्रहररात्रिपर्यन्तं चतुर्थी-
प्रवृत्तिः सार्धं परे सप्तम्याः प्रवृत्तिः अर्धरात्रौ त्रयोदश्याः प्रवृत्तिस्तदा प्रदोषः,
अथ तु प्रतबन्धनेऽतिनिन्दित इति शिष्टाः ।

सोमगृहः—

चतुर्थ्यां याममेकन्तु सप्तम्याः साद्वयामकम् ।
यामद्वयं त्रयोदश्याः प्रदोषः प्रोच्यते मुधैः ॥ ६५२ ॥

शाङ्गधरे—

स्वाध्याये पूर्वाह्ने प्रदोषरहिते तिथावरिके ।
हित्वा शनिकुजवारौ स्वाध्याये पूर्वपरदिवसे वा ॥ ६५३ ॥

हरदत्तः—

पौषादिषतुरो मासान् क्षेया वृष्टिरकालजा ।
श्रतयात्राविवाहादीं वर्जयेत्सप्तवासरान् ॥ ६५४ ॥

अत्र षोषादयः शुद्धादिचान्द्रा ग्राह्या त्रसर्गिकत्वात्—

एकेनैकदिनं त्याज्यं द्वितीयेन दिनत्रयम् ।
तृतीयेन तु सप्ताहं त्यजेद्याकालवर्षणे ॥ ६५५ ॥
पृत्तेप्यकालवर्षे ना शुद्धिं निर्दिशेत्तावत् ।
यावन्न भवति याने नरपशुचरणाङ्गिता वसुधा ॥ ६५६ ॥

आवश्यकैः कर्मणि षोषमावधोरेव वृष्टिकाल इति । वर्षेण दिन
तु दण्डापूपयापात्सिद्धं दण्डेनापूर्वं स्पृशति तत्र ब्रह्मादित्यत्र दण्डस्पृश्यापूपस्य
त्याज्यत्वेन दण्डस्य मुतरामेव त्याज्यत्वमिति कैर्मुतकन्यायेन दण्डापूपन्याय ।
घैरास्तेत्यादिः । अतिवृष्टिर्विच्छिन्न वर्षेणम् ।

भीषति —

पयोधरैश्छन्नतरं स्वमण्डलं दिवानिशं वा व्रतबन्धवासरे ।
प्रभातसन्ध्यासमये च गर्जितं तदा ह्यनध्यायमुशन्ति सन्त ॥ ६५७ ॥

दिवानिशमिति । प्रतबन्धसमयात्प्रागित्यर्थः । उदीन्यवर्षाविच्छेदाविच्छेदयोर्हा
सुमशक्यत्वात् ।

अत्र केचित्—

मार्गान्मासात्प्रभृतिमुनयो व्यासवाल्मीकिगर्गा
श्चैत्रं यावद्दण्डपणविधौ नातिकालं वदन्ति ।
नाडोजघं सुरगुरुमुनिः प्राह पृष्टेरकालं
श्रासावेतावशुभफलदौ षोषमाघौ न शेषौ ॥ ६५८ ॥
नार्थबद्धः । एकेन वर्षेणैव द्वितीयमेकमहस्त्याज्यमित्यर्थः—

२११-१२ । १ । भीषति —

यदान्बुधृष्टिं कुलिशं पतत्यापि घराप्रकम्पोऽम्बरकेतुदर्शनम् ।
तदा विवाहो व्रतबन्धनश्च विवर्ज्येत्सप्तदिनानि शास्त्रतः ॥ ६५९ ॥

प्रहणादिघतकमुक्तं त्याज्यप्रकरणे अत्र विशेषेण बृहस्पतिः—

दिग्दाहे दिनमेकं स्याद् ग्रहणे सप्तवासरान् ।
भूमिकम्पे समुत्पन्ने अहानि परिवर्जयेत् ॥ ६६० ॥
छल्कापाते त्रिदिवसं घमे पञ्च दिनानि च ।

६१ वधपाते ऋत्विजैः कर्तुं वर्जयेत्सर्वकर्मसु ॥ ६६१ ॥

हरदत्त — ३

दर्शनादर्शनाद्वाहूकेत्वो सप्त दिनं त्यजेत् ।
यावत्केतुदयस्त्वावदशुभं समयो भवेत् ॥ ६६२ ॥

—राघमातृण्डे—

वसन्तसमये यज्वा अष्टौ गर्भाष्टमेपि वा ।
मेघावी मेखलावन्धे जन्ममासेथ जन्मभे ॥ ६६३ ॥
यज्वा वसन्तसमये षडु वित्तभागो

गर्भाष्टमे विविधशास्त्रविशारदस्तु ।

वेदार्थपालनपर खलु जन्ममासे

ऋक्षेपि जन्मनि बहुकृतभाजन स्यात् ॥ ६६४ ॥

जन्मोदये जन्मसु तारकासु

मासेथ वा जन्मनि जन्मचन्द्रे ।

व्रतेन विप्रोप्यबहुश्रुतो वा

प्रज्ञाविशेषै प्रथित पृथिव्याम् ॥ ६६५ ॥

गर्भाष्टमे गर्गपराशराद्यै फल यदुक्त व्रतवन्धने तु ।

ततोधिक जन्मसु तारकासु मासेथवा जन्मनि मानवानाम् ॥ ६६६ ॥

बृहद्गर्ग —

शाखाधिपे धलिनि केन्द्रगते च मौञ्जी

यन्धरतदीय दिवसेषु शुभाय बलम् ।

अस्मिन् घटेन राक्षते तु पुनर्द्विजाना

स्याद् वर्णसकर इति प्रवदन्ति तज्ज्ञा ॥ ६६७ ॥

बृहस्पति —

गोचराष्टक वर्गाभ्या गुरुशुद्धिर्न लभ्यते ।

तदोपनयन कार्यं चैत्रमोनगते रवौ ॥ ६६८ ॥

धर्मघोते—

ष्यैष्टे मासि विशेषेण । सर्वज्यैष्ठस्य चैव हि ।

षपवोतस्य पुत्रस्य जहद्व मृत्युरेव च ॥ ६६९ ॥

मदनरत्ने—

पितु सूर्यफल श्रेष्ठ । शाखावर्णेशयोर्वदोः ।

सर्वेषा गुरुचन्द्रक्षं फल श्रेष्ठ व्रतादिषु ॥ ६७० ॥

व्यास —

ऋग्यजुषामयजुषामधिषा गुरुसौम्यसिता ।

जीवसितौ विप्राणा क्षत्रियस्यारोष्णगू विशाञ्चन्द्र ॥ ६७१ ॥

शूद्राधिष शशिसुत शनैश्वर रुद्रप्रमथानाम् ।

शत्रुनिर्णयमाह गगं —

विप्र वसन्ते क्षितिप निदाघे वैश्य घनान्ते मीतन विदध्यात् ।
माघादिशुक्रान्तिफपञ्चमासा साधारणा वा सकलद्विजानाम् ॥६७२॥

कालविधाने—

शुक्ले पक्षे निर्मले शीतभानौ शुक्ले जीवे चाम्बरे दृश्यमाने ।
शाखाधोरो शक्तियुक्तेऽनुकूले राशौचर्क्षे स्याच्छिशोर्माँञ्जिघन्ध ॥६७३॥

वशिष्ठ —

विधातृगौरीफणिपण्मुरेन्द्रयमा सकामास्तिथय प्रशस्ता ।
मध्येर्कद्रेपि च ते प्रशस्ते सुद्वत्सुतुङ्गर्क्षगते शशाङ्के ॥६७४॥
त्यक्त्वा चतुर्थीमपि कृष्णपक्षे त्वाद्य त्रिभाग शुभद् व्रते च ।
शस्ता सिते ज्येन्दुजवासरास्ते रवीन्दुवारी खलु मध्यमी तौ ॥६७५॥
विधाता द्वितीया, गौरी ३, फणिः ५, षण्मुखाः ६, इन्द्र ७, यमः ४, काम
२३, अर्कः १२, इन्द्र ११ ।

व्यास —

या चैत्रवैशाखसिता तृतीया माघस्य सप्तम्यपि फाल्गुनस्य ।
कृष्ण तृतीयोपनयप्रशस्ता प्रोक्ता भरद्वाजमुनीन्द्रमुख्यै ॥ ६७६ ॥

लल्ल —

व्रतेहि पूर्वसध्याया वारिदो यदि गर्जति ।
तद्दिने स्यादनध्यायो व्रत तत्र विवर्जयेत् ॥ ६७७ ॥

बृहस्पति —

बद्धचाना गुरोर्वारे यजुर्वेदजुषा बुधे ।
सामगाना घरासूनोरथर्षविदुषा रवौ ॥ ६७८ ॥

मदनरत्ने—

पापग्रहाणा वारा म्युन्नं शुभाश्चन्द्रवासरे ।
सिते पक्षे प्रशस्त स्यात्कृष्णे वारो विद्योर्नहि ॥
शुभो बुधो नास्तु मित पापग्रहयुतो न वा ॥ ६७९ ॥

बृहस्पति—

त्रिपूत्तरेषु रोहिण्यां हस्ते मैत्रे च वासवे ॥ ६८० ॥
त्वाष्ट्रे सौम्यपुनर्वस्थोरुत्तम ह्युपनायनम् ।
वारुणे षैष्णवे पुष्ये वायव्ये पीष्णभे तथा ॥ ६८१ ॥

अश्विन्यां षट्सु भेषूक्तं मध्यमं व्रतबन्धनम् ।
शेषेषु वर्जयेद् विद्वान् द्विजानामुपनायनम् ॥ ६८२ ॥
द्विजानामित्युपलक्षणं क्षत्रियादीनामपि कार्यम् ।

चण्डेश्वरः—

सार्पं विशाखापितृपूर्वभाद्ररौद्र कृशानुर्जलमुत्तरासु ।
यास्यन्दिजानां व्रतबन्धने तु मृतिभवेत्पूर्वमुनिप्रवादः ॥ ६८३ ॥
एतेषां मध्ये केषाञ्चित्तद्वेदाप्ययनविषयत्वेन व्यवस्था ज्योतिर्निबन्धे
लोका ।

मूले हस्तत्रये सार्पे शैवपूर्वात्रये तथा ।
ऋग्येदाध्यायिनां कार्यं मेखलाबन्धनं बुधैः ॥ ६८४ ॥
पुष्ये पुनर्वसौ पौष्णे ह्ये मैत्रशशाङ्कभे ।
ध्रुवेषु च प्रशस्तं म्याद्यजुषा मौल्लिबन्धनम् ॥ ६८५ ॥
पुष्यवासवहस्ताश्विशिवक्षे चोत्तरात्रये ।
प्रशस्तं मेखलाबन्धे वटूनां सामगायिनाम् ॥ ६८६ ॥
मृगमैत्राश्विनोहस्तरेवत्पदितिवासवम् ।
अथर्वपाठिनां शस्तं भगणोयं व्रतार्पणे ॥ ६८७ ॥

व्यवहारनिबन्धे—

हस्तत्रयं भ्रवणसार्पेशिवक्षपूर्वा-
मूलेषु षड् चवटूपनयः प्रशस्तः ।
विष्यादितिद्रुहिणसूर्यशशाङ्कपौष्ण-
मैत्रोत्तरासु यजुषां रसनानिबन्धः ॥ ६८८ ॥
विश्वेश्वितिव्यशिवविष्णुवरोत्तरासु
यज्ञार्थदो व्रतविधिः तल्लु सामगानाम् ।
शशाङ्कहस्तत्रिपुनर्वसौ च
पुष्याश्वभेऽथर्वविदो विधिश्च ॥ ६८९ ॥
ब्राह्मणस्य पुनर्वसुनिषेधमाह राममात्तण्डे—
ताराचन्द्रानुकूलेषु महान्देषु शुभेष्वपि ।
पुनर्वसौ कृतो विप्रः पुनः संस्कारमर्हति ॥ ६९० ॥

अन्यत्राऽपि स्मर्यते—

इयहस्पृशामूले मासि शूद्रत्वमधिगच्छति ।
पुनर्वसौ कृशो विप्रः पुनः संस्कारमर्हति ॥ ६९१ ॥

इत्यत्र विप्र. कृत इति पदद्वयोपादानेनेतरयो क्षत्रियविशोः पुनर्वसौ प्रतबन्धो
नाप्रशस्त इत्यर्थः । पुनर्वसुनक्षत्रविषयकप्रतबन्धस्यैव सामान्यतो निषेधोक्तेर्विशेष-
वचनाद् ब्राह्मणे एव निषेधः पर्यवसन्न एकवाक्यताबलात् । अथवाधारो मैत्रि-
लादिप्राच्यानामेव । दाक्षिणात्यास्त्वेतदोपचचन नान्नीकुर्वते देशाचाराभावात् ।

उक्त च वराहेण—

देशाचारस्तावदादौ विविन्त्यो देशे देशे या स्थितिः सैव कार्या ।
लोके द्रष्ट पण्डिता वर्जयन्ति देवज्ञोऽतो लोकमार्गेण यायात् ॥ ६९२ ॥

विद्यापतिः कुरुक्षेत्रग्योतिषदर्पणे—

श्रुहस्पृश नाम यदेतदुक्तं सत्र प्रयत्नः कृतिमिविधेयः ।
विवाह्यात्रात्रतर्पणेषु शुभं विनष्टं त्रिदिनस्पृशेषु ॥ ६९३ ॥
अथ विहितनक्षत्रेष्वपि वधादिदोषा स्याद्व्याः ।

तदुक्त दीपिकायाम्—

कर्णवेधे विवाहे च व्रते पुंसवने तथा ।
प्राशने चाद्यचूडायां विद्धमृक्ष परित्यजेत् ॥ ६९४ ॥
अत्र वेधः सप्तशलाकाचकस्थो द्रष्टव्यः ।

तदाह षण्ण्डि —

पञ्चशलाकाचके पाणिप्रहणे तु वेधविधिरुक्तः ।
शस्तः शुभमिप्रकृतः सप्तशलाका तदितरत्र ॥ ६९५ ॥
इतरत्र यशोपवीतचौलान्नप्राशनसीमन्तादिषु इत्यर्थः ।

चक्रन्यासः स्वरोदये—

त्रिर्यगूर्ध्वगता रेखा सप्त सङ्घा लिरिद् बुधः ।
कृतिकादोनि भान्यत्र सामिजिन्ति क्रमेण च ॥ ६९६ ॥
भुक्त भोग्यन्तथाक्रान्तं विद्ध पापप्रहेण च ।
शुभाशुभेषु कार्येषु वर्जनीयं प्रयत्नतः ॥ ६९७ ॥
यस्याभिधानं नक्षत्रं विद्धं क्रमप्रहेण च ।
देशो ग्रामः पुर सैन्यं नरो नारी विनेश्यति ॥ ६९८ ॥

अथ लग्नफलं कश्यपः—

भास्करो लग्नगः कुर्याद्बहु भूपतिसेवकम् ।
वसुस्थः स्वर्णरहितं भातृस्थः सुखिनं सदा ॥ ६९९ ॥
बन्धुगो दुःखित नित्यं सुतगो मतिवर्जितम् ।
शशुगो रागरहितं सप्तमे कुलवर्जितम् ॥ ७०० ॥

अष्टमे दृष्टिरहितं नश्रमे धर्महारिणम् ।
 व्यापारगो भिषगृत्ति दीर्घायुष्य तथायगः ॥ ७०१ ॥
 रिष्फगो हानियुक्तश्च फलमेतद् घटोरपि ।
 सिते चन्द्रे लग्नसंस्थे शुभं स्यादसिते शुभम् ॥ ७०२ ॥
 घसुगे स्याद्धनप्राप्तिभृताये सुखसंस्थितिः ।
 घतुर्थे बुद्धिदेशिष्टचपञ्चमे सुखमुत्तमम् ॥ ७०३ ॥
 पष्ठे तु व्याधिपीडा स्यात् सप्तमे सुखसङ्घतिः ।
 अष्टमे निधनप्राप्तिनयमे घर्म्मसंशयः ॥ ७०४ ॥
 दशमे स्यात्सदाचारो लाभे स्याद् घनसमृद्धः ।
 दारिद्र्यं रिष्फगो विद्याशान्द्रं फलमुदाहृतम् ॥ ७०५ ॥
 मृतिर्नाशः सुरं काणो हानिर्बुद्धिर्मृनिः कुदः ।
 अधर्मा दुमतिर्बुद्धिर्नाशो समात्बुजे फलम् ॥ ७०६ ॥
 बुद्धिर्बुद्धिवित्तनाशो लाभः पुत्रो मृतिः सुखम् ।
 आयुः क्षयो घर्म्मसील्ये कोशलाभः क्षयः क्रमात् ॥ ७०७ ॥
 सौम्ये समादिराशोनां फलमेतदुदाहृतम् ।
 पष्ठाष्टमे विना जीवः सर्वतः शुभकृत्सदा ॥ ७०८ ॥
 सर्वत्र शुभकृच्छुकः पष्ठसप्ताष्टमं विना ।
 निन्दां हानिं सुखं रोगं यत्तं कामं लब्धमृतिम् ।
 विपत्तलेशं सुरं मृत्युमुदयात्कुर्वते शनिः ॥ ७०९ ॥
 मया—

सौरवद्य फलं दद्याद्राहुः किन्त्वष्टमे दितः ।
 नयमे व्यस्तफलदो द्वितीये दानदायकः ॥ ७१० ॥

मत्तन्धे प्रयेफलग्नफलमाह घगन्मोहने षष्ठिः—
 मेपे भवति वाक्कुण्ठो वित्तविधायुतो घृपे ।
 युग्मे वेदान्तदर्शा च कुलीरे च पद्मवित् ॥ ७११ ॥
 शिल्पकर्मकरः सिद्धे पष्ठे भवति पण्डितः ।
 तुल्यायां घणितः प्राप्तिः काण्डपृष्ठस्तु घृश्चिके ॥ ७१२ ॥

कायदृष्टः शास्त्रप्रवीणः ।

सर्वत्र पूजितश्चापे शूद्रवृत्तिर्मृगे तथा ।
 राजप्रेत्यो भवेत्कुम्भे मोने वेदान्तपारेगः ॥ ७१३ ॥

नारद—

त्रिपट्टायगतैः सापैः षष्ठ्यान्त्यविषर्जितैः ।
 शुभैः पष्ठाष्टमन्तान्त्यंशर्जितैस्तु दिमाशुनाः ॥ ७१४ ॥

देवशमनोदरे गुरुः--

लग्ने स्थितेषु रन्ध्रे च पापेषु मरणं घटोः ।
सौख्यं स्यात् त्रिपट्टायेषु जडत्वमितरेषु च ॥ ७१५ ॥
चन्द्रक्रुरास्तनौ नेष्टाः सर्वरन्ध्रेष्वयमे कविः ।
सितेन्दुलग्नपाः पट्टे मौञ्जाविद्यादिकर्मसु ॥ ७१६ ॥

रथ्यादिपलं द्रुहूर्तचिन्तामणौ—

मूरो जडो भवेत्पापः पट्टः पटकर्मकृद्दुः ।
यक्षार्थमुक्तया मूर्च्छो रव्याद्यंशे तनौ क्रमात् ॥ ७१७ ॥
विद्यानिरतः शुभगाशिलवे पापांशगते हि दरिद्रतरः ।
चन्द्रे स्वल्ल घट्टुदुःखयुतः कर्णादितिभेदेधनवान् स्वल्लवे ॥ ७१८ ॥

पटकर्मोक्तं म्यासेन—

यजनं याजनञ्चैव तथा दानप्रतिग्रही ।
अध्यापनमध्ययनं पटकर्मधर्मभाग् द्विजः ॥ ७१९ ॥

कश्यपा—

शुभप्रदांशगणे चन्द्रे विद्याधानधनवान् प्रती ।
तस्मिन्पापांशसंस्थेतिनिर्धनोखिलदोषभाक् ॥ ७२० ॥
स्वांशसंस्थे निशानाथे दरिद्रः खलु दुर्जनः ॥ ७२१ ॥
वशिष्टेन प्रत्येकं कलमुत्तम—

सूर्यांशकगते चन्द्रे महापातककृद्प्रती ।
पुण्योपसेवो स्वांशस्थो नीचाशस्थः खलः सदा ॥ ७२२ ॥
कुजांशकगते चन्द्रे शस्त्रजीवी खलो प्रती ।
बुधांशकगते चन्द्रे वेदघातो भवेद् घट्टुः ॥ ७२३ ॥
जीवांशकगते चन्द्रे साङ्गवेदविरारदः ।
शुक्रांशके घनो दाता विद्यापृत्तविरारदः ॥ ७२४ ॥
क्षिप्रोद्वाही यक्षकृत्यात् सत्रशो भोगभाग भवेत् ।
सौरांशकगते चन्द्रे सदा चाण्डालसेवकः ॥ ७२५ ॥

नारदः—

श्रवणादितिनक्षत्रे कर्काशस्थे निशाकरे ।
तदा प्रती वेदशास्त्रधनधान्यसमृद्धिमान् ॥ ७२६ ॥

वशिष्टः—

-न नैघनं नैघनशुद्धिलग्नं न नैघनक्षं न च तप्तवांशः ।
न नैघनेशो न घट्टंशको वा लग्ने प्रशस्ते न च रात्रिनाथः ॥ ७२७ ॥

मासप्लमुक्तं बालोदये सोममदः

माघे मासि महाघनो घनपतिः प्राहो घनो फाल्गुने
 मेघात्रो भवति व्रतोपनयने चैत्रे च वेदान्वितः ।
 वैशाखे सुभगः सुखी पटुमतिर्ज्येष्ठे षष्ठिष्ठो बुधो-
 प्यापादेपि महाविपश्चिजयी ख्यातो महापण्डितः ॥७२८॥

वृद्धिप्रसादे—

ब्रह्मादनविधेः पूर्वं प्रदोषे गर्जितं भवेत् ।
 तदा विघ्नकर ज्ञेयं बटोरध्ययनस्य तत् ॥ ७२९ ॥
 तस्य शान्तिप्रकारन्तु वक्ष्ये शास्त्रानुसारतः ।
 स्वस्तिवाचनपूर्वन्तु हवनं कारयेद् बुधः ॥ ७३० ॥
 प्रधानं पायसं साज्यं द्रव्यं शान्तियुजो भवेत् ।
 सूक्तं बृहस्पतेर्विद्वान् पठेत् प्रज्ञाविवद्वये ॥ ७३१ ॥
 गायत्रो युज्यते मन्त्रः प्रायश्चित्तन्तु सर्पिषा ।
 धेनुं सवत्सकान् दद्यादाचार्याय पयस्विनोम् ॥ ७३२ ॥
 शिलां होमविधेः पश्चात् स्थापयेत्तत्र संमदि ।
 ब्राह्मणान्भोजयेत् पश्चात्ततो ब्रह्मादनञ्चरेत् ॥ ७३३ ॥

अय धर्मशास्त्रीयं विशेषमाह रामः—

नान्दीश्राद्धोत्तरं मातुः पुष्टं लग्नान्तरेण हि ।
 शान्त्या शीलं व्रतं पाण्यमहः कार्योन्यथा न सत् ॥ ७३४ ॥

अन्यच्च—

चौले च व्रतवन्दे च विवाहे यज्ञकर्मणि ।
 भार्या रजस्वला यस्य प्रायस्तस्य न शोभनम् ॥ ७३५ ॥
 वधूवरान्यतरयोर्जननो चेद् रजस्वला ।
 तस्याः शुद्धेः परं कार्यं माङ्गल्यं मनुरत्रधीत् ॥ ७३६ ॥

वृद्धमनुरपि—

विवाहे व्रतचूडासु यदि माता रजस्वला ।
 तदा न तत् प्रकृतं वयमायुक्षयकरं यतः ॥ ७३७ ॥

वृहस्पतिः—

वैधव्यं च विवाहे स्यात्तद्वत्वं व्रतवन्दने ।
 चूडायाञ्च शिशोर्मृत्युर्विघ्नं यागप्रयेरायोः ॥ ७३८ ॥

रक्षोविषयमेतज्ज्ञेयम् प्रचेता —

प्राप्य चाभ्युदयश्चाद्ध पुत्रसत्कारकर्मणि ।
पत्नी रजस्वला जाता न कुर्यात्तत्पिता तदा ॥ ७३९ ॥

शान्तिप्रक्षारे वाक्पसारे—

अलाभे सुमुहूर्तस्य रजोदोषे ह्युपस्थिते ।
स्त्रिय सम्पूज्य विधिवत्ततो मङ्गलमाचरेत् ॥ ७४० ॥
हैमी मापमिता पद्म श्रोतृक्तविधिना चयेत् ।
प्रत्युचपायस हृत्वाऽभिपिच्य हितमाचरेत् ॥ ७४१ ॥

अस्यापवादस्तत्रैव—

सपवासेन शुद्धयन्ति नार्य सद्यो रजस्वला ।
एकाकिन्यो विवाहाद्दी देशभङ्गेषु चापदि ॥ ७४२ ॥

अथ विद्यारम्भ ।

सोममट्टवालोदये—

विद्यया क्षोयते पापं विद्यानुष्य प्रवर्धते ।
विद्यया सर्वसिद्धि स्याद् विद्ययामृतमाप्यते ॥ ७४३ ॥
द्वितीयजन्मत पूर्वमक्षराणि समारभेत् ।
मौञ्जीषन्ध तत पश्चाद्देदारम्भा विधीयते ॥ ७४४ ॥
प्रारम्भे सर्वविद्यानामनध्याय विवर्जयेत् ।
नष्ट विधुश्च विषल लग्न क्षीण विधुस्तथा ॥ ७४५ ॥
हस्तात्त्रिके त्रिके फर्णा पूर्वास्तु मृगपञ्चके ।
मूलाश्विनै त्रपौष्णेषु मुखसत्कार इच्यते ॥ ७४६ ॥

मदनरत्ने—

सत्तरायणगे सूर्ये कुम्भमास विवर्जयेत् ।
पूर्वपक्ष शुभ प्रोक्त कृष्यश्चान्त्यत्रिक विना ॥ ७४७ ॥

दीपिकायाम्—

लघुचरशिवमूलाधोमुख त्वाष्ट्रपौष्ण
शशिशुचिहरिषोघे शुक्रजीवाव्वारे ।
उदितवति हि जीवे चन्द्रकोणेषु सौम्ये
क्षपठनदिनवर्ज पाठयेत् पञ्चमाहे ॥ ७४८ ॥
विद्यारम्भे शुरु श्रेष्ठो मध्यमो रविभार्गवौ ।
भरण शनिभौमाश्वामविद्या बुधसोमयो । । ॥ ७४९ ॥

बृहस्पतिः—

प्राङ्मुखो गुरुरासीनो चरणाभिमुख शिशुम् ।
अध्यापयेच्च प्रथमं द्विजाशीभिः प्रपूजयेत् ॥ ७५० ॥
यो गुरुं पूजयेन्नित्यं तस्य विद्या प्रसिद्धयति ।
तत्प्रसादेन यस्मात्स प्राप्नुते सर्वसम्पदम् ॥ ७५१ ॥

श्रीपति —

मृगादिपञ्चस्वपि भेषु मूले हस्तादिके च त्रितयेऽश्विनोषु ।
पूर्वात्रये च श्रवणात्रये च विद्यासमारम्भमुशन्ति सिद्धये ॥ ७५२ ॥
तत्त्वष्टमुक्तं महेश्वरेण—

हस्तादित्रितये तथा निष्कृतिभे पूर्वान्त्यभेष्वश्विनो
मित्रश्चे च मृगादिपञ्चसु शुभं प्रारम्भ आद्य स्मृतः ।
विद्यानां हरिभात्रये च दिवसे सुरेर्भृगोर्वा विदो-
ऽनध्यायाख्यतदाद्यवर्जितिथौ केन्द्रस्थिते सद्ग्रहैः ॥७५३॥

श्रीधरीयै—

रिक्ताष्टमी पञ्चदशी तिपिद्धा त्रयोदशा सप्तमिका च मध्या ।
विद्यागमे वित्सितमन्त्रिणाद्यन्पूर्वाह्नयामद्वयमिन्दुभान्वो ॥७५४॥
अनध्यापो प्रथम्वे उक्तः ।

अथ समावर्तनम्

वसिष्ठः—

अधीत्य वेदांश्च तदर्थशास्त्राण्यभ्यस्य लब्ध्वा च गुगोरनुहाम् ।
कुर्यात्समावर्तनकर्म पश्चाद्दानात्ततः पाणिनिपोडनात्प्राक् ॥७५५॥

महेश्वरः—

विभौमभानुजे वारे प्रतोच्छदिसादिवु ।
चन्द्रताराविशुद्धौ च म्यात्समावर्तनक्रिया ॥ ७५६ ॥

श्रीधरीयै—

वागीशादिति सौम्यपौष्पादिनकृन्मिश्रोत्तरारोहिणी-
गोविन्देषु शशाङ्कमानुगुरुविच्छुक्काशारादिषु ।
रिक्ता पर्व तषाष्टमी प्रतिपदं मेपञ्च कीट हरि
हित्वा शुद्धियुतेष्टमेहि विमले कुर्यात्समावर्तनम् ॥ ७५७ ॥

राक्षसासंघे—

क्षुरकम्मणि प्रदिष्टं यदोष्टफलदायकं दिनाद्यन्तु ।
तन्मेखलाविमोक्षे भवति हिताय द्विजातीनाम् ॥ ७५८ ॥

निबन्धे—

केशान्त पोदशे वर्षे कुर्याद्यौलोकमादिके ।
गुरुशुद्धिं विना काले व्रतोक्तव्रतमोक्षणम् ॥ ७५९ ॥

ग्रन्थान्तरे—

वधूपवेशं व्रतमोक्षणञ्च
पुसः पुनर्दारपरिमहद्वञ्च ।
नान्दे द्वितीये विदधीत धीमान्
वदन्ति गर्गात्रिषसिष्टमुख्याः ॥ ७६० ॥

रामः—

केशान्तं पोदशे वर्षे चौलोकदिवसे शुभम् ।
व्रतोक्तदिवसाद् द्वि समावर्तनमिष्यते ॥ ७६१ ॥

आश्रलायन —

प्रथमं स्यान्महानाम्नो द्वितीयं स्यान्महाधृतम् ।
तृतीयं स्यादुपनिषद् गोदानाख्यन्ततः परम् ॥ ७६२ ॥

अथ क्षुरिकाबन्धनम्—

क्षुरिकाबन्धनं बह्व्ये नृपाणां प्राग्विवाहृतः ।
विषाहोत्सेषु मासेषु शुक्लपक्षे च नास्तगे ॥ ७६३ ॥
जीवे शुके च भूपुत्रे चन्द्रताराबलान्विते ।
मौञ्जोषन्धनश्लेषु कुजवर्जितवासरे ॥ ७६४ ॥
व्रतलम्नोदये कर्तुरष्टमोदयवर्जिते ।
घनत्रिकोणगैः सौम्यैः पापैर्भवतिपुत्रिणैः ।
क्षुरिकाबन्धनं कार्यमर्चयित्वा सुरान्वितृन् ॥ ७६५ ॥

अथ विवाहः

व्ययः—

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि गृहस्थाश्रममुत्तमम् ।
य आघारोऽन्याश्रमाणां भूतानां प्राणिनान्त्वथा ॥ ७६६ ॥
ऋणप्रयच्छेदकारो धर्मकामार्थसिद्धिदा ।
एतत्सर्वमिथत स्त्रीषु शीलवृत्तान्वितासु च ॥ ७६७ ॥

तच्छोलेवृत्तिलक्षिस्तु मुलग्नवशतो भवेत् ।
तस्मात् सम्यग्लग्नशुद्धिं प्रवक्ष्याम्यनुपूर्वशः ॥ ७६८ ॥

विवाहा अष्टौ तदुक्त मनुना—

चतुर्णामपि वर्णानां प्रेत्य चेह हिताऽहितान् ।
अष्टाविमान् समासेन स्त्रीविवाहान्निबोधत ॥ ७६९ ॥
ब्राह्मो दैवस्तथैवार्पं प्राजापत्यस्तथाऽसुरः ।
गान्धर्वो राक्षसश्चैव पैशाचश्चाष्टमोऽथमः ॥ ७७० ॥

एषा लक्षणान्याह याज्ञवल्क्य —

ब्राह्मो विवाह आहूय दीयते शक्यलक्षता ।
तज्ज. पुनात्युभयत. पुरुषानेकविंशतिम् ॥ ७७१ ॥
यज्ञस्यायत्विजे दैव आदायार्पस्तु गोद्वयम् ।
चतुर्दश प्रथमजः पुनात्युत्तरजश्च षट् ॥ ७७२ ॥
सदोर्भौ चरता घर्माभित्युक्त्वा दीयतेऽर्थिने ।
स कायः पाययेत्तज्ज षट् षड् वंश्यान्सहात्मना ॥ ७७३ ॥
आसुरो द्रविणादानाद् गान्धर्वः समयान्मिथः ।
राक्षसो युद्धहरणात् पैशाचः कन्यकाच्छ्रुत्वात् ॥ ७७४ ॥

कायः प्राजापत्य । कन्यकाच्छ्रुत्वात्—कन्यावञ्चनात् ।

एषा कालनियममाह नारदः—

प्राजापत्यब्राह्मदैवविवाह ऋषिसहका. ।
उक्तकालेषु कर्त्तव्याश्चत्वारः फलदायका. ।
गान्धर्वासुरपैशाच-राक्षसाख्याश्च सर्वदा ॥ ७७५ ॥

तत्रादौ वर्षनिषेधः, ज्योतिर्निवन्धे—

षड्दमध्ये नोद्वाह्या कन्या वर्षद्वयं यतः ।
सोमो भुंक्ते तनस्तद्वद् गन्धर्वश्च तथानलः ॥ ७७६ ॥

इत्यस्य व्याख्यानं ब्रह्मान्तरं वर्षद्वयं सोमो भुंक्ते तदनन्तरं द्वे वर्षे गन्धर्वस्त-
दनन्तरं द्वे वर्षे अग्निस्ततो मनुष्याधिकार इति षड्दन्तः प्राग्विवाहो न कार्य इति ।

तथा चोक्त भूतो—

सोमः प्रथमो विविधे गन्धर्वो विविध उत्तरः ।
तृतीयोऽग्निरिष्टे पतिस्तुरीयस्ते मनुष्यजाः ॥ ७७७ ॥
सोमो ददद्गन्धर्वाय गन्धर्वो ददद्गन्धये ।
रयिश्च पुत्राश्चादादग्निर्गह्यमथो इमाम् ॥ ७७८ ॥

तत्र षड्वर्षान्तर समवर्षे विवाह शुभ ।

यदाह नारद —

युग्मेऽदे जन्मत स्त्रीणा युग्मेऽदे पाणिपीडनम् ।

एन पुंसामयुग्माद्दे व्यत्यये नाशनन्तयो ॥ ७७९ ॥

कश्यपोपि—

विवाहो जन्मत स्त्रीणा युग्मेऽदे पुत्रपीडनम् ।

अयुग्मे स्त्रीप्रद पुंसा विपरीते तु मृत्युद ॥ ७८० ॥

व्यास —

अष्टवर्षा भवेद् गौरी नववर्षा तु रोहिणी ।

दशवर्षा भवेत् कन्या द्वादशे वृषलो स्मृता ॥ ७८१ ॥

अथ वन्माह वत्स —

गौरी ददद् ब्रह्मलोक सावित्र रोहिणी ददत् ।

कन्या ददत् स्वर्गलोकमत परमसद्गति ॥ ७८२ ॥

प्राप्नोतीति शेष —

गौरी विवाहिता सौर्यसम्पन्ना स्यात्पतिव्रता ।

रोहिणी धनधान्यादिपुत्रादद्या सुभगा भवेत् ।

कन्या विवाहिता सम्यक् समृद्धा स्वामिपूजिता ॥ ७८३ ॥

नारद —

युग्मेऽदे सम्प्रदः सौख्यं विद्याधर्मायुष सदा ।

मर्तुर्दुष्टाभवत्योजे निपेकान्नात्र सशय ॥ ७८४ ॥

राजमार्तण्डे—

अयुग्मे दुर्भगा नारी युग्मे तु विधवा भवेत् ।

तस्माद् गर्भान्विते युग्मे विवाहे सा पतिव्रता ॥ ७८५ ॥

श्रीशक्तिनिबन्धे—

मासत्रयदूर्ध्वमयुग्मवर्षे युग्मेपि मासत्रयमेव यावत् ।

विवाहशुद्धिं प्रवदन्ति सन्तो घ सादयो गर्भघराहमुख्या ॥ ७८६ ॥

विवाहयोग्यायोग्यत्वमुक्तमनङ्गरङ्गे—

विद्याशौर्यविवेकधैर्यसहिते शुद्धे सुधर्मस्थिते

विख्यात धनधान्यवैभवयुते त्याग्या समाने कुल ।

कन्यादापर्ववर्जिता गुणवती सुध्रातृका सुन्दरी

सद्यः शास्त्रविधानत स्मरकल्याणयोग्या विवाहा सदा ॥ ७८७ ॥

कन्यालक्षणत्रयैव—

नोळाम्मोन्हपप्रकान्तिरयवा स्वर्णप्रमा भास्वरा
 भृङ्गीनीलसरोरुहा शशिमुखी सारंगशावेक्षणा ।
 सा यस्याः तिलजप्रसूनसदृशो नासा सुदन्तायलो
 सुश्रोत्रा पिकमापिणो च जलजमोवाथ विम्बाघरा ॥ ७८८ ॥
 वक्त्राद्यकिनशोणपात्रचरणा क्षामोदरो स्वल्पमुक्
 रम्भास्तम्भमनोरमोरुयुगला श्रोण्या वृहत्यान्विता ।
 नाभ्या चातिगभीरया गजगतिः शान्त्यल्पनिद्रालसा
 शिल्पार्या सुकुमारिका नरपरैः कन्या विद्याद्या शुभा ॥ ७८९ ॥
 कन्यादूषणानि तत्रैव—

क्रूरा विद्वल्लकेशलोचनवती खर्वातिदीर्घा क्रशा
 लम्बौष्ठो पृथुक्न्धगतिबहुमुक् श्यामाघरा दन्तुरा ।
 वाचाला रिपमस्तनो द्रुतगतिः मूर्धश्रवा कोपिनी
 रुक्षा दारुर्गाजङ्घकाकिरुठिना सश्मश्रुका लोमशा ॥ ७९० ॥
 निद्राशोक्रवती सदाथ चलने यस्याः प्रक्म्पेद्धरा
 हास्ये चातिरङ्घ्रिती पभवतो गल्लौ भृशस्त्रञ्जला ।
 अङ्गुष्ठादधिका भवेत्तदुपगा पादे तथानामिका
 शान्त्या नो घग्णो स्पृशेदथ भवेन्मध्या तु हीनाग्रका ॥ ७९१ ॥
 अज्ञाना गिरिपक्षभूरुद्भनदो नक्षत्रसज्ञा च या
 प्रौढा रोमसमाकुला च शबला भूवल्लरो निष्पता ।
 गण्डी कूपयुगान्विती विदधती होनाधिकाङ्गो तथा
 दुःशीला च विवाहकर्मणि सदा त्याग्याऽचला पण्डितैः ॥ ७९२ ॥

अथ वासुदूषणानि—

विद्याशीर्यधनाश्रयो गुणनिधिः रयातो युवा सुन्दरः
 साचारः सुकुश्रोद्भयो मधुरवाग् दान्तो दयासागरः ।
 भोगो भूरिक्तुदुम्भवान्स्थिरमतिः पापार्निहीनो धलो
 जामाता परिकीर्त्तितः कृत्रिवरैरेवंविधः सत्तमः ॥ ७९३ ॥

धामादूषणानि—

वृद्धो दुर्व्यसनो दयाविरहितो रोगो महापापवान्
 पण्डो दुष्टकुलोद्भवश्च पिशुनो द्यूतेतिवद्धस्पृहः ।
 निद्रंध्यः कृपणो निचंचनमतिर्नित्यं प्रवासी ऋणो
 भिक्षुः स्नेहविवर्जितः सुमतिभिः कार्पो धरो नेदराः ॥ ७९४ ॥

वशिष्टोपि—

अत्यासन्न नातिदूरेऽप्यत्याह्वयेऽत्यतिदुर्बले ।
 वृत्तिहीने च मूर्खे च पटसु कन्या न दायते ॥ ७९५ ॥
 दूरस्थानामविद्याना मोक्षधर्मानुवर्तिनाम् ।
 शूराणा निर्धनानाञ्च न देया कन्यका युधे ॥ ७९६ ॥

अत्र 'हीनगुणाय कन्या न देया किन्तु गुणवते देये'त्यत्र तात्पर्यम् । न पुनर-
 संस्कृतायास्तस्या रक्षोदशनानन्तरमवस्थानं युक्त दोषस्मरणात् ।

यदाह वात्स्य —

माता चैव पिता चैव ज्येष्ठभ्राता तथैव च ।
 त्रयस्ते नरक यान्ति दृष्ट्वा कन्या रजस्वलाम् ॥ ७९७ ॥
 यस्ता विवाहयेत् कन्या प्राङ्गणो मदमोहित ।
 असम्भाष्यो ह्यप ह्येय स भवेद्वपलोपति ॥ ७९८ ॥

वृषली रजस्वला ।

याज्ञवल्क्य —

अप्रयच्छन्नवाप्नोति भ्रूणहत्यामृतामृतौ ॥ ७९९ ॥
 नारदोऽपि—

यावन्त श्रुतवस्तस्या समतीता पतिं विना ।
 तावत्यो भ्रूणहत्या स्युस्तस्य यो न ददाति ताम् ॥ ८०० ॥

अत एवाह वशिष्ठः—

रजो हि दृष्टं यदि कन्यकायाः कुलद्वयं दुर्गतिमेति तभ्या ।
 तस्मान्नितान्तश्च सदुक्तकालं नोल्लङ्घय पाणिग्रहण विधेयम् ॥ ८०१ ॥
 मातृत्वं पश्यन्तीत्यक्त्वा पितृत्वं सप्तमी त्यजेत् । इति मैथिलसम्प्रदायः ।
 मातृसपिण्डा समानगोत्रप्रवरमातृसमानाग्नी न परिणेषा सपत्नी मातृ भ्रातृ
 दौहित्री च न परिणयेत्यादिकं मैथिलसम्प्रदायाद्बोध्यन्त्याऽप्यञ्च ।

अथ राशिकूटविचारः ।

राशिकूटभेदा तद्गुणाश्च मनोहरे—

वर्णश्च वश्यश्च मिथश्च तारा योनिश्च मैत्रोगणयोर्गुणश्च ।
 भ्रमेलकौ न राशिविशुद्धिरेते यथोत्तरं स्युबलिनो विभेदा ॥ ८०२ ॥
 नाडीभेदे गुणाश्चापी सप्तसद्राशिकूटके ।
 षड्गुणा गणमै-याञ्च सौहार्दे षड् श्रेटयो ॥ ८०३ ॥
 योनिमैत्रयो चत्वारसत्रयस्तारावले गुणा ।
 वश्यत्वे द्वौ गुणौ प्रोक्तौ वर्ण एक प्रकीर्तित ॥ ८०४ ॥

अथ वर्णकूटम् । तत्र महेश्वरः—

क्षपालिकर्का द्विजराशयः स्युस्तथोपरिष्ठान्त्वैश्वर्याः ।
क्रमेण गण्याः परतोऽखिलास्तेधिको नृवर्णः शुभकृद्विवाहे ॥ ८०५ ॥

अथ वश्यता—

दम्पत्योस्त्रिनगेन्द्रमार्गणमिता हित्वा शुभास्तारका
मर्त्यानां वशिने विवाहमृगयं भक्ष्याश्च तोयोद्भवाः ।
त्यक्त्यैकं हि सरोसुपं मृगरिपोर्वश्यास्तथा प्राणिनो
वश्यावश्यमिहापरश्च विविदुर्लोकप्रसिद्धं युवाः ॥ ८०६ ॥

अथ योनिकूट नारदः—

अश्वौ शतभिषाश्विन्यौ रेवती भरणी गजौ ।
अग्निपूषावजौ प्रोक्तौ सर्पा च मृगरोहिणो ॥ ८०७ ॥
आर्द्रामूले तथा श्वानौ मूषकौ मगर्पतृके ।
आदित्याग्नौ च मार्जारौ आपो विष्णुश्च मर्कटौ ॥ ८०८ ॥
अहिर्बुध्न्य मेगारौ मित्राज्येष्टे मृगौ तथा ।
वसुपौष्टपदौ सिंहौ हस्तिस्वातो च माहिषौ ॥ ८०९ ॥
चित्राविशाखे व्याघ्राख्येऽभिजिद्वैश्वे च वभ्रुजौ ॥ ८१० ॥

बृहस्पति —

एकयोनिषु सम्पत्त्यै दम्पत्योः सङ्गमः सदा ।
भिन्नयोनिषु मध्यः स्यादरिभावेन चैतयोः ॥ ८११ ॥
अरिभावे कृतोद्वाहः शोचं मरणमादिशेत् ।

बृहस्पतिः—

दम्पत्योर्जन्मलग्नाभ्यां यौ प्रहावधिषौ मतौ ।
तयोः परस्परं मैत्रे सर्वसम्पदुपस्थिता ।
औदासोन्ये मध्यमं स्यादरिभावे न शोभनम् ॥ ८१२ ॥

अस्यापवादः—

विवाहमाहुर्ग्रहमैत्रकूटं वियोगदं यद्यमेव भूयः ।
स्त्रीदीर्घनाबोसहिता विरेजुः सराशिकश्चेत्सततं शुभादयः ॥ ८१३ ॥

रङ्गुकूटं पारिभाते—

अश्विन्यादिचतुष्टयं क्रमवशात्पूर्वं कनिष्ठादिके
न्यरयेद्ङ्गुलिपर्वं मूर्ध्नि नभसस्यान्यत् परं तारकम् ।

भारोहकमतीश्वरोहणविधिं कुर्यात्कमोय परः

पादोरुदरकण्ठमूर्धनिपमा रज्जाविमा रज्जवः ॥ ८१४ ॥

फलम्—

पादस्वतौ प्रयाणं स्याद्दूरस्वतौ धनक्षयः ।

स्वरे पुत्रहानिः स्यात्कण्ठे रज्जुः पति हरेत् ॥ ८१५ ॥

दम्पत्योर्मरणायैव शिरोरज्जुरिति स्मृतम् ॥ ८१६ ॥

अथ गणकूटं, भीषति —

हस्तस्वातीश्रुतिमृगशिराःपुष्यमैत्राश्विनो च

पौष्णादित्ये जगुरिह युधा देवसंज्ञानि भानि ।

पूर्वास्तिस्रः शिवभभरणीरोहिणीऽयुत्तराश्च

प्राहुर्मर्त्याह्वयसुरगण नूनमेते मुनीन्द्राः ॥ ८१७ ॥

चित्राश्लेषानिऋतिपितृभे वासवं वा भवश्च

शक्रान्योर्भ वरुणदहनर्क्षे च रक्षोगणः स्थान् ।

श्रेष्ठा प्रीतिः स्वकुलगणायोर्मध्यमादित्यपुसो

मर्त्यर्देवैरपि सह महद्रक्षसा वैरमाहुः ॥ ८१८ ॥

अथ भद्रदम्

षष्ठाष्टमे सृ-युरपत्यहानिः पाणिमहे स्यान्नवपञ्चमे तु ।

नैस्वं घन द्वादशके परेषु प्रेमातिरेको हि बधूवरस्य ॥ ८१९ ॥

भीषरीये—

एकराशौ सदा प्रीतिरैश्वर्यं समसप्तके ।

द्विद्वादशेषु वैधव्यं त्रिकोणेषु प्रजाक्षयः ॥ ८२० ॥

पञ्चाष्टके वियोगश्च मरणं कलहात्तथा ।

त्रिभवे सौख्यसम्पत्तिश्चतुर्थे दशमे सुखम् ॥ ८२१ ॥

चतुर्थदशमे चैव त्रिभव समसप्तकम् ।

दम्पत्योः शुभकृन्तनं यद्यपि महशत्रुता ॥ ८२२ ॥

अथ ग्राह्यपक्षकादीनि ।

महेश्वरः—

सिंहो भीनयुतस्तुलायुतवृषा घन्वी कुळोरान्वितः

कुम्भः कन्यकया युतोय मकरो ह्यन्वितो योनिना ।

एतेष्वेव पक्षेष्वपि शुभं पाणिग्रहः स्यादपि

प्रागुक्तञ्च गुणत्रयं वरागृहोतावानुकूल्यं भवेद् ॥ ८२३ ॥

मेपक्षपी वृषमिथुनौ कर्कद्वरो घटमृगो तुलाकन्ये ।
हरिपटौ घनुमोनौ श्रेष्ठौ द्विद्वादशौ राशो ॥ ८२४ ॥

बृहस्पति —

पञ्चमनवमे शुभदौ मेपहरी च कर्कवृश्चिकौ प्रोक्तौ ।
समसप्तमे च शुभदौ घटसिंही पाणिपोढने कथितौ ॥ ८२५ ॥

अथ न होविचार

तत्र नारद —

चतुत्रित्वद्विभान्छाया कन्याया क्रमशोऽश्विभात् ।
बह्निमादिन्दुभान्नाहोत्रिचतु पञ्चरश्मसु ॥ ८२६ ॥
गगयेत्सत्यया मध्यनाहया मृत्युर्न पार्श्वये ॥ ८२७ ॥

वशिष्ठ —

आवृत्तिमृशैस्त्रिभिर्श्विभार्द्य क्रमात्क्रमाभ्या गगायेद्वबहूनि ।
यशेकपर्वण्युभयोश्च विष्णे नेष्टा नृनार्योभृंशमेकनाहो ॥ ८२८ ॥
सौमध्यनाहो पुरुष निहन्ति तपोदनाहो खलु कन्यकायम् ।
अ सन्नरयोयसमागता चेदप्येग साप्यन्तरिता त्रिवर्षे ॥ ८२९ ॥

अथ कन्यावरणम् ।

पञ्चान्न शुद्धिद्विवसे चन्द्रताराबलान्विते ।
त्रिबाहभस्यादये वा कन्यावरणमाचरेत् ॥ ८३० ॥
भूपणै फलताम्बूले गन्धपुष्पाक्षतादिभि ।
शुक्ताम्बरैर्गातवाशेर्विप्राशीर्बचनै सह ॥ ८३१ ॥
गच्छेद्य अन्यकागेह वर प्रणयपूर्वकम् ।
तदा कुर्यात्पिता तस्या प्रदान प्रीतिपूर्वकम् ॥ ८३२ ॥

वरस्यापि वरण चण्डेश्वरेणोक्तम्

उपवोत फल पुष्प वान्नासि विविधानि च ।
देय वराय वरण कन्याधरात्रा द्विजेन वा ॥ ८३३ ॥

अथ मण्डपपरिष्कारम्

वाशष्ठ —

पोडशरत्निक कुर्याच्चतुर्द्वारोपशोभितम् ।
मण्डपन्तोरणैर्युक्तं तत्र वेदि प्रकल्पयेत् ।
अष्टहान्तु रचयेन्मण्डप वा द्विपट्टहरम् ॥ ८३४ ॥

सप्तमिमे विवाहपरले—

मङ्गलेषु च सर्वेषु मण्डपो गृहमानत ।
कार्यं पौषशहस्तो वा द्वयूनहस्तो दशावधि ॥ ८३५ ॥
हस्तैश्चतुर्भिरेवात्र वेदी मध्ये प्रतिष्ठिता ।
शोभिता चित्रिते कुरादैरासमन्ताश्चतुर्दिशे ॥ ८३६ ॥
द्वारादिदेहलाविद्धा कूपवृक्षव्यधास्तथा ।
न कार्या वेदिका तद्वत् कार्या मङ्गलकर्मणि ॥ ८३७ ॥

विवाहवृन्दावने—

वेदिका विरचयेद्यथा तथा स्यादियं प्रविशतस्तु दक्षिणे ।
स्युर्जनाश्रययवोस्तिवर्णका पणवत्रिदिवसेषु नामत ॥ ८३८ ॥

देवसमनोहरे—

चित्राविशाखाशततारकाश्विनी व्येष्टाभरण्यौ शिवभास्वद्वयम् ।
हित्वा प्रशस्त्वं फलते न वेदिका प्रदानक कण्डनमण्डपादिकम् ॥ ८३९ ॥

शाङ्गवरीये—

दलनकण्डनमण्डनवेदिका गृहसमार्जनवारकमण्डपा ।
करतले गृहमध्यगतागत तश्चिह्नं विदधीत विवाहभे ॥ ८४० ॥
विवाहकृत्य निखिल विवाहभे विलोकयन्नात्र बल हिमद्युते ।
नवत्रिपष्टेहि विवाहपूर्वतो न वर्णको मराहपर्वलमङ्गलम् ॥ ८४१ ॥

वेदीनिर्माणमाह नारद —

हस्ताच्छिन्ना चतुर्हस्तेश्चतुरस्रा समन्तत ।
स्तम्भैश्चतुर्भि सुश्लक्ष्णा वामभागे तु सद्धानि ॥ ८४२ ॥

हस्तपरिमाणं कन्याया एव तथाहि—

कन्याहरते सप्तमि षड्चभिर्वा वेदो कार्या कूर्मपृष्ठोन्नतासा ॥ ८४३ ॥
प्रागुद्दकप्रवणा रम्भास्तम्भहसशुकादिभि ।
विचित्रेणाङ्किता कुम्भैर्विहितैस्त्वोरणाङ्कुरै ॥ ८४४ ॥
भृङ्गारपुष्पनिकरैर्वर्णकै समलकृताम् ।
विप्राशीवचनै पुरार्थैस्त्रिभिर्दीपैर्मनोहराम् ॥ ८४५ ॥
यादित्रनृत्यगोताद्यैर्हृदयानन्दिनी शुभाष ।
एवंविधामाहृक्षेन्मिथुन साग्निवेदिकाम् ॥ ८४६ ॥

विवाहपटले ब्राह्मः—

विस्तीर्णतां हस्तचतुष्टयेन हस्तोच्छ्रितां मन्दिरवामभागे ।
हस्तैश्चतुर्भिः कृतनिश्चलाङ्गी वेदिं विवाहे प्रवदन्ति तज्ज्ञाः ॥८४७॥

अथ विवाहे प्रशस्तमासादिः ।

देवशुक्लमे—

फाल्गुने तपसि माघवे शुभः शुक्रनाग्नि घनपुत्रदो भवेत् ।
सोऽपरैः खलु सुतार्थमानदः कार्तिके सहसि च प्रकीर्तितः ॥ ८४८ ॥

कैशवः—

ध्रुवानुराधामृगमूलरेवतीकरो मघास्वातिरदूषणे गणः ।
रवेरमो नामकरादिषड्प्रहाः करप्रहे मङ्गलकृन्मृगोदृशाम् ॥ ८४९ ॥

वशिष्ठः—

सद्वाहयज्ञोपनयप्रतिष्ठा-तिथिव्रतर्क्षे च महोत्सवाद्यम् ।
पर्वक्रियावास्तुगृहप्रवेशः सर्वं हि चान्द्रेण च गृह्यते तत् ॥ ८५० ॥
पौषेपि कुर्यान्मकरस्थितेऽर्के चैत्रे भवेन्मेघगतो यदा स्यात् ।
प्रशस्तमाषाढकृतं विवाहं वदन्ति गर्गा मियुनस्थितेर्के ॥ ८५१ ॥
यत्र सौरचान्द्रमासाम्नां शुद्धिरुपव्यपते स उत्तमो विवाहः ।

देवशुक्लमे—

सौम्येऽथ वारे सुभगे च कन्या दुष्टान्वितानिष्टफला च पापे ।
नन्दाजयामत्रतिथौ च पूर्णे सौम्यञ्च रिक्तासु तथा रिपत्तिः ॥८५२॥

मिहिरः—

रोहिरायुत्तररेवतीमृगशिरोमूलानुराधामघा-
हस्तस्वातिषु तौळिपष्टमियुनेपूद्यत्सु पाणिप्रहः ।
सप्ताष्टान्त्यषहिःशुभैरुहुपतौ चैकादशद्वित्रिगे
ऋरैरश्यायपष्टगैर्नतु मृगे पष्टे कुजे चाष्टमे ॥ ८५३ ॥

व्यवहारसमुच्चये—

वेद्यश्च लप्ता च तथा च पातः सार्जूरवेधो दशयोगचक्रम् ।
घातश्च जामित्रमुपमहाश्च वाणात्पषष्टैर्दश चैव दोषाः ॥ ८५४ ॥

विवाहपटले—

लप्तापातस्त्रया वेधो युनिर्यामित्र एव च ।
सार्जूरमुपमहं दग्धं विवाहे षाष्ट वर्जयेत् ॥ ८५५ ॥

धीपति.—

ऋक्ष द्वादशमुष्णरश्मिरवनोऽसुनुस्त्वृतीयकुर.
 पृथ्याश्चाष्टममर्कजः सुपुरती हन्ति स्फुटं लक्ष्या ।
 पश्चात्सप्तममिन्दुज सुनवमं राहु सित पञ्चमं
 द्वाविंश परिपूर्णमूर्तिरुहुपः सन्धारयेन्नेतर. ॥ ८५६ ॥

अथ पाता—

सूर्याधिष्ठितभाद् भुजङ्गपितृभवाष्टेषु मैत्रे श्रुती
 पीष्णे च क्रमशोऽश्वभाद्रणनया शाताशुना सयते ।
 धिष्ण्ये तावतिथे पतत्यावतथे चण्डो च चण्डायुध
 तस्मिन्नात्माद्विद्वेषुभिर्निगदितं कार्यं न कार्यं बुधैः ॥ ८५७ ॥

अथ वेध —

पञ्चशलाकाचक्रे—

भरणी चानुराधाया कृत्तिका च विरासयो ।
 रोहिण्या भिजितो वेधो मृगे चोत्तरपादयोः ॥ ८५८ ॥
 पूर्वापादा तयार्द्राया मूलञ्चैव पुनर्वसौ ।
 निष्ये ज्येष्ठा च विज्ञेय-श्लेषा चैव धनिष्ठया ॥ ८५९ ॥
 मघाया श्रवणे वेधश्चाश्विन्वान्पूर्वफल्गुनो ।
 रेवत्युत्तरफल्गुन्या हस्ते चोत्तरभाद्रपात् ॥ ८६० ॥
 पूर्वभाद्रपदे चित्रा स्यात् शतभिषा तथा ॥ ८६१ ॥
 सप्त चैव त्रिनिपात्य रेखिकास्तिर्यग्भूष्यमथ वृत्तिकादिकम् ।
 छेपयेद्भिजिता समन्वित चेकरेखनमनेन विष्यते ॥ ८६२ ॥

दीरिकायां—

यस्याः शशो सप्तशलाकाभिन्न पापैरपापैरथवा विवाहे ।
 च्छाहवस्त्रेण तु संवृताङ्गो शमशानभूमिं रुदती प्रयाति ॥ ८६३ ॥

तथा च भोज —

विज्ञे सप्तशलाकाख्ये विधवा रक्तवाससा ।
 पुनर्यात्पचिरान्तारी मुखान्तौ मुखचन्द्रिकाम् ॥ ८६४ ॥
 वैधन्य नक्षत्रसख्यातुल्यादैर्भवति । तदुक्त वरादेण—

नक्षत्रचमुद्रादे पल्लमन्दास्मारकामितैः सदसत् ।

शाङ्गोदे—

कुराश्रितं क्रूरविमुक्तविद्धं गन्तव्यधिष्ण्येषु कुमारिकाणाम् ।
 वदन्ति पाणिपद्मे मुनाद्वा वैधव्यमन्दैस्त्रिभिरेवमाहुः ॥ ८६५ ॥

अस्यापवादमाह केशव —

सत्पातपापप्रहदूषितम्भ यदोन्दुराक्रम्य पुनर्भुङ्क्ति ।
तदा तदहं किल मङ्गलाहं त्यजेत्समाक्रान्ततम रवोन्दो ॥ ८६६ ॥

अथ युति —

यस्मिन् भवने चन्द्रमस्मिन्घदि जापते प्रह कुडचित्
यतिरिति दोष स तदाऽशुभयुक्ते रेचिदिच्छन्ति ॥ ८६७ ॥

अथ यामित्रशुद्धि —

यामित्र द्विविध प्रोक्त गर्गगालवगौतमै ।
तस्माल्लग्नान् च चन्द्राच्च यामित्र परिवर्जयेत् ॥ ८६८ ॥

अधोपग्रह

विवाहहृन्दावने —

भूकम्प सप्तमर्क्ष भवति सवितृभाः पञ्चमे विष्कमुल्का
शूलश्रैवाष्टसङ्ख्येऽशानिरिति दशमे केतुरष्टादशे च ।
दण्डस्त्रि पञ्चसंख्ये सनवदशमिते नूनमुल्का प्रदिष्टा
धिष्ण्ये द्वि सप्तसंख्ये मुनिभिरभिहितश्चात्र निर्घातपात ॥ ८६९ ॥

भादेकविंशतिमिताः कथितास्तु माह

निर्घातकल्परकुलिशा परिवेषयुक्ता ।

पट्विन्दुरोपु न शुभ खलु कर्म कार्य

सिद्धिं प्रयान्ति दहनास्त्रविपादिसाध्यम् ॥ ८७० ॥

खार्चकम् भीषति —

व्याघातशूलपरिघव्यतिपातपूर्वं

गण्डातिगण्डकुलिशेषु सवैधृतेषु ।

आदित्यचान्द्रपितृसार्पभद्रभ्रमूल

मैत्राख्य सुरवार्द्धकिभानि मूर्ध्नि ॥ ८७१ ॥

एका मूर्ध्नि गता त्रयोदश तथा तिर्यग्गता स्थापयेद्

रेखाचक्रमिदं बुधैर्निगदितं खार्जूरिकन्तत्र तु ।

व्याघातादिषु भङ्ग्य मूर्ध्नि कथितं तत्रैकरेखास्थयोः

सूर्याचन्द्रमसोर्मिथो निगदितो दृक्पात एकाङ्गुल ॥ ८७२ ॥

उत्र देशविशेषेण व्यवस्था विवाहपटले उक्ता ।

लक्षा मालवके देशे पात कौशलके तथा ।

एकाङ्गुलञ्च काश्मरे वेध सर्वत्र वर्जयेत् ॥ ८७३ ॥

वराह —

युतेर्दोषो भवेद् गौडे यामित्रम्य च यामुने ।

वेधदोपस्तु विन्ध्याख्ये देशे नान्यत्र कश्चन ॥ ८७४ ॥

दशयोगचक्रं व्यवहारसमुच्चये

शून्यैकवेन प्रतुवेद सरद्रशक्र।

पञ्चैकनागशशिराश्वनवैकस्याश्वि ।

साध्वर्क्षमिन्दुयुतभानुसमन्वितञ्च

भागञ्च देवमुक्तिदशयोगचक्रम् ॥ ८७५ ॥

एतः--

मरुन्मेघाग्निभूपालमृत्युश्चोरो रुजोऽग्नि ।

फलिहानिदर्शोद्वाहे सन्त्याग्यास्ते सदा बुधै ॥ ८७६ ॥

अथ पञ्च

रुद्रयामले--

गततिथियुतलग्न पञ्चघा स्थ पित स्यात्

तिथिरविदशनागैवेदयुक्त क्रमेण ।

नवकृतशरशेषे यत्र सःपञ्चक स्या

द्रगनननृपचारै मृत्युद वर्जनीयम् ॥ ८७७ ॥

अथ लग्नादिभावफलम् ।

तत्र षण्णह —

मूर्त्तौ करोति विधवा दिनकृत्कुजश्च

राहुविपन्नतनया रविजो दरिद्राम् ।

शुक्र शशाङ्कतनयश्च गुरुश्च साध्वी

मायु क्षयञ्च कुरुतेऽथ विभावरीश ॥ ८७८ ॥

कुर्वन्ति भास्करशनैश्चरराहुभौमा

दारिद्र्यदुःखमनुल नियत द्वितीये ।

विसेश्वरोमविधवा गुरुशुक्रसौम्या

नारी प्रभूततनया कुरुते शशाङ्क ॥ ८७९ ॥

सूर्येन्दु भौम गुरु-शुक्रबुधास्तृतीये

कुर्यु सदा बहुसुता घनभागिनीञ्च

च्यक्त दिवाकरसुत सुभगा करोति

मृत्यु ददाति नियत खलु संहिवेय ॥ ८८० ॥

स्वरूप पय स्रवति सूर्यसुते चतुर्थे

दौर्भाग्यमुष्णकिरण कुरुते शशी च ।

राहु सपत्नमपि च क्षितिजोऽन्वक्षित्ता

दद्याद्गुं सुरगुरुश्च बुधश्च सौरयम् ॥ ८८१ ॥

नष्टात्मजा रत्रिकुञ्जी तलु पञ्चमथी
 चन्द्रात्मजो बहुसुता गुरुभागवौ च ।
 राहुर्ददाति मरण शनिरुप्ररोगान्
 कन्याविनाशमचिरात्कुरुते शशाङ्क ॥ ८८२ ॥
 पट्टाश्रिता शनिदिवाकरराहुञ्जीवा
 कुर्यु कुचश्च सुभगा श्वशुरेषु भक्त्याम् ।
 चन्द्र करोति विधवामुशना दरिद्रा
 मस्वा शशाकतनय कलहप्रियाञ्च ॥ ८८३ ॥
 सौर्यारजोवधुघराहुरबोन्दुशुक्रा
 द्यु प्रसह्य खलु मत्तमराशिसस्था ।
 वैद्यव्यवधनकुलक्षयवित्तनाश
 व्याधिप्रवासमरणानि यथाक्रमेण ॥ ८८४ ॥
 स्यानेऽष्टमे गुरुबुधौ नियत वियोग
 मृत्यु शशो गुरुसुतश्च तथैव राहु ।
 सूर्य करोति विधवा सरुज महोन
 सूर्यात्मजो धनवती पतिवह्नभा च ॥ ८८५ ॥
 धर्म स्थिता भृगुर्दिवाकरभूमिपुत्रा
 जोवश्च धर्मनिरता शशिज सरोगाम् ।
 राहुश्च सूर्यतनयश्च करोति वन्ध्या
 कन्याधर्मूतिजठरा कुरुते शशाङ्क ॥ ८८६ ॥
 राहुर्नभस्थलगतो विधवा करोति
 पापे रति दिनकरश्च शनैश्चरश्च ।
 मृत्यु कुजोर्धरहिता कुस्टाञ्च चन्द्र
 शेषमहा धनवती सुभगाश्च कुर्यु ॥ ८८७ ॥
 भाये रविर्बहुसुता सधनाश्च चन्द्र
 पुत्रान्विता क्षितिसुतो रविज्ञो धनाह्वाम् ।
 आयुष्मती सुरगुरु शशिज समृद्धा
 राहु करोति विधवा भृगुरर्थयुक्त्याम् ॥ ८८८ ॥
 अन्ते गुर्धनवती दिनकरिद्रा
 चन्द्रो धनक्षयकरी कुस्टाश्च राहु ।
 साप्त्वी भृगु शशिसुतो बहुपुत्रपौत्रा
 पानप्रशस्तहृदया रत्रिच कुचश्च ॥ ८८९ ॥

अथ गोधूलिः—

गोपैर्यष्टयाहताना खुरपुटदलिता या च भूमिर्दिनान्ते
सोद्वाहे सुन्दरीणा विपुञ्चनमुनागोयसौभाग्यकर्त्री ।
तस्मिन्काले न ऋक्ष न च तिथिरुपणं नैव लग्नं न षोडशः
ख्यात मुंसां सुम्बाधं शमयति दुरितान्युच्छ्रितं गोरजस्तु ॥८९०॥

नारद —

गोधूलिं त्रिविधं वदन्ति मुनयो नारीविवाहादिके
हेमन्ते शिशिरे प्रयाति मृदुतां पिण्डोक्ते भास्करे ।
मोमेऽर्धास्तमिते वसन्तसमये भानी गते दृश्यता
सूर्ये चास्तमुपागते भगवति प्राशुट्शरत्कालयोः ॥ ८९१ ॥

देवशमनोदरे—

कुलिक कान्तिसाम्यञ्च मूर्त्तौ पट्टेऽष्टमे शशी ।
पञ्च गोधूलिके त्याज्या अन्ये दोषाः शुभावहाः ॥ ८९२ ॥

सहितासारे—

पट्टेऽष्टमे मूर्त्तिगते शशाङ्के गोधूलिके मृत्युमुपैति वन्या ।
कुजेऽष्टमे मूर्त्तिगतेऽथवागते वरस्य नाशं प्रवदन्ति गर्गाः ॥ ८९३ ॥

केशवार्कः—

गोधूलिकेपि विधुमष्टमपष्टमूर्त्तौ-
येमोचयन्ति तद्य सुरुचिप्रपञ्चः ।
पचाङ्गशुद्धिरियमेव विवाहधिष्णै-
येस्मादिदं स्ततत्सप्तमगे पतये ॥ ८९४ ॥
नाशो न लग्नमिह दृष्टयुत स्वभर्त्रा
नार्कारसौरितमसामपि सङ्गमङ्गः ।
किं चन्द्रवारभयशोकमिहास्तु किञ्चि-
न्नात्र प्रमाणवचनं किमपि श्रुतं नः ।
साकं शनात्रपि विचित्रशिखण्डिसूनौ
तत्केशल कुलिकयामदनोपलम्भात् ॥ ८९५ ॥

सहितासारे—

यत्रैकादशगश्चन्द्रो द्वितीये वा तृतीयगः ।
गोधूलिः स विक्षेयः शेषा धूलिरिति स्मृता ॥ ८९६ ॥
यावत्कुम्भरेक्तचन्दननिभोप्यस्तन्न यातो रश्मि-
र्यावच्चोडुगणो नभस्थलगतो नो दृश्यते रश्मिभिः ॥ ८९७ ॥

गोभिश्चासुरपि प्रभानिगदितैर्व्याप्त नभः पांशुभिः ।

सा वेला धनधान्यवृद्धिं नननो गोधूलिका शस्यते ॥ ८६८ ॥

श्रीधति—

प्रायेण गोपाः सदहोनवर्णा प्राच्याश्च सन्ध्यासमये विवाहे ।

शंसन्ति यावत्समुपैत गान्ति न गोलुरोत्स्रातरज्जोत्तितान्त्वम् ॥८९॥

अशुभं शुभता याति राशेर्दशश्च नश्यति ।

विवाहलग्नवन्देषा गोधूळिं प्राह भागुरिः ॥ ९०० ॥

लङ्क —

लग्नं यदा नास्ति विशुद्धमन्यद् गोधूलिकं साधु तदा वदन्ति ।

लग्ने विशुद्धे सति वीर्ययुक्ते गोधूलिकं नैव फल विधत्ते ॥ ९०१ ॥

नारदः—

प्राच्यानाञ्च कलिगानां मुख्यं गोधूलिकं स्मृतम् ।

गान्धर्वोदिविवाहेषु वैश्योद्वाहेषु योजयेत् ॥ ९०२ ॥

चतुर्थमभिजिह्वप्रमुदयर्शात्तु सप्तमे ।

गोधूलिकं भवेत्तत्र सम्पत्पुत्रादिसौख्यदम् ॥ ९०३ ॥

देवशमनोदरे—

घटोलग्नं यदा नास्ति तदा गोधूलिकं शुभम् ।

शूद्रादीनां युधाः प्राहुर्न द्विजानां कदाचन ॥ ९०४ ॥

लग्नशुद्धिर्यदा नास्ति कन्या यौवनशालिनी ।

तदा वै सर्ववर्णानां लग्नं गोधूलिकं शुभम् ॥ ९०५ ॥

भृशालङ्कमे—

विप्रेषु घटिकालाभे दानव्यं गोरजो युधैः ।

सर्कोर्णगोरजः शक्त परेषु द्वितयं शुभम् ॥ ९०६ ॥

तत्र गोधूर्लसहस्रकास्तु केषवाकेंशोक्तम्—

अश्रोमयन्तु घटिकादलमिष्टमाहुर्गाय तद्भ्रमरमणेरपि चार्धविम्बात् ।

केचित्तु—

यावद्दिनान्ते रविश्चिमाया पश्येत्तृतीयं रविविम्बभागम् ।

तस्मात्परं नाद्विक्रयुगमेके गोधूलिकालं मुनया वदन्ति ॥ ९०७ ॥

एतयोः पञ्चयोर्दशादेशाचारं व्यवस्थानुसन्धेया

वशिष्टः—

शास्त्रोक्तमार्गेण सुलग्नफलं स्फुटं समानोय जलादियन्त्रैः ।

संलभ्यते मङ्गलसूक्ष्मफलः सर्वोद्दयते तत्र मियोर्धर्षट्टया ॥९०८॥

करपप—

एरगुणगणान्वीक्ष्य लग्नं निश्चित्य यत्नतः ।
 सिद्धान्तोत्तेन मार्गेण लग्नकाल प्रसाधयेत् ॥ ९०९ ॥
 जलयन्त्रेण तद्भागं दद्यात्तेनार्चितो द्विजः ।
 मुरा वृत्त द्वादशभिरङ्गुलैश्च पङ्कजतम् ॥ ९१० ॥
 घटार्धवत्ताम्रपात्रं कुर्यात्तद्दशभिः पटैः ।
 षष्टिमञ्जदहोरात्रे घटिकापात्रमुत्तमम् ॥ ९११ ॥
 माषत्रयं त्र्यशयुतस्वर्णवृत्तशलाकया ।
 चतुर्भिरङ्गुलैर्वाथ पात्राविद्धं स्फुटं न्यसेत् ॥ ९१२ ॥
 रवेरर्घोदयं दृष्ट्वा वाप्यर्द्धोस्तमयं तथा ।
 पूर्वोत्तलक्षणं यन्त्रं मन्त्रेणानेन निःक्षिपेत् ॥ ९१३ ॥

नारद—

ताम्रपात्रे जले पूर्णे गन्धपुष्पैर्लंकृते ।
 तण्डुलस्थे रत्नयुते शुचिभूमावहर्षतेः ॥ ९१४ ॥
 मराडलार्घोदय बोक्ष्य पूर्णपात्र विनिक्षिपेत् ।

मन्त्रमन्त्राद् स एव—

यन्त्राणां मुख्ययन्त्रस्त्वमिति धात्रा पुरा कृतः ॥ ९१५ ॥
 दम्पत्योरायुरारोग्य सुपुत्रधनहेतवे ।
 जलयन्त्रकमेतस्मादिष्टसिद्धिप्रदो भवेत् ॥ ९१६ ॥

घटीयन्त्रभ्रमणफलम्—

यद्रूपं प्रथमं करोति घटिका पूर्वादिदिक्षु क्रमात्
 सौभाग्य निधन यशो विरहित युक्तश्च रोगैः क्रमात् ।
 कन्यावत्कलभतामुपैति नियत या निश्चला सर्वदा
 स्यात्साध्वो सुतवित्तबन्धुसहिता नन्दत्यलं भूतले ॥ ९१७ ॥

घटिकाद्यभावे द्वादशागुलशङ्कुना साध्य काल ।

तदुक्त करपपेनैव—

अथवा साधयेत्कालं द्वादशागुलशङ्कुना ॥ ९१८ ॥

शङ्कुक्षणमाह नारद —

न्यमोघस्यदिराश्वत्थै रत्नचन्दनवृक्षजम् ।
 श्रोत्रंङ्गागरुदण्डोत्थमृजुशंकुमकलमपम् ॥ ९१९ ॥

द्वादशाङ्गुलमुत्सेधं परिणाहं पङ्गुलम् ।
एवंलक्षणसंयुक्तं कल्पयेत् कालसाधने ॥ ९२० ॥

शङ्कुना घटीशानन्दु कर्णकुतूहले मास्करेणामिहितम्—

चरपल्लयुतहीना नाटिकाः पञ्चचन्द्रा-
दलमथ च निशार्द्धं याम्यगोले विलोमम् ।
शदलयुतघटोनामन्नरं तन्नतं स्या-
न्नतराहतदिनार्धं चोन्नत जायते च ॥ ९२१ ॥

दिनदलं विवरं खहरो भवेन्नतक्षतिः पृथगभ्रशराहताः ।
खखनवाक्यवृथक्स्थितयाह्यताः खहरतः पतिताभिमतो हरः ॥ ९२२ ॥
अभिमतं यदि पञ्चदशाधिकं दिनदलात्पतित खहरस्तदा ।
प्रथमरूपदृष्टं तलितं चरं स्वगुणितं स्वपङ्कशविचर्जितम् ॥ ९२३ ॥
दशयुतं पलकर्णहत दृतिर्हरयुता श्रयणीङ्गुलपूर्वकः ।
रवियुतो नितकर्णहतेः पद द्युतिनिजद्युति वर्गयुते श्रुतिः ॥ ९२४ ॥
श्रुतिविभक्तदृतिस्तुहरा भवेत्स पतितः खहरादवशेषकम् ।
पृथगिदं खखनन्दहत हरेत् स्वविषयैरवशेषविचर्जितैः ॥
फलपदं हि नत यदि शेषकं दिग्धिकं हरयेच्च तदुन्नतम् ॥ ९२५ ॥

मुहूर्तचितामणौ—

पञ्चादवाजी गोमृगौ तौलिङ्गुम्भौ
कन्यामीनी कर्कनोचापयुग्मे ।
तत्रान्योन्यं चन्द्रभान्वोर्निरुक्तं
क्रान्तेः साम्यं नो शुभ मङ्गले तत् ॥ ९२६ ॥

इत्यादिदोषरहिते काले विवाहं कुर्यादिति ।

इति गर्भाधानादिविवाहान्तं संस्कारप्रकरणम् ।

अथ वधूपवेश-द्विरागमनप्रकरणम्

अपतुञ्जे विवाहपटले—

मार्गशीपे तथा माघे माघवे ज्येष्ठसप्तमे ।
सुप्रशन्ता भवेद्वेदमप्रवेशो नवयोपिताम् ॥ १ ॥

सप्तपिविवाहपटले—

प्रपूजयेद्देवविद् स्वशक्त्या गन्धादिपुष्पाभरदक्षिणाभिः ।
सम्पूजिते देवविदि प्रतुष्टे तुष्यन्ति सर्वप्रहदेवताश्च ॥ २ ॥

ध्ववहारतत्त्वे—

पौष्णात्कमान्च श्रवणाञ्च युग्मे हस्तत्रये मूलमघोत्तरासु ।
पुष्ये च मैत्रे च वधूपवेशो रिक्तेतरे व्यकङ्कुजेषु शस्तः ॥ ३ ॥

नारदा—

आरभ्योद्वाहदिवसात्पठे चाप्यष्टमे दिने ।
वधूपवेशः सम्पत्स्ये दशमेऽथ समे दिने ॥ ४ ॥

अथ युग्मदिनविहितवधूपवेशो षोडशदिनादर्वाङ्द्रष्टव्यः । षोडशवासरान्ता-
दिवक्ष्यमाणत्वात् तदूर्ध्वं विषमे मासि सवसरे वा कार्यः, समे दोषस्मरणात् ।

तथा चोक्तं नारदेन—

समे वर्षे समे मासे यदि नारो गृहं व्रजेत् ।
आयुष्यं हरते भर्तुः सा नागो मरण व्रजेत् ॥ ५ ॥
अथ युग्मवर्षनिषेधः पञ्चमवर्षादर्वाङ्द्रष्टव्यं तदूर्ध्वं निषमो नास्ति ।

तथा चोक्तं समदे—

विवाहमारभ्य वधूपवेशो युग्मे तिथौ षोडशवासरान्तात् ।
ऊर्ध्वं ततोऽध्वेऽयुजि पञ्चमान्तादतः परस्तान्नियमो न चास्ति ॥६॥

स्मृत्यर्थतत्त्वे—

राजप्रवेशो न निशि प्रशस्तो वधूपवेशो न दिवाप्रशस्तः ।
दिवा च राजी च गृहप्रवेशः सुकोर्तितः स्यात्त्रिविधः प्रवेशः ॥ ७ ॥

गृहूर्ध्वचिन्तामणौ—

सप्तादिपञ्चाङ्कदिने विवाहद्द वधूपवेशोऽष्टदिनान्तराले ।
शुभः परस्ताद्विपमाब्दमासदिनेऽक्षवर्षात्परतो यथेष्टम् ॥ ८ ॥

ध्रुवक्षिप्रमृदुश्रोत्रवसुमूलमघानिळे ।

वधुप्रवेश. सन्नेष्टो रिक्तारक्तं बुधे परैः ॥ ९ ॥

व्येष्टे पतिज्येष्ठमयाधिके पतिं हन्त्यादिमे भर्तृगृहे वधू शुचौ ।

श्वश्रू सहस्ये श्वशुर क्षये तनु तात मघौ तातगृहे विवाहत् ॥ १० ॥

निबन्धे—

विवाहप्रथमे पीपे आषाढे वाधिमासके ।

न सा भर्तृगृहे तिष्ठेच्चैत्रे पितृगृहे तथा ॥ ११ ॥

अथ द्विरागमनम्

नारायणपद्धतौ—

वृत्ते पाणिप्रहे गेहात्पितु पतिगृहं प्रति ।

पुनरागमनं वध्वास्तद् द्विरागमनं विदुः ॥ १२ ॥

व्योति सारसप्रदे—

विवाहमासि प्रथमं वध्वा नागमनं यदि ।

तदा सर्वमिदं चिन्त्य युग्माद्यब्दं विचक्षणैः ॥ १३ ॥

पुण्यादित्यसमोरणादिनिवसुत्रोण्युत्तरारेवती-

तारानायरुरोहिणीषु शुभदो मेपान्तिसिंहे रवौ ।

वारेश्चिज्यसितेन्दुविश्वशुभदे तारेषु शस्ते विधौ

कन्यामन्मथमोनतौलिमृगभे स्यादङ्गनाद्वयागमः ॥ १४ ॥

मूहृत्तचिन्तामणौ—

चरेदधौजहायने घटादिमेषु रवौ

रवोज्यशुद्धियोगतः शुभप्रहस्य वासरे ।

न्युग्ममानकन्यकातुलातृपे बिलग्नके

द्विरागमं लघुध्रुवे चरेत्प्रपे मृदूङ्गनि ॥ १५ ॥

शिशुशोचिन्याम्—

स्वातोमूलपुनर्वसूत्तरकरा चित्रानुराषाश्विनो-

रोहिण्या श्रवणा द्विरागमविधौ पुष्यो घनिष्ठा तथा ।

भर्तुर्गोशरशोभने दिनपती काले पुनः शोभने

कुम्भाजालिरवौ शुभशुभतिथौ वर्षे च युग्मेतरे ॥ १६ ॥

बादरायण —

नीहाराशुषनोत्तरादितिगुरुरङ्गानुगधाश्विनो

शक्रो भास्करवायुविष्णुवरुणस्वाप्रेषु शस्ते तथौ

कुम्भाजालिगते रवौ शुभकरे प्राप्तोदये मार्गवे
जीवज्ञास्फुजितां दिने नववध्वेशमप्रवेशः शुभः ॥१७॥

राक्षमार्त्तपडे—

भतुः शोभनगोधरे हिमकरे नास्तं गते मार्गवे
सूर्ये कोटघटाजगे शुभदिने पक्षेपि कृष्णेतरे ।
दित्वा दिक् प्रतिलोमगौ बुधसिती लालाटिक दिक्पति
वानोता गुणशालिनोनववधूनित्योत्सर्वमन्दिरम् ॥ १८ ॥
गुरुभार्गवसौम्ये तु वारे दिनपतेस्तथा ।
द्विरागमनमिच्छन्ति पतिशुद्धौ तु नान्यथा ॥ १९ ॥

रत्नावल्याम्—

वेशाये फाल्गुने चैव मामे वा मार्गशीर्षके ।
पतिप्रियाथ पुत्राद्या गता नववधुर्भवेत् ॥ २० ॥
पूर्वे चाभ्युदिते शुके प्रयायाद्दक्षिण परे ।
पश्चादभ्युदिते शुके यायात्पूर्वोत्तरे दिशि ॥ २१ ॥

नारदः—

मीनकन्यातुलालग्ने मकरे मन्मथे तथा ।
तथा पक्षे शुभे शुक्ले नैव वारे बुधे पुनः ॥ २२ ॥
दक्षिणे सम्मुखञ्चैव पुरः शुक्रो विधीयते ।
पतिनाशफलं तत्र द्विरागमनमेव हि ॥ २३ ॥

शौनकसहितायाम्—

अस्तद्गते भृगोः पुत्रे तथा सम्मुखमागते ।
नष्टे चन्द्रे निरशे च नैव सञ्चालयेद्बधूप् ॥ २४ ॥

वशिष्ठ —

भस्ते प्राप्ते किल सुरगुरौ भार्गवेवत्रिणे वा ।
मासे पौषे च चैत्रे तदनु भृगुसुते दक्षिणे सम्मुखे वा ।
सिंहस्थे वा सुरपतिगुरौ निद्रया युक्तविष्णौ
गच्छेत्कन्यास्वपतिसदनं वर्षमेव हि यावत् ॥ २५ ॥

रत्नावल्याम्—

पित्रागारे बुचकुसुमयोः सम्भवो जातुचित्स्यात्
पत्युः शुद्धिर्न भवति रवेः सम्मुखो चापि शुक्रः ।
शस्ते लग्ने गुणवति तिथौ चन्द्रतारे विशुद्धे
स्त्रीणां यात्रा भवति सफला सेवितुं स्वामिवेश्म ॥ २६ ॥

एकप्राने चतु'शाळे दुर्भिक्षे राजसंप्लवे
पतिना नीयमानाया पुरः शुक्रो न दुष्यति ॥ २७ ॥
न्याघिते चैव यात्राया विवादे राष्ट्रसंप्लवे ।
दुर्भिक्षे तीर्थयात्राया पुरः शुक्रो न दुष्यति ॥ २८ ॥

चण्डेश्वरः—

कुक्कुसुमसमुद्गमो यदि स्यात्
प्रभवति नैव तदात्र कोपि दोष ।
यद्दशुभमुत् याति तच्च शुद्ध
भवति च नैव समागमादिदोष ॥ २९ ॥
स्वमवनपुरप्रवेशे देशाना विप्लवे तथोद्वाहे ।
दम्पत्योरपि गमने प्रतिशुक्ले विचारणा नास्ति ॥ ३० ॥

मासकृत्माह वशिष्ठः—

वैशाखे सुभगा नारी जैष्ठे च पतिघातिनी ।
आषाढे मुखरा वन्ध्या गर्भस्रावस्तु श्रावणे ॥ ३१ ॥
मृत्युर्माद्रपदे प्रोक्तः पुत्रहानिस्त्वयाम्बिने ।
कार्तिके षाकिनी वन्ध्या मार्गे पुत्रवती सदा ॥ ३२ ॥
पौषे श्वश्रूश्रया प्रोक्ता माघे याति विरोधिताम् ।
फाल्गुने सुभगा साध्वा चैत्रे याति यमालयम् ॥ ३३ ॥

समवर्षफल रत्नावल्याम्—

द्वितीये म्रियते कन्या चतुर्थे परगामिनी ।
पष्ठे संवत्सरे नारी पतिघ्नो घनवर्जिता ॥
अष्टमे विधवा नारी द्वादशे कुलटा भवेत् ॥ ३४ ॥
रेवत्यादिमृगान्तञ्च यावत्तिष्ठति चन्द्रमाः ।
तावच्छुक्रो भवेदन्यः सम्मुखे दक्षिणे शुभः ॥ ३५ ॥

शौनकसहिवायाम्—

दैत्यमंत्रो दिवादर्शा उग्रना भार्गवः कविः ।
श्वेतोय मण्डहो काव्यो वीथोमार्गगतिस्त्वया ॥ ३६ ॥
एतानि शुक्रनामानि यः कीर्तयति नित्यशः ।
प्रतिशुक्रन्न तस्यान्ति लक्ष्मीमायुश्च विन्दति ॥ ३७ ॥

मार्गात्त्रिभिः क्रमेणैव राहुः पूर्व च दक्षिणे ।
पश्चिमे चोत्तरे चैव सम्मुखे दक्षिणे त्यजेत् ॥ ३८ ॥

स्त्रीणां धामस्यैकाहस्य दक्षरं वामाङ्गीत्वात् । तथा च—

द्विरागमगता कन्या आगता पितृवेदमनि ।
पदमेकत्र गच्छेत् राहौ सम्मुखधामने ॥ ३९ ॥

इति बधूपवेश द्विरागमनप्रकरणम्

अथ अग्न्याधान-वास्तुप्रकरणम्

अग्न्याधान दारकाले विधेयं
 कैश्चित्प्रोक्तं तच्च दायककाले ।
 शक्रान्धोर्षा शक्रभे कृत्तिकाया
 ब्राह्मे सौम्ये पुष्यपौष्णोत्तरासु ॥ १ ॥

मास शुक्रबुधादित्याश्वन्द्रः पाददिनद्वयम् ।
 भौमत्रिपक्ष जीवोद्द साधवपद्वय शनिः ॥
 राहुः केतुः सदा भुङ्क्त साधमेकन्तु वत्सरम् ॥ २ ॥
 सूर्यश्चौद्रसपृष्ठमुत्तमैवदे. शिरो मृत्युद
 धार्हा नागसुसौर्यभोगमतुल गर्भं शनैर्नाथयेत् ।
 द्वौ द्वौ भुक्तिकरी कलत्रमरण मान्त्रद्वय च क्रमा-
 दित्य चर्कावचारण सुधपणैः प्रोक्त हि गर्गादिभिः ॥ ३ ॥

दैवकमनोहरे—

मोनादिर्मवकोष्ठकादि विलिखेद् द्वयप्रात्मके चक्रके
 यत्स्वक्षे च नवेन्दुगेषु शुभद रुद्रस्त्रिसप्त समम् ।
 दिग्नेत्रक्षुपु घान्यरोगभयद शेषेषु मृत्युप्रद
 हात्वा भूमिफलं मुनीन्द्रकथितं पश्चाद् गृहं प्रारभेत् ॥ ४ ॥

अथ वास्तुविचारः

भुववचर्मीमः—

दक्षिणे पश्चिमे चैव नैर्ऋत्ये वायवे तथा ।
 एभिरुच्चा भवेद् भूमौ गजपृष्ठोऽभिधीयते ॥ ५ ॥
 गजपृष्ठे भवेद्वासो लक्ष्मीवान् धनवान्भवेन् ।
 आयुर्षु द्विकरो नित्यं जायते नात्र संशयः ॥ ६ ॥
 मध्योच्चः च भवेद्यत्र नाचं चपि चतुर्दिशम् ।
 कूर्मपृष्ठा भवेद् भूमौ तत्र वासो विधायते ॥ ७ ॥
 कूर्मपृष्ठे भवेद्वासो नित्योत्साहो सुखप्रदः ।
 धनधान्यम्भवेत्तत्र निश्चितं विपुलं धनम् ॥ ८ ॥
 मध्योच्चं वर्जयेद्वासं पादा च वयन्नघनम् ।
 पूर्वोत्तरे भवेत्लक्ष्मीरीशाने च शुभप्रदः ॥ ९ ॥

मुरजे म्रियते भार्या पणवे लोचनक्षतिः ।
वृहन्मुखे बन्धुनाशः फल ज्ञेयं विचक्षणैः ॥ २५ ॥

वास्तुमृच्छिका चिह्नं पञ्च वास्तुपटले—

श्वेना ब्राह्मणभूमिका च घृतवद्गन्वा शुभ स्वादिनी
रक्षारीतिकगन्धिनो नृपतिभू स्वादे कपायो च सा ।
स्वादेऽम्ला तिलतैलगन्धसुहिता पोता च वैश्या मही
कृष्णा मत्स्यसुगन्धिनी च कटुका शूद्रेति मृच्छक्षणम् ॥ २६ ॥

स्वादे भवेद्या मधुरासिताभा

चतुर्षु वर्गेषु मही प्रशस्ता ।

स्नेहान्विता वक्त्रभुजङ्गयोर्या

सौहार्दवत्यास्तुविडालयोर्या ॥ २७ ॥

श्वेना च ब्राह्मणे भूमि क्षत्रिये कपिला मत्ता ।
वैश्ये पोतवरा रयाता कृष्णा शूद्रे प्रशस्यते ॥ २८ ॥

वर्ज्येन्निष्ठुरा भूमि छिद्राश्चैवोपरा तथा ।
निष्ठुरा हरते लक्ष्मीमायुष्यं छिद्रकोपरा ॥ २९ ॥

कर्करे घनसौम्यश्च पापाणे च हिरण्यमयम् ।
पापकोन्निष्ठुरानि म्याल्लाहे च मरण ध्रुवम् ॥ ३० ॥

यदि काचे घनं सौम्यं कलह कष्टशल्यकम् ।
भस्मना च भवेद्रोगो काष्ठेन मध्यभोजनम् ॥ ३१ ॥

गोमये घनसौम्यश्च अस्थना मृत्युर्न सशय ॥ ३२ ॥

बराह —

कण्डूयते यद्गङ्गां गृहमर्तुर्यत्र धामराङ्गत्वम् ।
अशुभ भवेन्निमित्तं विकृतिर्वाग्ने सशल्य तत् ॥ ३३ ॥

घनदानिर्दारुमये पशुपोदारुमयानि चास्थिकृते ।
लौहमयै शस्त्रमयं कपालकेशेषु मृत्युरादेश्यम् ॥ ३४ ॥

अङ्गारतुषैर्व्याधिर्भस्मनि निर्दिशेत्तयाग्निमयम् ।
सर्वश्च घर्मसस्थ स्ववणरजतादृते न शुभम् ॥ ३५ ॥

सूत्रच्छेदे मृत्युः कोले चावाहमुग्धे महान् रोगः ।
गृहनायस्य पतीना स्मृतिलोपे मृत्युरादेश्य ॥ ३६ ॥

स्क्न्वव्यये शिगोरुक् कुलोपसर्गोपवर्जिते कूपे ।
भग्नेषु च कर्मिष्वन्युते कण्डूगृहपतेर्मृत्युः ॥ ३७ ॥

दक्षिणपूर्वे कोणे कृत्वा पूजा शिला न्यसेत्प्रथमाम् ।
 शेषा प्रदक्षिणेन सुम्भाश्चैव समुत्थाप्य ॥ ३८ ॥
 इच्छेद्यद् गृहवृद्धि तत समन्ताद् । वृष्टय तुल्यम् ।
 एकोदश दोष प्रागधवाप्युत्तरे कुर्यात् ॥ ३९ ॥
 प्राग भवात् मित्रवैर मृत्युभय यदि दक्षिणेन वृद्धि ।
 अर्धत्रिनाश पश्चादुदाग्नेवृद्धेर्मनस्ताप ॥ ४० ॥

इति प्रथमकुहालकपातनाद्यदा याति तस्य फलं शेषमिति ।

आयते सिद्धय सर्वाश्चतुर्गन्धे घनागम ।

वृत्ते षुष्टि समाख्याता वजयेदितर सदा ॥ ४१ ॥

स्यादुन्नति पूर्वमते नराणा वास्तो धन दक्षिणभागतुङ्गे ।

क्षयो घनाना विनते प्रतोच्यामुर्ध्वविनाशो ध्रुवमुत्तरेण ॥ ४२ ॥

पूर्वप्लवो वृद्धिकरा धनदक्षोत्तरप्लव ।

दक्षिणे मृत्युदश्चैव धनदा पश्चिमप्लव ॥ ४३ ॥

श्रिय दाह तथा मृत्यु धनहानि सुतक्षयम् ।

प्रवास धनलाभश्च विद्या पूर्वादिदिक्प्लव ॥ ४४ ॥

र्यात् भूमिपरीक्षणे करमित तत्पूरयेत्तन्मृदा

हाने हीनफल समे समफल लाभा रजापद्धने ।

तत्कृत्वा जलपूरित शतपद गत्वा परोक्ष्य पुन

फदानघविहोनकेथ निभृते मध्याधमेण्मृदि ॥ ४५ ॥

भूमे प्रत्यबनश्च शकरकृप स्त्रीभ्याश्रित सौख्यद

बह्वी वह्निभय यम च मरण चौराद्भय रक्षसि ।

वायव्येवधन च धान्यहरण स्याच्छोषद वारुणे

विप्रादेरनुवर्णतश्च सुखद मृष्टिकमात्सीम्यत ॥ ४६ ॥

शिवाशकुनविचार—

पशुरूपा समायाति परिवारगणै सह ।

भुक्त्वा रीति यदेशान्यां मुखमुत्थाय सुस्वरम् ॥ ४७ ॥

शक्ने चौरादिशङ्काद्भुतभुञ्जि त्रिदिशि क्लेशभीतिश्च याम्ये

सौख्य कल्याणवित्त दितितनयदिशामल्पकालस्थितिश्च ।

वारुण्या वित्तलाभोऽनलदिशि मुहृदामुत्तरस्या स्थिरत्व

वामे स्यान्मानवैश्व शिवदिशि निधन वास्तु चङ्मप्रवेशे ॥ ४८ ॥

मासनिर्णयो देवकवल्लभे—

शोको धान्य पञ्चता नि पशुत्व स्वाप्तिर्नैस्व सकर भृत्यनाशम् ।

स्वस्यावाप्ति वह्निभातिश्च लक्ष्मी कुर्यश्चैजाद्या गृहारम्भकाले ॥ ४९ ॥

वृत्तशतके—

कार्यं श्रावणमार्गशोर्षसहिते वैशाखमास्यालय
पौषे फाल्गुनसयुते धनविधावप्रस्थिते पृष्ठगे ।
याम्योदङ्मुखमाघवृश्चिकतुलागोमथे रवौ स्याद् गृहं
प्रत्यक् प्राङ्मुखज गृह घटहरी कीटश्च नक्रङ्गते ॥ ५० ॥

वास्तुरत्नावल्या—

घनिष्ठा पचके नैव आहतव्यं तृणादिकम् ।
आपाटे न च कर्तव्यं बुधैर्गृहनिवेशनम् ॥ ५१ ॥
चैत्रे व्याधिमवाप्नोति यो गृह कारयेन्नर ।
वैशाखे घहुरत्नानि ज्येष्ठे मृत्युन्तथैव च ॥ ५२ ॥
आपाटे बन्धुवस्त्राणि श्रावणे बहुपुत्रवान् ।
हानिम्भाद्रपदे मासि इति ज्योतिर्विदा विदुः ॥ ५३ ॥
पत्नोनाशमिषे मासि कार्तिके बहुसम्पदः ।
मार्गशोर्षे शुभं ज्ञेयं पौषे तस्करता भयम् ॥ ५४ ॥
माघे चाग्निभयं विद्यात्फाल्गुने धनधान्यकम् ।
घनिष्ठापञ्चके नैव आहतव्यं तृणादिकम् ।
आपाटे न च कर्तव्यं बुधैः पशुगृहम्पुनः ॥ ५५ ॥

वैशाखभावनकातिकमार्गफाल्गुनेषु गृह शुभमन्येषु निविद्धम् । तत्र गृहभूमौ
सर्पाकारं वास्तु परिकल्प्य तस्य क्रोडे नामौ वास्तुस्वात खनेत् ।

प्रद्योतनात्पश्चनगाङ्कसूर्यनधेन्दुपङ्क्तिंशमितानि भानि ।

शेते महौ नैव गृहं विधेयं नडागवापोखननं न शस्तम् ॥ ५६ ॥

भाद्रादिशेषु मासेषु प्राग याम्यवश्चिमोत्तरे ।

त्रिषु त्रिषु क्रमेणैव शेते वै वास्तुपन्नगः ॥ ५७ ॥

वामपार्श्वे यदाशायां भवेत्तदा वास्तुपन्नगः ।

कुट्याद् गृहपतेर्मृत्यु शिरांस सपीडितोरगः ॥ ५८ ॥

चरणे घननाशश्च पृष्ठो रिपुभयं तथा ।

उदरे सर्वाथोसिद्धिं पन्नगः कुरुते चिरम् ॥ ५९ ॥

पूर्वभागद्वयं त्यक्त्वा अधोभागद्वयं त्यजेत् ।

मध्ये नाभिं विज्ञानोयादित्याह च वृहस्पतिः ॥ ६० ॥

शिल्पशास्त्रे—

वेधं पृषाद् गृहे सिंहात् त्रिकं मीनात्सुरालये ।

ईशानतो व्यस्तगत्या पृष्ठस्तस्य शुभावहः ॥ ६१ ॥

कन्यासिंहे तुलायां भुजगपतिमुख शम्भुकोणेऽग्निस्त्रातं
वायव्ये स्यात्तदास्यं तुलिघनुमकने ईशस्वातं वदन्ति ।
कुम्भे मीने च मेपे निर्धृतिदिशि मुख खातयायव्यकोणे
चाग्नेः कोणे मुख वै वृषमिथुनगते कर्कटे रक्षयातम् ॥ ६२ ॥

भाद्रपदे शिरः प्राच्या याम्ये मार्गशिरस्त्रये ।

फाल्गुने त्रितये पश्चाद्वास्तोर्ज्येष्ठत्रये उदक् ॥ ६३ ॥

अथत्रयि—

त्रिमले च तथारामे प्रासादे वापि कूपयोः ।

द्रव्याणां स्थापने चैव सिंहादी गणयेद् बुधः ॥ ६४ ॥

नारदः—

यद्विद्मुखो वास्तुपुरुष कुर्यात्तद्विद्मुख गृहम् ।

वास्तवायामदल नाभिस्तस्मादर्धाङ्गुलित्रयम् ॥ ६५ ॥

कुक्षिस्तस्मिन् न्यसेत् कुम्भ पुत्रपौत्रविवर्धनम् ॥ ६६ ॥

शक्यमार्चण्डे—

ऊर्ध्वभागत्रयं त्यक्त्वा ह्यधोभागद्वयं तथा ।

मध्ये नाभिं विजानोयादिति प्राह पराशरः ॥ ६७ ॥

सप्तशलाकालक्षया वास्तुपटले—

शनी स्वाती हरिलगने शुक्लपक्षे च सप्तमी ।

शुभयोगे च श्रवणे सप्तसकारं कीर्तितः ॥ ६८ ॥

सप्तयोगे भवेद्वास्तु सत्पुत्रो धनिको भवेत् ।

गजाश्वघनसम्पत्तिं परितः स तु सर्वदा ॥ ६९ ॥

वैशाखे श्रावणे चैव मार्गकार्तिकफाल्गुने ।

मासा प्राह्या वास्तुकार्ये पत्नीपुत्रसमृद्धिदा ॥ ७० ॥

शुक्लपक्षे भवेत्सौख्यं कृष्णे तस्करपौवनम् ।

तस्माद्विचार्यं कर्तव्यं यदीच्छेच्छुभ्यमात्मनः ॥ ७१ ॥

रिक्तमावास्या पक्षो च वर्जयेत्तिथिपञ्चकम् ।

कुजे रवी तथा चन्द्रे वर्जयेद्वास्तुपूजनम् ॥ ७२ ॥

द्वितीया च तृतीया च पञ्चमी सप्तमी तथा ।

दशम्येकादशो चैव वास्तुपूजनकर्मसु ॥ ७३ ॥

नाशं दिशन्ति मकरालिङ्गुलोरलम्ने

मेपे घटे धनुषि कर्मसु दीर्घसूत्रम् ।

कन्याक्षपे मिथुनके भ्रुवमथलाभं

व्योतिर्बिन्दुं कलशासिंहवृषे च सिद्धिम् ॥ ७४ ॥

वास्तुपूजा शनौ श्रेष्ठा गुरो चैव तथा पुनः ।
मध्यमा बुधशुके च शेषा वाराश्च वज्रिताः ॥ ७५ ॥

भीषति —

शुद्धकेन्द्रनिघनग्निरोदये सौम्यवगमनुजोद्गमेपि च ।
सन्निवेश उदितो हि वास्तुन. सूरिभिर्न्न च चरोदये क्वचित् ॥ ७६ ॥
चित्रा शतभिषा स्वाती इस्त. पुष्यः पुनर्वसु. ।
रेवती रोहिणी मूलश्रवणोत्तरफल्गुनो ॥ ७७ ॥
घनिष्ठा चोत्तराषाढाभाद्रोत्तरपदायुता ।
अश्विनी मृगशोर्षा च अनूराधा तथैव च ॥ ७८ ॥
वास्तुपूजनमतेषु नशत्रेषु करोति यः ।
सम्प्राप्नोति नरो लक्ष्मीमिति प्राह पराशरः ॥ ७९ ॥
छेदनं समह चैव काष्ठादीनान्न कारयेत् ।
श्रवणादौ बुधः षट्के यान्यदिग्गमनं त्यजेत् ॥ ८० ॥

ग्रामवास्तुचक्र शीघ्रबोधे—

ग्रामस्य यद्भवेदक्ष तदाद्याः सप्त मस्तके ।
पृष्ठे सप्त हृदि सप्त पादयोः सप्त तारकाः ॥ ८१ ॥
मस्तके च घनी मान्यः पृष्ठे हानिश्च निर्धनः ।
हृदये सुखसम्पत्तिः पादे पर्यटनं फलम् ॥ ८२ ॥

चन्द्रवास्तुचक्रम्—

जन्मत्रिपञ्चशोर्षे च नवपटौ च पृष्ठके ।
दशैकादशहृदये हस्तयोर्द्वयसप्तमौ ॥ ८३ ॥
तुर्याष्टद्वादशा पादौ चन्द्रराशिगतेः फलम् ।
शाषे सर्वसमृद्धिः स्यात् हृदये सर्वसिद्धिदम् ।
पादे प्रप्रे गते दुःखं हस्ते च शुभदायकम् ॥ ८४ ॥

अथ वृषमचक्रम्—

वास्तुचक्रं प्रवक्ष्यामि स्थापितो वृषमस्तथा ।
यमिन्नृक्षे भवेद् मानुस्नदाद्यत्रोणि मस्तके ॥ ८५ ॥
चत्वारश्चाप्रपादे च चत्वार. पश्चिमे पदे ।
पृष्ठे च त्रीणि ऋक्षाणि चत्वारः कोपदक्षिणे ॥ ८६ ॥
मुखे च त्रीणि ऋक्षाणि चत्वारः कोपवामके ।
पुच्छे च त्रीणि ऋक्षाणि चकस्तेति विनिर्णयः ॥ ८७ ॥

अस्य फलम्—

मस्तके वज्रपातः स्यादुत्पातश्च। प्रपादयो ।
 रिथरत्तर पश्चिमे पादं पृष्ठे चैव धनागमः ॥ ८८ ॥
 दक्षिणे कापलाभ स्यात् तथा पादा निरन्तरम् ।
 दारिद्र्यं ग्रामकोपे स्यात्पुच्छे भ्रामिविनाशनम् ॥ ८९ ॥
 सूर्याक्रान्तं त्यजेत्सप्त ततश्चैकादश शुभम् ।
 ततोपि दशऋक्षाणि वास्तुकर्मणि वर्जयेत् ॥ ९० ॥

चण्डेश्वरः—

शुक्लपक्षे भवेत्सौख्यं कृष्णे तन्मरतो भयम् ।
 तरमाद्विचार्य कर्तव्यं यदिच्छेत्त्रयमात्मनः ॥ ९१ ॥
 पूर्णिमातोऽष्टमी यावत्पूर्वाग्यं वर्जयेद् गृहम् ।
 उत्तरास्यं न कुर्वीत नवम्यादिष्वतुर्दशोम् ॥ ९२ ॥
 अमावस्याष्टमी यावत्पश्चिमास्यं विवर्जयेत् ।
 नवम्यादौ तथा याम्यं यावन्शुक्लचतुर्दशी ॥ ९३ ॥
 ध्रुव ऋणायवा स्मृत्वा कर्तव्यं वास्तु चापणम् ।
 सायाह्ने तु कृतं वास्तु कर्त्तुं विनाशनाशनम् ॥ ९४ ॥
 महानिशास्वपि तथा साध्ययोनी च कारयेत् ।
 सायाह्नवर्जं दिवसे रात्रौ महानिशा विना ॥ ९५ ॥
 वास्तुकर्मं प्रकर्तव्यं लग्ने शुभनिरोक्षिते ॥ ९६ ॥

एव विहितकाले पूर्वनिरीक्षितभूमौ वास्तुपूजा कृत्वा तत्र स्तम्भनिष्ठातन
 कर्तव्यम् ।

अथ वास्तुपूजा—

हस्तमात्रं खनेत् खातं जलेनैव प्रपूरयेत् ।
 तन्मध्ये पूजयेद् देवं नैवेद्यैर्धूपदापकैः ॥ ९७ ॥

तत्र —

पूर्णकुम्भं समारोध्य सयुतं पल्लवादिकैः ।
 गन्धपुष्पादिभिर्लक्ष्मीं श्रासूक्तेन प्रपूजयेत् ॥ ९८ ॥
 इन्द्रादिलोकपालाश्च स्वस्वविक्षु घटे यजेत् ।
 अष्टौ वसूश्च ऋषूश्च चतुर्दश च मातरः ॥ ९९ ॥
 अनन्तं वास्तुपुरुषं कूर्मं प्रथमं नवग्रहान् ।
 पूजयेद् गन्धमाल्याद्यैर्नागान्ष्टौ प्रयत्नतः ॥ १०० ॥

तत्राच १ः—

सुस्नात स्वन्कृत पूर्वाभिमुख शुद्धसनोपसुपविश्य ॐ गणान्वादि पठित्वा
स्कल्प कुर्यात् । ॐ इत्यादि निविघ्नपूर्वकपुत्रपौत्राद्यभिरुजनवनवाहमैश्वर्य-
परिपूर्णचिरकालवासस्थितिकामा गृहवास्तुकामाणि सररिवारवास्वविदैवतपूजनमद्य
करिष्ये । इति सकल्प—

ॐ यथा वै स्वनते त्रया विष्णु नृत्तयैव च ।

तथाह्यस्रनशिष्यामि आचन्द्रार्कं स्थिरो भर ॥ १०१ ॥

इति मन्त्रेण इष्टमात्रं स्वात सन्निवाऽऽन्नगण्डव कलशोपरि दत्त्वा ।

ॐ वास्तोऽधते प्रणिपानाद्दाम्मान्वावज्ञो अनमोषो भवान ।

यत्रेमहे प्रणितन्नो जुषस्व द्विपदे श चतुष्पदे स्वाहा ॥ १०२ ॥

अनेन मन्त्रेण घग्नीतब्रह्मेन स्वात प्रपूरयेत् ।

तत्र सातमध्ये ओम् सूर्यं इहागच्छ इह तिष्ठ एषोर्षं ओम् सूर्याय नमः

इति चन्दनादिना पूजयेत् । ॐ गणारते इहागच्छ इहातिष्ठेयावाह्य ततोऽर्धादिभिः
पूजयेत् ।

साततटे कलश सप्त्याप्य—

ॐ गंगान्दा सरितं मर्वा ममुद्राश्च मगासि च ।

सर्वे समुद्रा सरितः सरासि जन्दा नदा ॥

आगन्तु यजमानस्य दुरितक्षयकारका ॥ १०३ ॥

इति तीर्थनावाद्य दध्यमवस्त्रमाख्यादिभिः कलश पूजयेत् । कलशोपरि ओं
रुद्रिम् इहागच्छ इह तिष्ठ इत्यावाह्य पूजयेत् । पुष्पमन्त्रस्तु—

ॐ श्रीश्च ते लक्ष्माश्च पत्न्यावहोगत्रे

पार्श्वे नक्षत्राणि रूपमश्विनौ व्यात्तम् ।

इष्णान्निणाया मुग्ध इषाण

मर्वालोहम्म इषाण ॥ १०४ ॥

इति नैवेद्यान्तपूजयेत् । तत्र स्थापितकलशपूर्वदले—

ओ इन्द्र इहागच्छ इह तिष्ठ एषोर्षं ओ इन्द्राय नम । आग्नेयदले—ओ
अग्ने इहागच्छ इह तिष्ठ एषोर्षं ओ अग्नेये नम । एव दक्षिणादिषु यम
नैर्ऋत वरुणामुक्तेरैशानन्तान्पूजयेत् । नैर्ऋतवरुणयोर्मध्ये अनन्त पूजयेत् ।
इन्द्रेशानयोर्मध्ये ब्रह्माण्ड पूजयेत् । स्वातमध्ये ओम् गौर्यादिषोडशमातर इहा
गच्छत इह तिष्ठत एषोर्षं ओम् गौर्यादिषोडशमातृभ्यो नमः । ओम् अनन्ताद्यष्ट
नागा इहागच्छत इह तिष्ठत एषोर्षं ओम् अनन्ताद्यष्टनागेभ्यो नम ।

ॐ हिमकुन्दप्रतीकाशनागान्तक महाफण ।

स्थान देहि गृहार्थम्मे गृहाणार्घं नमो नम ॥ १०५ ॥

इति मन्त्रेणार्घन्दत्वा—

ॐ सर्वलक्षणसम्पन्न सर्वेश षमठाधिप ।

स्थान देहि गृहार्थम्मे विष्णुरुपिन् नमो नम ॥ १०६ ॥

इति मन्त्रेण प्रणमेत् ।

ओम् वाचस्पते इहागच्छ इह तिष्ठ । ओम् विष्णो इहागच्छ इह तिष्ठ । ओम्
मर्ग इहागच्छेत्यादि, ओम् वास्तुपुरुष इहागच्छ इह तिष्ठ एषोऽर्घः ओम् वास्तु-
पुरुषाय नम । चन्दनाक्षतपुष्पगन्धादिनैवेद्यान्तषासति ओम् विष्णुरुषाय
वास्तुपुरुषाय नम । ओम् कूर्म इहागच्छ इह तिष्ठ एषोर्घं ओम् कूर्माय नम ।
ओम् राहो इहागच्छ इह तिष्ठेत्यादि । ओम् अनन्त इहागच्छेत्यादि । अनन्त
इहागच्छ इह तिष्ठेत्यादि । ओम् क्षत्रवसव इहागच्छेत्यादि । ओम् घरित्रि इहा-
गच्छ इह तिष्ठ ।

आ हिरण्यगर्भे वसुधे शेषस्योपरिशायिनी ।

वसाम्यह तव पृष्ठे गृहाणार्घं घरित्रि मे ॥ १०७ ॥

एषोर्घं ओम् घरित्र्यै नमः । चन्दनाक्षतपुष्पैश्चि संपुष्पैस्तथा—

ओं यथाचला गिरिर्मूर्करावासमचल कुरु ।

आरोपित गृहस्तम्भ तथा त्वमचल कुरु ॥ १०८ ॥

इदमनुष्ठेपन घरित्र्यै नम ।

ओं शुभे च शुभदे देवि चतुरस्रे महोयसि ।

शुभगे शुभजे देवि गृहे कल्याणि वस्यताम् ॥ १०९ ॥

एतानि पुष्पाणि ओम् घरित्र्यै नमः । एतानि ग घपुष्पधूपदीपताम्बूकदण्ड-
क्षतसहितवज्रद्वयनैवेद्यानि ओं घरित्र्यै नमः ।

ओं अब्यङ्गे चाक्षते पूर्णे मूले चाङ्गिरस सुते ।

तुभ्य मया कृता पूजा समृद्धि गृहिण कुरु ॥ ११० ॥

इति प्रणमेत् । तत ओं वास्तोस्पते इहागच्छ इह तिष्ठ इत्यावाह—

ॐ वास्तोष्पतेप्रतरणो नम्रधिगयस्फानो सोभिरश्वेभिर्विन्दे ।

अजवा समस्ते सख्ये स्यामपि तेव

पुत्रान् प्रतिनो जुपस्य स्वाहा ॥ १११ ॥

इद पुष्पासनम् ओम् वारतोष्पतये नम—

ओं वास्तोष्पते सम्मया ससदा

ते सक्षीमहि वरावयागान्तु मत्या ।

पाहि क्षेम उत योगे वरन्नो यूयंस्वते

स्वस्तिभिः सदा नः स्वाहा ॥ ११० ॥

इति प्रणाममन्त्राः ॥ ओं साधिदैवत-सप्त यधिदैवत-त्रिनायकादिऋचक-सहित-
रव्यादिनवग्रहा इहागन्धुन इह तिष्ठत, एषोऽर्षः आदित्यादिनवग्रहेभ्यो नमः ।
चन्द्रनाशतादिकन्दत्वा क्षमस्वेति विसर्जनं सर्वत्र । ओमद्य कृतैव वास्तुकर्मप्रति-
ष्ठार्थं गामेकां रुद्रदैवतां यथानामगोत्राय ब्राह्मणाय दक्षिणामहन्ददे । ततो दध्य-
क्षतमास्ररत्नञ्च बहुवाररत्नञ्च किञ्चिद्द्रव्यं च गर्ते नि क्षिप्य प्रसिद्धं स्तम्भं निलने
स्थापयेत् । बाह्यगाथं भोजये । अथ इन्द्रादिदशदिक्पालेभ्यो माघसहितमक्तवलि-
न्दद्यात् । तत्र पूर्वस्यां दिशि (ओम् अश्ववाहनाय शक्तिमहेताय सूर्यमूर्तये
तेजोऽधिपतये बलिं गृह्ण गृह्ण स्वाहा ॥) ओम् गजवाहनाय शक्तिसहिताय इन्द्र-
मूर्तये देवाधिपतये बलिं गृह्ण २ स्वाहा । आग्नेय्याम्—ओं छागवाहनाय शक्तिसहि-
ताय वैश्वानरमूर्तये तेजोधिपतये बलिं गृह्ण २ स्वाहा । दक्षिणस्याम्—ओं महिषवाह-
नाय दण्डहस्ताय शक्तिमहिताय यममूर्तये तेजोधिपतये बलिं गृह्ण २ स्वाहा ।
नैर्ऋत्ये—ओं गजवाहनाय वज्रहस्ताय शक्तिसहिताय इन्द्रमूर्तये तेजोधिपतये बलिं
गृह्ण २ स्वाहा । पश्चिमे—ओं गरुडवाहनाय शखचक्रगदाहस्ताय शक्तिसहिताय
विष्णुमूर्तये तेजोधिपतये बलिं गृह्ण २ स्वाहा । व द-ये—ओं क्षेत्रपालाय मृगवाहनाय
शक्तिसहिताय वायुमूर्तये तेजोधिपतये बलिं गृह्ण २ स्वाहा । उत्तरे—ओं कुबेराय
सपरिवाराय गदाहस्ताय धनुमूर्तये बलिं गृह्ण २ स्वाहा । ईशाने—ओं वृषभवाहनाय
स्रष्टृवाङ्मकपाल त्रिशूलहस्ताय शक्तिसहिताय तेजोधिपतये नमः बलिं गृह्ण २ स्वाहा ।
नैऋत्यवर्गयोग्ये—ओं पातालक्षेत्रपालाय सहस्रकणाय द्विसहस्रशोचनाय
धामुकिनागाय शक्तिसहिताय सर्वनागाधिपतये बलिं गृह्ण २ स्वाहा । इन्द्रेशानयो-
ग्ये—ओं ब्रह्मरूपाय हंसवाहनाय शक्तिमहिताय आकाशघातुभ्यकान्त-
रूपाय तेजोधिपतये नमः बलिं गृह्ण २ स्वाहा ।

ॐ भूतानि राक्षसा वापि येऽत्र तिष्ठन्ति केचन ।

ते गृह्णन्तु बलिं सर्वे वास्तु गृह्णाम्यह पुनः ॥ ११३ ॥

एव दिक्पालेभ्यो बलिन्दद्यात् । एवं वास्तुपूर्णां कृत्वा गृहं कुर्यात् ।

तत्र धाराः—

विस्तारःपोहशांशश्चतुर्हस्तो भवेद् गृहीच्छ्रायः ।

द्वादशभागे नो नो भूमौ भूमौ समस्तासाम् ॥ ११४ ॥

व्यासात्पोहशभागेः सर्वेषां सद्धानां भवेद्भित्तिः ।

यत्काष्ठकाकृतानांतलविकल्पाः ॥ ११५ ॥

गृहेशकरमानेन गुणयेद्दोषविस्तृतिः ।
 तयोर्योगश्च चन्द्रो न वसुभिर्भागमाहरेत् ॥
 शेष चेद्विषम शेष समञ्जोदशुभ मतम् ॥ ११६ ॥
 दीर्घविस्तारसयुक्त षण्दशहप्रमाणत ।
 मुनिना गुणित पिण्ड वसुभिर्भागमाहरेत् ॥ ११७ ॥
 प्रथमे नोषजातीना क्षुधा शाकप्रिनाशनम् ।
 द्वितीये चर्मकारस्य शुभकर्मसु शोभनम् ॥ ११८ ॥
 तृतीये विप्रविख्यातो भ्रमिती याति निश्चितम् ।
 चतुर्थे शूद्रसख्यातो बहुपुत्रकुटुम्बक ॥ ११९ ॥
 पञ्चमे श्लेक्षजातीना राजा वा राजवल्लभ ।
 षष्ठे योगो च सम्भूतो नर्धनो व्याधिसयुत ॥ १२० ॥
 सप्तमे गोपविख्यातो बहुगोभिर्धनाढ्यक ।
 अष्टमे क्षत्रियश्चैव युद्ध कलहसंयुतम् ॥ १२१ ॥

वास्तुशास्त्रे—

भूदैर्घ्यं परिणाहक द्विगुणित वस्वग्निनन्दाष्टकै
 नागाप्राधिशरतुभिश्च गुणित भक्तावशेष क्रमात् ।
 मार्तण्डाद्रि च दन्तितथ्यचलभ ज्यातिस्तुरगैर्ध्रुवै
 स्वर्तायास्तिथिधारभानि च तथा योगाश्च कर्णाशका ॥ १२२ ॥

रिक्ताकुहवज्जितास्तपयो माह्या इति ग्रन्था-तरोक्ति ।

वशिष्टः—

सूर्योवाररराइयशः सदा बहिभयप्रदा ।
 शेषमहाणा वाराशा कर्तुरिष्टार्थसिद्धिदा ॥ १२३ ॥

वजिष्ठनारदौ—

गृहस्य तत्पतेस्त्वेक धिष्ण्यं चेन्निधनपदम् ।
 धनक्षय तृतीयर्धे पञ्चमर्धे यशक्षय ॥
 आत्मक्षय सप्तमर्धं करोत्येव हि कर्तृभात् ॥ १२४ ॥

गृहनक्षत्रविशेषो दीपिकायाम्—

प्रत्यर्का दक्षिणगृहयोर्ध्रुव विद्याद्विदिक्षु दहनादि ।
 पूर्वोत्तरयोर्गृहयोरश्विन्यादीनि भानि स्यु ॥ १२५ ॥

रत्नकोषे—

क्षेत्रफले गजगुणिते स्वयमक्षमाभाजिते भवत्यायुः ।
आयुषि पञ्च वेभक्ते क्रमान्महाभूतविशेषः ॥ १२६ ॥

व्यवहारोद्यये प्रकारान्तरेणोक्तम्—

सूत्रार्थमिर्विनिहतो भवनस्य वन्धो
नाक्षत्रमिष्टमिह युग्मशरं तु निम्नम् ।

एकौकृत रसनिशाकरपक्षमुक्तं
शेषन्ततो भवति तस्य गृहस्य पिण्डः ॥ १२७ ॥

गृहभूमिसमाहृतपिण्डपद् वसुलोचनरन्ध्रगजैर्गुणितम् ।
रविभूधरभूधरयोगद्वतं त्रिगणव्ययधन्धमसंकलितम् ॥ १२८ ॥

षादरायण—

विस्तारगुणित दैर्घ्यं गृहक्षेत्रफल भवेत् ।
तत्पृथग्बसुभिर्भक्तं शेषमायो ष्वजादिकः ॥ १२९ ॥

अष्टनिम्नक्षेत्रफले भङ्गते शेषमत्रमम् ।
भेष्टभक्ते व्ययः शेषमायादल्पो व्ययः शुभः ॥ १३० ॥

गर्ग—

गृहनामाक्षर क्षेत्रफलं व्यययुतं हरेत् ।
त्रिभिः शेषाशको ज्ञेयो द्वितीयोत्र मृत्तिप्रदः ॥ १३१ ॥

त्रिभिस्त्रिभिर्वेशमनि कृत्तिकाद्यैरुच्छेषभूतास्त्रिधमातिशोकः ।
शत्रोर्भयं राजभयं च मृत्युः सुखप्रवासश्च नवभेदाः ॥ १३२ ॥

गृहिणां यत् नक्षत्रं यन्नक्षत्रगृहस्य च ।
चभयोरपि यत्नेन त्रिकोणं परिवर्जयेत् ॥ १३३ ॥

निषिद्धेष्वपि कालेषु सानुकूले शुभे दिने ।
वृणकाष्ठगृहारम्भे मासदोषो न विद्यते ॥ १३४ ॥

द्वात्रिंशद्वस्तु रिस्तोर्णं भवेद् ब्राह्मणमन्दिरम् ।
प्रत्येकं क्षत्रियादीनां चतुर्द्वस्तुरिहोत्तकम् ॥ १३५ ॥

वस्त्रत्रिशरवाणांश्चैच्छायतन्बोभयोरपि ।
षर्धितैर्विषमैर्हस्तैरायव्ययविशुद्धये ॥ १३६ ॥

यत्र दण्डान्मिते क्षेत्रे तत्रायो हस्तसम्मितः ।
क्षेत्रालाभे तु तत्रैव प्रमितः स्यादिहाङ्गुलैः ॥ १३७ ॥

अगुलैर्द्वस्तमिते क्षेत्रे सोङ्गुलैस्त्वदलाभतः ।
पादैर्वाय धनैर्वापि प्राणैः क्षेत्रानुसारतः ॥ १३८ ॥

गृहेषु कर्महस्तेन मानं स्वामिपरेण वा ।
 देवतानाञ्च विष्ण्येषु कर्महस्तेन केवलम् ॥ १३९ ॥
 ईशानान्ते च दिग्भागोऽपान्यादि क्रमशः स्थिताः ।
 अन्योन्याभिमुखा ह्येते विद्येया वास्तुस्मरणि ॥ १४० ॥
 ध्वजे चैवार्थलाभः स्याद्दधूम्ने सन्तापनित्यता ।
 सिद्धे तु त्रिपुञ्जा भोगाः शुनि स्यात्कलहो महान् ॥ १४१ ॥
 वृषभे धनधान्यश्च सरे वै दुष्टचित्ता ।
 गजे भद्राणि पश्यन्ति ध्वाक्षे तु मरणं भवेत् ॥ १४२ ॥

तथा च—

ऐन्द्रया हि ध्वजसस्थानमाग्नेय्यां ध्वज एव च ।
 दक्षिणस्या स्थितः सिंहो नैऋत्या इतो तथैव च ॥ १४३ ॥
 वारुण्यां वृषभस्थानं वायव्या स्वर उच्यते ।
 उत्तरेण गजस्थानमीशान्या ध्वाक्ष एव च १४६ ॥ १४४ ॥
 स्वस्वस्थानच्युतानान्तु तन्निषीध यथावमय ।
 ध्वज स्वस्थानतः श्रेष्ठो गज सिंहस्तथैव च ॥ १४५ ॥
 वृष सिंह गजश्चैव ऐतरेयैस्तथाप्यथो ।
 द्विपञ्चैव प्रयोक्तव्यो वापी वृषतडागके ॥ १४६ ॥
 आग्नेये योजयेत् सिंहं शयने च महद्भनम् ।
 वृषभं भोजने पात्रे ध्वज क्षत्रेषु योजयेत् ॥ १४७ ॥
 शेषांस्तु योजयेन्नित्यमशुभाः क्रूरकर्मसु ।
 अग्न्यागारेषु सर्वेषु ये चाप्यग्न्युपजीविनः ॥ १४८ ॥
 ध्वज वै योजयेत्सेषु श्वानत्वे म्ळेच्छयोनिषु ।
 सरो वैश्यजने योज्यो ध्वाक्ष सत्यकुटुम्बिषु ॥ १४९ ॥
 वृष सिंह गजश्चैव प्रासादस्थिरमन्दिरे ।
 गृहस्य स्वमुखा श्रेष्ठा मध्यमास्तु पराङ्मुखाः ॥ १५० ॥
 सैन्यसेवकयोश्चैव गृहवत्स्वामिनोरपि ।
 परस्परं मित्रयोश्च एकनाहो प्रशस्यते ॥ १५१ ॥
 आयविरुद्धे भवने न सुखं पट्कोष्ठके भवेन्मृत्युः ।
 नियमं द्विद्वादशानो त्रिकोणगोऽपत्यहानिः स्यात् ॥ १५२ ॥
 नियमं सप्तमतारे पञ्चमतारे यशोहानिः ।
 विषदस्तुतोयतारे यमांशके गृहपतेर्मृत्युः ॥ १५३ ॥

चण्डेश्वरः—

व्यासेन गुणितं दैर्घ्यमष्टमिश्च विभाजितम् ।
यन्त्रेय स भवेदायं प्रोक्तो नामभिरष्टभिः ॥ १५४ ॥
एको घजो द्वयं घून्नस्त्रिक सिंहः प्रकीर्तितः ।
चतुष्क सारमेयस्तु पञ्चको वृष इच्यते ॥ १५५ ॥
षष्टः एतरो त्रिनिर्दिष्टः सप्तमश्च गजो भवेत् ।
अष्टको वायम प्रोक्तो ह्यायनामविनिर्णयः ॥ १५६ ॥
ऐन्द्रोदिश समारभ्य प्रदक्षिणविधानतः ।
अष्टानु दिक्षु चान्यथ्या क्रमेणायध्वजादिजाः ॥ १५७ ॥

विश्वकर्मणि—

ध्वजे प्रतोचोमुखमप्रजानामुदङ्मुख्य भूमिभृतान्तु सिद्धे ।
वृषे विशां प्राग्गहनं गजेषु शूद्रस्य याम्यायनसामनन्ति ॥ १५८ ॥
एका चेदक्षिणा शाला द्वे चेदक्षिणपश्चिमे ।
तावत्पूर्वान्न कुर्वीत यावन्नोत्तरतो भवेत् ॥ १५९ ॥
वेधत्यागाय शालानां दशहस्तमिहान्तरम् ।
आयते गुणिते दैर्घ्ये वसुभिर्भागमाहरेत् ॥
उद्धते तु समत्याज्यं विपमे शोभनं गृहम् ॥ १६० ॥

अथ दाराणि—

चतुष्षष्टिपदे वास्तौ शङ्करादिदिशः क्रमान्
प्रदक्षिणमिहागम्य द्वाराणां फलमुच्यते ॥ १६१ ॥
अनलभयं स्त्रीजन्म प्रभूतधनता नरेन्द्रता लभ्यम् ।
क्रोधपरताऽनृतत्वं क्रौर्यं चौट्यञ्च पूर्वेण ॥ १६२ ॥
अल्पसुतत्वं प्रेक्ष्यं नोचत्वं भक्ष्यपानसुतवृद्धिः ।
रौद्र सुवधनमधनं सुतयोर्त्यधनञ्च याम्ये स्यात् ॥ १६३ ॥
सुतयोऽपि रिपुवृद्धिर्धनसुतलाभः सुतार्थफलसम्पत् ।
धनसम्पन्नृनिभयं धनक्षयो गोग इत्यपरे ॥ १६४ ॥
धनघन्यौ रिपुवृद्धिर्धनसुतलाभः समस्तु गुणसम्पत् ।
पुत्रघनप्राप्तिर्वैरं सुनेषु दीयाः स्त्रिया नैःस्वम् ॥ १६५ ॥
प्रागादिङ्कुर्भा नाया यथासंख्यं प्रदक्षिणम् ।

मेपाद्या राशयो ज्ञेयास्त्रिरावृत्तिपरिक्रमात् ॥

घास्तुलदय प्रदद्यामि यथा रुद्रेण भाषितम् ॥ १६६ ॥

गह्वरवर्गी—पूर्वेषु घसति तथा लोचपूजितो भवति । आग्नेय्या महा-
वन्दल दक्षिणे बहुलाभः । पश्चिमे मृत्युभय, वायव्ये राजपूजा । उत्तरस्या
सामान्यम् ऐशान्या महालाभः ।

विहालवर्गी—पूर्वे सुखसम्पदः । आग्नेय्यामद्रवकगिलाभः । दक्षिणस्या
कन्दलम् । नैऋत्ये गोमहिषलाभः । पश्चिमे हि मरणम् । वायव्या सुख-
सम्पदः । ऐशान्या वस्त्रलाभः । उत्तरे धनलाभः ।

सिखवर्गी—पूर्वे लाभः । आग्नेय्या लाभः । दक्षिणे दोषकं व्यसिद्धिः ।
नैऋत्ये घट्टसम्पत्तिः । पश्चिमे अर्थक्षतिः । वायव्ये शुभम् । उत्तरे वस्त्र-
लाभः । ऐशान्या राजपूजा ।

श्ववर्गी—पूर्वे मरणम् । आग्नेये अपवादः । दक्षिणे शत्रुभयम् । नैऋत्ये
सुखम् । पश्चिमे अग्निभयम् । वायव्ये सबलाभः । उदीच्या व्याधिः ।
ऐशान्या राजपूजा ।

नागवर्गी—पूर्वे मृत्युः । आग्नेय्या शत्रुभयम् । दक्षिणे कन्दलम् ।
नैऋत्ये मित्रलाभः । पश्चिमे भयम् । वायव्ये अन्नोत्पत्तिः । उत्तरे
तुरगलाभः । ऐशान्या धनलाभः ।

मूषकवर्गी—पूर्वे धनम् । आग्नेय्या देशान्तरगमनम् । दक्षिणे मृत्यु-
भयम् । नैऋत्ये मरणम् । पश्चिमे अग्निभयम् । वायव्ये करितुरगलाभः ।
उत्तरे रोगशोकौ । ऐशान्या मित्रलाभः ।

गन्धवर्गी—पूर्वे सुखम् । आग्नेये दुःखम् । दक्षिणे राजभयम् । नैऋत्ये
श्री सुखञ्च । पश्चिमे शत्रुभय कन्दनञ्च । वायव्ये लाभः । उत्तरे
राजपूजा ।

अथ वर्गकथनम्

श्रीमद्वे—

अवर्गो गरुडो ज्ञेयो विहाल स्यात्कवर्गकः ।

अवर्गो सिंहनामा स्यात् टवग कुक्कुर स्मृतः ॥ १६७ ॥

सर्पाद्य स्यात्तवर्गोपि पवर्गो मूपको मतः ।

यवर्गो गजनामा स्यात्शवर्गो मेघ इत्यते ॥ १६८ ॥

स्ववर्गं द्विगुणं कृत्वा परवर्गेषु सयुतम् ।

अष्टमिञ्च हरेद्भागं योऽधिकं स ऋणो भवेत् ॥ १६९ ॥

गृहचिन्तामनी—

यद्गृहद्वयमुनेशदिङ्घ्नितमसौ प्रामः शुभो नामभात्
 स्वं वर्गं द्विगुणं विधाय परवर्गाढ्यं गजैः शेषितम् ।
 काकिण्यस्त्वनयोश्च तद्विवरते यस्याधिकाः सौर्यदो-
 य द्वारं द्विजवैश्यशूद्रनृपगशीना हितं पूर्वकः ॥ १७० ॥
 गरुडोऽष्टशरो ज्ञेयो विहालोऽश्वशरः स्मृतः ।
 षटशरः केसरो प्रोक्तः शुनहा चाध्विर्सन्मितः ॥ १७१ ॥
 अहिः सप्तशरश्चाथ मूपको रूपसन्मितः ।
 गजश्चाग्निशरश्चाथ द्विशरो मेव उच्यते ॥ १७२ ॥
 प्रामनामदिशाञ्चैव शरानेकत्र योजयेत् ।
 वसुभिश्च हरेद्भाग शेष महदथा भवेत् ॥ १७३ ॥

दशाकम्—

रवेर्भयं विघोर्हपं कुजे उत्पान एव च ।
 बुधे च बन्धुप्राप्तिं स्याद् गुरो मासस्य वृद्धयः ॥ १७४ ॥
 शुके मिष्टान्नभोजी स्यान्नुनौ कलह एव च ।
 राहौ च मरणं ज्ञेयमेव ग्रहदशाफलम् ॥ १७५ ॥

वास्तुशास्त्रे—

यावद्गृहर्क्षं गणयेत्सुधिष्ण्यात्तावद्विमत्तं नवभिश्च शेषाः ।
 बुधैस्तृतीया सकला विवर्था या पञ्चमी सप्तमिका न गता ॥१७६॥

धिष्ण्यानोद् च सप्तमः क्रमतया बहेस्तु पूर्वदितः
 सृष्टया तानि भवन्ति यत्र गृहमात्तत्र चन्द्रो भवेत् ।
 हानिं पृथगतः करोति पुरतस्त्रयुश्चति चन्द्रमा
 पाद्रे दक्षिणरामके शुभकरोमे भूप देवामयोः ॥ १७७ ॥
 प्रीतिः स्यात्सप्तमसप्तमी न दशमी चैकादशी शोभना
 दारिद्र्यं युगला करोति मरणं पत्नी कलिं पञ्चमी ॥ १७८ ॥

द्वारे भाष्यम् —

नवभागं गृहं कुर्व्यान् पञ्चभागं न दक्षिणे ।
 त्रिभागं वा मतः कृत्वा शेषद्वारं प्रकल्पयेत् ॥ १७९ ॥

दैव्यं नवांशपद्मत्र दैव्यंद्वारं शुभं स्यात्त्रिचतुर्थभागे ।
 चतुर्थशेषे दिशि दक्षिणस्यां पञ्चाशत्पञ्चमके तयोदकः ॥ १८० ॥

अथ द्वारफलम्

तत्र वराह —

मार्गतककोणकूपस्तम्भभ्रमद्विद्धमशुभ द्वारम् ।
 उन्द्धायाद् द्विगुणमिता त्यक्त्वा भूमिन्न दोषाय ॥ १८१ ॥
 रथ्याविद्धद्वार नाशाय कुमारदोषद् तम्भा ।
 कोणद्वारे शोको ह्ययाभ्युनिम्नविणि प्रोक्तम् ॥ १८२ ॥
 कूपेनाप सारो भवति नाशश्च देवताविष्टे ।
 मत्भ्येन म्नादोषा कुलनाशा मङ्गलाभिमुखे ॥ १८३ ॥
 उन्माद भयमुद्घाटिते तथा पिहिते स्वय कुलनाश ।
 मानाधिप्य पशुभय दस्युभय ह्यसनद नोम् ॥ १८४ ॥
 द्वार द्वारस्योपर यत्तन्न शिवाय सकट यश्च ।
 आध्यात शुद्धयद् कुण्ड कुलनाशन भवति ॥ १८५ ॥
 पादापरमतिपीडितमन्तर्वितत भवेद्भूमाय ।
 वाह्यवितते प्रधातो दिग्भगे दस्युभि शीङ्गा ॥ १८६ ॥
 मूलद्वार नान्यैर्द्वारैर्गभिमन्दघो तरुण्या ।
 घट कठपत्रविचिन्वयात् ॥ १८७ ॥

मुहूर्तचिन्तामणी—

कुम्भेऽर्के फाल्गुने प्रागपरमुखगृह श्रावणे सिंहकक्ष्यो
 पौषे नके च याम्योत्तरमुखसदन गोऽज्जगेऽर्के प रावे ।
 मार्गे जूकालिगे सद्भुवमृदुवरुणस्यातिप्रसवपुष्यै
 सूतीगेह वदित्या हरिभविधिभयोस्तत्र शस्त धवेश ॥ १८८ ॥
 स्नानार्गिपाशयनास्त्रभुजश्च धान्य
 भाण्डारदैवतगृहाणि च पूर्वत स्यु ।
 तन्मध्यतस्तु मथनाभ्यपुरीषविद्या
 श्यासारयोदनरतौषधसर्वधाम ॥ १८९ ॥
 पारा जीवशनिज्ञसोमभृगुना वेदमप्रवेशे शुभा ॥ १९० ॥
 स्वक्षं गृहपतेर्जं म लग्नं च मराशशां यन्मुख गृहमवति तद्विद्धारमेव निषिद्धे
 यवेश । तथा च भामवराक्षणे—

पराशर —

यद्विद्धमुत्ते भवद्देव म तद्द्वारक्षेपि तन्निद्धये ।
 नन्दाया दक्षिण द्वार भद्राया पश्चिमन तु ।
 नयायामुत्तरद्वार पूर्वाया पूर्वतो विशेत् ॥ १९१ ॥

अथ प्रवेशकाले भावफणनि

धीरतिः—

केन्द्रच्छिद्रव्ययैः शुद्धैः ऋरैः पट्झायगैर्गुरौ ।
लग्ने भृगौ वा केन्द्रे वा स्थिरप्रामोदये विशेत् ॥ १९२ ॥

दैवज्ञमनोदरे गृहारम्भकाल एव गृहीतः ।

तदुत्तम्—

गृहारम्भोदितैर्मासैधिष्ण्यैर्वारैर्विशेदू गृहम् ।
विशेत्सौम्यायने हर्म्यं तृणागारन्तु सर्वदा ॥ १९३ ॥

अथ गृहप्रवेशवर्धमाह

महेश्वरः—

कृत्वादी वास्तुपूजां जलभृतफलार्शं ब्राह्मणान्स्वामतोक्कं
वामं कृत्वाथ कार्थी नवतरभवने तोरणाद्व्ये प्रवेशः ॥ १९४ ॥

वशिष्ठः—

कृत्वा शुक्रं पृथ्वी वामतोर्कं
विश्रान्पूज्यानप्रतः पूर्णकुम्भम् ।
हर्म्यं रम्यं तोरणसग्वितानैः
स्त्रोभिः स्रग्धो गीतवाद्यैर्विशेत् ॥ १९५ ॥

वामरविः मुहूर्तवन्तामणौ—

वामो रविर्मृत्युसुताथेलाभतोऽर्के पञ्चमे प्राग्घटनादिमन्दिरे ।
पूर्णातिथौ प्राग्घटनं गृहे शुभा नन्दादिके याम्यजलोत्तरानने ॥ १९६ ॥

विश्वकर्मा—

लग्नात्प्रागादितो दिक्षु द्वौ द्वौ राशी नियोजयेत् ।
एवमेकं न्यसेत्कोणे सूर्यं वामे त्रिचिन्तयेत् ॥ १९७ ॥

कुम्भचक्र मुहूर्तवन्तामणौ—

षके भूरविभात्ववेशसमये कुम्भेग्निदाहः कृता
प्राच्यामुद्घसनं कृतायगगता लाभः कृताः पश्चिमे
श्रीर्देवाः फलिरुत्तरे युगमिता गर्भं रिनाशो गुदे
रामास्यैयमतिः स्थिरत्वननलाः कण्ठे भवेत्सर्वदा ॥ १९८ ॥

विद्यामाधवे—

सूर्यस्थितर्क्षात्कलशाय भानामेकं मुले दिक्षु चतुष्टयानि ।
गर्भे चतुष्कृत् त्रितयन्तु फण्डे गुदे त्रिक स्थापनचक्रमेदत् ॥ १९९ ॥

मुले तु स्वामिनो मृत्युः पूर्वेणोद्वसनं भवेत् ।
दक्षिणे चार्धलाभाय पश्चात्सन्ततिवृद्धये ॥ २०० ॥

उत्तरे हानिरोगो च गर्भे गर्भविनाशकृत् ।
फण्डे शियमवाप्नोति गुदे धनविनाशनम् ॥
प्रवेशे नगरादीनाञ्चक्रमैतद्विलोकयेत् ॥ २०१ ॥

इति कृतितत्त्वे ग्रहप्रवेशप्रकरणम्

अथ मिश्रप्रकरणम्

तत्र भूयवेश भीषरीये—

तिष्योत्तरापवनरौद्रमघानुराधा-

वित्रायमेषु वृषवृश्चिकककटेपु ।

भद्रां विहाय नवमी कुजजोषचन्द्र

सौम्योदयाशदिवसेषु विशोद्धरित्रोम् ॥ १ ॥

पौषादित्युत्तरार्कासुरगुरुविधुषु शार्कशुक्रेदुवारे

रिक्तां छिद्राश्च पर्वाण्डुदयमपि विहस्य प्रवृद्धे शशाङ्के ।

कृष्यारम्भ विदध्यद् शपशृषमृदुकककटेपु प्रसन्नः

स्नात्वा सम्भूय धात्रीं जलकुसुमफलीदोहनैर्मन्त्रपूतैः ॥ २ ॥

विरवेश्वर-

माङ्गोत्तरश्रवणत्रायुशशाङ्कपौष्ण-

मूले पुनत्रंसुकरे कृपिङ्गुं कुर्यान् ।

वारे सिते गुरुबुधे च तियात्ररिक्ते

कन्याधनुर्मिथुनवृश्चिकमीनङ्गने ॥ ३ ॥

राश्रमासंष्टे—

ऋक्षेपूत्तरपौष्णवैष्णवमघामूलाःनुराधाशिवनी

प्राजापत्यरुद्रद्विदेवतगुरुप्राणैयवादेपु च ।

निर्दोषैर्षुपभैर्हलैश्च सुमनोमानाभिरभ्यर्चितै-

र्दत्त्वा क्षेत्रपतेर्वलिं हलधरः क्षेत्रं ततः कर्पयेत् ॥ ४ ॥

रत्नावहनी—

शस्तेषु चन्द्रतारेषु शुचिः शुक्लेन वाससा ।

स्नात्वा गन्धैश्च पुष्पैश्च पूजयित्वा विधानतः ॥ ५ ॥

पृथ्वीं च प्रदस्युक्तां पूजयित्वा प्रजापतिम् ।

अग्निम्प्रदक्षिणोक्त्य दायते भूरिदक्षिणा ॥ ६ ॥

फालानां कनकैः स्पृष्ट्वा घुरीणवृषभान्यसेत् ।

उत्तराभिमुखो भूत्वा क्षीरेणार्घं प्रदापयेत् ॥ ७ ॥

तत शुभकर श्रीमान् कृपिकर्म समारभेत् ।
 वर्जयेद् भग्नशृंग च सुभग च वज्रयेत् ॥ ८ ॥
 विकल छिन्नलागूल क्षपिल वृषभन्तथा ।
 हलप्रवाहण काय्यं नोरुग्भिर्यूपकर्पकै ॥ ९ ॥
 हलादिभिर्दण्डै क्षेम कुट्टैर्न शुभ भवेत् ।
 वृषभा यदि युद्धयन्ते तस्य विघ्नप्रदम्भवेत् ॥ १० ॥
 तामात्सर्वप्रयत्नेन निर्विघ्न कृपि कारयेत् ।
 एका जयकरी रेखा तृतीया सुखवृद्धिदा ॥ ११ ॥
 पञ्चमी या भवेद्रेखा बहुशस्यफला हि सा ।
 अत ऊर्ध्वं न शतं वय महद्दुःखं तदा भवेत् ॥ १२ ॥
 सम्पूज्याग्निं द्विज देव धुष्याद्वलप्रवर्तनम् ।
 हेमनिषृष्टफालाप्र च्छिन्नरेखन्त कारयेत् ॥ १३ ॥
 स्मर्त्तव्या वसव शुक्रः पृथुराम सचन्द्रमा ।
 पराशरो घलभद्रश्च सर्वविघ्नोपशान्तये ॥ १४ ॥
 हले प्रवाह्यमाने च कूर्म उत्पद्यते यदि ।
 गृहिणो म्रियते तस्य ततोग्नेश्च भयम्भवेत् ॥ १५ ॥
 ईषामङ्गे भवेत्कण्ट सशयो जीवितस्य च ।
 कृपिनाशो यूषभङ्गे समीरे म्रियते सुत ॥ १६ ॥
 योषप्रभगे च सञ्जाते सम्यहानिश्च जायते ।
 हले प्रवाह्यमाने तु गौरेक प्रपतेद्यदि ॥ १७ ॥
 प्रपतेत्कृत्तशस्त्रस्तु बन्धन सप्रयच्छति ॥
 ज्वरगतिसाररोगेण कृपिभग समादिशेत् ॥ १८ ॥
 प्रवाहे युक्तमात्रे तु ततो गौं स्वनते यदि ।
 रसे छीढे नदयन्ति तदा सस्यञ्चतुर्गुणम् ॥ १९ ॥

हलप्रवाहनश्रवणाह

नारद —

मृदुध्रुवक्षिप्रचरे विशाखापितृभेषु च ।
 हलप्रवाह प्रथम विदध्यान्मूलभे वृषे ॥ २० ॥
 धीपति —

मृदुध्रुवक्षिप्रचरेषु मूले मघाविशाखासहितेषु भेषु ।
 लप्रवाह प्रथम विदध्यान्नोरोगमुष्णान्निवृत्तसौरभेषु ॥ २१ ॥

करणम् —

गुरौ लग्नगते शुक्रे चङ्गिन्याप्योदये विधौ ।
शस्ना कृषिक्रिया तत्र दुर्बलैः क्रूरस्त्रैर्वरैः ॥ २२ ॥

व्योति सारसागरे—

मेघलग्ने पशून् हन्ति ऋते जलज भयम् ।
सिद्धे शस्यभय ज्ञेय तुलाया हलसक्षय ॥ २३ ॥
मकरे शस्यनाशः स्यात्कुम्भे धीरभय भवेत् ।
हन्त्यष्टमी धलीवर्दान् नवमी शस्यघातिनी ।
पद्मे च कीटचननी पशून् हन्ति चतुर्दशी ॥ २४ ॥
चतुष्पामपि इदमेव फलं ध्येयम् ।

हल्कममाह नारद —

हलादी वृषनाशाय भरय सूर्यमुक्तभत् ।
अग्ने ऋश्मत्रय लक्ष्म्यै सौर्य पार्श्वस्य पञ्चके ॥ २५ ॥
शूलत्रयेपि नवके नरणायान्यपञ्चकम् ।
त्रियै पुच्छे त्रय भेष्ट स्याद्द्वे लाङ्गले शुभ ॥ २६ ॥

वशिष्ठ —

अर्कगतागतसस्थ भरित्रय नेत्रमुभयतस्त्रिष्टम् ।
षोडशविष्य नरक शिष्टमनिष्ट च लाङ्गले चक्रे ॥ २७ ॥

करणम् —

त्रिपक्षेषु नवर्षेषु सप्तस्त्रिभक्तभात् ।
हानिर्द्वि कर्तुंमृत्युर्लक्ष्मीप्राप्तिर्यथाक्रमात् ॥ २८ ॥

अथ बीजोक्तिः, रत्नमालायाम्—

हस्ताश्विपुष्योत्तररोहिणोषु चित्रानुराधामृगरेवतीषु ॥
स्वाती धनिष्ठासु मघासु मूले बीजोक्तिरुत्कृष्टफला प्रदिष्टा ॥ २९ ॥

वशिष्ठ—

घातुद्वये कोणापपैतृपुत्रये हस्तत्रये द्युत्तरमैत्रभेषु ।
पौष्णे धनिष्ठात्रयवाश्विनोषु बीजोक्तिरुत्कृष्टफला प्रदिष्टा ॥ ३० ॥

नारदः—

मृदुध्रुवक्षिप्रभेषु पितृवायुवसूदेषु ।
समूहभेषु बीजोक्तिरुत्कृष्टफला प्रदिष्टा ॥ ३१ ॥

राशमातण्डे—

रवौ रौद्रायपादस्थे भूमे सजायते रज ।
तस्माद्दिनत्रय तत्र घोषवाप परित्यजेत् ॥ ३२ ॥

अथ बीजोत्तिचक्रम्

नारदः—

भवेद्भ्रूत्रितय मूर्ध्नि घान्यनाशाय राहुभान् ।
गले त्रयं फलत्राय वृद्धौ द्वादश चोदरे ॥ ३३ ॥
निस्तुण्डरम्य लागूले भचतुष्टयमोरितम् ।
नाशो घट्टि पञ्चके स्याद्बीजोत्तारविति चिन्तयेत् ॥ ३४ ॥

इले विशेषः मत्स्यपुराणे—

हलकृष्टेऽथवा देशे सर्वबीजानि घापयेत् ।
त्रिपञ्चसप्तरात्रेण यत्र रोहन्ति तानपि ॥ ३५ ॥

स्वरोदये—

लाङ्गलदण्डिकायूपयोक्त्रद्वयसमन्वितम् ।
दण्डिकादि द्विष्टेद्भानि दिनेशाक्रान्तभादित ॥ ३६ ॥
दण्डिकाहलयूपाना द्विद्विस्थाने त्रिक त्रिकम् ।
योक्त्रयोश्च त्रिकञ्चैव मध्ये पञ्चाप्रके द्विकम् ॥ ३७ ॥
दण्डस्थे च गवा हानिर्यूपस्थे स्वामिनो भयम् ।
लक्ष्मीर्लाङ्गलयोक्त्रादौ क्षित्रारम्भदिनर्क्षके ॥ ३८ ॥
वृषाकार लिखेच्चक्र सर्वावयवसप्युतम् ।
लिखित्वा विन्यसेद्भानि रूपनामर्क्षपूर्वकम् ॥ ३९ ॥
मुखाक्षिकर्णशीर्षेषु शृङ्गे स्कन्धे द्विक द्विकम् ।
त्रोणि पृष्ठे द्वय पुच्छे अष्टौ पादोदरे द्विकम् ॥ ४० ॥
हलप्रवाहवद्वीजप्रारम्भादिदिनर्क्षकम् ।
यदङ्गेषु स्थितो यस्माद्दृश्ये सर्वं शुभाशुभम् ॥ ४१ ॥
आस्ये हानिर्मुंषे नेत्रे कर्णे भिक्षाटन तथा ।
शोषे धृतिस्तथा शृङ्गे सौख्य स्वप्ने च मङ्गलम् ॥ ४२ ॥
पृष्ठे कष्ट शुभस्पुच्छे भ्रम पादे मुख हृदि ।
चक्रयोग द्विकम्प्रोक्तं वृषभकफलं बुधैः ॥ ४३ ॥

चन्द्रिकायाम्—

पूर्वाप्रियाम्यफणिचित्रशिवान्यभेषु
रिक्ताष्टमीविगतचन्द्रविधिं विहाय
द्वयङ्गालिगोसमुदये विकुजाकिंवारे
शस्तेन्दुयोगकरणेषु हलप्रवाहः ॥ ४४ ॥

हलप्रवाहवद्वीषवपनविधिः—

पेशान्या पुष्पनैवेद्यै क्षेत्रपालैश्च पूजयेत् ।
सालकारो हलधर स्रग्भिक्ष पूजितं हलम् ॥ ४५ ॥
दृष्याङ्गमधुभि श्रेष्ठ फलाप्र ष प्रलेपितम् ।
कपे प्रवर्तयेत्प्राज्ञो नूतनेन हलेन च ॥ ४६ ॥
हस्ताश्विनोज्यचन्द्रेषु ब्रह्मेन्द्रविष्णुवारुणे ।
वायव्येन्द्राग्निभे चैव रोहिण्यामुत्तरासु च ॥ ४७ ॥
वारे जीवेत्तशुके च सोमे हितकरे तथा ।
युग्मद्वीषवपनीनेषु शस्तं स्याद्वीषवपनम् ॥ ४८ ॥

देवक —

गुरुमोमस्य्यंशुक्रा' क्षेम्या सम्पत्करा शुभा' ।
बुगार्कभूमिपुत्राश्च न भवन्ति फलप्रदा' ॥ ४९ ॥
गोस्त्रीमन्मथमीनेषु शस्यं सम्पद्यते महत् ।

बीषवपने विशेष —

हेमवारिविलिप्तस्य धोजस्योन्नयत्. शुचिः ।
इन्द्रश्चित्ते समाधाय स्वय धोजत्रयं वपेत् ।
प्राङ्मुख्य कलश गृह्य इम मन्त्रमुदोत्येत् ॥ ५० ॥
ॐ त्व वै वसुन्धरे सीते षड्शस्यफलप्रदे ।
नमस्ते मे शुभ नित्य कृपि मेघां शुभं कुरु ॥ ५१ ॥

क्षरीत —

अष्टागवं धर्म्यहलं षड्गण जीवितार्थिन ।
चतुर्गण नृशंसानां द्विगवं ब्रह्मघातिनाम् ॥ ५२ ॥
अह पूर्वे द्विपामे ष घुर्घ्याना वहन स्मृतम् ।
द्विपामे मध्यमे भागे म गो चान्ते यथासुगम् ॥ ५३ ॥

गोभिः प्रणाशित घान्यं यो नरः प्रतियाचते ।

पितरस्तस्य नाभन्ति यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ ५४ ॥
अपैवमुतबीभोत्पन्ने चारोपणार्थं मुहूर्तमाह,

राजमार्तण्डे—

पूर्वभाद्रपदामूल - रोहिण्युत्तरफाल्गुनी ।

विशाखा वारुणं चैव घान्यानां रोपणं धरेत् ॥ ५५ ॥

मुहूर्तचिन्तामणौ—

द्वेशाजपाद्निष्कृतिधातुशतार्थ्यमक्षे

शस्यस्य रोपणमिहार्किकृजौ विना सन् ॥ ५६ ॥

अथ घान्यच्छेद राजमार्तण्डे—

रीद्रे विष्टये तथा सौम्ये हस्ते पुष्पेऽनिले तथा ।

शस्यच्छेद प्रशसन्ति मूलप्रणयासवे ॥ ५७ ॥

दापिकाया-न्व—

याम्याजपाद्द्विघनातलतोयशकचिन्नोत्तरोडुषु कुनार्कजवारवर्ष्यम् ।

शस्तेन्दुयोगकरणेषु तिधावरित्के घान्यच्छिउदास्तिपरनरस्त्रगृहोदयेषु ॥ ५८ ॥

व्यवहारोच्चये—

घान्याना लवन कुट्याद् गुरौ शुके च सर्वदा ।

अथ कणमर्दन तदुक्तं

व्यवहारोच्चये—

फलगुन्यौ श्रवणा चैव मघामूला तथा मत्ता ।

अनुराधा तथा उयेशा रेवती घान्यमर्दने ॥ ५९ ॥

केवले सिंहलग्ने वा गुरुदयेऽथवा पुन ॥ ६० ॥

राजमार्तण्डे—

हस्ते च धापयेद् बीज संग्रह वैश्वदैवते ।

रोहिण्यां मर्दन कुट्यादुत्तरासु प्रवेशयेत् ॥ ६१ ॥

अत्र कर्मविशेषेषु ऐकैकरथैव नष्टप्रत्योपादानं मुखपलायनार्थम् ।

अथ घान्यानयन पुष्पोत्तारणञ्च—

रोपणादिसनक्षत्रे वासरे नन्दरित्तके ।

अन्नस्यानयन पुष्पफलाद्युत्तारणं च सन् ॥ ६२ ॥

अथ सूर्यचक्रक्रिया तत्रैव—

मूलचित्रानुराघान्त्ये विशाखाकृत्तिमाश्रुगे ।
उत्तरे रोहिणीशक्रे सूर्येणात्रन्तु माउजंयेत् ॥ ६३ ॥

अथ धान्यस्तिपति ।

टीपिकायाम्—

याम्याग्निह्रद्वाहिविशाम्पूर्वामाहेन्द्रपिण्ड्येतरभै शुभाहे ।
धान्यादिसंस्थापनमेपु रातं मृगस्थिरद्वयङ्गगृहोदयेपु ॥ ६४ ॥

चण्डेश्वरः—

हस्तचित्रादितिम्वातीरेवत्यां श्रवणत्रये ।
स्थिरलग्ने गुरोर्वारे बीज घाप्यं ज्ञशुक्रयोः ॥ ६५ ॥
माघे वा फाल्गुने वापि वैशाखे बीजसप्रहः ।
शोषयेत्तापयेद्द्रीद्रे वातरोधे निघापयेत् ॥ ६६ ॥
याम्यादितिमघाब्देप्रा उत्तरेपु च कारयेत् ।
मीनलग्ने शुभे ऋक्षे निघने क्रूरवर्जिते ।
क्षेत्रद्वय कोष्ठके धान्य रागो वदति सादरम् ॥ ६७ ॥
ओम् धनदाय सर्वलोकहिताय देहि मे धान्यं स्वाहा ।
लेखयित्वा इमं मन्त्रं धान्यागारे निघापयेत् ॥
शस्यवृद्धिं परां कुर्यात्पूजिता प्रतिपूजयेत् ॥ ६८ ॥

अथ बीजबन्धनम् ।

शिशुबोधिन्वाम्—

रोहिणी रेवती स्वाती मूढं हारतपुनर्वसू ।
बीजबन्धनमेतेषु षट्ठन्त्रं सूरिभिः सदा ॥ ६९ ॥

अथ धान्यनिष्क्रमणम् ।

चण्डेश्वरः—

त्रिपुत्रेषु रोहिण्या घनिष्ठावारुणेषु च ।
एतेषु दशसु क्षेत्रं धान्यनिष्क्रमण बुधैः ॥ ७० ॥

दक्षिणदिङ्मुसगमनं गमनमभिनवासु नारीषु ।
व्ययमपि शस्यघनानां न बुधा बुधरासरे कुर्यात् ॥ ७१ ॥
शनिवारेषु नो कार्प्यो घनधान्यव्ययां बुधैः ।
ध्रुवक्षेत्रेषु च नो कार्प्यमित्याह भगवान्मृगुः ॥ ७२ ॥

अथ धान्यादिविवर्धनम् ।

दीपिकायाम्—

श्रवणत्रय विशाखा ध्रुवपुनर्वसूनि वायुश्च ।
अश्विनयथ च ज्येष्ठा धनधान्यविवर्धने शस्ता ॥ ७३ ॥

अथ नवाग्रम् ।

गणपतिः—

हस्तचित्रानुराघाया रोहिणीश्रवणद्वये ।
मृगाश्विनयुत्तरास्वके शुभे वापि तिथावपि ॥ ७४ ॥
नवाग्रस्यापि विहित प्राशन फलमूलयो ।

भुव्वलभीने—

नवान्नभोजन नृणा मृदुक्षिप्रचरे शुभे ॥ ७५ ॥
वीक्षिते च युते लग्न विपनाहो विवर्जयेत् ।
नवान्न न च नन्दाया मासे वीषे मघी यथा ॥ ७६ ॥

शिशुबोधियाम्—

घनिष्ठा कृत्तिका पुष्य श्रवण च पुनर्वसु ।
अश्विनो रेवती चैव तथा हस्तादिपञ्चकम् ॥ ७७ ॥
रोहिणी मृगशिराश्चैव उत्तराश्रयमेव च ।
फन्याया मिथुने मीने ज्योति शास्त्रविशारदै ॥ ७८ ॥
वृश्चिके पूर्वभागेषु बुधे चैव बृहस्पतौ ।
रवौ चैव तथा शस्त्र नवाग्रस्य च भक्षणम् ॥ ७९ ॥
नन्दाग्रयोद्दशोरिकातिथय श्राद्धकमणि ।
वज्रनीयास्तथा शुक्र सदा च सूरिभि पुन ॥ ८० ॥

स्मृतावपि—

वृश्चिके पूर्वभागे तु नवान्न शस्यते बुधै ।
उत्तरे क्रियमाणे तु घनुष्येव कृतम्भवेत् ॥ ८१ ॥
कृत घनुषि यच्छाद्ध मृगनेत्रासु रात्रिषु ।
पितरस्तन्न गृह्णन्ति नवान्न मितवाक्ष्ण ॥ ८२ ॥

नारद —

नन्दायाम्भार्गवदिने त्रयोदश्या त्रिजन्मनि ।
अत्र श्राद्ध न कुर्यात् पुत्रदारघनषयात् ॥ ८३ ॥

शुक्लपक्षे नवं धान्यं पक्वं ज्ञात्वा सुशोभनम् ।
 सुतिथौ समुहूर्त्ते च नवान्नफलभक्षणम् ॥ ८४ ॥
 सूर्ये चैत्र विशारदगे स्मरतिथौ तारे त्रिजन्मान्विते
 नन्दामन्दमहोजकाव्यदिवसे मासेपि पौषेऽथवा ।
 पूर्वेषु त्रिषु यान्यभे मघयुते चन्द्रे तथा चाष्टमे
 नो धाद्व शुभदं नवान्नकरणे पुत्रार्थनाशप्रदम् ॥ ८५ ॥
 चैत्रे पौषे कृष्णपक्षे नवान्नं भक्षयेद्यदा ।
 भवेज्जन्मान्तरे रोगो पितृणां नोपतिष्ठति ॥ ८६ ॥
 त्रिजन्मसु त्रयोदश्यां नन्दायां पितृभे तथा ।
 श्राद्धं शुक्रदिने नैव ध्रुवं सन्ततिमिच्छता ॥ ८७ ॥

सारसमुच्चये—

त्रयोदशांशपर्यन्तं वृश्चिके च यदा रवौ ।
 पक्षे स्वच्छेऽर्कचन्द्रे च वारे शुक्रसंज्ञके ॥ ८८ ॥
 नवान्नं तत्र कुर्वीत शुभे चन्द्रे च ऋश्चके ।
 भोजनञ्च सदा त्याज्यं नवान्नेषु सदा बुधैः ॥ ८९ ॥
 हरियुग्मे दितियुग्मे पूषायुग्मे विरश्चियुग्मे च ।
 करपञ्चकोत्तरेषु नवान्नफलभक्षणं शस्तम् ॥ ९० ॥

ब्रह्मपुराणे—

ब्रह्मा विष्णुवृहस्पती शशाघरो मार्त्तण्डपौष्णादितौ
 मैत्रे चित्रविशाखवायुधनभे मूलाश्विनवह्नौ तथा ।
 शके वारुणऋश्चके शुभदिने श्राद्धं नवं शस्यते
 नन्दाभागवभूमिजेषु न भवेच्छ्राद्धं नवान्नोद्भवम् ॥ ९१ ॥

अथ बह्वरिषानं भीषतिः—

रोहिणीषु करपञ्चकेऽश्विभे त्र्युत्तरासु च पुनर्वसुद्वये ।
 रेवतोषु वसुदेवते च भे नव्यवस्त्रपरिषानमिष्यते ॥ ९२ ॥
 रोहिणीगुरुपुनर्वसुत्तरे या विभर्त्ति नववस्त्रभूषणम् ।
 सा न योपिद्वलम्बते पतिं स्नानमाचरति वारुणेषु च ॥ ९३ ॥

जोषं रवौ सततमम्बुभिरार्द्रमिन्दौ
 मौमे शुभे बुध-दिने तु भवेद्धनाय ।
 ज्ञानाय मन्त्रिणि ऋगी प्रियसङ्गमाय
 मन्दे मलाय च नवाम्बरधारणं स्यात् ॥ ९४ ॥

दैवलवल्कमे—

नासत्यपीष्णवसुभि करपञ्चकेन
मार्तण्डभौमगुरुदानवमन्त्रिणैः ।
मुक्तासुवर्णमणिषिट्टुमशद्वदन्त
रक्षाम्बराणि विधृतानि भवन्ति सिद्धयै ॥ ९५ ॥

ज्योति सारे—

मात्तण्डेऽपघ्नन भय शशिदिने क्लृप्त सदा भूमिजे
वस्त्रलाभकर बुधे सुरगुरौ विद्यागम सम्पद् ।
नानाभोगरतिप्रमोद्वानिताशय्यादिलाभो भृगौ
दैन्य शाश्वतरोगवानपि दिने वस्त्रप्रदे सौरिणाम् ॥ ९६ ॥

राशौ वासोलिसिंहे अलिपु च मकरे रोगपीडादिक्ष्ट
शत्रोर्भीतिश्च कुम्भे धनुषि धनरति कर्कटे वह्निदाह ।
इच्छाप्राप्तिस्तुलाया सुखमिह मिथुने सर्वसम्पद्रूपे स्याद्
मीने वै बहुलाभतापि युरती वस्त्रस्य वै चित्रिका ॥ ९७ ॥

व्यास—

चित्राविशाखापवनानुराधावस्त्रश्विनीभास्कररेवतोपु ।
आदित्यजीवेन्दुजशुक्लवारे लग्ने स्थिरे वस्त्रपिधानशस्तम् ॥ ९८ ॥

पुनर्वसूत्तरापुष्या रोहिण्यार्द्रा तथैव च ।
पतिजीवित्तमिच्छन्ती न स्त्री हेमादिक वदेत् ॥ ९९ ॥

स्त्रीणाम्पुनर्विशेषो मूहूर्तगणपतौ—

अश्विन्याञ्च घनिष्ठाया रेवत्या करपञ्चके ।
सुवर्णरत्नवस्त्राणां विशेष धारण स्त्रिया ॥ १०० ॥

भोपतिः—

कज्जलकदंमगोमयलिप्ते वाससि दग्धवति स्फुटिते वा ।
चित्यमिदं नवघाऽभिहितेस्मिन्नित्तमनिष्टफल च सुधीभि ॥ १०१ ॥
निवसन्त्यमरा हि वस्त्रकोणे मनुजा पार्श्वदशान्तमर्धयोश्च ।
अपरेऽपि च रक्षसा त्रयाशा शयने चासनपादुकासु चैवम् ॥ १०२ ॥
भोगप्राप्तिर्देवताशे नराशे पुत्राप्ति स्याद्राक्षसाशे च मृत्यु ।
प्रान्ते सन्वांशेष्वनिष्ट फल स्यात्प्लुपे वस्त्रे नूतने साध्वसाधु ॥ १०३ ॥
छत्रध्वजस्वस्तिरुवर्धमानश्रीरत्नकुम्भाम्बुजसौरणानाम् ।
छेदाकृतिर्नैर्ऋतभागगोपि पुसा विधत्ते न विरेण लक्ष्मोम् ॥ १०४ ॥

कङ्कल्लबोलककपोतकाकक्रड्याद्गोमायुस्त्रोष्ट्रसर्पाः ।

कूद्देश्यसंप्रेतसमानशास्ता च्छेदाकृतिदेवतभागगापि ॥ १०५ ॥

कश्यपः—

प्रीत्या ह्मापालदत्तं यद् विप्रादेशात्करप्रदे ।

निन्द्यवासरधिष्णोपि धारयेच्च नवाम्बरम् ॥ १०६ ॥

अथ श्वेतपीतकङ्कुररक्तवस्त्रधारणम् गणपतिः—

शुक्लवस्त्रोक्तभे धार्यं रवी शुके गुरी बुधे ।

विशुके कर्तुर पीत सभीमे रक्तमम्बरम् ॥ १०७ ॥

अथ कृष्ण न ल तत्रैव—

पुनर्वसुधनिष्ठास्ये चित्राहस्तचतुष्टये ।

पूर्वाक्षरे शनी सूर्ये नीलकृष्णाम्बर शुभम् ॥ १०८ ॥

अथ रोमञ्जवस्त्रधारण तत्रैव—

नीलवस्त्रोदिते धिष्ण्ये रेवतीपुष्ययोरपि ।

शुके शनीश्चराके च धारयेद्रोमजाम्बरम् ॥ १०९ ॥

अथ सतूल कञ्जुकारण तत्रैव—

पुण्योत्तरानुराघासु धनिष्ठाऽश्विहरत्रये ।

रोहिण्या गुरुशुके ह्ये सतूल कञ्जुक धरेत् ॥ ११० ॥

अथ सुवर्णरत्नमिश्रिततन्त्रमण्डपवस्त्रधारण तत्रैव—

सुवर्णतन्त्रसमिश्र वासो धार्यं रवी कुजे ।

राजतं तद्विशुकेऽङ्गे धरप्रधारणभे शुभम् ॥ १११ ॥

अथ वस्त्रनिर्माणम्—

रोहिणोरेवतीचित्रानुराघामृगश्रुत्तरे ।

शनिं हित्वा कुबिन्दानां तन्त्रुभिः पटसाधनम् ॥ ११२ ॥

अथ कुम्भमादिभिर्वस्त्ररक्षणम्—

पुनर्वसुद्वये हस्तात्पञ्चके श्रवणत्रये ।

अश्विभेके कवीगारे वाससा रत्नं शुभम् ॥ ११३ ॥

अथ कञ्जकादर्शकृत्यं तत्रैव—

चित्राचतुष्टयेऽश्विन्या धनिष्ठारेवतीमृगे ।

चन्द्रेऽह्नि शनी स्त्रीणा दर्पणाञ्जनयोर्धृतिः ॥ ११४ ॥

अथ केशवन्धनं तत्र षण्देश्वर —

प्राभेयाशुदिने दिनेऽथ सवितु सौम्यमहाणामपि
वारे वापि निशाकरे शुभकरे पक्षे च कृष्णेतरे ।
मूलेन्द्रधवणोत्तरादिति करस्वात्वश्चिपुष्येन्दुभि
स्त्रीणाङ्केशकलापमन्धनविधि सन्तानसम्पूर्तिक ॥ ११५ ॥

अथाळङ्कारधारणे नादरायणः—

हस्तानुराधविद्युपुष्यघनिष्ठयुक्त
चित्रोत्तरामु च पुनवसुरोहिणीषु ।
लग्ने स्थिरे रविमुतेन्दुज्जीववारे
हेमादिधारणविधि कथितो नराणाम् ॥ ११६ ॥

चित्राविशाखापवनानुराधावस्वश्विनोभास्कररवतीषु ।
आदित्यनोवेन्दुज्जीववारे लग्ने स्थिरे स्त्री फनकादि दध्यात् ॥ ११७ ॥

अथ दन्तिदन्तच्छेदः शिशुबोचिन्वाम्—

श्रवणाश्विनोपुष्यघनिष्ठापुनर्वसुहस्तचित्राप्रशस्ततिमिधारेषु ।
मगलशनिवारौ गुर्वादित्यहरिशयन कृष्णपक्ष निशाञ्च विहाय ॥ ११८ ॥

अथापानत्परिधानं चर्मकृत्यञ्च गणपतिः—

चित्रापूर्वानुराधाद्राज्येष्ठाश्लेषामघामृगे ।
विशाखाकृत्तिकामूलरेवत्या हार्कसूर्यजे ॥ ११९ ॥
उपानत्परिधानं च चर्मकृत्यं प्रशस्यते ॥ १२० ॥

अथ शलमवालादिधारणे श्रीपतिः—

करादिपञ्चकेऽश्विभे सपौष्णवासरे स्मृता ।
धृतिश्च शश्वकाञ्चनप्रवालरक्तवाससाम् ॥ १२१ ॥

अथ भोषनपात्रे भोषनारम्भ गणपति —

रोहिणीयुगले हस्तप्रितये रेवतीद्वये ।
श्रवणप्रितये पुष्ये पुनर्वसुनुराधयो ॥ १२२ ॥
ऽयुत्तरे बुधशुक्रेऽथवारे चामृतयोगके ।
सुवर्णरौप्यकास्यादिभाजने भोजनं शुभम् ॥ १२३ ॥

वशिष्ठ —

लघुमैत्रधुषमृदुभे सितेन्दुबुधजीववारेषु ।
हेमरजतादिभाजन भोजनमारोग्यममृतयोगेषु ॥ १२४ ॥

अथ मद्यनानारम्भ भोवति —

रौद्रे पित्र्ये वारणे पौरुहूते याम्ये सार्पे नैर्ऋते चैव विष्णवे ॥ १२५ ॥

अथ भूषाघटनम् वशिष्ठ—

क्षिप्रान्त्यचरचलऋक्षे रिक्तानावजितेषु दिवसेषु ।
निखिलेष्वपि वारेषु त्रिपुष्करे भूषण कार्यम् ॥ १२६ ॥
त्रिपुष्कराभिधे योगे त्र्युत्तरे रेवतोद्वये ।
श्रवणज्येष्ठे मृगे पुष्ये पुनर्वसुनुशाधयो ।
हस्तत्रयेऽथ रोहिण्या भूषा कार्या शुभेऽहनि ॥ १२७ ॥

त्रिपुष्करलक्षणम् सुहृत्चिन्तामणौ—

भद्रातिथौ रविजभूतनयार्कवारे
द्वीशायमाजठरणादिति वद्विवैश्वे ।
त्रैपुष्करो भवति मृत्युविनाशवृद्धौ
त्रैगुण्यदा द्विगुणकृदमुतक्षचान्द्रे ॥ १२८ ॥

अथ रत्नयुक्तभूषाघटन वशिष्ठ—

स्थिरसाधारणचरभे लघुमैत्रेष्वकंकुजवारे ।
तेषामेव विलग्ने माणिक्यत्रिभूषण कार्यम् ॥ १२९ ॥

अथ मुक्तासहितभूषाघटन वशिष्ठ —

क्षिप्रमृदुध्रुवचरभे शशिसितयोर्वासरेषु तल्लग्ने ।
मुक्ताफलरजतमय भूषणमखिल सवञ्जक कार्यम् ॥ १३० ॥

अथ शङ्खघटन ज्योति सारसागरे—

कृत्तिकासु विशाखासु भौमार्कशनिवासरे ।
तद्विना घटित शस्त्र नृपाणा जयदायकम् ॥ १३१ ॥

दोषिकायाम्—

मूलेन्दुपूर्वात्रययान्यपित्र्यशक्राश्विसर्पानलशूलिनश्च ।
रज्जादिसाधारणकर्म कुर्यात्तिथौ विलग्ने च शुभेऽशुभाहे ॥ १३२ ॥

साधारणं घटनोत्तिष्ठीकरणादिकम् ।

अथ मुद्राघटन सारसमुद्ये—

मृदुध्रुवक्षिप्रचरेषु भेषु योगे प्रशस्ते शनिचन्द्ररश्म्यम् ।
वारे तिथौ पूर्णजया च भद्रा मुद्राप्रपत्त शुभदो नराणाम् ॥ १३३ ॥
शुर्वस्ते न सितास्ते वा मुद्राया घटन क्वचिन् ।
ध्रुमहर्क्षाशगे लग्ने न कार्यं भूतिमिच्छता ॥ १३४ ॥

अथ वितानतूलिकोपधानादिनिर्माणं गणयति —

कुर्याद्वस्त्रोदिते धिष्णये तूलिकामुपधानकम् ।
वितानाद्यञ्च धनोयादूर्ध्वास्येऽमूर्द्धभङ्गुपु ॥ १३५ ॥

अथ वस्त्रमदगोहादिनिर्माणं तत्रैव—

श्रवणत्रयेऽश्विनीपुष्येऽनुषाधारोहिणामृगो ।
हस्तत्रये पुनर्भेऽन्त्ये ऽयुत्तरे वस्त्रवेश्म सत् ॥ १३६ ॥

अथ वस्त्रशालनं वशिष्ठ —

पीष्णादित्यार्कपञ्चाश्विबसुपु च भवेद्वाससा क्षालनाद्य
हित्या यष्टीञ्च पर्वाञ्जमुनशनिदिनं श्राद्धयत्नं शुभं स्यात् ॥ १३७ ॥

गणयति —

पुनर्वसुद्वयेऽश्विन्या धनिष्ठादस्तपञ्चके ।
हित्वार्कार्कियुध रिक्ता यष्टौ श्राद्धदिनं तथा ॥ १३८ ॥
पञ्चपर्वश्च वस्त्राणि छालयेद्रजकादिना ॥ १३९ ॥

अथ मुग्धभोगस्तत्रैव—

श्रवणत्रयेऽश्विनीपुष्ये पूर्वाषाढानुराघयो ।
हस्तत्रये पुनर्भेऽन्त्ये मृगभे चसुभेऽहनि ।
चन्दनागुरुकस्तूरोपुष्पाणां धारणं शुभम् ॥ १४० ॥

अथास्त्रधारणम् व्यवहारोद्यमे—

पुष्ये चादितिचित्रपद्मवनये शक्रोत्तरा रवती ।
वाजीहस्तविशाखमित्रसहिते भानी गुरौ भार्गवे ।
कुम्भे कीटगृहे वृषे मृगपत्नी चन्द्रे शुभैरीक्षिते
सन्नाह शरखङ्गकुन्तल्लुरिका धार्या नृपाणां हिता ॥ १४१ ॥

अथ शयनासनपादुकाभोग दीविकायाम्—

मैत्रेन्दुपुष्यमभादितिराजिचित्रा
हस्तोत्तरात्रयहरोज्यविधातृभानि ।
एतेष्वतीव शयनासनपादुकानां
सम्भोगकार्यमुदितं मुनिभिः शुभाह्ने ॥ १४२ ॥

अथ सूचीकर्म चण्डेश्वर —

वासवादितिभत्वाष्ट्रमैत्रचन्द्राश्विनीपु च ।
सूचीकर्म न तत्रापि श्रद्धैरेभिः प्रशस्यते ॥ १४३ ॥

अथ शय्यासनारम्भस्तत्रैव—

हस्तादितिब्रह्मगुरुत्तराणि पौष्णाश्विम्भेन्दुभचित्रभानि ।

वारेषु जीवेन्दुसितेन्दुजाना शय्यासनारम्भणमादिशन्ति ॥ १४४ ॥

अथ गन्नाद्यारोहणम्—

पौष्णाश्विनी च वसुभास्करवासुदेव

चित्रापुनर्वसुसमीरणवारणेषु ।

वारेषु सूर्यशशिसोमज्जजावशुके

प्वारोहण निगदित गजबाजिनाञ्च ॥ १४५ ॥

पौष्णप्रजेशादितिभद्वयानि हस्तादिपट्वश्रवणोत्तराणि ।

दोलादिमातङ्गतुरगमाणामारोहणेऽभीष्टफलप्रदानि ॥ १४६ ॥

व्यवहारोच्चये—

पौष्णाश्विनोन्नरुणमारुतशोतरदिम-

चित्रादितिश्रवणपाशिसुरेज्यवित्तैः ।

वारेषु सूर्यशशिजोषसितेन्दुजाना-

मारोहण गजतुरगरयेषु शस्तम् ॥ १४७ ॥

अथ सेवाकरणम्—

रोहिण्युत्तरपौष्णेषु वसुवारुणयोरपि ।

सेवेत स्वामिन मृत्युः शुभवारे शुभे तिथौ ॥ १४८ ॥

अथ सेव्यप्रमुखक्षणं शोपति —

स्ववर्गं द्विगुणोक्त्य परवर्गेण संयुतम् ।

अष्टभिश्च हरेद्भाग योऽधिक स ऋणी भवेत् ॥ १४९ ॥

अथ भैषज्यमक्षणं शोपति —

पौष्णद्वये चादितिभद्वये च हस्तत्रये च श्रवणत्रये च ।

मैत्रे च मूले च मृगे च शस्त भैषज्यकर्म प्रवदन्ति सन्तः ॥ १५० ॥

वशिष्ट —

हस्तत्रये पुष्यपुनर्वसौ च विष्णुत्रये चाश्विनिपौष्णभेषु ।

मित्रेन्दुमूलेषु च सूर्यवारे भैषज्यमुक्तं शुभवातरेषु ॥ १५१ ॥

दीपिकायाम्—

द्वयद्गोदये गुरुबुधेन्दुसितेषु तेषां

वारे रवेश्च सविधौ सुतिथौ सुयोगे ॥ १५२ ॥

कश्यपः—

पट्सप्ताष्टानन्त्यशुद्धौ च भजिनः शुभरेचराः ।
 वायुर्दायकरे योगे फलं व्या चौपघक्रिया ॥ १५३ ॥

दीपिकायाम्—

जन्मनक्षत्रगश्चन्द्रः प्रशान्तः सर्वकर्मसु ।
 क्षीरभीषज्यवादाघ्नकर्त्तनेषु च व्रजयेत् ॥ १५४ ॥

अथ नृत्यारम्भः ।

ज्योतिस्सारे

हस्तः पुष्यो वासवो चारुणश्च
 ज्येष्ठा पीठ्यं वायवश्चोत्तराश्च ।
 पूर्वाचार्यैः कीर्तितं चक्रवर्त्ती
 नृत्यारम्भे शोभनोऽयम्भवर्गः ॥ १५५ ॥

नृपप्रवेशावलोकने—

मूलविष्णुवसुरेवतीमघारोहिणीकरसमोरणोत्तराः ।
 चारुणेषु निजभे शुभमहे शस्यते नृपपुरप्रवेशनम् ॥ १५६ ॥

श्रीरति—

सौम्याश्विदिप्यश्रवणाश्रविष्ठाहस्तध्रुवत्वाष्ट्रमपूपभाणि ।
 मैत्रेण युक्तानि नरेश्वराणां बिलोकनेभानि शुभमदानि ॥ १५७ ॥

अथ महादानम्—

पुण्यान्तिथिं समासाद्य कृत्वा ब्राह्मणवाचनम् ।
 भयने विपुषे चैव व्यतीपाते दिनक्षये ॥ १५८ ॥
 युगादिपूपरागे तु तथा मन्वन्तरादिषु ।
 सक्रान्तौ वैधृतिदिने चतुर्दशमोषु च ॥ १५९ ॥
 सितपञ्चदशीपर्वद्वादशोष्वष्टकासु च ।
 यज्ञोत्सवविवाहेषु दुःस्वप्नाद्भुतदर्शने ॥ १६० ॥
 द्रव्यब्राह्मणसंपत्तौ श्रद्धा वा यत्र जायते ।
 महादानानि देयानि संशयं भयभीरुणा ॥ १६१ ॥

अथ दीक्षाकालः—

मन्त्रमुक्तावल्याम्—

चैत्रे दुःखाय दीक्षा स्याद्वैशाखे सर्वसिद्धिदा ।
 ज्येष्ठे मृत्युप्रदा सा स्यादापाठे बन्धुनाशिनो ॥ १६२ ॥

श्रावणे बुद्धिदात्री स्यान्नभस्ये दुःखदा मता ।
 आश्विने सर्वत्रिद्वयै स्यात्कार्तिके ज्ञानवद्धिनो ॥ १६३ ॥
 शुभदा मार्गशीर्षे च पापे ज्ञानविनाशिनी ।
 माघे मेघाभिवृद्धिं स्यात्फाल्गुने विजयप्रदा ॥ १६४ ॥

सिद्धान्तशेखरे—

निन्दितेष्वपि मासेषु दीक्षोक्ता ग्रहणे शुभा ।
 पञ्चम्येकादशी शुक्ला सप्तमी च त्रयोदशी ॥ १६५ ॥
 दशमी शुक्लपक्षस्य द्वादशी तु विशेषतः ।
 तृतीया विहिता नित्यं पट्टे सवत्र निन्दिता ।
 अनायुष्या स्मृता लोके तस्मात्ता परिवर्जयेत् ॥ १६६ ॥

रामार्चनचन्द्रिकायाम्—

रवीं गुरौ सिते सोमे कर्तव्या बुधशुक्रयो ।
 अश्विनी रोहिणी स्वाती विशाखा हस्तभेषु च ॥ १६७ ॥
 ज्यैष्ठा घनिष्ठा मघामूल - श्रवण ख्योडु गणेषु च ।
 शुभयोगेषु सर्वेषु दीक्षा सर्वफलप्रदा ॥ १६८ ॥
 शुभानि करणान्याहुर्दाक्षायान्तु विशेषतः ॥ १६९ ॥

शिशुबोधिण्याम्—

रोहिणी मृगशिराश्रित्रानुराधा चोत्तरात्रयम् ।
 रेवत्याश्च तथा वारे चन्द्रे शुके तथा गुरौ ॥ १७० ॥
 तिथौ शस्ते स्थिरे लग्ने शुभे चन्द्रे च शस्यते ।
 लग्ने वा च चतुर्थे वा सप्तमे दशमेऽपि वा ॥ १७१ ॥
 पञ्चमे नवमे वापि शस्यते वा शुभग्रह ।
 त्रिपट्टेकादशे चैव न पापोपग्रहे तथा ॥ १७२ ॥
 माघफाल्गुनवैशाख श्रवणाश्रिन कार्तिका ।
 सप्त मासास्तथा मार्गा मन्त्रारम्भे युधैः सदा ॥ १७३ ॥
 अथ वापीकृतढागादीनामारम्भ । तत्र वापीखननमाह ।

शुद्धोचये—

स्वात्यश्विपुष्यहस्तेषु सर्वदा च पुनर्वसौ ।
 रेवत्या वारुणे चैव वापोर्म प्रशस्यते ॥ १७४ ॥

अथ कूगारम्भमाह भौरति —

हस्त पुष्यो वासव वारुणञ्च मैत्र्य पितृय त्रिणि चैवोत्तराणि ।

प्राजापत्यश्चापि नक्षत्रमाहुः कूपारम्भे श्रेष्ठमाद्या मुनीन्द्राः ॥१७५॥

तद्वागारम्भमाह वशिष्ठ —

मैत्रेन्दुपौष्णोत्तररोहिणोषु देवेज्यवारे चरवारिभेषु ।

प्रारम्भण सर्वजलाशयानां कार्यं सितेन्द्रशकवारलग्ने ॥ १७६ ॥

ध्वपहारतत्त्वे—

अथाप्याम्बुपान्त्यपितृमित्रवसूत्तराकं

केन्द्रीज्यभेषु खननं सलिलाश्रयाणाम् ॥ १७७ ॥

रत्नमालायाम्—

लग्ने जीवे श्लेऽथवा दुर्बलैश्च क्रूरैः शुभेऽपि मेपूरणस्थे ।

आप्या चन्द्रे सर्वतोयाशयानामारम्भाः स्युः सिद्धये निर्विलपकम् ॥१७८॥

कश्यपेनाप्युत्तम—

गुरौ ह्ये वा लग्नगते शुभे कर्मगते विधौ ।

आप्यभे जलकार्याणामारम्भः सिद्धिदः स्मृतः ॥ १७९ ॥

रत्नावल्याम्—

कूपारम्भे प्रतिष्ठायांमथवा हर्म्यकर्मणि ।

भान्वृक्षेन्दुमुहूर्त्तानां फलयोगस्य शस्यते ॥ १८० ॥

मार्गफाल्गुनवैशाखाषाढकार्तिश्रावणे ।

हरिशयनातिरिक्ते च शुक्लपक्षे विशुद्धके ॥ १८१ ॥

रविगुर्विन्दुताराणां विशुद्धचारम्भयेद्द्वयैः ।

वापोकूपतडागानां ज्योतिःशास्त्रविशारदैः ॥ १८२ ॥

गणपति —

अनुराधामघाहस्तरेवत्यामुत्तरात्रये ।

रोहिणीयुगले पुष्ये घनिष्ठाद्वितयं तथा ॥ १८३ ॥

पूर्वाषाढाभिधे ये च शुभे मासे शुभे दिने ।

वापोकूपतडागानामारम्भः कथितो बुधैः ॥ १८४ ॥

अथ अश्वसुरारामप्रतिष्ठा प्रदीपिकायाम्—

मार्तण्डेन्दोर्विशुद्धौ मुर्जिदशयने माघपटकस्य शुक्ले

मूलाषाढोत्तराश्वश्रवणगुरुकरे पौष्णशाकाजचान्द्रे ।

मैत्रे ब्राह्मे च पूर्णामदनरवितिथौ सद्वितीयावृत्तीये

कार्या षोडशप्रतिष्ठा ह्यगुरुसितदिने कालशुद्धे सुलग्ने ॥१८५॥

मुराब्द्विधुः तस्य अशयने शयनाभावे विष्णुशयनवतिरिक्ते काले इत्यर्थ-
गाय-—

देवतारामवाप्यादिप्रतिष्ठा मुत्तरायणे ।

माघादपञ्चमासेषु कृष्णव्यापञ्चमोदिने ।

दक्षिणे त्वयन कुर्वन्न तत्फलमवाप्नुयात् ॥ १८६ ॥

मरस्यपुराणे—

क्षेत्रे वा कालगुणे वापि व्येष्टे वा माघवेपि वा ।

माघे वा सर्वदेवानां प्रतिष्ठा शुभदा भवेत् ।

प्राप्य पक्ष शुभं शुक्लमतीते चोत्तरायणे ॥ १८७ ॥

मविष्यपुराणे—

तस्मिन्सलिलसम्पूर्णे कार्तिके च विशेषतः ।

तडागस्य विधिं काय स्थिरनडत्रयांगतः ॥ १८८ ॥

अग्निपुराणे—

वागोक्षुपतडागानां तस्मिन्काले विधिः स्मृतः ।

सुदिने शुभनक्षत्रे प्रतिष्ठा शुभदा स्मृता ॥ १८९ ॥

कर्कटे पुत्रलाभश्च सौख्यन्तु मङ्गरे भवेत् ।

मौने यशोयलाभश्च कुम्भे च सुषूदकम् ॥ १९० ॥

धूपे च मिथुने चैव वृश्चिके च जलम्भवेत् ।

पितृवृत्तिस्तु वन्द्याया मघाया शश्वती गतिः ॥ १९१ ॥

सिंहे मेघे घनुर्लङ्गे लक्ष्मोश्च द्विज गच्छति ॥ १९२ ॥

देवप्रतिष्ठायां विशेषस्तत्र वशिष्ठ-—

अथ प्रतिष्ठा कथयामि सम्यक्

शिरस्य रिष्णोस्त्वथ वा परेषाम् ।

सौम्यायने देवगुरौ च शुके

सदृश्यमाने परिचारकाणाम् ॥ १९३ ॥

अथ सौम्यप्रकृतीनां देवानामुत्तरायणे स्थापनमुक्तम् । उग्रप्रकृतीनान्तु दक्षि-
णायनेऽपि स्थापनं कार्दम्,

तदुक्तं बैलानससहितायाम्—

मातृभैरववाराहनारसिंहत्रिक्रमा ।

महिषामुरहन्त्रो च रथाद्या वै दक्षिणायने ॥ १९४ ॥

शैवसिद्धान्तशेखरे ४—

श्रेष्ठोत्तरे प्रतिष्ठा स्यादयने मुक्तिमिच्छता ।
दक्षिणे च मुमुक्षुणा मलमासे न सा द्वयो ॥ १९५ ॥

वशिष्टा—

मासे तपस्ये तपसि प्रतिष्ठा धनायुरारोग्यरुो च कर्तुं ।
चैत्रे महारुग्भयदा च शुके समाधव पुत्रधनप्रदा स्यात् ॥ १९६ ॥

नारदोपि—

विचैत्रेषु च मासेषु माघादिषु च पञ्चसु ॥ १९७ ॥

वशिष्ट —

आषाढमासादिषुष्टयेषु

फलप्रसन्तानविनाशदा स्यात् ॥

ऊर्जे च कर्तुर्निघनप्रदा च

सौम्ये सपीपेऽखिलदुःखदा स्यात् ॥ १९८ ॥

यलक्षपक्ष शुभद समस्त सदैव तत्राद्यदिन विहाय ।
अन्त्यत्रिभाग परिहृत्य कृष्ण पक्षोपि शस्त खलु पक्षयोश्च ॥ १९९ ॥
रिक्ताधमत्यक्तदिनेषु निन्द्य योगेषु वैनाशिकवर्जितेषु ।
दिने महारुग्भयविर्जिते च शशाङ्कताराफलसयुते च ॥ २०० ॥

वैनाशिकनक्षत्राणि नारदेनोक्तानि—

जन्मभाद्रशम कर्म सघातर्क्षन्तु पौष्टशाम् ।

अष्टादश सामुदाय त्रयोविंश विनाशमम् ।

मानस पञ्चविंशर्क्षं नाचरेच्छुभकर्मसु ॥ २०१ ॥

अथ तिथीमाह नारद —

यद्दिन यस्य देवस्य तद्दिने तस्य सरिथति ।

द्वितीयादिद्वयो पञ्चदश्यादितिष्ठुषु क्रमात् ॥ २०२ ॥

दशम्यादिचतसृषु पौर्णमास्या विशेषत ।

कुजवर्जितवारेषु कर्तुं सूर्यफलप्रदे ॥ २०३ ॥

चन्द्रताराफलपते पूर्वाह्णे शोभने दिने ॥ २०४ ॥

प्रत्येकं वारफलमाह वशिष्ट —

कीर्तिप्रद क्षेमकर कृशानुभयप्रद वृद्धिकर हर च ।

लक्ष्मीकर सुस्थिरद त्विनादिवारेषु सस्थापनमामनन्ति ॥ २०४ ॥

अथ देवप्रतिष्ठार्थं नक्षत्राणि वशिष्टेनोक्तानि—
हस्तत्रये मित्रहरित्रये च पौष्णद्वयादित्यसुरेभ्यभेषु ।
स्यादुत्तराषाढदशाङ्कभेषु सङ्घर्षस्थानमुत्तम तत् ॥ २०५ ॥

अथ देवताघटनमुहूर्त्तं दीपिकायाम्—
ध्रुवमृदुलघुवर्गं पिष्णुदैवे च भे च
मरुददितिघनिष्टे शोभने वासरे च ।
त्रिदशमदनजन्मैकादशे शीतरश्मौ
विबुधसुकृतिरिष्टा नाहिनक्षत्रहीने ॥ २०६ ॥

धीपति —

सिंहोदये दिनकरो मिथुने महेशो
नारायणश्च युवतौ घटभे विधाता ।
देव्यो द्विमूर्तिभवने च निवेशनीयाः
क्षुद्राश्चरे स्थिरगृहे निग्निलाश्च देवाः ॥ २०७ ॥

पुष्पश्रुत्यभिजित्सुरेश्वरकयोर्वित्ताधिपस्कन्धयो-

स्मैत्रे तिगमरुचे करे निऋतिभे दुर्गादिकानां शुभम् ॥ २०८ ॥
सप्तर्षयो यत्र चरन्ति घिष्ण्ये कार्यो प्रतिष्ठा खलु तत्र तेषाम् ।
श्रीव्यासवालमोकिघटोद्भवानां तथा स्मृता वाक्पतिभे ग्रहाणाम् ॥ २०९ ॥

सप्तर्षयस्तु—

कश्यपोऽत्रिभरद्वाजो विश्वामित्रोऽथ गौतमः ।
जमदग्निर्गणेशश्च सप्तैते ऋषयः स्मृताः ॥ २१० ॥
इतिस्मृते ।

गणपरिवृढरक्षोयक्षभृतासुराणां
प्रमथफणिसरस्वत्यादिकानाञ्च पौष्णे ।
श्रवसि सुगतनान्नो वासवे लोकपानां
निगदितमखिलानां स्थापन हि स्थिरेषु ॥ २११ ॥

अथ घेतुबन्धनं देवशमनोहरे—

स्वातीयुक्ते मन्दवारे शुभे लग्ने शुभे दिने ।
सेतूनां बन्धनं कार्यं ध्रुवभे चाथ जीवयोः ॥ २१२ ॥

अथ ऋषिक्रयी—

रोहिणीमृगपुष्येषु तथा माद्रपदद्वये ।
मूलहस्वोत्तरापाडा फाङ्गुनी पूर्वसंयुता ॥ २१३ ॥

त्रिदशये सर्वयस्तूना अनुराधा तथा परा ।
 भवन्ति सवतो लाभो वाराहस्य मत तथा ॥ २१४ ॥
 पूर्वार्त्तयाग्निषाम्येषु विशाखादिचतुष्टये ।
 विज्ञोत लाभकृद् द्रव्य द्रोत हानिकर भवेत् ॥ २१५ ॥
 भाद्रद्वयत्रिदशमन्त्रिदिवाकरेषु
 मूलानिष्ठात्तरतुरङ्गमरेषतीषु ।
 सारगपाणिरजनीकरमन्त्रिभेषु
 लाभ सदैव भवति क्रयविक्रयाणाम् ॥ २१६ ॥

देवशमनोदरे—

दासीदासादिभृत्याना कुर्यात्समहण बुध ।
 स्थिरे लग्ने शुभैर्दृष्ट मन्दवारे विशेषत ॥ २१७ ॥

गणपति —

उत्तराया च रोहिण्या दासदास्यादिसमह ।
 शुभे योगे शुभतिथौ समाह दासदासिकम् ॥ २१८ ॥

अथ वस्त्रकथनम्—

चित्रा शतभिषा स्वाती रेवती चाश्विनी शुभा ।
 श्रवणा च तथा प्रोक्ता वस्त्राणा कथने शुभा ॥ २१९ ॥

अथ दुन्दुभिर्मृदगादिकरवाद्यम् । गणपतिः—

हस्तत्रयेऽनुराधान्त्ये पुनर्वसुमृगाश्विभे ।
 श्रवणत्रये मृगेऽर्केऽह्नि शुभे पूर्णा जयासु च ।
 शुभ दुन्दुभिभेर्ध्यादिकरवाद्य समोरितम् ॥ २२० ॥

अथ वशाद्य मुखवाद्यम्—

ज्येष्ठाद्राभरणीमूलपूर्वाश्लेषामघासु च ।
 रिक्तातिथौ च पापाहे मुखवाद्य प्रशस्यते ॥ २२१ ॥

अथ मृगया—

आश्लेषाभरणीपूर्वाज्येष्ठाद्राश्रयातिमूलभे ।
 विशाखायाद्वा पापाहे मृगयाखेटके नृप ॥ २२२ ॥

अथ जलनपुटे यन्त्र —

आश्लेषापूर्वार्त्तमघामूले शते पुण्येन्दुचारिणी ।
 लग्नेव्यार्किकुजे ष रे जलयन्त्रकिया शुभा ॥ २२३ ॥

अथ मोदकवस्तुमक्षणम्—

आर्द्राश्लेषामघापूर्वाज्येष्टामूलशताभिधा ।
भरयथा सुदिने नन्दे त्वन्नोयान्मोदक जनः ॥ २२४ ॥

अथ नवाङ्गनाभोगः—

प्रथमाभिगम. शस्तो नववध्वा शुभेऽहनि ।
गर्भाधानोक्तनक्षत्रे शस्ते ज्योत्स्नाकरे निशि ॥ २२५ ॥

इति सर्वं मुहूर्तगणनविवचनम् ।

अथ नौकाघटनं दीपिकायाम्—

हमहरिघटलग्ने शक्रपिड्ये द्विद्वैवे
त्रिनयनविधियाम्यद्वन्द्वसर्पान्त्यभेषु ।
शुभकरतिथियोगे शुक्रजीवार्कवारे
तरणिघटनमिष्ट चन्द्रताराविशुद्धौ ॥ २२६ ॥

अथ घटनस्थानान्नोचालन दीपिकायाम्—

शुभादे विष्णु युग्मेन्द्र भगमैत्राश्विनीषु च ।
चालनं घटनस्थानान्नावः शुभनिधोन्दुषु ॥ २२७ ॥

अथ नौयान तत्रैव—

अश्विकरेज्यसुधानिघपूर्वामित्रघनाच्युतभेषु भलग्ने ।
तारकयोगतिथोन्दुरिशुद्धौ नौगमनं शुभद शुभतारे ॥ २२८ ॥

अथ वीरसाधनम् । तत्र षष्ठि —

शशिनैर्हृदियमपितृभेष्वष्टमशुद्धौ भृगौ च पाताले ।
घटलप्रगते शशिजे निखिला वेतालसिद्धिः स्यात् ॥ २२९ ॥

रत्नमालायाम्—

पिड्येशयाम्यमूलेन्दुभेषु शुद्धेष्टमेऽपि च ।
वेतालसिद्धिः पाताले भृगौ ह्ये घटलप्रगे ॥ २३० ॥

अथ मोक्षविक्रयो रत्नमालायाम्—

शाक्रवासवकरेषु विशारदापुण्यवारुणपुनर्गुणभेषु ।
अश्विपूषभयुतेषु विधेयः क्रयविक्रयविधिः सुरभोगाम् ॥ २३१ ॥

११ कृ० सं०

अथ पशुधिति । तत्र श्रेयति —
 शुभप्रदोदये शङ्खे नैघने स्वर्क्षयोनिषु ।
 रक्षावृद्धिक्रिया शम्भा पशूना मुनिभि स्मृता ॥ २३२ ॥

अथ पशुयात्रा । तत्र वशिष्ठ —
 त्वाष्ट्रधरश्रोत्रनिभेषु रिक्ता दत्ताष्टमोक्षीमदिने पशूनाम् ।
 यात्राप्रवेश न कदाचिदेव कुर्याद्य तेवामभिवृद्धिकाक्षी ॥ २३३ ॥

व्यवहारतत्त्वे—

स्वयोनिघिष्णये त्रिकुजे पशूना कर्माथ कुर्यादबुधेन्दुमन्दे ।
 यान प्रवेश च तिथाप्रक्षेत्रे विप्रोत्तरावैष्णवमन्यभेषु ॥ २३४ ॥
 अश्वे चतुर्दशैरहिते उरन्ध्रणत्तादमावास्यादिरहितेषु ।

व्यवहारोच्चये—

पूर्वात्रये घनिष्ठेन्दुपौष्णे सौम्यविशाखयो ।
 आशुकेयायामयाश्विन्या यात्रासिद्धिश्चतुपदाम् ॥ २३५ ॥

अथ पशुधमनम् । शिशुबोधिनाम्—

अश्विनोरेवभोचिग्रानुराचामृगशिरास्तथा ।
 हस्त पुनर्वसुश्चापि स्वातो पुष्यस्तथैव च ॥ २३६ ॥
 बुधे चन्द्रे गुरी शुक्रे रिक्तावर्ज्येतिथौ पुन ।
 अष्टमीश्च कुहूश्चैव वर्जयित्वा शुभमभवत् ।
 धमन पशुवर्गाणा कथित सुरिभि सदा ॥ २३७ ॥

अथोष्टमहिष्यादिकृत्यम् । तत्र गणरति —

घनिष्ठाद्वितये पूर्वापादातिर्यङ्मुखोडुषु ।
 अजाविमहिष प्रणा कृत्येषु चाश्विनीशुभम् ॥ २३८ ॥

अथ पक्षिकृत्यम्—

शुभदि सरवौ तिर्यङ्मुखे चोर्ध्वमुखेपि भे ।
 सारिकाशुभमुखाना पक्षिणा कृत्यमुत्तमम् ॥ २३९ ॥

तथाघोमुखादिनक्षत्र मुहूर्तचिन्तामणौ—

मूलाहिमिप्रोपमघोमुखम्भवेदूर्ध्वस्यमार्द्रैर्ज्यहरित्रय ध्रुवम् ।
 तिर्यङ्मुख मैत्रकरानिलादिनिज्येष्ठाश्विभानोदराकृत्येषु सन् ॥ २४० ॥

अथ वृषभजारोप । तत्र गणरति —

हस्तचित्रोत्तरामूलेऽनुरावारेवतीद्वये ।
 विशाखारोहिणोपुष्ये लतारामोर्षिर्मृगेऽशते ॥ २४१ ॥

अथ भैषज्यकरणमाह, गणपतिः—

हस्तत्रयेऽनुराधायां मूले पुष्ये अवत्रये ।
मृगभे रेवतयुग्मे पुनर्वसुर्विजम्भभे ॥ २४२ ॥
होन्दुशुक्लेज्यसूर्याणा वासरे सत्तिथावपि ।
द्वित्वभावे शुभे लग्ने शुद्धे घ्नमृत्तिज्यये ।
भैषज्यकरणं प्रोक्तं योगे च पुष्टिदायिनि ॥ २४३ ॥

अथ रसोत्पादनम्—

विशाखाकृत्तिकामूले घनिष्ठाश्विकरे मृगे ।
ज्येष्ठायां भाद्रभे सौम्यवासरेषु रसक्रिया ॥ २४४ ॥

अथ रससेवनम्—

हस्तत्रयेऽश्विनोपुष्येऽनुराधान्तये अवत्रये ।
पुनर्भे मृगशोषेऽर्के भौमेज्ये रसमक्षणम् ॥ २४५ ॥

अथ वातरोगादौ तैलोपवेशनम्—

द्वित्वाश्लेषामधामूल विशाखाभरणीद्वयम् ।
मन्देज्जे ह्ये दिने तैलं वृशोयादित्रिके तिथौ ॥ २४६ ॥
इति गणपतिवचनम् ।

अथ सेवाचक्रम्—

सेवाचके सप्तशोषे सप्तपृष्ठे तथोदरे ।
पादयोः सप्तऋक्षाणि साभिजिद्विन्यसेद् बुधः ॥ २४७ ॥

फलम्—

स्वामिभाद्रण्यते मृत्यं भृत्यभक्त स्वामिनन्ततः ।
निष्फल पादपृष्ठस्थे सफल मस्तकोदरे ॥ २४८ ॥

अथ गजादिपशुहृत्यम् । तत्र धीरतिः—

हस्तेषु चित्रासु तथाश्विनोषु स्वातौ च पुष्ये च पुनर्वसौ च ।
श्रोत्राणि सर्वाण्यपि कुञ्जराणां कर्माणि गंगंरुर्यै शुभानि ॥ २४९ ॥

शुभतारे शुभे लग्ने शुभांशे शोभने तिथौ ।
अङ्गुशाः करिणां योज्याः शनिलग्न्ये शनेर्दिने ॥ २५० ॥

पुष्यश्विष्ठाश्विनिसौम्यभेषु पीष्णानि चादित्यरसुद्वयेषु ।
सवारणक्षे च बुधैः स्मृतानि सर्वाणि कार्याणि तुरङ्गमाणाम् ॥ २५१ ॥

अथ परीक्षाकालो दीपिकायाम्—

नो शुक्लास्तेऽष्टमेऽर्के गुरुसहितरवौ जन्ममासेऽष्टमेन्दौ
विष्टौ मासे मलाख्ये कुजशनिदिवसे जन्मतारासु चाथ ।
नाद्योनक्षत्रहीने सुरगुरुरजनोनाथताराप्रिशुद्धौ
प्रातः कार्या परीक्षा द्वितनुचरगृहांशोदये शस्तलग्ने ॥ २५२ ॥

व्यवहारोच्ये—

अष्टम्याश्च चतुर्दश्यां प्रायश्चित्तपरीक्षणे ।
न परीक्षाधिवासश्च शनिभौमदिने भवेत् ॥ २५३ ॥
व्येष्टाश्चवणहस्तश्च तथा शेषः पुनर्वसुः ।
तद्वच्छतभिषा प्रोक्ता त्वभियुक्तविचारणे ॥ २५४ ॥

अथ मैत्री । रत्नमालायाम्—

भाग्य मैत्र शोतरश्मौ सपुष्पे द्वादश्यां वा शुक्लदृष्टे च लग्ने ।
अष्टम्यां वा तैतिलारुख्ये प्रदिष्टा पूर्वाचार्यैस्तत्र सन्धानसिद्धिः ॥२५५॥

अथ शिल्पकरण, तत्र कायपः—

लग्नधर्मंगते सौम्ये जीवे वा मृतदोधितौ ।
तयोर्वर्गे स्थिते शिल्पे विद्यारम्भः प्रशस्यते ॥ २५६ ॥

अथ रोगिस्नान रत्नमालायाम्—

इन्दोर्वारे भार्गवे च ध्रुवेषु सर्पादित्यस्वातियुक्तेषु भेषु ।
पितृये चान्ये चैव कुट्यात्कदाचिन्नीच स्नान रोगनिर्मुक्तजन्तोः ॥२५७॥

नारदसहितायाम्—

स्थिरेज्यादितिसर्पान्त्यपितृवारुणभेषु च ।
न कुट्याद्द्वारयो रोगमुक्तस्नु स्नानं चारेऽज्जशुकयोः ॥ २५८ ॥

अर्थादन्यनक्षत्रादिषु कार्यमित्यर्थः—

कश्यपेनापि—

पितृमारुतसर्पान्त्यस्थिरर्क्षेऽपिन्द्रशुकयोः ।
न कुट्याद्द्वारयो रोगमुक्तस्नानं कदाचन ॥ २५९ ॥

अत्र लग्नादिशुद्धिमाह, धीपतिः—

लग्ने चरे सूर्यकुजेज्यवारे रिक्तातिथौ चन्द्रबले च हीने ।
पेन्द्रत्रिकोणायगतैश्च पापे स्नान हित रोगविमुक्तकानाम् ॥ २६० ॥

टीपिकायान्तु विशेष —

व्यादित्येषु चरेषु शक्रदिनकृन्पुत्रप्रचन्द्रेषु च
 क्रूराद्दे व्यतिपातविष्टिदिवसेष्विन्द्री वशस्ते त्रिथी ।
 केन्द्रायेषु शुभेषु कामतिथिषु स्नान गदान्मुक्तिद्
 शस्त नात्र सुरोभना विधिभुनङ्गक्षेपु सद्वासवाः ॥ २६१ ॥

अथ नित्यशौर, तत्र भीषतिः—

पुष्ये पौष्णे चाश्विनोष्वेन्दवे च शाक्रे हस्ताद्यत्रिके भेऽप्यदित्याम् ।
 शौरं कार्यं वैष्णवाद्ये त्रये च मुक्त्वा भौमादित्यपातङ्गिवारान् ॥२६२॥

वशिष्ठ —

हस्तत्रये पुष्यपुनर्वसौ च शशाङ्गविष्णुत्रितयेऽश्विनीषु ।
 पौष्णेन्द्रविष्णये क्षुरकर्म शस्तं व्यर्कारशान्यंशक्रवारलग्ने ॥२६३॥

व्यास —

चतुर्याञ्चैव यष्टोश्च अप्तमोश्च चतुर्दशीम् ।
 तथा पञ्चदशोश्चैव ब्रह्मचारो भवेत्सदा ॥ २६४ ॥
 इमश्रुकर्मशिरोऽभ्यगदन्तघावनमैथुनम् ।
 जन्तुश्चेतानि यः कुर्यात्तल्लक्ष्मोस्तत्र न तिष्ठति ॥ २६५ ॥

बराह.—

न स्नानमात्रगमनोत्कटभूपिताना-
 मभ्यक्तभुक्तरणकालनिरासनानाम् ।
 सन्व्यानिशाशानिरुजाकैदिने च रिक्ते
 शौरं हितं न नवमेहि न चापि विष्ट्याम् ॥ २६६ ॥

वृद्धगर्गः—

शुन्मारकविवारेषु रात्रौ जाते त्रतेऽहनि ।
 ग्राह्याद्दे प्रतिपद्विक्ताभद्रा शौरे विवर्जयेत् ॥ २६७ ॥
 पष्ठयमापूर्णिमापातश्चतुर्दशयष्टमो तथा ।
 आसु सन्निहित पापं तैले मांसे क्षुरे मगे ॥ २६८ ॥

मरीचि —

पठय्य पञ्चसु पञ्चादौ रिक्ताभद्रातिथिष्वपि ।
 यागे ग्राह्ये विवादे च शौरं वज्यं निशासु च ॥ २६९ ॥

भीषतिः—

पटकृत्तिक पञ्चमघस्त्रिमेत्रो ब्रह्माष्टको यश्चतुर्हतरश्च ।
 शौरो स वपं चतुराननोपि प्राप्नोति मृत्योः सदनं मनुष्यः ॥२७०॥

अथ इमशुकर्म आह, धीरतिः—

इमशुकर्म पञ्चमेऽथ पञ्चमेऽह्नि भृशताम् ।

क्षीरभस्य चोदये विनिन्द्यतारका न चेत् ॥ २७१ ॥

वत्तराग्रितयपूर्वरोहिणोयाम्यसर्पपितृभेषु चाग्निभे ।

इमशुकर्म सफल विवर्जयेत्प्रेतकाप्यमपि बुद्धिमान्नरः ॥२७२॥

अथ काञ्चिद्वाधारणमाह, चण्डेश्वराः—

मूलेन्द्ररुद्रध्रुवणार्कपौष्णविश्वेसवित्रानलरेवतीषु ।

संस्थाप्य काञ्जोकमकुण्डिकायां वारे रविभूमिसुतस्य शस्तम् ॥२७३॥

अयेन्वनसंग्रह —

प्रज्ञानिशार्कमघमूर्त्रिमैत्ररौद्र

पौष्णानुराधगुरुशिष्णुविशाखयुक्ते ।

वारे कुजार्कभृगुनन्दनसोमजानां

श्रेष्ठेन्वनस्य करण भवति प्रशस्तम् ॥ २७४ ॥

अथ लवणकृत्यं मूहूर्त्तगणपती—

लवणारम्भकृत्यन्तु भरणीरोहिणीध्रुवे ।

शनिवारे दिवा श्रेष्ठ जन्मराशौ शनेघ्ने ॥ २७५ ॥

अथ तैलयन्त्रकृत्यम्—

धनिष्ठाश्विरे चित्रानुराधा पुष्यभे तथा ।

व्येष्टायाञ्च पुनर्वसो रेवत्यां शुभवासरे ॥

तैलयन्त्रक्रिया शस्ता हित्वा रिक्ताममामपि ॥ २७६ ॥

अथ कुम्भकारकृत्यम्—

पुनर्वसुद्वये हस्तत्रयेन्त्ये रोहिणोमृगे ।

अनुराधाभवे व्येष्टे ससूर्ये सौम्यवासरे ॥

तथा चरोदये प्रोक्ता कुम्भकारक्रिया बुधैः ॥२७७॥

अथ काष्ठादिषिल्पिकृत्यम्—

हस्तपट्टेऽश्विनीपुष्यरेवतीश्रवणत्रये ।

पुनर्भे रोहिणियुग्मे सूत्रवारक्रियोत्तमा ॥ २७८ ॥

अथ स्वर्णकारकृत्यम्—

श्रवणत्रयेऽश्विनीपुष्ये मृगे हस्तचतुष्टये ।

कृत्तिकायां पुनर्वसोः शुभलग्ने तिथावपि ॥

हेमकारक्रिया शस्ता हित्वा बुधशानैश्चरौ ॥ २७९ ॥

अथ लौहाश्ममणिहृत्यानि—

स्वाती ज्येष्ठाद्वये मूले चित्रार्द्राभरणीत्रये ।
मणिलौहाश्मना कृत्य पापे चाह्नि स्थिरोद्दये ॥२८०॥

अथ नापितकृत्यम्—

ज्येष्ठाहस्तत्रये कर्णत्रितयेऽश्विमृगान्त्यभे ।
पुनर्वसुद्वये हित्वा रिक्ताशेषाष्टमी तिथिः ।
सद्वारे नापितानारुच क्षुरादिसकला क्रिया ॥२८१॥

अयामीरकृत्यम्—

विशाखायां पुनर्भान्त्ये ज्येष्ठाहस्ताश्विनीमृगे ।
पूभाकर्णत्रये पुष्ये ज्येष्ठेऽर्के बल्लवक्रिया ॥ २८२ ॥

अथ चौरकृत्यम्—

विशाखा कृत्तिका पूर्वा मूलाद्रां भरणीमध्ये ।
अश्लेषाज्येष्ठयोर्नन्दाभौमयोः शाकुने बले ।
लग्ने वा दशमे भौमे चौयञ्च द्रव्यलव्यये ॥ २८३ ॥

अथ रोगनिमुक्तस्य बहिर्गमनम्—

सद्वारे गमनोच्छेर्षे सत्तिथौ शोभने विधी ।
सल्लग्ने रोगमुक्तस्य बहिर्निस्सरण शुभम् ॥ २८४ ॥

अथ मल्लक्रिया—

ज्येष्ठाद्रांभरणोपूर्वांमूलाश्लेषामघाभिधे ।
जयापर्णासु सद्वारे सार्के शीघ्रे दियेङ्गके ॥
सर्पेष्टैः केन्द्रगैः सार्के प्रोक्ता मल्लक्रिया शुभा ॥ २८५ ॥

अथ विपणिमाह, रत्नमालायाम्—

धुम्भराशिमपहाय साधुषु द्रव्यकर्मभवमूर्तिवर्तिषु ।
अव्ययेषु शुभदायिषूद्गमे भागवे विपणिरिन्दुसंयुते ॥ २८६ ॥

मुहूर्तचिन्तामणौ—

रिक्ताभौमघटान्विना च विपणिर्मेघधु वक्षिप्रभे ।
लग्ने चन्द्रसिते व्ययाष्टरहितैः पापे. शुभैर्द्वर्षायत्ने ॥ २८७ ॥

अथ राक्षसेवा, तत्र गणपतिः—

हस्तद्वयेऽनुराधायां रेवतायुगले मृगे ।
पुष्ये गुरी ध्रुवे शुके सत्तिथौ रविवासरे ।
योनिराशिपयोर्मेघ्यां स्वामी सेव्योऽनुजोविभिः ॥ २८८ ॥

अथ राबन्त्रचामरसिंहासनादिः—

चामरच्छत्रशोलादिद्वीविसिंहासनादिकम् ।
पट्टाभिपेकभे सत्त्वे विदध्याञ्छोभनेऽहनि ॥ २८९ ॥

अथ मुद्राकरणम् —

श्रुत्तरे चानुराघाया श्रवणात्रितये तथा ।
पुनर्वसुद्वये हस्तत्रये च रेवतीयुगे ॥ २९० ॥
मृगशीर्षे च रोहिण्यामप्रभोपञ्चमोदिने ।
वृत्तोपाया त्रयोदश्या दशम्या पूर्णिमातिथौ ।
त्यक्त्वा शनेश्वर सोम मुद्राकार्यं शुभप्रदम् ॥ २९१ ॥

अथ शिबिकारोहणम्—

उत्तरारेवतीयुगमे त्रिभे हस्तत्रिभे श्रवात् ।
पुनर्वस्वोस्तथा पुष्येऽनुगघाद्वितये मृगे ॥
रोहन शिबिकायास्तु मङ्गले घटनन्तथा ॥ २९२ ॥

अथ पत्न्याणादिनिर्माणम्—

श्रवणे शतभे हस्ते पुष्ये मूले मृगेऽश्विभे ।
पुनर्वसौ कुनाश्रोष्ट्रपञ्चम्यणकरणं शुभम् ॥ २९३ ॥

अथ रथकृत्यम्—

पुष्ये पुनर्वसौ व्येष्टानुराघारेवतीद्वये ।
श्रोत्रादिकत्रिभे हस्तत्रितये रोहिणीमृगे ।
साकसौम्यदिने तेषां विलगने रथकर्मकृत् ॥ २९४ ॥

अथ कौपसप्रह, तत्र वृत्तिह —

रीद्रश्रवणपुष्येन्दुमैत्रवासववारुणम् ।
श्रुत्तराणि च हस्तश्च कौपसप्रहणे शुभा ॥ २९५ ॥
दर्शाष्टपर्वरिक्ताश्च वर्ज्या शेषा शुभाग्रहा ।
शुभग्रहाणां चाराशक्षेत्रे वर्गादये शुभा ॥ २९६ ॥

अथ निघेः —

पुनर्वसुविशाखात्रार्द्राचित्रा चन्द्रो यमो मघा ।
दत्त प्रयुक्त निःक्षिप्त न प्राप्नो निघन घनी ॥ २९७ ॥
भरणोत्रोणि पूर्वोणि चार्द्राश्लेषा मघा तथा ।
चित्रा व्येष्टा विशाखा च मूलमेकादश स्मृतम् ॥ २९८ ॥

भीषः—

वागोशमन्ददिवसंशकलग्नयुक्ते
रिक्तासु मन्ददिवसे कुलिकोदयेऽपि ।
मैत्रद्वितीयपदमैत्रमुहूर्त्तयुक्ते
राश्युद्धमे च ऋणमोक्षमुरान्ति सन्तः ॥ २९९ ॥

अथ द्रव्यप्रयोग, भीमपराक्रमे—

मृदुपुष्याश्विनी चैव विशाखा श्रवणत्रयम् ।
पुनर्वसौ च शंसन्ति घनादिनिधिवर्त्तनम् ॥ ३०० ॥

वर्त्तनम् ऋणरूपेणादानम् ।

स्तनमालापाम्—

शुद्धेषु धर्मात्मजनैघनेषु चरे विलग्ने द्रविणप्रयोगः ॥ ३०१ ॥

अथ ऋणग्रहणनिषेधो ज्योतिःप्रकाशे—

ऋणं भीमे न गृह्णीयान्न देयं युधवासरे ।
ऋणच्छेदं कुजे कुर्यात् सञ्चयं सोमनन्दने ॥ ३०२ ॥
हस्तेऽर्कवारे संक्रान्तौ यदृणं स्यात्कुलेषु तत् ।
वृद्धियोगे तथा ज्ञेयमृणच्छेदन्तु कारयेत् ॥ ३०३ ॥

अथ स्त्रीणां मङ्गलस्नाननिषेधः, तत्र चटेश्वरः—

स्नानं करोति या नारी चन्द्रे शतभिषान्विते ।
सप्तजन्म भवेद्वन्ध्या विषवा दुर्भगा भृशम् ॥ ३०४ ॥
स्त्रीणां शतभिषस्नानं प्रमादाद्यदि जायते ।
संक्रान्त्यां पञ्चदश्याश्च द्वादश्याश्च र्वेदिने ।
वस्त्रं निष्पीडयेन्नैव क्षीरेणापि न योजयेत् ॥ ३०५ ॥

अथ प्रेतश्राद्धमाह गर्गः—

नन्दायां भागवदिने चतुर्दश्यां त्रिपुङ्करे ॥ ३०६ ॥

ज्योतिःपराशर —

साधारणे ध्रुवोमे मैत्रे नो शस्यते मनुष्याणाम् ।

प्रेतक्रियां कुर्यादित् त्रिपुङ्करे यमलघिष्ये वा ॥ ३०७ ॥

उपानि पूर्वाश्रयं भरणी मघा च मैत्रानुप्राधारेवत्यः ।

वराहः—

चतुर्थाष्टमगे चन्द्रे द्वादशे च विवर्जयेत् ।

प्रेतकृत्यं व्यतीपाते वैधृते परिधे तथा ॥ ३०८ ॥

करणे विष्टिसङ्घे तु शनैश्चरद्दिनेषु च ।
त्रयोदश्यां विशेषेण जन्मतारात्रये तथा ॥ ३०९ ॥

कश्यपः—

भरण्यार्द्रा मघाश्लेषा मूलं त्रिचरणानि च ।
प्रेतक्रियाऽतिदुष्टानि धनिष्ठाद्यञ्च पञ्चकम् ॥ ३१० ॥
फल्गुनोद्वितीय रोहिण्यनुराघा पुनर्वसुः ।
द्वे आषाढे विशाखा च भानि द्विचरणानि च ।
एतानि किञ्चिद्दुष्टानि वर्जयेत्सति सम्भवे ॥ ३११ ॥

इति कृतितत्त्वे 'मभयकरणम्' ।

अथ यात्रापकरणम्

रत्नावल्याम्—

यात्रा वैशाखमासे भवति यदि तदा कोशहृत्यश्वलाभो
व्येष्टापाद्रे कथञ्चिद्भवति यदि गमो मन्त्रमा कार्यसिद्धि ।
सूर्ये कर्केऽथ सिंहे युवतिगृहगते चाथलाभ प्रदिष्ट.
कस्याण देरालब्धिः सितभवनगते गगशोकौ च मार्गे ॥ १ ॥

यात्रा च सिंहतुरगोपगते वरिष्ठा
मध्या शनैश्चरचुधोरानसा गृहेषु ।
भानौ कुञ्जोरक्षप्रवृश्चकगोऽतिदीर्घा
शस्तस्तु देवलमतेऽध्वनि पृष्ठतोऽक. ॥ २ ॥

बादरायणमते तु—

सिंहे धनुषि मोने च रियते सप्ततुरङ्गमे ।
यात्रोद्वाहगृहारम्भशौरकार्योणि वञ्जयेत् ॥ ३ ॥

प्रथस्तनडप्राणि—

अश्विनोमृगशीर्षा च व्येष्टा मूल पुनर्वसु ।
पुष्यश्रवणहस्ताश्च रेवतीमैत्रमुत्तमम् ॥ ४ ॥
मघानलयमेन्द्रामो सार्षाद्रा चोत्तरात्रयम् ।
एतानि भानि विद्वाभ्तु यात्राकर्मणि सन्त्यजेत् ॥ ५ ॥
पूर्वात्रयं धनिष्ठा च चित्रा स्वाती प्रजापति ।
शतभिषगिमा उक्तास्तारका मध्यमागम ॥ ६ ॥
यात्राया प्रतिपन्द्छेष्टा द्वितीया कार्यकारिणी ।
आरोग्यदा तृतीया च चतुर्था धननाशकृत् ॥ ७ ॥
श्रीदा पञ्चमी नित्यं षष्ठी कार्यविनाशिनी ।
सप्तमी स्थानमानादि अष्टमी व्याधिदायिनी ॥ ८ ॥
नवम्यां मरणञ्चैव दशम्या सम्पदास्त्वदम् ।
एकादश्यां हिरण्याग्निः द्वादश्या प्राणसंशयः ॥ ९ ॥
सर्वसिद्धिद्वयोदश्या मुनिभि कथिता पुनः ।
कृष्णा वा यदि वा शुक्ला सर्वसिद्धा त्रयोदशी ॥ १० ॥
चतुर्दशी कलहदा व्याधिमृत्युप्रदायिनी ।
अमायां वा न गन्तव्यं यदि कार्यशतान्यपि ॥ ११ ॥

पूर्णिमायान्तु गन्तव्यं व्यासस्य वचनं यथा ।
 चतुर्थां वर्जयेत् पूर्वाग्नेयीमष्टमोतिथी ॥ १२ ॥
 दशम्यां दक्षिणां चैव नैर्ऋत्याञ्चैव पूर्णिमा ।
 तृतीया पश्चिमे चैव वायव्याः सप्तमोतिथी ॥ १३ ॥
 उत्तरस्याञ्च दशमी ऐशान्याञ्च चतुर्दशी ।
 एभिर्यात्रा न कर्तव्या मुनिभिः कथिता पुरा ॥ १४ ॥
 पूर्वे श्रवणज्येष्ठाया भाद्रे चाश्विनं दक्षिणे ।
 पश्चिमे पूषफल्गुन्यामुत्तरे हस्तरोहिणे ॥
 दिशाःशूलानि चैतानि वर्जनीयानियत्नतः ॥ १५ ॥

महेश्वरः —

मित्रर्क्षश्रवणाश्विपुष्यऋषभोदित्यान्त्यहस्तेन्दवै
 र्यात्रा स्याच्छुभदानिलानलमघाचित्राविशाखान्तकैः ।
 आर्द्राया जयदेश्च भैरव्युभदः नैऋतीं श्रवणद्रे तथा
 याम्या भाद्रद्वयाश्विनीं परदिश माग्येऽर्कमह्योत्तरा ॥ १६ ॥
 प्राच्यान्नेन्दुद्विवाकरात्मजदिने याम्यान्न गच्छेद् गुरौ ।
 मार्तण्डास्फुजितोन्न वासुणदिश नैवोत्तराज्ञे कुजे ॥ १७ ॥

श्रीपतिः—

नैऋतीमैन्द्रया यमदिशामियाक्षाजपादे प्रतीचीं
 नारोहिण्या घनपतिदिशं फल्गुनोमुत्तरासु ।
 शूलानीति स्फुटमभिहितान्येषु ये यान्ति तेषां
 प्रत्यावृत्तिर्न हि हि सुसुमोद्वोधकालो यदि स्यात् ॥ १८ ॥
 शुक्रादित्यदिने न वासुणदिश न ह्ये कुजे चोत्तराम् ।
 मन्देन्द्रोश्च दिने न शक्रकक्रुभ याम्या गुरौ न प्रजेत् ॥ १९ ॥
 शूलानीति विलक्ष्य यान्ति मनुजा ये वित्तसौर्याशयाः ।
 भ्रष्टाशा पुनरापतन्ति यदि ते शक्रेण तुल्या अपि ॥ २० ॥

ज्योतिषरत्ने—

न चाग्नेय्या गुरौ चन्द्रे नैर्ऋत्या शुक्रसूर्ययोः ।
 भौमे न गच्छेद्वायव्यामीशान्या बुधमन्दयोः ॥ २१ ॥

मुहूर्तचिन्तामणौ—

न पूर्वदिशि शक्रभे न विधुसौरिवारे तथा ।
 न वाजपदभे गुरौ यमदिशा न दैत्येव्ययोः ॥ २२ ॥

न पाशिदिशि घातुभे कुजबुधेऽप्यर्धमर्क्षे तथा ।

न सौम्यऋक्षुभि ब्रजेत्स्वजयजीवितार्थो बधः ॥२३॥

नाह्निदत्तोपाध्याय —

प्राच्याद्या शनिचन्द्रगोष्पतिबुधादित्येषु शुके कुजे
नो गम्या क्रमशस्तथा परिहरेत्प्राचीञ्च मूलेन्द्रयो ।

याम्याञ्च श्रवणादिषट्कविधिभे पुष्ये प्रतीचोन्त्यजेत्

सौम्याञ्चोत्तरफाल्गुनोष्पति तथा हस्ते न यायाद्बुधः ॥ २४ ॥

यातुर्नामर्क्षतो गण्या दिनभावाधिक बुध ।

त्रिरावृत्त्या क्रमेणैव सप्तविंशतिभानि वै ॥ २५ ॥

जन्मसम्पद्विपत्क्षेमप्रत्यरि साधको बधः ।

मैत्रातिमैत्रे तारा स्युर्नामतुल्यफलप्रदा ॥ २६ ॥

विपज्जन्मवधाश्चैव त्रिध्वावृत्तिषु सत्यजेत् ।

प्रत्यरिं त्रितयावृत्तौ न त्वेकद्वितये त्यजेत् ॥ २७ ॥

घनदा सुखदा चैव मृत्युदा चैव प्रत्यरि ।

यात्राया सर्वथैव हि विचार्य्य गणकोत्तमै ॥ २८ ॥

प्रत्यरौ लवण दद्याच्छक दद्यात्त्रिजन्मसु ।

मृत्यौ स्वर्णतिलान्दद्याद् गुड दद्याद्विपद्यपि ॥ २९ ॥

आवश्यके त्वद् दद्यद् ब्राह्मणेभ्यो विचक्षण ।

यात्रां कुट्यात्ततो घामान्न त कालमपेक्षते ॥ ३० ॥

जातुर्नामगृहाच्चन्द्रराश्यावधिमनुक्रमात् ।

गणयेच्चन्द्रमा शेषस्ततो त्रयात्क्रमात्फलम् ॥ ३१ ॥

आद्ये चन्द्रे त्रियं दद्याद् द्वितीये मानसेप्सितम् ।

तृतीये घनसम्पत्तिं चतुर्थे कलहागमः ॥ ३२ ॥

पचमे ज्ञानवृद्धिं च षष्ठे सम्पत्तिमुत्तमाम् ।

सप्तमे राजसन्मान मरण चाष्टमे तथा ॥ ३३ ॥

नवमे घर्मलाभञ्च दशमे मानसेप्सितम् ।

एकादशे सर्वलाभ द्वादशे हानिमेव च ॥ ३४ ॥

मेपे घनुषि सिंहे च पूर्वस्या चन्द्र आगत ।

वृषे नके च कन्याया दक्षिणस्या सुधाकरः ॥ ३५ ॥

तुलाया मिथुने कुम्भे पश्चिमाया कलानिधिः ।

कक मोनेऽलिराशौ च पीयूषकिरणोत्तरे ॥ ३६ ॥

अलौ मेपसिंहे रणो युद्धकारो

वृषे कर्कटे तौलिके श्वेतसिद्धिः ।

घनुर्भीनद्वन्द्वे शशो पीतलाभो
युवत्यां मृगे कुंभगे श्यामहानिः ॥ ३७ ॥

जन्मेन्दुनन्दार्कमघा च मेपे
घृषे शनिः पञ्चमहस्तपूर्णा ।

स्वाती च युग्मे नवचन्द्रभद्रा
वर्केऽनुराधा बुधयुग्मभद्रा ॥ ३८ ॥

सिद्धे जया पृष्ठशनिश्च मूलं
पूर्णाशनिर्दिक् श्रवणस्त्रियाश्च ।

गुरो त्रिरिक्ता शर्त्ताभक् तुलाया
नन्दाळिके रेवति सप्तशुकः ॥ ३९ ॥

चापे चतुः शुकजयाभरणयो-
नक्रेष्टरिक्ता कुजगोहिणो च ।

कुम्भे जया जीवदशैकशुक्रो
मये च चान्त्योरगशुकपूर्णा ॥ ४० ॥

महोनागशैलाङ्गवेदाग्निर्तर्का.

कराशाशिवाः पाण्ड्या चित्रमानुः ।

त्रिवादे गमे सर्वयज्ञप्रवेशे

सदा चिन्तयेत्कामिनी घातचन्द्रम् ॥ ४१ ॥

सम्मुखे चार्थदश्चन्द्रो दक्षिणे क्षेमकारकः ।

वामे च विनिहन्त्याशां पृष्ठे वित्तक्षयावहः ॥ ४२ ॥

अथ प्रवरयोगः—

प्रतिपद्युत्तरापादा नवम्या कृत्तिका तथा ।

पूर्वभाद्रपदाष्टम्या मेकादेश्यान्तु रोहिणो ॥ ४३ ॥

द्वादश्यामथ चाश्लेषा त्रयोदश्यां च दैवसा ।

अमोभिर्यदि गच्छन्ति भवन्तीन्द्रसमा नराः ॥ ४४ ॥

अथ रवियोगमाह, षष्टिष्ठ —

सूर्याच्चतुर्थे दशमे च पष्ठे विश्वर्क्षके विशतिके नवर्क्षे ।

भवन्ति षड्भानुसदृशयोगा. कुयोगत्रिध्वंसकराः शुभेषु ॥ ४५ ॥

अथ सिद्धियोगाः, भीमपराक्रमे—

मूलं रवी पुष्यहरोत्तराणि वेधा मृगाङ्कः श्रवणश्च सोमे ।

कृशानुपुयोत्तरमानि भीमे बुधेऽनुराधा बहणः कृशानुः ॥ ४६ ॥

बृहस्पती पुष्यपुनर्वसु च भगोऽरिचनी च भ्रवणञ्च शुक्रे ।
शनैश्चरे स्वातिपितामहौ च योगाः द्विलैने शुभदायिनः स्युः ॥ ४७ ॥

हस्तर्क्षमर्कवारेन्दाविन्दुभं प्रथमं बुजे ।

सौम्ये मित्रममाचार्ये पुष्य पौष्ण भृगो सुते ॥ ४८ ॥

इति नारदोक्तिः ।

तथा च—

रवारर्कमूलेज्यदास्रोचाराणि

श्रुतिब्राह्ममैत्रेज्यचान्द्राणि चन्द्रे ।

अर्द्विबुध्न्यदास्राग्निसार्पाश्च भौमे

बुधे ब्राह्ममैत्रार्कचान्द्राग्निभानि ॥ ४९ ॥

गुरावन्त्यमैत्राश्वदैत्येज्यधिष्ण्य

भृगावन्त्यमैत्राश्वदितिभ्रवोभम् ।

मरुद्ब्रह्मगोपालसंज्ञानि सौरे

सदा सर्वसिध्दै निरुक्तानि भानि ॥ ५० ॥

अथ तिथिवारोत्पत्तिद्वियोगमाह, षशिष्ठः—

शुक्रज्जुजमन्देज्या वारा नन्दाश्विपु क्रमात् ।

सिद्धा तिथिः सिद्धिदा स्यात्सर्वकार्येषु सर्वदा ॥ ५१ ॥

सिद्धा तिथिर्हन्ति समस्तदोषन्

मासादिशून्यानपि मासदग्धान् ।

दिनप्रदग्धानपि चान्यदोषा-

नेकादशो यद्ददनेकपापान् ॥ ५२ ॥

अथ नन्दादियोगः—

आनन्दकालधूम्रौ च घाता सौम्यः क्रमेण च ।

ध्वांक्षो ध्वजश्च श्रोत्रसो वज्रमुद्गरछत्राः ॥ ५३ ॥

मित्रमानसपद्मास्य-लुम्बोत्थानाख्य मृत्युदाः ।

काणः सिद्धि शुभो मृत्युर्मुशलं गद एव च ॥ ५४ ॥

मातगरक्ष संज्ञश्च च चरमुस्थिरसंज्ञकः ।

प्रवर्धमान एते वै स्वनाम्ना फलदायकाः ॥ ५५ ॥

अथ गगनक्रमो नारदेनोक्तः—

रविवारक्रमादेते दस्यभादिन्दुमाद्विधौ ।

सर्पाज्ञौमे बुधे हस्तान्मैत्रमाहेवमन्त्रिण ॥ ५६ ॥

वैश्वदेवाद् भृगुसुते वारुणाद्वास्करात्मजे ॥ ५७ ॥

तत्रावश्यके स्याज्यघटिका श्योतिःसारसगरे—

श्वांशेन्द्रायुधमुद्गरेषु घटिकास्त्याज्यास्तु पञ्चादितः

पद्मे लुम्बगदे चतस्र उदिता धूम्रे सदैका पुनः ।

द्वेकाणे मुसले द्वयेपि च गदे सप्तैष तिस्रश्चरे

मृत्युत्पातकरक्षसां दिनगतास्ताः कालदराढे तथा ॥ ५८ ॥

अत्र दिनशब्देनाहोरात्रमुच्यते ।

नारदः—

विशाखादिचतुर्वर्गमर्कवारादिषु क्रमात् ।

उत्पातमृत्युकाणारूपा योगाश्चामृतसंयुताः ॥ ५९ ॥

अमृतसिद्धि —

दिङ्नाथा रविशुक्रभौमतमसो मन्देन्दुसौम्या गुरु-

र्दिङ्नाथेन ललाटगे प्रविशस कुर्प्याद् व्रजेत्कन्दके ।

तिर्य्यंशे भुजि सौर्यमीनघटगे चन्द्रे न याम्यं व्रजे-

च्छुके चन्द्रसुतेऽथवा न गमन काप्यं परः संस्थिते ॥ ६० ॥

नो तेषा प्रतिशुक्रयानमशुभ ये वत्समृग्वहिरा

भारद्वाजवशिष्ठकाश्यपकुलात्पन्नास्तथात्रेः कुले ।

दुर्भिक्षे विषये नवे प्रतिसितं न स्याद्विवाहेऽथवा

तीर्थाना गमने तथैकनगरे प्राम्ये च रोहेऽथवा ॥ ६१ ॥

अथ लालाटिकलक्षणमाह राक्षमात्तण्ड.—

लग्नेऽकं व्ययलाभगे रविसुते कर्मस्थिते भूमिजे

राहौ घर्मविनाशयोरविसुते धुनेऽरिसूनी बुधे ।

बन्धौ ह्य सहजार्थयो. सुरगुरावेव ललाटोद्भवे

योगे नाशमुपैति मानवपतिः पूर्वार्दिकाष्ठाङ्गताः ॥ ६२ ॥

योगिनीलक्षणम्—

शतमसेन्दुहुताशनरक्षसां यमजलेशसमीरणशूलनाम् ।

दिशि दिशि क्रमतः परिवर्त्तते तिथिषु च प्रथमादिषु योगिनी ॥ ६३ ॥

तथा च—

प्रतिपन्नवमी पूर्वे रामा रुद्राश्च पावके ।

शरत्रयोदशी याम्ये वेदा मासाश्च नैर्ऋतौ ॥ ६४ ॥

पक्षे चतुर्दशी पश्चाद्वायव्या मुनिपूणिमा ।

द्वितीया दशमीपक्षे ऐशान्याश्चाष्टमीकुजे ॥ ६५ ॥

योगिनो नवदण्डस्तु शेषो वज्र्यो विशेषतः ।
 त्रिथौ प्राग्घटिका-परुच दशोर्ध्वं वोक्षते शिवा ॥ ६६ ॥
 दश वामे दश दक्षे दद्यात्स्थितिसंख्ययोः ।
 यत्रास्ति भैरवी दृष्टिस्तत्र लौहं प्रवर्षति ॥ ६७ ॥
 दक्षसन्मुखयोगिन्यां गमनं नैव कारयेत् ।
 वामे शुभकरो देवी पृष्ठे सर्वार्थसाधिनो ॥ ६८ ॥

अथ चरयोगिनीदृष्टणम्—

इन्द्रवासुयमशुलिपायिनोवह्निवैश्रवणरक्षसां क्रमात् ।
 अर्घ्याममनुवासरादितो दिक्षु सम्भ्रमति योगिनी चरा ॥ ६९ ॥

अथ राहुलक्षणम्—

गुरुभान्बोर्वसेत्प्राच्यामिन्दुशुके च दक्षिणे ।
 कालराहुः कुजे प्रत्यग् उत्तरे बुधमन्दयोः ॥ ७० ॥

अथ रुद्रलक्षणम्—

हरिसोमवह्निराक्षसयमवरुणानिहृरालयेष्वेवम् ।
 उदयादिपु भ्रमति सदा घटिका रुद्रो महाप्रचलः ॥ ७१ ॥

अथ यात्रायां ब्रह्मयामलमते राहुचक्रम्—

पुष्पितं फलितं चैव निष्फलं क्षटितं गुदम् ।
 राक्षसं तामसं वृद्धं मृतं जिह्वाक्रमेण च ॥ ७२ ॥
 त्र्योणि पुष्पितश्चक्षुषाणि क्षेमलाभकराणि च ।
 शत्रुभङ्गो भवेद्युद्धे यात्रा मासेन लाभदा ॥ ७३ ॥
 वतश्चत्वारि श्चक्षुषाणि पक्षैकेन फलानि च ।
 गणवाजिघनं देशं यात्रायां लभते ध्रुवम् ॥ ७४ ॥
 अफलेषु त्रिष्वक्षुषु षण्मासैर्यायिनम्प्रति ।
 सन्धिः सेवा तथा देशं यायी संलभ्यते ध्रुवम् ॥ ७५ ॥
 फलं प्रप्नोति वर्षेण ऋतितैश्च त्रितारकैः ।
 गोघनानि पशुन्दानि यायो लुण्ठति ध्रुवम् ॥ ७६ ॥
 गुदैकया भृशं लक्ष्मीः पद्मिनो प्रियवादिनी ।
 रूपयौवनसम्पन्ना मासयुग्मेन लभ्यते ॥ ७७ ॥
 विनाशो मह्यइत्या च मुखरोगश्च लृप्तिका ।
 माह्यणादिप्रजापीडा राजसंख्यैस्त्रितारकैः ॥ ७८ ॥

विप्रहस्य भवेद्बृद्धिर्युद्धे भङ्गस्तथैव च ।
 रोगपीडा भवेद्द्वेषे राजसख्यैस्त्रितारकै ॥ ७९ ॥
 हस्त्यश्वपुत्रमित्रादिदेशामपरिमहा ।
 पद्भिर्मासैर्विनश्यन्ति यायिनस्तामसत्रये ॥ ८० ॥
 तामसादमतश्चतुस्तारयुद्धसङ्घका ।
 सर्वनाशकरा प्रोक्ता मासैरेन न सशय ॥ ८१ ॥
 ततस्त्रिमृत्युश्रृङ्खाणि राजमृत्युंश्रणि च ।
 भासीमान्तश्च गुण्यश्च पक्षैकेन फलप्रदम् ॥ ८२ ॥
 युद्धे भङ्गो महाभातिर्द्रव्यहानि कुलक्षयम् ।
 सद्यो मृत्युलभेद्यायो राहुवक्त्रे सुनिश्चितम् ॥ ८३ ॥
 इति दशाङ्गराहुचक्रम् ।

अथ कालविचार —

रुद्धे जलाग्निसौम्ये च राक्षसेन्द्रानिले यमे ।
 ईशानपावके सौम्ये चैत्रादी भ्रमण भवेत् ॥ ८४ ॥
 वामसम्मुखगामो च कालो नैव प्रशस्यते ।
 यात्राया सयुगे काल पृष्टदक्षिणग शुभ ॥ ८५ ॥
 वामे पृष्ठे रविष्फुर्यादक्षिणाग्रे निशाकरम् ।
 जयतीह न सदेह एकोपि शतमाह्वे ॥ ८६ ॥
 सम्मुखे चार्थलाभाय दक्षिणे च शशी शुभ ।
 वामे कार्यविनाश स्यात्पृष्ठतो मरण ध्रुवम् ॥ ८७ ॥

अथ योगफलम्—

दुःख च व्यसन चैव प्राप्नोति स व्यतीपाते ।
 मृत्यु वैधृतिगमने राहुसर्से तद्योत्पाते ॥ ८८ ॥

अथ भीमरात्रमे—

न विकुम्भो न वा गण्डो न व्यतीपातवैधृती ।
 चन्द्रताराबले प्राप्ते योगा गच्छत्यसम्भ्रुजा ॥ ८९ ॥
 जन्मताराष्टमे चन्द्रे सक्रान्तौ सूर्यसक्त्रमे ।
 भद्रा गण्डे च रिक्ताया पृष्ठया वा न व्रजेत्क्वचित् ॥ ९० ॥
 द्वादश्यामपि चाष्टम्या न गच्छेत्प्रस्थितोऽपि सन् ।
 जन्ममासे न गन्तव्य राज्ञा विजयमिच्छता ॥ ९१ ॥

व्यैष्टायां न ब्रजेदन्द्रो न प्राग्भात्रे च दक्षिणाम् ।
नोत्तरा पूर्वफल्गुन्यां रोहिण्या न च पश्चिमे ॥ ९२ ॥

अथ—

अश्विन्यां दक्षिणा नैव ब्रजेद्वस्ते न चोत्तराम् ।
तथैन्द्रो न ब्रजेन्मूले नैव पुष्ये च पश्चिमाम् ॥ ९३ ॥
घनुर्गोमिथुनकन्यातुलालग्नेषु नैव हि ।
घनिष्ठापञ्चके नैव दक्षिणा न ब्रजेद्वि ॥ ९४ ॥

व्योतिःसागरे—

लग्ने कार्मुकमेपतौलग्मने कार्ये विदम्ब्यो नृणां
पञ्चत्वं मकरे तथा शनिगृहे तद्वत्फलं वृश्चिके ।
कुम्भे वा वृषकेसरीपदि गते सर्वार्थसिद्धिन्तदाऽ-
भोष्टं सर्वमनोरथञ्च लभते कन्याम्भवे मन्मथे ॥ ९५ ॥
हरिर्मेघो वृषश्चान्धो न पश्यति दिनेऽपि च ।
मीनर्कटयोः कन्या निशान्धः परिकीर्तितः ॥ ९६ ॥
युग्मे कुम्भे निशापंगुदिवापंगुश्च वृश्चिके ।
मकरतुल्यधनुर्दिवावधिरः परिकीर्तितः ॥ ९७ ॥
अन्धे यात्रा स्मृता लब्धे वधिरेऽपि तथैव च ।
पंगुके गमनं नैव विवाहाद्य न कारयेत् ॥ ९८ ॥
सम्मानदानवसुवाजिगजावलीनां

लभ लभन्ते विजयोत्थिताश्च ।
सर्वार्थसिद्धिविभव लभते नरेन्द्रो
यो वाक्पतोन्दुसुतशुकदिने प्रयातः ॥ ९९ ॥
तिथिवारश्च नक्षत्रमेकीकृत्य निधापयेत् ।
सप्तमिश्च हरेद्भागं शेषे यात्रां त्रिनिर्दिशेत् ॥ १०० ॥
प्रथमे शोभना यात्रा द्वितीये लाभकृद्भवेत् ।
तृतीयेऽरिविनाशः स्याद्यतुर्थे सिद्धिरुत्तमा ॥ १०१ ॥
पञ्चमे मार्गविघ्नः स्यात् पष्ठे निघनमेव च ।
षष्ठं गर्भेण मुनिना शून्ये श्रोः सर्वतोमुखो ॥ १०२ ॥
वया दोषशत हन्ति सहस्रं हन्ति गोरजः ।
अभिजिच्छनसहस्राणि लग्नः कोटिं व्यपोहति ॥ १०३ ॥

तत्रोपाखणम्—

आरक्तसंख्यां रजनो विरामं वदन्त्युपायोग इति प्रयोगाः ।
तत्र प्रयातः सकलार्थसिद्धिः सम्पद्यते हस्तवल्बस्थितैव ॥ १०४ ॥

प्रभष्टद्युतितारकास्फुटतटो प्राधो भवेन्नमंला
 ईपद्रक्तविलोहितान्तघवला देवै सदा वाञ्छिता ।
 नो वार न तिथि न चापि करण चन्द्रश्च नापेक्षते
 हत्वा दोषसहस्रसकटदिनेप्यूपा करोत्युन्नतिम् ॥ १०५ ॥

अथ मध्याह्नम्—

मध्याह्ने व्योमसन्धे स्फुरदनलशिखाप्रञ्जलद्धानुधिम्बे
 छाया साध्वो प्रचलितपुरुषे यत्र तत्पादलग्ना ।
 तस्मिन्कालेन लग्न न च तिथिकरण नैत्र वार न योग
 सम्मानारोग्यसौख्य क्षितिघवतनय नत्र गन्ता लभेत ॥ १०६ ॥

सर्वद्वार सर्वार्थसाधक सर्वकर्मसु तयेष्ट ।
 सर्वेषा वर्णानामभिजित्सक्तो मुहूर्त स्यात् ॥ १०७ ॥
 अष्टमो दिवसस्यार्धे त्वभिजित्सशक क्षण ।
 स ब्रह्म तु बुधे नित्य सर्वकामफलप्रद ॥ १०८ ॥
 चक्रमादाय वैकुण्ठ सर्वदोष निकृन्नति ।
 अभिजित् बुधे शस्तो याम्यानुसरणे तथा ॥ १०९ ॥
 अन्यदिग्गमनेऽयश्य सर्वासिद्धिकर सदा ।
 सप्रहाय च द्रष्टाणे रत्नभाण्डान्विते तथा ॥ ११० ॥
 फलपुष्पे युते यायाच्छुभप्रहविडोक्ते ।
 रत्नभाण्डान्वितौ ज्ञेयौ धनुमध्यगतादिमौ ।
 द्रष्टाण कर्कटाद्यगु फलपुष्पान्वित स्मृत ॥ १११ ॥
 तिथ्यादिषु निषिद्धेषु चन्द्रताराविलोमत ।
 ऊषा गोधूलिका योग स्वोक्त्य गमनश्चरेत् ॥ ११२ ॥
 प्राच्यामूपाम्प्रतीच्यान्तु गोधूलिं वर्जयेद् बुध ।
 दक्षिणस्या त्वभिजितमन्यत्र शुभदायक ॥ ११३ ॥

तथा च मुहूर्तचिन्तामणौ—

ऊपाकाले विना पूर्वा गाधूलि पश्चिमा विना ।
 विनोत्तरा निशीथ सदाने याम्या विनाऽभिजित् ॥ ११४ ॥

अथ सर्वाङ्गी ज्योतिषसंग्रहे—

तिथि वार च नक्षत्र क्रमाद् द्वित्रिचतुर्गुणम् ।
 सप्ताष्टशतुभिर्भक्त शेषाङ्क मतमुत्तमम् ॥ ११५ ॥
 आदिशून्ये महाव्याधिर्मध्यशून्ये महद्भयम् ।
 अन्त्यशून्ये महादानिस्त्रिकशून्य न लोबति ॥ ११६ ॥

वृत्तिः—

सूर्यनक्षत्रमारभ्य चन्द्रक्षाञ्च प्रगण्यते ।
 सप्तमिस्तु हरेद्भागं शेषेण फलमूहयते ॥ ११७ ॥
 द्वये पष्ठे च भ्रमणं त्रये सप्ते च ताडनम् ।
 प्रथमं पञ्च चत्वारि अढनी नास्त निश्चयः ॥ ११८ ॥
 दिनवार तिथियुत स्वनक्षत्रविभूषितम् ।
 माजितं तुरगेणैव शेषात्तु फलमादिशेत् ॥ ११९ ॥
 प्रथमे शोभना यात्रा द्वितीये सिद्धिरुत्तमा ।
 तृतीये त्वर्थहानिः स्याच्चतुर्थे सिद्धिरुत्तमा ॥ १२० ॥
 पञ्चमे मार्गविन्नः स्यात् पष्ठे तु मरणं ध्रुवम् ।
 -सप्तमे सर्वतो लक्ष्मीः श्रीचण्डेश्वरभाषितम् ॥ १२१ ॥

मूर्तिः कोशो घन्विनो वाहनानि
 मन्त्रः शत्रुर्भाग आयुर्मनश्च ।
 व्यापारश्च प्राप्तिरेवं व्ययश्च
 लग्नाद्भावा द्वादशैते विचिन्त्याः ॥ १२२ ॥

व्योतिस्सारसागरे प्रस्थानभावफलम्—

लग्ने ध्रुवं बुधवृद्धस्पतिभागवाञ्छेत्
 प्रस्थितागमनलाभमवाप्नुवन्ति ।
 अङ्गारके रविशनैश्चररात्रिनाथे
 राहो फलन्ति भयशोकवियोगदुःखम् ॥ १२३ ॥
 कोपस्थाने नृपाणां मसुरगुरुबुधो घर्मकार्यार्थसिद्धि
 वस्त्रोत्पत्तिश्च जीवो हृदि सुखमनुल शत्रुपक्षश्चयश्च ।
 मन्दो मार्गश्चिन्तिसुनसहितः कोपहानिश्च मानु-
 श्चन्द्रः कुर्यान्नरेन्द्रं प्रियजनसहितं राहुकृन्मादकारी ॥ १२४ ॥
 प्रस्थाने भूमिलामं क्षितिसुवरिजो मानुना संपयुक्तः
 शुक्रश्चन्द्रात्मजो वा सुरगुरुरयवा शीतरप्रिमयदा वा ।
 भ्रातृस्थाने स्थितास्ते नृपवरगमने सर्वकार्यार्थसिद्धि
 राहुः शत्रोर्विनाशं रचयति नियतं पापिन्वे प्रस्थिते स्यात् ॥ १२५ ॥
 बन्धुस्थानगतो ददाति विपुल भोगं भृगोरात्मजः
 शत्रूणां क्षयमोहते सुरगुरुः सौख्यं तथा चन्द्रजः ।
 हानिं क्षोभतं करोति रविजः सिन्धुक्षयं चन्द्रमा
 राहुर्भूमिसुननयाकंसहिताः पुर्वन्ति दुःखं महत् ॥ १२६ ॥

जीव पुत्रार्थलाभ जनयति भृगुन सर्वकार्यस्य सिद्धि
संप्राप्त चाप्युपेत कुमुदवनसुदृद्रायुरारोग्यकर्ता ।
सूर्यं सौम्यो महोजो दिनकरतनय सैहिकेय प्रयुक्त
सर्वं ते पञ्चमस्था सततभयकरा पार्थिवाना भवन्ति ॥ १२७ ॥

पृष्ठस्थाने नृपाणां दिनकरतनयो भूमिजा भास्करश्च
शीताशुद्धत्यमन्त्री रजनिकरसुत सैहिकेयोऽपि जीव ।
सर्वं ते आथलाभ हृदि गतसकल कुर्वते सर्वकार्यं
यात्रैषा पार्थिवाना भवति शुभकरो धर्मकार्यार्थदा च ॥ १२८ ॥

नेष्टौ शुक्रदिवाकरी च रविजो राहुस्तथा भूमिज
क्षिप्र तत्र भयं नयन्ति नियत स्थाने स्थिते क्षमते ।
सौम्यो मित्रसमागम सुरगुरु कार्थार्थसिद्धि नृणा
चन्द्र श्रेष्ठफल ददाति नियत यात्रासु नात्र शम ॥ १२९ ॥

आरोग्य सोमपुत्रो दिशति भृगुसुत सर्वकार्यस्य सिद्धि
जीवो रक्षत्यवश्य सुतमिव जननी पार्थिवन्नैधनस्थ ।
चन्द्रार्को चेतमो वा जनयति नियत शत्रुपक्षस्य वृद्धि
सन्ताप भूमिपुत्रो दिनकरतनयस्तस्करेभ्यो भय च ॥ १३० ॥

शुक्रो हि सौर्य नवमो युधश्च जीवाप्यसौ बोधयते प्रभुत्वम् ।
चन्द्रार्कसौरा सहभूमिजेन रोगश्च देहे जनयन्ति नित्यम् ॥ १३१ ॥

कर्मस्थानस्थितोर्कं प्रचुरधनकर पुष्टिद शीतरश्मि
जीव सप्रामकाळे भवति जयकर शुक्रसौम्यौ प्रशातौ
क्षिप्र यात्रोद्यताना भवति जयकर सर्वकार्येषु भौमो
राहु शत्रोर्विनाश वितरति नियत दीर्घरोगन्तथाकि ॥ १३२ ॥

शशिवुधगुरुशुक्रा सूर्यराहार्किभौमा
घ्रजति यदि नरेन्द्र क्षिप्रमेकादशस्था ।

द्रुतमिह रिपुर्गं घ्नन्ति नून प्रयातु
विचरति गजरायो युद्धभूमिस्थितो वा ॥ १३३ ॥

क्षितिजरविमुतार्का सैहिकेयो नराणा
जनयति रजनोश श्रेष्ठमृत्येषु भेदम् ॥

रिपुजयघननाश मृत्यनाश च कुर्युं
यदि शशिरुशुक्रा द्वादशथा भवन्ति ॥ १३४ ॥

एक शुक्रो गमनसमये लग्नसप्तमो यदि स्यात्
क्षोणीपुत्रे रिपुसहजरो लाभगो चाकपुत्रे ।

स प्राप्नोति प्रचुरबिभव देवकीर्त्तिञ्च यान
शत्रोः सैन्य जयति निखिल गाङ्गमम्भो यथाघम् ॥ १३५ ॥

अथ घरित्रीलामयोगमाह नारद —

लाभशत्रुसहजेषु यमारी सौम्यशुक्रगुरवो नद्युक्ताः ।
गच्छतो यदि तदा घरित्रीं स्य सागराम्बुरशनावशमेति ॥ १३६ ॥
शशिनि चतुर्थगृह समुपेते बुधसहिते द्युलगे भृगुपुत्रे ।
चलति यदा नरपालनकर्ता षड्विधशत्रुगणञ्च विनिघ्नम् ॥ १३७ ॥

करोतीति शेष । तथा च बादरायण —

राहुःसाजदिवाकरेन्दुरविजे सम्प्रस्थिते लग्नगे
क्षुत्तृष्णारिनिविनाशनञ्च लभते रोगाश्च नानाविधान् ।
जीव. सोमसुनस्तथैव भृगुजो यत्रोदयस्थो नृणा
सा यात्रा घनधान्यवैभवकरी पुण्यै. कृतैर्लभ्यते ॥ १३८ ॥

सौम्यैर्दृष्टियुत लग्न निपिद्धमपि शस्यते ।
पापग्रहसमायोगे विहित निहत भवेत् ॥ १३९ ॥
केन्द्राष्टमगतान्पापास्त्यजेलग्नश्च नैघनम् ।
निघनस्थितचन्द्रश्च यात्राया मृत्युकारकम् ॥ १४० ॥
केन्द्रत्रिकोणगा सौम्या पापाश्च त्रिपहायगा ।
भवन्ति यत्र तदिद् लग्न कर्माणि शोभनम् ॥ १४१ ॥
पापैरदृष्टमयुतै सौम्यैर्दृष्ट युत यदि ।
स्वामिना च युत दृष्ट लग्न कर्माणि शोभनम् ॥ १४२ ॥
शुक्र पञ्चसहस्राणि बुध पञ्चशतानि च ।
लक्षमेकन्तु दोषाणा गुरुलग्ने न्यपोहति ॥ १४३ ॥
पापलग्न पापयुक्त पापग्रहविलोकितम् ।
क्षीणनोषगृहोपेत चन्द्र सर्वत्र वर्जयेत् ॥ १४४ ॥
तुङ्गत्रिकोणभवने भवने निजे वा
सौम्याश्च सौम्यगृहगस्तद्वीक्षिते वा
जामित्रषोषविहितानपहृत्य दोषान्
दोषाकर सुखमनेकविधि विधत्ते ॥ १४५ ॥
एकेन वा बुधवृहस्पतिभार्गवाना
योगो भवेन्नवमपञ्चमकण्टके वा
द्वाभ्या वदन्ति मुनयोऽप्यधियोग एव
योगाधियोगमपरे त्रिमिरामनन्ति ॥ १४६ ॥

योगेषु क्षेम न षदन्ति तथाऽधियोगे
 क्षेम रिपोश्च मरण बहुविधमञ्च ।
 क्षेम यशो नरपतेश्च सुर जयञ्च
 योगाधियोगगमने विजयेद्धरित्रीम् ॥ १४७ ॥

महीमृता योगवशात्फलादयो
 द्विजन्मनामृक्षगुणैश्च जायते ।
 सतस्करादेः शकुनप्रभावतो
 अनस्य शेषस्य मुहूर्तशक्ति ॥ १४८ ॥
 भीपति —

जननसमयलग्नान्निधने जन्ममात्रा
 निजरिपुभवनाद्वा शत्रुभे लग्नयाते ।
 पतिभिरुत तदीयैर्लग्नगै पार्थिवानां
 गमनमथ विप वा भक्षित तुष्यमेव ॥ १४९ ॥
 येषु जन्मनि शुभग्रहा स्थिता पञ्च राशिर्द्वेषिसहक ।
 यश्च शत्रुभवनाद्य नै धनेलाभग स गमने जयावह ॥ १५० ॥
 मस्तकोद्यगृहेषु चम्बदिग्द्वारभेषु च यियासताञ्जय ।
 मूर्तिवर्तिषु हि सङ्गराहणे भङ्गमेवमपरेषु राशिषु ॥ १५१ ॥
 वक्र पन्था मीनलग्नाशके वा
 कार्या सिद्धि स्यान्नियुत्तिश्च दूरात् ।
 नेष्ट कुम्भोप्युद्गमस्थितो वा
 लग्ने चापाशके नौयानसिद्धि ॥ १५२ ॥

यम —

कुम्भकुम्भाशकौ त्याज्यौ सर्वथा यत्नतो बुधै ।
 तत्र प्रयातुर्नृपतेरर्थनाश पदे पदे ॥ १५३ ॥

अथ वसुचयलाभयोग —

अशुभखगैरनवाष्टमदरथैर्द्विबुकसहोदरलाभगृहस्थ ।
 कविरिह केन्द्रगगोष्पतिदृष्टो वसुचयलाभकर खलु योग ॥ १५४ ॥
 सहजे रविर्दशमभे शशी तथा
 शनिमङ्गलौ रिपुगृहे सिद्धीसुते
 द्विबुके बुधो गुरुरपीह लग्नग
 स जयत्यरीन्प्रचलितोऽचिरान्मृपः ॥ १५५ ॥

द्युने चन्द्रे समुदयगेऽर्के जीवे शुके विदि घनसंस्थे ।
ईदृग्योगे चलति नरेशो जेता शत्रून्गरुह इवाहीन् ॥ १५६ ॥

भीषतिः—

श्यायारिपु यमारी चेच्छक्तिभाजः शुभप्रदाः ।
प्रयाणे नृपतेर्यस्य करस्या तस्य मेदिनी ॥ १५७ ॥
नेष्टश्चतुष्टये वक्रो तद्गर्भोऽपि विलग्नगः ।
करोति षड्रुधा नाशं तद्द्वारेऽपि यियासताम् ॥ १५८ ॥

महेश्वरः—

यात्रायां शुभदाः शुभा अस्त्रिलगाः शुक्रो द्युनस्थो शुभ-
श्चन्द्रो लग्नमृतिस्थितोऽशुभकरस्त्यायारिकर्मोपगाः ।
पापाः स्युः शुभदाः खरांशुनयः कर्मस्थितो नोऽशुभो
नत्वाग्नि द्विजदेवतां क्षितिपतिर्ध्यायन्दिगोश व्रजेत् ॥ १५९ ॥

दीपिकायाम्—

व्रजेद्दिगोशं हृदये निवेश्य ययेन्द्रमैन्द्रयामपराञ्च तद्वत् ।
सुशुक्लमाख्याम्बरभृन्नरेन्द्रो विसर्जयेदक्षिणपादमादौ ॥ १६० ॥
करवाणनामसचिवाप्तजनायुधीय-
दैवज्ञविप्रजनकचुक्रिमध्यसंस्थः ।
द्वात्रिंशत् समुपगम्य पदानि भूमौ
प्रागदि नागरथवाजिनरैस्तु यायात् ॥ १६१ ॥

अथ यात्रासमये पठनीयानि—

वैन्यं पृथु ह्रैहयमर्जुनञ्च शाकुन्तलेय भरत नलञ्च ।
एतान्नृपान्यः स्मरति प्रयाणे तस्यार्थसिद्धिः पुनरागमश्च ॥ १६२ ॥
यः स्मरेत्तुलसीं सीतां रामं सौमित्रिणा सह ।
स विजित्य रिपून् सर्वान् पुनरायाति कार्यकृत् ॥ १६३ ॥
माघवो माघवो वाचि माघवो माघवो हृदि ।
स्मरन्ति साघवः सर्वे सर्वकार्येषु माघवम् ॥ १६४ ॥
लाभस्तेषां जयस्तेषां कुनस्तेषां पराभवः ।
येषामिन्दीवरश्यामो हृदयस्थो व्रनार्दनः ॥ १६५ ॥

अथ शकुनानि ब्योति सारे—

बाघः शुभाः सारसघापवर्हिः काश्चिहसाश्च सजीवजीवाः ।
फाकाश्च पङ्क्त्या तुरवाहृष्टृगाः श्लोक्यालव्यजनानि चन्दनम् ॥ १६६ ॥

दधिमधुघृतरोचनाकुमार्यो ध्रुवकलशाङ्गुजमद्रपोठशखा ।
सितवृषकुसुमान्बराणि छत्र द्विजगणिकाप्रज्जना सुचारुवेया ॥ १६७ ॥

अन्य-च—

गोकन्य शखभेरीदधिफलकुसुम पानको दीप्यमान
इछत्र यानप्रयुक्त नृपतिरथयुत पूर्णकुम्भो द्विजाश्च ।
उत्क्षिप्ता चैव पृथ्वी जलचरयुगल सिद्धमन्न शतायु
वैश्यास्त्रीमासभारो हितमपि वचन प्रस्थिताना प्रशस्तम् ॥ १६८ ॥
वेदाङ्गवेदध्वनिशखभेरीमृदंगपुण्यश्च पुराणशब्दा ।
धर्मार्थशास्त्राणि च भारतश्च रामायण मङ्गलकीर्तनानि ॥ १६९ ॥
जाह्निकाहि शश शूकर-भोगी कोर्तन शुभमुदाहृतमाथै ।
नो रुत न च विलोहितमेषामन्यथा गदितमृक्षकपोनाम् ॥ १७० ॥

अथ निषिद्धशकुनानि—

मस्त तैलाभिषिक्त भुजगमभिमुख मुक्तकेशश्च लम्ब
प्रव्रज्य छिन्ननास जटमुकुटधर रक्तपुष्पाद्र्वास ।
वृन्मत्त शून्यकुम्भ त्वभिमुखकलह वानर काष्ठभार
प्रस्थाने प्रस्थिताना यदि न हि मरण नैव सिद्धिर्नराणाम् ॥ १७१ ॥
कार्पासौषधिकृष्णघान्यलवण षड्धीधारिथतैल वसा
चर्मद्वारगुडाश्च रक्तकुसुम निर्नासिका व्याधिता ।
दान्तो भक्तजटीन्धन वृणतुपक्षुक्षामसर्पासकृ
न्मुण्डो नग्निबिमुक्तकेशपतिता कापायिनश्चाशुभाः ॥ १७२ ॥
आर्द्रवासस्तथा नग्नेो रिक्तकुम्भो निषिध्यते ।
यदि नैतेपु मृत्यु स्यात्कायहानिर्ध्रुवो मत ॥ १७३ ॥

किञ्च—

शुभाशुभानि सर्वाणि निमित्तानि स्युरेवम् ।
अन्यतरतु मन शुद्धि सा च शुद्धिर्जयावहा ॥ १७४ ॥
उप काले शुभा यात्रा देवैरपि समोहिता ।
यत्र न प्रभवन्त्येते दोषा कार्यविघातका ॥ १७५ ॥

शमिह हि रचितानि यत्नतो वा शुभफलदानि भवन्ति मङ्गलानि ।
शकुनमशकुन क्रोशमात्र जगुरपरेपि च केपि पञ्चपटकम् ॥ १७६ ॥

(क्रोशादूर्ध्वं शकुनविरुत निष्फल प्राहुरेके ।)

यात्राव्यवस्था—तत स्नात शङ्काम्बरधर प्रहृष्टचित्तो देवद्विजगोदिगीशान्

सपूर्वपदं स्वल्पन्तमग्निं प्रदक्षिणीकृत्य उपविष्टं प्रथमं गन्तव्यं यदिक्ष्यमभिमुखं दक्षिणं
पादं विसर्जयेत् । तथा च स्वरधारणे—

वामे वा दक्षिणे वापि यत्र सञ्चरते शिवः ।
कृत्वा तत्पदमादौ तु यात्रा भवति सिद्धिदा ॥ १७७ ॥
चन्द्रे सव्यपदः कार्यो रवौ तु दक्षिणः पदः ।
पूर्वपदं पुरं कृत्वा यात्रा भवति सिद्धिदा ॥ १७८ ॥
विपरीतोदयं यात्रा मनसापि न कारयेत् ।
यात्राभङ्गो भवेत्तस्य हानिमृत्युर्भवेत्ततः ॥ १७९ ॥
पुरो वामोऽर्घतश्चन्द्रे दक्षेऽघं पृष्ठतो रवौ ।
पूर्णरिक्तानि रेकोऽयं ज्ञातव्यः कोविदैः सदा ॥ १८० ॥
ऊर्ध्वं वामागतो दूताज्ञेयो वामपथि स्थितः ।
पृष्ठदक्षिणतोऽघं स्था सूर्यनाभो शुभा मता ॥ १८१ ॥
वामाचारप्रवाहे तु न गच्छेत् पूर्वमुत्तरम् ।
प्ररोहति भयं तस्य गताशो न निवर्तते ॥ १८२ ॥
दक्षिणाद्या प्रवाहे तु न गच्छेद्याभ्यपश्चिमे ।
तत्र स्यान्मृत्युसङ्घातो मृत्युरेव न सशयः ॥ १८३ ॥

इति सर्वं शिववचनं श्रुत्वा गच्छेत्—यदि कश्चित्त्र विरोधावस्थानं क्रियते
तदा यथासम्भवं कर्तव्यम् ।

यथोक्तं वराहेण—

प्राच्यां सप्तदिनं प्राप्य दक्षिणस्यान्तु पञ्चकम् ।
प्रतोच्यान्तु त्रिरात्रं स्यादुत्तरं स्याद् दिनद्वयम् ॥
किञ्चित्कार्यं समाप्याथ बहुभिस्तु त्रिरात्रकम् ॥ १८४ ॥
अन्तःपुराद्वा स्वनिवेशनाद्वा सिंहासनादग्निपरिमहाद्वा ।
कुर्यान्नरेन्द्रं प्रथमं प्रयाणं विप्रैः शताग्रैः कृतमगलभी ॥ १८५ ॥

किन्तु—

गृहाद् गोहान्तरं गगं सोमं सीमान्तरं भृगुः ।
शरक्षेपाद्भरद्वाजो वशिष्ठो नगराद् बहिः ॥ १८६ ॥

इत्यादिकमपि चिन्त्यम् । राम—

दुग्धं त्याज्यं पूर्वमेव त्रिरात्रात् क्षीरं त्याज्यं पञ्चरात्राच्च पूर्वम् ।
क्षीरं तैलं वासरेऽस्मिन् वामिश्च त्याज्यं यत्नोद्भूमिपालेन नूनम् ॥ १८७ ॥

भुक्त्वा गच्छति यदि चेतैलगुहक्षोरपकमासानि ।
विनिवर्तते स रुग्णः स्रोद्विजमवमान्य गच्छतो मरणम् ॥१८८॥

अथ युद्ध्वा प्रत्यागतस्य गृहप्रवेशविधिः क्तो विद्यामाधवे—

गोहन्तु प्रविशन्नथ घटवधूर्त्कस्थिते भार्गवे
श्रेष्ठो दक्षिणपूर्वभागनिरतः शुक्लोऽथ चर्व्योऽन्यगः ।
कतुस्तत्र शुभावहान्युपचयक्षेत्राणि लग्नानि च
त्याव्यो निर्गमवासरार्थं नवमो मासस्तथा वासरः ॥ १८९ ॥

गुहः—

निर्गमान्नवमे मासि नवमे दिवसेऽपि वा ।
नवम्याज्ञं प्रवेष्टव्यं प्रविष्टो नाशमृच्छति ॥ १९० ॥

इदं गन्धूयधिके द्रष्टव्यम् ।

लङ्ग —

त्याष्ट्रे च पौष्णे शशिभे च मैत्रे स्वायम्भुवर्क्षे त्रिषु चोत्तरासु ।
अश्लोणचन्द्रे गुरुवासरे च तिथावरिक्ते च गृहप्रवेशः ॥१९१॥
सर्वोपि गृहप्रवेशविधिर्वत्सरानन्तरं बोध्यम् ।

बृहस्पतिः—

आगत्य वत्सरादूर्वागमनागमने शुभे ।
आगव्यूतेरथार्थाग्वा गमनागमने शुभे ॥ १९२ ॥

इति कृतिसत्त्वे यात्राप्रकरण समाप्तम् ।

अथ राज्याभिषेकप्रकरणम्

वृत्तघटके—

जन्मेशलग्ने सदशेशस्य भी मेवलिष्टे क्षितिपाभिषेकः ।
व्येष्टाश्रवक्षिप्रमृदुध्रुवेषु सौम्यग्रहस्याहि तिथावरिक्ते ॥ १ ॥
लग्ने स्थिरे चोपचये स्थिते च शीर्षोदये च क्षितिपाभिषेकः ॥२॥

श्रुति सारसागरे—

नृपाभिषेक नृपतिप्रयाण नृपस्य कार्य नृपदर्शनं च ।
तथापि कार्यं भुवि किञ्चिदस्ति कुर्यात्तदा भानुदिने प्रशस्तम् ॥ ३ ॥
इति वचनाद्रविदिनेपि राज्याभिषेकः । तथा च नारदः—

गुरुशुक्राकंवारेषु रोहिण्यामुत्तरात्रये ।
अभिषेको नरेन्द्रस्य कर्तव्यो वै मनोपभिः ॥ ४ ॥

श्रीरतिः—

मैत्रशाक्रकररोहिणोषु वै वैष्णवाद्यत्रिषु त्रिपूत्तरासु च ।
रेवतोमृगशिरोऽश्विनीष्वपि क्षमाभृतां समभिषेक इष्यते ॥ ५ ॥
विलग्नजन्मेशदशाधिनाथगतं षड्घात्रोत्तनयैर्बलिष्टैः ।
गुर्विन्दुशुक्रम्पुरदण्डजानैर्महोपतीनामभिषेक इष्टः ॥ ६ ॥
सुदृष्टिर्कोणस्वगृहोच्चसंस्थाः श्रियं च कीर्तिञ्च दिशन्ति खेटाः ।
अस्नंगता वक्रगनोचगा या भयाय शोकाय भवन्ति राक्षाम् ॥ ७ ॥
जन्ममादुपचये तथा स्थिरे लग्नवर्तिनि च मस्तकोदये तथा ।
सद्रूपहैश्च सहिते विलोकिते क्रूरदृष्टिसमुपस्थितिवर्जिते ॥ ८ ॥
तारकाशशभृतोर्बलेदिने सद्रूपहस्य च तिथावरिक्ते ।
सद्यूनव्ययत्रिकेषु कण्टकेष्वष्टमेषु रहितेषु साधुषु ॥ ९ ॥

घनान्त्यस्थैः क्रूरैर्भवति नियतं रोगभाग्नग्नसस्थै-
श्चतुर्घनस्थैश्चतानजपद्ः पुत्रगः सौख्यहीनः ।
निरुद्योग स्वस्थैः शुभविरहितो घर्मगैः स्यान्नरेन्द्रो
निरायुर्मृत्युस्थैः सुरघनयुताऽयायशत्रुस्थितैश्च ॥ १० ॥
निघनरिपुगृहस्थे शीतगौ पापदष्टे
यमसदनमुपैति द्राम्भृपः शत्रुगे वा ।

व्ययरिपुमृतिवज्रं सत्फलं द्युरिष्टाः

सकलभवनसंस्थास्तेषु निष्ठाश्च पापाः ॥ ११ ॥

यस्याभिपेक्षे सुरराजमन्त्रो भवेद्विलग्ने यदि वा त्रिकोणे
शुक्रो सुरे शत्रुगृहे महोज्जं स मोदते वापि चिरायुलक्ष्मोः ॥ १२ ॥

त्रिळाभसंस्थौ शशितिग्मरश्मो मेपूरणे बन्धुगृहे गुरुश्च ।

यस्यात्र योगे क्रियतेऽभिपेक्षः सम्पत्तिथरा तस्य चिरायुरेव ॥ १३ ॥

इति कृतिवचने राज्याभिषेकप्रकरणम् ।

अथ गोचरप्रकरणम्

देवशमनोदरे—

सूर्यस्य—

स्थानं जन्मनि नाशयेद् दिनकरः कुर्याद् द्वितीये भय
दुश्चिन्त्ये प्रियमातनोति द्वियुके मानक्षय यच्छति ।
दैन्यं पञ्चमगः करोति रिपुहा पष्ठेऽर्थहा सप्तमे
पीडामष्टमगः करोति अपुप. पुण्यक्षयं धर्मगः ॥ १ ॥
कर्मसिद्धिजनकस्तु कर्मगो वित्तलाभकृद्दयायसंस्थितः ।
वित्तनाशजनिताम्भहापदं यच्छति व्ययगतो दिवाकरः ॥ २ ॥

चन्द्रस्य—

जन्मन्यन्तं दिशति हिमगुर्वित्तनाशं द्वितीये
दद्याद् द्रव्यं सहजभवने कुक्षिरोगं चतुर्थे ।
कार्यभ्रश तनयगृहगो वित्तलाभञ्च पष्ठे
द्युने द्रव्य युवतिसहित मृत्युसंस्थोऽपि मृत्युम् ॥ ३ ॥
नृपभयं कुरुते नवमः शशी दशमघामगतस्तु महत्सुखम् ।
विविधमायगतः कुरुते धनं व्ययगतस्तु रुज धनसक्षयम् ॥ ४ ॥

भौमस्य—

प्रथमगृहगतः क्षोणोसूनुः करोत्यरिजं भयं
क्षपयति धनं वित्तस्थाने तृतीयगतोऽर्थदः ।
अरिभयमतः पातालेऽर्थान्निष्णोति हि पंचमे
रिपुगृहगतः कुर्याद्वित्त रुज मदाने स्थितः ॥ ५ ॥
जनयति मदानस्थः शत्रुघाघां घराजो
दिशति च नवमस्थः कायपीडामतीव ।
शुभमपि दशमस्थो लाभगो भूरिद्धाभं
व्ययभवनगतोऽक्षौ व्याध्यनर्थार्थनाशान् ॥ ६ ॥

बुधस्य—

बुधः प्रथमगो भयं दिशति सर्जं घने भयं
धनं रिपुभयान्वितं सहजगभ्रतुर्थोर्थदः ।
अनिर्तृतिफरो भवेत्तनयगोऽरिगः स्थानदः
करोति मदानस्थितो बहुघाघां शरीरव्यथाम् ॥ ७ ॥

अष्टमे शशिसुते घनवृद्धिं धर्मगस्तु महतोन्तनुषोढाम् ।
 कर्मग सुखमथायगतोर्यं द्वादशे भवति वित्तविनाश ॥ ८ ॥
 गुरोः—

भय जन्मन्यार्या जनयति घनस्येऽर्थमतुल
 तृतीयेऽङ्गकलेश दिशति च चतुर्थेऽर्थविलयम् ।
 सुख पुत्रस्थाने रुजमपि च कुर्यादरिगृहे
 गुरुघ्ने पूजा घननिचयनाश च निघने ॥ ९ ॥
 धर्मगतो घनवृद्धिं कर स्यान् प्रीतिरुरो दशमेऽभरपूज्य ।
 स्थानघनानि ददाति स चाये द्वादशगस्तु नु मानसपीडा ॥ १० ॥
 शुक्रस्य—

जन्मन्यरिश्चयकरो भृगुजोऽर्थदोऽर्थे
 दुश्चिक्वग सुखकरो घनदश्चतुर्थे ।
 स्यात् पुत्रदस्तनयगोरिगतोरिवृद्धिं
 शोकप्रदो मदनगो निघनेऽर्थदाता ॥ ११ ॥
 जनयति विविधान्घराणि धर्मे न सुखकरो दशमस्थितस्तु शुक्र ।
 घननिचयकर स लाभसाथो व्ययमवनेपि घनागम करोति ॥ १२ ॥
 घने —

वित्तभ्रश रुगाति दिनकरतनये जन्मराशि प्रपन्ने
 वित्तकलेश द्वितीये घनहरणकृति वित्तलाभ तृतीये ।
 पाताले शत्रुवृद्धिं सुतभवनगतं पुत्रभृत्यार्थनाश
 पृष्ठे स्थानेऽर्थलाभ जनयति मद्ने दोषसघातमार्किः ॥ १३ ॥
 शरीरपीडा निघने च धर्मे घनक्षय कर्मणि दीर्घनश्यम् ।
 उपान्त्यगो वित्तमनर्थमन्त्ये शानिददातीत्यवदद्विशिष्ट ॥ १४ ॥
 राहुकेतो —

राहुर्जन्मगतो भयञ्च कलह सौभाग्यमानक्षय
 वित्तभ्रशमहासुख नृपभय चार्थक्षय यच्छति ।
 सताप कलहञ्च वित्तमधिक शीघ्र विनाश नृणा
 पेटोस्तफलमेव राशिषु वदेच्छसन्ति गर्गाद्य ॥ १५ ॥
 ऋक्षसन्धिगता रोटा राशिसन्धिगताश्च ये ।
 एध्यराशो फल दद्युर्भ्रे तद्विपरीतगम् ॥ १६ ॥
 वशिष्ठोऽपि—

भवनान्त्यगतास्वविष्णव यदन्तगाश्च गगनव (।
 दद्यु परभवनफल प्राग्भवनफल च यकिताश्चैते ॥ १७ ॥

बाह्वस्वत्य —

पक्षो दशाह च तथैकमास सार्धं दशाहञ्च ततोऽर्धमासम् ।
सोमादिरेटास्त्वतिचारचक्रे दद्यु फल पूर्वगृहे यदुक्तम् ॥ १८ ॥
वशिष्टमाण्डव्यपराशरात्रिगार्गाङ्गिरोव्यासमुखा वदन्ति ।
चक्रातिचारे सुरराजमन्त्री यत्रागतस्तत्र फल ददाति ॥ १९ ॥

अथ सूर्यादिचक्रम्, तत्र प्रथमं सूर्यचक्रम्—

ऋश्रे सत्रमण यत्र तद्वक्त्रे त्रिनियोजयेत् ।
चत्वारि दक्षिणे बाह्वी त्रीणि त्रीणि च पादयो ॥ २० ॥
चत्वारि वामबाह्वी च हृदये पञ्च निर्दिशेत् ।
अक्ष्णाद्व्यं द्वयं योज्यं मूर्ध्नि द्वे एकक गुदे ॥ २१ ॥
रोगो लाभस्तथाध्वान वन्दन लाभ एव च ।
ऐश्वर्यं राजपूजा च श्रममृत्युरिति क्रमात् ॥ २२ ॥

अथ चन्द्रचक्रम्—

चन्द्रचक्रं प्रवक्ष्यामि नराकारं सुशोभनम् ।
शीर्षे पट्कं मुग्गे चैकं त्रीणि दक्षिणहस्तके ॥ २३ ॥
हृदये पट्कं प्रदातव्यं वामहस्ते तथा त्रयम् ।
कुक्षौ च पट्कं प्रदातव्यं पादौ द्वौ द्वौ चिनिर्दिशेत् ॥ २४ ॥
मुग्गे च द्रव्यहरणं शीर्षे लाभकरं स्मृतम् ।
हानिदं दक्षिणे हस्ते हृदये च श्रियावहम् ॥ २५ ॥
वामहस्ते च रोगश्च कुक्षौ सौर्यप्रदायकम् ।
पादयोर्हानिरोगी च इत्युक्तं चन्द्रज फलम् ॥ २६ ॥
चन्द्रनक्षत्रमारभ्य यावद्योषन्यनामभम् ।
यत्राङ्गे नामनक्षत्रं तद्दिने च फलं लभेत् ॥ २७ ॥

अथ मौमचक्रम्—

मौमघिष्ण्यामुग्गे त्रीणि नेत्रे त्रीणि चिनिर्दिशेत् ।
शीर्षे त्रीणि च घिष्ण्यानि बाह्वोर्द्वे द्वे चिनिर्दिशेत् ॥ २८ ॥
कण्ठे द्वे हृदये पञ्च गुह्ये त्रीणि पटे चतुर्गु ।
मुले रोगो घनं नेत्रे भ्रशो मूर्ध्नि सुखं हृदि ॥ २९ ॥
कण्ठे षिष्णा त्रयो गुह्ये पात्रे देशान्तरं घनेत् ।
वामपाणी भवेद्रोगी दक्षिणे शोक एव च ॥ ३० ॥

अथ बुधचक्रम्—

बुधचक्रं प्रवक्ष्यामि बुधक्षान्निरमुत्तमम् ।
दक्षिणे च करे तावत्स्वेत्पुष्टिकरं स्मृतम् ॥ ३१ ॥
हृदये पञ्च लाभाय गुह्ये षड्च सरोगता ।
त्रोणि दक्षिणपादे च ग्रामे त्राणि विनिर्दिशेत् ॥ ३२ ॥
स्थानभ्रशो रोगपीडा कलह स्वजनै सह ।
बुधदेहस्य माहात्म्यं कथितं पूर्वसूरिभिः ॥ ३३ ॥

अथ गुरुचक्रम्—

शीर्षे चत्वारि राव्य युगलपरिमितं दक्षिणे याहूमूले
लक्ष्मी पादौ च षट्कं हृदि रतिसुभृशं वामहस्ते रुजं स्यात् ।
द्वे गुह्ये रोगकारी मदनशरमिते हृद्गते प्रीतिलाभौ
नेत्रे धिष्यन्तृतीय सुखयति सततं जीवन्मृत्युगुणज्ञौ ॥ ३४ ॥

अथ शुक्रचक्रम्—

शुक्रचक्रं प्रवक्ष्यामि शुक्रधिष्यन्निरक्रातिम् ।
मुखे त्रोणि महालाभो शीर्षे पञ्च शुभं सुखम् ॥ ३५ ॥
तृतीय दक्षिणे पादे क्लेशहानिः सदा ।
तथैव वामपादे च त्रोणि धिष्यन्ति सखिरेत् ॥ ३६ ॥
हृदये च घनं सौख्यं वामपादे चतुष्करे ।
सुरभिप्रधनप्राप्तिं शुक्रं पुंसु शरीरगम् ।
गुह्ये च त्रोणि धिष्यन्ति स्त्रीलाभसुखकारकम् ॥ ३७ ॥

अथ शनिचक्रम्—

शौरिर्यत्र तदास्ये भ करे चत्वारि दक्षिणे ।
विन्यसेर्दृष्टियुग्मे षट् वामघाहौ चतुष्टयम् ॥ ३८ ॥
हृदये पञ्चशृङ्गाणि क्रमाल्लोचनयोर्द्वयोः ।
मूर्ध्नि त्रोणि गुदे द्वे च मन्दस्य पुरुषाकृते ॥ ३९ ॥
वक्रस्थे जन्मभे गोगो लाभो वै दक्षिणे करे ।
स्यादधरा च रणद्वन्द्वे बन्धो वामकरे नृणाम् ॥ ४० ॥
हृदये षड्वे लाभो नेत्रे प्रीतिरुदाहृता ।
पूजा मूर्ध्नि परा नूनं गुदे मृत्यु विनिर्दिशेत् ॥ ४१ ॥

अथ प्रहाणां दानानि, चातकामरणे—

ये रोचरा गोचरतोष्टवर्गाद्दशाक्रमाद्वाप्यशुभा भवन्ति ।
दानादिना ते नितरा प्रसन्नास्तेनाधुना दानविधिं प्रवचिम ॥४२॥
माणिक्यगोधूममव्रत्सघेतुकीसुम्भवत्त्वं गुडहेमताम्रम् ।
आरक्तक चन्दनमञ्जुञ्जश्च वदन्ति दानं रवितोषहेतौ ॥ ४३ ॥
सद्वंशापात्रस्थिततण्डुलाश्च कर्पूरमुक्ताफलशुभ्रवस्त्रम् ।
क्षीराह्वयशंखं वृषमञ्च रौप्यं चन्द्राय दद्याद् घृतपूर्णकुम्भम् ॥४४॥
प्रवालगोधूममसूरिकाश्च घृषोरुणञ्चापि गुडं सुवर्णम् ।
आरक्तवर्धं करवारपुष्प मौमाय दद्यात्सुगुणं हि ताम्रम् ॥४५॥
चैलञ्च नील किञ्चि घौनकांस्यं मुद्गाज्यगारुतमसर्वपुष्पम् ।
दासो च दन्ता द्विरदस्य नूनं वदन्ति दान विघ्ननन्दनाय ॥४६॥
शर्करा च रजनी तुरङ्गमं पोतधान्यमपि पोतमन्धरम् ।
पुष्परागलवणञ्च काञ्चनं प्रीतये सुरगुरोः प्रदोयताम् ॥४७॥
चित्राम्बर शुभतरस्तुरंगो घेतुञ्च वर्जं रजत सुवर्णम् ।
सुतण्डुलाज्योतुसुगन्धयुक्तं वदन्ति दानं मृगुनन्दनाय ॥ ४८ ॥
सापाश्च तैल विमलेन्द्रनीलं तिला कुडत्यो महिषो च लौहम् ।
सदश्रिण चेति वदन्ति नूनं तुष्टाय नूनं रविनन्दनाय ॥ ४९ ॥
गोमेदरत्नं च तुरङ्गमञ्च सुनीलचैलानि च कम्बलञ्च ।
तिलाश्च तैलं सलु लौहमिश्र स्वर्मानवे दानमिद् वदन्ति ॥ ५० ॥
वैदूर्यरत्नं सतिलं महाजः सुमङ्गलञ्चापि मदो मृगस्य ।
शास्त्रञ्च केतोः परितापहेनोरुदीरित दानमिद् मुनीन्द्रैः ॥ ५१ ॥

अथ जन्मनक्षत्रे ग्रहणफलम्, वशिष्ठः—

यस्यैव जन्मनक्षत्रे प्रस्येते शशिभास्करौ ।
तस्य व्याधिभयं चोरं जन्मराशौ धनक्षयः ॥ ५२ ॥

ज्योतिर्निबन्धे फलप्रदीपे—

ग्रहणं जन्मनक्षत्रे जायते शशिसूर्ययोः ।
यस्य तस्य शुभ हानिघोररोगाः पराभवः ॥ ५३ ॥

ज्योतिःपराशरः—

यन्नक्षत्रगतोराहुप्रसने शशिभास्करौ ।
तज्जातानां मवेत्पोडा ये नराः शान्तिवर्जिताः ॥५४॥

मार्गवीथविशेषोपि—

यस्य राज्यस्य नक्षत्रे स्वर्भानुरुपरज्यते ।
राज्यभंगं स्वकृन्नाशं मरणं चात्र निर्दिशेत् ॥ ५५ ॥

राज्यस्य नक्षत्रे अभियेकनक्षत्रे । बन्मराशोः सकाशाद् ग्रहणराशिपर्यन्तं
गणना कार्या ततः फलं वाच्यम् ।

तत्फल देवशमनोदरे—

घातं हानिमथश्रियं जननभाद् वस्तिश्च चिन्तां क्रमात् ।
सौख्य दारवियोजन च कुरुते व्याधिश्च यानक्षयम् ।
सिद्धिं लाभमपायमर्कंशशिनोः पण्मासमध्ये ग्रहः ॥५६॥

राक्षमातण्डे—

सप्ताष्टजन्मगे पष्ठे चतुर्थे दशमेपि वा ।
नवमे च तथा चन्द्र न कुर्याद्राहुदर्शनम् ॥ ५७ ॥

श्रीपतिव्यवहारनिर्णये वशिष्ठः—

जन्मभे जन्मराशी च पष्ठाष्टमगते तयोः ।
चतुर्थे द्वादशे चन्द्रे न कुर्याद्राहुदर्शनम् ॥ ५८ ॥
प्रासदर्शनमात्रेण चार्थदानिर्महाभयम् ।
जायते नात्रसन्देहस्तस्मात्तत्परिचर्जयेत् ॥ ५९ ॥

वराहसंहितायाम्—

जन्मसप्ताष्टरिष्णाङ्कं दशमस्थे निशाकरे ।
द्विष्टोरिष्टप्रदो राहुर्जन्मर्क्षे निघनेपि च ॥ ६० ॥

तथा च—

वैनाशिकर्क्षे दृष्ट ग्रहणं सुधांशुभास्कगयोः ।
जनयति रोगं बहुधा क्लेशे चित्तक्षय चाशु ॥ ६१ ॥

जन्माष्टजा यान्त्यथ घर्मसंस्थे निशाकरे जन्मसु ताराकासु ।

दृष्ट्वा समश्चन्द्रमसं प्रयत्नादभ्यर्च्य दद्यात् फनकं द्विजाय ॥ ६२ ॥

अत्र चन्द्रमसमित्पुलक्षणम्, उपक्रमे सुधांशुभास्करयोरिति दर्शनात् सूर्यपर-
मपि । वैनाशिकर्क्षे अयोविश्वनक्षत्र इति केचित् । वस्तुतस्तु वैनाशिकपदं निघन-
तारापर, निघनेत्येकवाक्यत्वात् । वैनाशिकपदस्य गर्णेण विपत्करादिसाहचर्यात् ।

अथेत्ययमकृत्स्नस्य अर्थात्पदप्राप्तत्वादीनि सप्तमत्पारायां पठितत्वाच्च यथा—

विपत्करप्रत्यरिसंज्ञितेषु वैनाशिकर्क्षेषु कृतं हि कर्म ।

सर्वं नृणां निष्कलमेव तस्माद्गृहेपि सत्रास्ति शुभं न किञ्चित् ॥६३॥

ज्योति सारसागरे—

राशौ यत्र विधुन्तुदेन तरणिञ्चन्द्रोथवा प्रस्यते
तस्माद्देदहुताशशकररसा कल्याणदा राशयः ।
मध्यस्था रत्रिसायकाङ्कदशमा सामान्यभोगप्रदा
द्यग्नातुरगाष्टमा खलु नृणा यच्छन्ति नेष्टं फलम् ॥ ६४ ॥

अथ ग्रहणदोषोपशमनञ्च दीपिकायाम्—

ग्रहणं ग्रहणोहितनाडोनक्षत्रदोषोपशमनाय ।
सहस्रतपुपै स्नायात् फलिनोफलचन्दनोशोरै ॥ ६५ ॥

फलिनीति प्रियगुः । फलिनी फलीत्यमर । बातोफलेषु केचित् । नाडीनञ्च
त्राणि चाद्यदशमषोडशाष्टादशप्रयोविंशतिरञ्चविंशत्य ।

ज्योति सारे—

ताम्रपात्र तिलै पूर्णं पूर्णं वागरुसर्पिषा ।
भास्करग्रहणे दद्यान्नाडोदोषोपशान्तये ॥ ६६ ॥
घृतकुम्भोपनिहत शस्र नवनोतपूरित दद्यात् ।
नाड्यादिदोषोपशान्त्यै द्विजाय दोषाकरग्रहणे ॥ ६७ ॥

ज्योतिर्निबन्धे कालनिर्णये—

यस्मिन् राशौ तपनशशिनोः सैहिकेयावमर्द्द -
स्तद्राश्याना भवति नियत ग्रामपुसा विनाय ।
तथाच्छान्तिर्मुनिभिरुदित्वा तत्परो लोकपूर्वा
कुर्यादानादिभिरहि नृणा नाशमायात्यरिष्टम् ॥ ६८ ॥

दानमपि तत्रैव—

सुवर्णनिर्मित नाग सतिलं ताम्रमाजनम् ।
सदक्षिणं सवस्त्रञ्च श्रोत्रियाय निवेदयेत् ॥ ६९ ॥
सौवर्णं रात्रत वापि विग्न्य कृत्वा स्वशक्तित ।
उपरागोद्भवकलेशच्छिन्दे मिप्राय कल्पयेत् ॥ ७० ॥

दानमन्त्रोपि तत्रैव—

तमोपमं महाभोमं सोमसूर्यं विमर्दनं ।
हेमनागप्रदानेन मम शान्तिप्रदो भव ॥ ७१ ॥

स्कन्दपुराणेपि—

गोदानं भूमिदानञ्च स्वर्णदानं विशेषतः ।
ग्रहकलेशविनाशाय देवज्ञाय निवेदयेत् ॥ ७२ ॥

अथ जन्मनक्षत्रजन्मराशयोर्ग्रहणे शान्तिमाह वशिष्ठ —

यस्यैत्र जन्मनक्षत्रे प्रस्येते शशिभास्करौ ।
 तस्य व्याधिं भवदेव शान्तिं वदये समासत ॥ ७३ ॥
 मण्डलं चतुरस्रं तद्गोमयेन पिनेपयेत् ।
 गृहस्येशानदिग्भागे वर्णने समलङ्कृते ॥ ७४ ॥
 स्थापयेच्चतुर कुम्भास्तत्र तान्सागरात्मकान् ।
 सर्ववेदात्मकान् स्मृत्वा सर्वतीर्थात्मकान् शुभान् ॥ ७५ ॥
 पञ्चवक्त्रपङ्क्तवोशोरशतीपधिसमन्वितान् ।
 मूर्त्तिकारत्नहेमेभदन्तगुग्गुलुचन्दनै ॥ ७६ ॥
 पञ्चगव्यामृतभ्राजस्फटिकै सर्पपाम्बरै ।
 शङ्खं कुकुमतीर्थाम्बुरोचनै पद्मकैर्युतान् ॥ ७७ ॥
 चत्वार प्राङ्मुखा विप्रा प्राथयेयु पृथक्पृथक् ।
 चरलिङ्गैर्वारुणै सूक्तै रस्तिवाचनपूर्वकै ॥ ७८ ॥
 तिलहोमो व्याहृतिभिः सहस्रं वाष्टसयुतम् ।
 एव कृत्वा प्रयत्नेन स्नानकर्म समाचरेत् ॥ ७९ ॥
 आमन्त्र्य नवभिर्मन्त्रै कुम्भान्सङ्कल्पपूर्वकम् ।
 एतानेव ततो मन्त्रान्तरर्णपट्टे ततो लिखेत् ॥ ८० ॥
 कर्तुं शिरसि त वध्वा वाग्भिर्गोवेदमन्त्रकै ।
 स्वमन्त्रितै कुम्भजलै स्नाप्य नीराजयेत्ततः ॥ ८१ ॥
 दद्यात्तत्तद्ग्रहज्ञेभ्यः शुभमाल्याम्बरं शुचि ।
 ऋत्विग्भ्यो दक्षिणा दद्याच्छिष्टेभ्यश्च स्वशक्तित ॥ ८२ ॥
 योऽसौ अश्वधरो देव आदित्यानां प्रभु मह ।
 सहस्रनयनश्चन्द्रग्रहपोढा व्यपोहतु ॥ ८३ ॥
 मुखं य सर्वदेवानां सप्ताक्षिरमितद्युति ।
 चन्द्रोपरागसम्भूतमग्निं पीढा व्यपोहतु ॥ ८४ ॥
 य कर्मसाक्षी लोकानां धर्मो महिषवाहन ।
 यमश्चन्द्रोपरागाणां ग्रहपोढा व्यपोहतु ॥ ८५ ॥
 रक्षोगणाधिप साक्षात्प्रलयानलसन्निभ ।
 खड्गव्यग्रोभिकायश्च रक्ष पीढा व्यपोहतु ॥ ८६ ॥
 नागपाशधरो देव सदा मरुतवाहन ।
 वरुणाम्युपति साक्षाद् ग्रहपोढा व्यपोहतु ॥ ८७ ॥
 प्राणरूपो हि लोकानां वायु कृष्णमृगप्रिय ।
 वायुश्चन्द्रोपरागोऽथ पीढामत्र व्यपोहतु ॥ ८८ ॥

योऽसौ निधिपतिर्देवः खड्गशूलगदाधर ।
 चन्द्रोपरागे क्लृप्य पीडाञ्छर्चापि व्यपोहतु ॥ ८६ ॥
 योऽसौ पिन्दुधरो रुद्रः पिनाकी वृषवाहन ।
 चन्द्रोपरागपापानि स नाशयतु शररः ॥ ९० ॥
 त्रैलोक्ये यानि भूतानि स्थावराणि चराणि च ।
 ब्रह्मविष्णुर्कैयुक्तानि तानि पाप दहन्तु मे ॥ ९१ ॥
 आमन्त्रणे लेखनोक्ता एते वै नवमन्त्रका ।
 अर्चयित्वा पितॄन्देवान् गोभूस्वर्णाम्बरादिभिः ॥ ९२ ॥
 अनेन विधिना यस्तु ग्रहस्नान समाचरेत् ।
 न तस्य ग्रहपीडा स्यान्न च बन्धुघनक्षयः ॥ ९३ ॥
 परमां सिद्धिमाप्नोति पुनरावृत्तिदुर्लभा ।
 सूर्यग्रहेष्वेवमेव सूर्यनाम्ना विधीयते ॥ ९४ ॥

इति बृहवशिष्टोक्तग्रहणशान्तिः ।

अत्र ग्रहणं दृष्ट्वा स्नानदानादिकं कर्तव्यमिति । तथा हि बृहवशिष्ट —
 सर्वेषामेव वर्णानां सूतकं राहुदर्शने ।
 सचैल तु भस्मेस्नानं सूतकान्न विवर्जयेत् ॥ ९५ ॥

षट्त्रिंशत्तमे—

सर्वेषामेव वर्णानां सूतकं राहुदर्शने ।
 स्नात्वा कर्माणि कुर्वीत घृतमन्नं विवर्जयेत् ॥ ९६ ॥

तस्मिन्स्नानमावश्यकमेव । तथा च बृहवशिष्ट —

सक्रमे ग्रहणे चैव न स्नायाद्यस्तु मानव ।
 सप्तजन्मसु कुशो स्यात् दुःखमागो च सर्वदा ॥ ९७ ॥

अत्राशौचापि स्नानं कर्तव्यं श्राद्धदानश्च न कर्तव्यम् । तथा च संवत्सरप्र-
 दीपगङ्गावाक्पावकयोः स्मृति —

सूतके मृतके चैव न दोषो राहुदर्शने ।
 स्नानमाश्रन्तु कर्तव्यं दानं श्राद्धविवर्जितम् ॥ ९८ ॥

अविधे—

चन्द्रसूर्यग्रहे चैव मृतानां पिण्डकर्मणु ।
 महातीर्थे तु सम्भ्राप्ते क्षतदोषो न विद्यते ॥ ९९ ॥

लिङ्गपुराणे—

चन्द्रसूर्यमहे स्नायात्सूतषे मृतकेपि च ।

अस्नायो मृत्युमप्नोति स्नायो पाप न विन्दति ॥ १०० ॥

चन्द्रसूर्यापरागे सति भोजनं न कर्त० मुक्तिं दृष्ट्वा तु कर्त०शमिति ।

चन्द्रस्य यदि वा भानोर्यस्मिन्नहनि भागव ।

ग्रहणन्तु भवेत्तत्र तत्पूर्वां भोजनक्रियाम् ॥ १०१ ॥

नाचरेत्समूहे चैत्र तथैवास्तमुपागते ।

यावत्तस्य नोदय स्यान्नाशनीयात्तावदेव तु ॥

मुक्तिं दृष्ट्वा तु भुञ्जीत स्नानं कृत्वा परेऽहनि ॥ १०२ ॥

इति विष्णुघमांतरषचनेन सामान्यतो निषेधात् । तथैवेति समूहेनैवेत्यर्थः ।

चन्द्रसूर्यमहे भुक्त्वा प्राजापत्येन शुद्धयति ।

तस्मिन्नव दिने भुक्त्वा त्रिरात्रान्छुद्धिरिष्यते ॥ १०३ ॥

इति देवलवचनेन सामान्यतः प्रायश्चित्तप्रवणाच्च । तस्मिन्नेव दिने

सद्विषयीयनिषिद्धकालाम्पन्तरे ।

आदित्येहनि सक्रान्तौ ग्रहणे चन्द्रसूर्ययो ।

पारणञ्चोपवासञ्च न कुर्यात्पुत्रवान्गृहो ॥ १०४ ॥

इति निषेधाद् ग्रहस्थस्य पत्रिणो मस्तास्तेपि नोपवास, किन्तु ग्रहणान्तर पूर्वं वा निर्दोषकाले तेन क्विचिद् भक्षयमिति संवत्सरप्रदीपः । ग्रहणभोजनपूर्वनिषेधे विशेषमाह बृहगोतम —

सूर्यग्रहे तु नाशनीयात्पूर्वं याभचतुष्टयम् ।

चन्द्रग्रहे तु यामास्त्रीन् बालवृद्धातुरैर्यना ॥ १०५ ॥

प्रस्तोदये विशेषमाह बृहवाश्रयः ।

प्रस्तोदये विषा पूर्व नाहर्भोजनमाचरेत् ॥ १०६ ॥

बालवृद्धातुरविवये वाचस्पतिमिधधृ० मार्कण्डेयपुराणवचनम् ।

सायाह्ने ग्रहणाञ्छ्वेत्स्थादपरह्ने न भोजनम् ।

अपराह्ने न मध्याह्ने मध्याह्ने चैत्रं सङ्करम् ॥ १०७ ॥

सकरे ग्रहणं चैत्र्यान्नं पूर्वाम्भोजनक्रियाम् ।

अत्र ग्रहणे पुरश्चरणादिकं कर्तव्यम् । तथा च पुरश्चरणचन्द्रिकादिषु—

ग्रहणेऽर्कस्य चन्द्रस्य शुचिं पूर्वंमुपोषित ।

नद्या समुद्रगामिन्या नाभिमात्रोदके स्थित ॥ १०८ ॥

यद्वा पुण्योदके स्नात्वा शुचिः पूर्वमुपोषित ।
 प्रहणाद्विमोक्षान्त जपेन्मंत्रं समाहित ॥ १०९ ॥
 अनन्तर दशाशेन क्रमाद्धोमादिकञ्चरेत् ।
 तदन्ते महती पूजां कुर्याद् ब्राह्मणभोजनम् ॥ ११० ॥
 ततो मन्त्रप्रसिद्धयर्थं गुरु सपूज्य तोषयेत् ।
 एव च मन्त्रसिद्धिः स्याद्देवता च प्रसीदति ॥ १११ ॥
 अथवान्यप्रकारेण पुरश्चरणिके विधिः ।
 चन्द्रसूर्यापरागे च स्नात्वा प्रयतमानसः ॥ ११२ ॥
 स्पर्शादिमोक्षपर्यन्तं जपेन्मन्त्रं समाहितः ।
 जपाद्दशांशतो होम ततो होमाच्च तर्पणम् ॥ ११३ ॥
 एवं कृत्वा तु मन्त्रस्य जायते सिद्धिरुत्तमा ॥ ११४ ॥

गोपालतर्पणे तु होमसमसंख्यतम् । यथा—

इह गोपालमन्त्राणां तर्पणे होमसंख्यया ।
 समं श्येन्तु सर्वेषामित्यागमविदो विदुः ॥ ११५ ॥

पुरश्चरणं दानचन्द्रिकायाम्—

होमाशक्तौ जपं कुर्याद्धोमसख्याचतुर्गुणम् ।
 षड्गुणं वाऽगुणितं यथासत्यं द्विजातयः ॥ ११६ ॥
 तेषां स्त्रीणान्तु विज्ञेयस्तेषामेव समो जपः ।
 सत्रणंमाश्रितः शूद्रस्तज्जपस्तस्य कीर्तितः ॥ ११७ ॥
 मूलमन्त्रं समुच्चार्य तदन्ते देवताभिधाम् ।
 द्वितीयान्तमहम्पञ्चात्तर्पयामि नमोःतकः ॥ ११८ ॥
 तर्पणस्य दशाशेन मार्जनं कथितं किल ।
 तस्यैव देवस्य रूपं ध्यात्वा मौनं प्रपूज्य च ॥ ११९ ॥
 नमोन्त मनुमुच्चार्य तदन्ते देवताभिधाम् ।
 द्वितीयान्तमहम्पञ्चादभिपिन्याध्यनेन तु ॥ १२० ॥
 ठोयैरर्जुलिना शुद्धैरभिषिञ्चेत्स्वर्मुर्धनि ।
 मार्जनस्य दशाशेन ब्राह्मणानपि भोजयेत् ॥ १२१ ॥
 विप्राराधनमात्रेण व्यङ्गं साङ्गं भवेद्यतः ।
 जपोर्चापूर्वको होमन्तर्पणञ्चाभिषेचनम् ॥ १२२ ॥
 मूदेवपूजनं पञ्चप्रकारैश्च पुरस्क्रिया ॥ १२३ ॥

अथ ग्रहणस्य सम्भव तत्स्वरूप फलञ्चाह वाराह —

भत्रिपादान्तरे राहो धेतोर्वा सस्थितो रवि ।
धनुष्पादान्तरे चन्द्रस्तदा सम्भवते महः ॥ १२४ ॥

भत्रिपादान्तरे राहुभोग्यनक्षत्रस्य नक्षत्रयोवा त्रिपादाम्यन् रे ।

यस्मिन्नृक्षे रविस्तस्माच्चतुदशगत शशो ।
पूणिमाप्रतिपत्सन्धौ राहुणा मस्यते शशो ॥ १२५ ॥

एतदपि पूर्ववचनानुसारेण चतुष्पादाम्यन्तरे श्यम् तस्मात्तमारम्य तत्तरतो वेत्यर्थ ।

कृष्णपक्षतृतीयाया मासर्क्षे यदि जायते ।
ततस्त्रयोदशे सूर्ये राहुणा मस्यते रात्रि ॥ १२६ ॥

मासर्क्षे. कार्तिकादौ कृत्तिकादिः । एतदपि भत्रिपादान्तरे सति शेषम् । राहो पादभोग्भ मासद्वयेन ।

रविभौमनवाशे तु निरभ्र मासमादिशेत् ।
बुधशौरिनवाशे तु मलिन क्षुद्रवपणम् ॥ १२७ ॥
गुरोरशरमासाद्य दृश्यते सधलाहक ।
शशिशुक्रनवाशे तु प्रावृट्काले महज्जलम् ॥ १२८ ॥

अन्यत्रान्यक्तभूमौ तौ दृश्यते छादिताम्बरौ । तौ चन्द्रार्कौ ।

श्वेते क्षेम सुभिक्ष ब्राह्मणपीडाश्च निर्दिशेद्राही ।
अग्निभयमनलवर्णे पीडाञ्च हुताशतृत्तीनाम् ॥ १२९ ॥
हरिते रागोनुताप सस्यानामीतितो भोति ।
कपिले शोचनगमत्वान्मलेच्छभ्रसोऽथ दुर्भिक्षम् ॥ १३० ॥
अरुणकिरणरूपे घृष्टयो विद्गपोडा च ।
धूमाभे क्षेम सुभिक्षमादिशेन्मन्दवृत्तिञ्च ॥ १३१ ॥
कापोतारुणकपिले श्यामाभे क्षुद्रय विनिर्दिक्षेत् ।
वापोत शूद्राणा व्याधिकर कृष्णवणश्च ॥ १३२ ॥
विमलकपिलपीताभो वैश्यध्वसी भवत्सुभिक्षाय ।
साचिर्ध्वग्निभय गौरिकरूपे च युद्धानि ॥ १३३ ॥

अविषा तेजसा वर्तमान साचि दस्मिन्साचिपि राहौ ।

दूर्वासाण्डश्यामे हरिद्रे चापि निर्दिशेन्मरकम् ।
अशनिभयसम्प्रदायी पाटलिकुसुमोपमो राहु ॥ १३४ ॥

अथ रत्नादीनां ग्रहाणां प्रीत्यर्थं धारस्तानि ।

यदुक्तं ऋषयेन—

सूर्यादीनां सुतुष्टैश्च च माणिक्यं मौक्तिकन्ततः ।

सविद्रुमं मरकतं पुष्परागञ्च वज्रकम् ।

नीलगोमेदवैदूर्यं धार्यं शशवद् दृढ क्रमात् ॥ १३५ ॥

अथ योगविदुष्टत्वनाशनार्थं दानम् ।

दीपिकायाम्—

योगस्य हेमकरणस्य च धान्यमिन्द्रोः

शङ्खञ्च तण्डुलमणी तिथिवारयोश्च ।

ताराबलाय लवणान्यथ गाञ्च राशे-

र्दद्याद् द्विलाय कनकं शुचिं नाडिकायाः ॥ १३६ ॥

इति कृतिवत्से गोचरप्रकरणम्

अथ संक्रान्तिप्रकरणम्

भीषति —

हरिपद स्थिरभे रविसप्तमाद् द्वितनुभे पडशोति सुखम्भरेत् ।
उदगवागयने मृगकर्किणो क्रियतुलाधरयोविंपुत्रं स्मृतम् ॥ १ ॥

रत्नावल्लथाम्—

सक्रान्तेः पुण्यकालस्तु पाडशोभयतः कलाः ।
मानार्धं भास्करे पुण्यमपूर्णं शर्वरीदले ॥ २ ॥
सम्पूर्णं भूभयोद्वेयमतिरेके परेऽहनि ।
निरशका यदा भानुः पूर्वापरदिनद्वये ॥ ३ ॥
पूजयेद्भासर पूर्वमपरं पुण्यवर्जितम् ।
निशार्धं खलिते भानी निरशे च दिनद्वये ॥ ४ ॥
पूर्वेहनि च कर्तव्यं स्नानदानजपादिकम् ।
पडशोतिमुदेऽतीते वृत्ते च विपुवद्वये ॥ ५ ॥
भविष्यत्ययने पुण्यमतीते चोत्तरायणे ।
आदौ पुण्यं विजानीयाद्यदि भिन्ना तिथिर्भवेत् ॥ ६ ॥
अयनेषु विकल्पो यस्तन्मे निगदित शृणु ।
यावद्विंशकलाभुक्तास्तत्पुण्याऋचोत्तरायणे ॥ ७ ॥

अथेयं व्यवस्था

सर्वांगु रात्रिसक्रान्तिषु मानार्धं दिनमानार्धं पुण्यम् । तथापि प्रथमार्धरात्रि-
पूर्वदिने प्रहरद्वयोपरि प्रहरद्वय यावत् पुण्यम् । अर्धरात्रोपरि संक्रान्तव-
प्रिमदिने पुण्यकालः प्रहरद्वय यावत् । दिवातनसक्रान्तिषु षड्योतिमुखम्
इति वाक्येन व्यवस्था । दिवातनविष्णुपक्षां षोडशपूर्वं षोडशोत्तरदण्डाः
पुण्यकालः । सम्पूर्णोऽर्धरात्रे पूर्वापरदिनद्वयेपि पुण्यकालः । तथापि यद्येका
तिथिस्तदा पूर्वदिन एव प्रहरद्वयोपरि । अन्यथा त्वप्रिमदिने प्रहरद्वय
यावत् । एकतिथित्वेप्यर्धरात्रे व्यतीते यदि सक्रान्तिर्भवति तदा त्वप्रिमपूर्वा-
र्धं पुण्यमित्यर्थः । दिनद्वयेपि निरशे पूर्वदिनमेव पुण्यकालः । निरशकरहिते द्वे
प्रथमांश एव । मन्दादिसक्रान्तिषु च त्रिचतुरादयो दण्डा मुख्या पुण्यकालाः ।
उत्तरायणे सक्रान्तौ सक्रान्तिकालानन्तरं विंशतिदण्डपर्यन्तं पुण्यकालः ।

पुन सिद्धान्तेषु—

यद्यर्धरात्र एव स्यात्सम्पूर्णे सक्रमो रवे ।

तदा दिनद्वय पुण्य स्नानदानादिकर्मसु ॥ १४ ॥

मुक्त्वा मकरकटाविति । यदि सूर्योदयात्पूर्वं कर्कटसंक्रमण स्यात्तदा पूर्वदिने
मेव पुण्य नोत्तरदिने । तथा यदि सूर्यास्तादनन्तरं मकरसंक्रान्ति स्यात्तदोत्तरदिने
एव पुण्यकालो न पूर्वदिने ।

उक्त वृद्धगणैः—

यदास्तमनवेलाया मकर यति भास्कर ।

प्रदोषे चार्धरात्रे वा स्नान दान परेहनि ॥ १५ ॥

अर्धरात्रे तदूर्ध्वं वा सक्रान्तौ दक्षिणायने ।

पूर्वमेव दिन प्राह्य यावन्नोदयते रवि ॥ १६ ॥

भविष्येषु—

कार्मुकन्तु परित्यज्य ह्यप सक्रमते रवि ।

प्रदोषे वाधरात्रे वा स्नान कुर्यात्परेऽनि ॥ १७ ॥

मिथुनात्कर्कसंक्रान्तिर्यदि स्यादशुमाङ्गिन ।

प्रभाते वा निशीथे वा कुर्यादहनि पूवत ॥ १८ ॥

प्रदोषलक्षण स्कन्दपुराणे—

त्रिसुहृते प्रदोष स्याद्रवावस्त गते सति ॥ १९ ॥

अत्रोदयसन्ध्यायां कर्कसंक्रान्तिश्चेत्तदा परदिने पुण्यम् । अस्तसन्ध्यायां
मकरसंक्रान्तिश्चेत्तदा पूर्वदिने पुण्यम् ।

यथोक्त नारदेन—

सूर्योदये च सध्याया यदि याम्यायन भवेत् ।

तदोदयादह पुण्य पूर्वाह पूर्वतो यदि ॥ २० ॥

सूर्यास्तमनसध्याया यदि सौम्यायन भवेत् ।

तदह पुण्यकाल स्यात्परतश्च परेहनि ॥ २१ ॥

अत्र यद्युदयसंभ्यात प्राक् कर्कसंक्रान्तिस्तदा प्राग्दिने एव पुण्यकालो नो
त्तरदिने । तथा यद्यस्तसंभ्यामतिक्रम्य मकरसंक्रान्तिस्तदोत्तरदिने एव पुण्यकालो
न पूर्वदिने इति निष्कृतार्थः । एव निर्णीते पुण्यकाले स्नानदानाद्यवस्य विधेयम् ।

तत्र स्नानदानाद्यकुर्वतश्च प्रत्यवायमाह वशिष्ठः—

इति सच्चिन्त्य विनिर्णयमादेष्टव्य सदैव दैवज्ञैः ।

विपुवत्ययने प्रहणे सक्रान्तौ पुण्यदिवसे वा ॥ २२ ॥

पितृवृत्तिं न करोति हि दग्धाशाया घ्नति तस्य पिता ।
 आगतगतसमयेपि च करोति यद्दानजपद्दोमाद्यम् ।
 ऊपरे वापितृवीच यद्वत्तन्निष्फल भवति ॥ २३ ॥
 सक्रान्तिपुण्यकाण्डेषु स्नानदानादि पञ्चमाह भरद्वाज --
 षडशीत्यान्तु यद्दानं यद्दानं त्रिपुत्रद्वये ।
 दृश्यते सागरस्यान्तं तस्यान्तं नैत्र दृश्यते ॥ २४ ॥

वृद्धवशिष्टोपि —

अयने कोटिपुण्यञ्च सहस्रं विपुत्रे फट्टम् ॥ २५ ॥

शातातप —

सक्रान्तौ यानि दत्तानि हृद्यकव्यानि दानृभि ।
 तानि वित्य ददात्यक्तं पुनर्जन्मनि जन्मनि ॥ २६ ॥
 मृते जन्मनि सक्रान्तौ ग्रहणे चन्द्रमूर्ययो ।
 अस्पृश्यपक्षने चैव न स्नायाद्दुष्णचारिणा ॥ २७ ॥
 सक्रान्त्या पञ्चदश्या च द्वादश्या श्राद्धवासरे ।
 षष्ठ्यं न पीडयेत्तत्र न च क्षारेण योजयेत् ॥ २८ ॥
 सक्रान्त्याञ्च त्रयोदश्या पश्चान्ते नवमोदिने ।
 सप्तम्या रविवारे च स्नानमामलकैस्त्यजेत् ॥ २९ ॥

शातातप —

रविवारेर्कसक्रान्त्या षष्ठ्या चै सप्तमोदिने ।
 आरोग्यकामस्तु नरो निम्बपत्रं न भक्षयेत् ॥ ३० ॥

वृत्त्वचिन्तामणौ —

भसूरनिम्बपत्राभ्यां योत्ति मेपगते रवौ ।
 अपि रोषान्वितस्तस्य तश्चकृ किं करिष्यति ॥ ३१ ॥

स्मृति —

मेपादौ सक्तश्चो देया वारिपूर्णा च गर्गरी ॥ ३२ ॥

वारिदाने मन्त्र —

एष घर्मपटो दत्तो ब्रह्मविष्णुशिवात्मकः ।
 आस्यं प्रदानात्मकत्वा मम सन्तु मनोरथा ॥ ३३ ॥
 वैशाखे यो षट् पूर्णं सभोज्यं वै द्विजन्मने ।
 ददात्यमुक्त्वा राजेन्द्रं स याति परमाहुतिम् ॥ ३४ ॥

पूर्वर्णलेनेति शेष ।

यो ददाति हि मेपादी सक्तूनम्बुघटान्वितान् ।
पितनुद्दिश्य विप्रेभ्यः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ३५ ॥
विप्रेभ्यः पादुके छत्रं पितृभ्यो विष्णवे शुभम् ।
सकान्त्यां पक्षयोरन्ते द्वादश्यां श्राद्धवासरे ।
साय सन्ध्यान्न कुर्वीत कृते च पितृहा भवेत् ॥ ३६ ॥

अथ सक्रान्तेर्दिनरात्रिविभागत्वेन पठान्याह, नारदः—

पूर्वाह्णे नृपतिं हन्ति त्रिप्रान्मध्यदिने विशः ।
अपराह्णे गते शूद्रान्प्रदोषे च पिशाचमान् ॥ ३७ ॥
निशि रात्रिचरान्नाट्यकारानपररात्रके ।
गोपानुपसि सन्ध्यायां लिङ्गिन रविसंक्रमे ॥ ३८ ॥

सक्रान्तेः क्रूसौम्यवारपरत्वेन पलविशेषमाह वशिष्ठ —

रविरविजभौमवारे संक्रान्तौ दिनकरस्य हि तन्मासे ।
पित्तकफानिलजामयपीडानरपतिकलहस्तु घृष्टिश्च ॥ ३९ ॥
बुधगुरुसितचन्द्राहे सति सक्रान्तावनामय नृणाम् ।
क्षितिपतिनिकरक्षेमं सस्यविघृद्धिर्विघर्मिणा पीडा ॥ ४० ॥

अत्र मेषसक्रान्तौ विशेषमाह कश्यपः—

यदा मेषगतः सूर्यो भरण्यादिचतुष्टये ।
सस्यघृद्धिर्भवेत् तत्र घृद्धिरार्द्राचतुष्टये ॥ ४१ ॥
मघादिदशके हानिः क्षेमं चानुभवेपु च ॥ ४२ ॥
यस्मिन् दिने मेषसक्रान्तिस्तद्दिने चन्द्रघशात्फलमूषामिति फलितायः ।

अथ जन्मनक्षत्रे सक्रान्तिकल दीपिकायाम्—

यस्य जन्मर्क्षमासाद्ये रविसकमणं भवेत् ।
तन्मासाभ्यन्तरे तस्य रोगः क्लेशो घनक्षयः ॥ ४३ ॥

तत्र शान्तिकर्माणि तत्रैव—

तगरसरोरुहपत्रै रज्जनीसिद्धार्थलोध्रसयुक्तैः ।
स्नानं जन्मन्यर्क्षे रविसक्रान्तौ नृणां शुभदम् ॥ ४४ ॥

अथ संक्रान्तिगणनमाह वराहः—

शाको नभो नन्दभवैर्विहोनश्रीलाम्बराकाशशकाङ्कनिन्तः ।
युक्तस्ततः शून्यमृगाङ्कनन्दैः खण्डेन योग्यः खलनागहार्यः ॥ ४५ ॥

लघ्वस्वरैर्वार इहार्कगत्या शेषा तथा पट्टिहुताखलेभैः ।
तथा रवेर्मुक्तिविहीनलब्धा दण्डा करैवै पलसंयुता च ॥ ४६ ॥
प्रथममिह हि शून्य वाणरामाग्निपक्षा-

शरनगगगनार्थाः शैलनागाग्निदस्ताः ।

कृतमुतिशशिवाणा व्योमनागाङ्गचन्द्रा

रसगुणनवरामाः पक्षवाणाद्विवाणाः ॥ ४७ ॥

गगनहुतखचन्द्राः पञ्चगोत्र्योमपक्षा

वसुहुतयमरामा व्योमचन्द्रार्धवेदाः । (?)

इति वदति वराहः शुद्धसंक्रान्तिखण्डान् ॥ ४८ ॥

अथ विपुवसंक्रान्तिचक्रं व्योतिपसारे—

शीर्षे सप्त मुखे त्रीणि हृदये पञ्च निर्दिशेत् ।

त्रितयं हस्तपादेषु महाविपुवमक्रमात् ॥ ४९ ॥

फलम्—

मस्तके भूपतेः सौख्यं वदने पटुता शुभः ।

हृदये च घनाप्यश्लोथं प्राप्तिर्दक्षिणे करे ॥ ५० ॥

वामपाणौ महद्दुःखं सुखं पादे च दक्षिणे ।

भ्रमणं वामपादे च कथितं विपुवत्फलम् ॥ ५१ ॥

अथ जत्रविपुवचक्रम्—

पण्मूर्ध्नि वदने पञ्च चत्वारि हृदये तथा ।

त्रितयं हस्तपादेषु पयोविपुवमक्रमात् ॥ ५२ ॥

फलम्—

मार्गं मूर्ध्नि मुखे वैरं हृदये सुखसम्भवः ।

भोगी दक्षिणहस्तादौ त्रासश्च वामयोर्नृभे ॥ ५३ ॥

वामयोर्वामपादयोस्त्रिषयैः ।

अथोत्तरायणं चक्रम्—

शीर्षे पञ्च मुखे त्रीणि हस्तयोश्च द्वयं त्रयम् ।

उत्तरायणभाज्ञेयं सुनक्षत्रस्थिते फलम् ॥ ५४ ॥

फलम्—

शीर्षेऽर्धलाभो वदने सुखानि

दक्षाङ्गिपाण्यो हृदये च सौख्यम् ।

नाभौ सुख वामकरे च नाशो
गुह्ये भय वामपदे प्रयास ॥ ५५ ॥
अथ दक्षिणायनचक्रम्—

शोषे त्रीणि मुखे त्रीणि हृदये पञ्च हस्तयो ।
अष्टौ पादद्वयेऽप्यष्टौ दक्षिणायनभाक्क्रमात् ॥ ५६ ॥
फलम्—

शोषे मान मुखे विशाद् हृदये त्रित्तसचय ।
प्रयास स्यात्करे वामे भिक्षाशोभे च दक्षिणे ॥ ५७ ॥
नि फल वामपादे च किञ्चिच्छामश्च दक्षिणे ॥ ५८ ॥
अथ विष्णुपदीचक्रम्—

शुद्धे सक्रमण यत्र विष्णुपद्या मुखे च तत् ।
चत्वारि दक्षिणे बाहौ त्रीणि त्रीणि पदद्वये ॥ ५९ ॥
चत्वारि वामबाहौ च हृदये पञ्च निर्दिशेत् ।
अक्षणोर्द्वय द्वय योग्य मूर्ध्नि द्वे चैकम गुदे ॥ ६० ॥
फलम्—

रोगो भोगस्तथा यथा बन्धन लाभ एव च ।
ऐश्वर्यं राजपूजा च अपमृत्युरिति क्रमात् ॥ ६१ ॥
अथ पदशीतिफलम्—

मुखे चैक करे वेदा पादयुग्मे द्वय द्वयम् ।
कोडे षाणास्तथा वेदा करे सव्येतरैपि च ॥ ६२ ॥
द्वय द्वय तथा नेत्रे मस्तके त्रितय दिशेत् ।
एकश्चैव तथा गुह्ये पदशीतिस्त्रभे फलम् ॥ ६३ ॥
मुखे दुःख करे लाभ पादयोर्ध्रमण हृदि ।
कान्ता स्यादक्षिणकरे परे हस्ते च बन्धनम् ॥ ६४ ॥
सम्मान नेत्रयोश्चैव अपमानन्तु मस्तके ।
गुह्ये चैव भवेन्मृत्यु पदशीतिफलश्रुति ॥ ६५ ॥

अथ सक्रांतिसु कृष्टौ आशुषा फलप्रकृत षष्ठिष्ठेन—

अजकन्यामपकर्किणि सक्रान्तौ यदि भवेद्वर्षा ।
आमयवामरभूभृद्युद्धमनर्षत्वाद्यष्टिश्च ॥ ६६ ॥

वृषवृश्चिकतुलमकरे वृष्टि स्यात्सक्रमे समये ।
विस्फोटामयतस्करपीडा वृष्टि कृशानुभयम् ॥ ६७ ॥

अथ सक्रान्तिनामान्माह श्रीपति —

उप्रक्षिप्रचरैर्मित्रध्रुवमिश्राख्यदारुणै ।
शुद्धै सक्रान्तिरकस्य घोराद्या क्रमशो भवेत् ॥ ६८ ॥

फलमाह, नारद —

शूद्रतस्करवैश्यश्च देवभूपवरा क्रमात् ।
अनुक्तानाञ्च सर्वेषां घोराद्या सुखदा स्मृता ॥ ६९ ॥
इमादेशाः ब्रह्मणा । अनुक्तानां चाण्डालादीनाम् ।

स्वनश्रवात्सक्रान्तिफलमाह, वशिष्ठ —

सक्रान्तौ महणश्चैवा जन्मन्युभयपार्श्वयोः ।
नेष्ट त्रय पट् शुभद् पर्याधाच्च पुन पुन ॥
हानिर्बृद्धि स्थानहानिस्तथा प्राप्तिरिति क्रमात् ॥ ७० ॥

अ-पञ्च —

सक्रान्तघरनक्षत्राद् गणयेज्जन्मभावाधि ।
त्रिक पट्क त्रिक पट्क त्रिक पट्क पुन पुन ॥ ७१ ॥
पन्था भोगो व्यथा बन्ध हानिश्च विपुल धनम् ॥ ७२ ॥

तत्राशुमफलदायां सक्रान्तौ दानमाह नारद —

तिलोपरि लिखेच्चक्र त्रिशूल च त्रिकोणकम् ।
तत्र द्वेम विनिक्षिप्य दद्यादोपापनुत्तये ॥ ७३ ॥

अथ मलमासप्रयमासयोर्लक्षणमाह वशिष्ठ-—

यस्मिन् दर्शस्यान्ताद्दर्शानोवापर दर्शम् ।
चन्द्रद्वय भवति भानो सक्रान्ति सोधिमास स्यात् ॥ ७४ ॥
आयन्तदर्शयोर्मध्ये भानोरेव तयोयंदा ।
सक्रान्तिद्वितयश्चेत्स्यान्न्यूनमास स च्यते ॥ ७५ ॥

कथय-—

यस्मिन्मासे कसक्रान्तिर्दर्शान्तात्प्राक् पुर सरम् ।
दर्शसुल्लङ्घ्य भवति स सप्तसोधिमासक ॥ ७६ ॥
आरभ्य शुक्लप्रतिपत्प्रवेशात्सक्रमद्वयम् ।
आगामीन्दुक्षपत्यान्तात्प्राक् न्यूनाख्यस्त्वहर्पति ॥ ७७ ॥

खुटार्कसकमाद्विद्यान्यूनमासाधिमासकौ ।

मासौ न्यूनाधिकौ तौ तु सर्वकर्मवहिष्कृतौ ॥ ७८ ॥

तथाच —

अमावास्याद्वय यत्र रविसक्रान्तिवर्जितम् ।

मलिग्लुच स विज्ञेयो गर्हित सर्वकर्मसु ॥ ७९ ॥

अथ ध्यमासे मृतस्य मामद्वयमिधितःवादेकोद्दिष्टं कदाकर्तव्यमित्युक्त स्मृतौ —

तिथ्यर्धे प्रथमे पूर्वे अपरस्मिन्परस्तथा ।

मासाविति बुधैश्चिन्त्यौ क्षयमासस्य मध्यगौ ॥ ८० ॥ इति ।

अथ मलमासे किमकर्तव्यं किं कर्तव्यमित्याह स्मृति —

मलिग्लुचस्तु मासो वै मलिन पापसम्भव ।

गर्हित पितृदेवेभ्य सर्वकर्मसु स त्यजेत् ॥ ८१ ॥

वृहस्पतिः—

नित्यनैमित्तिके कुर्यात्पूर्वतः सन्मलिग्लुचे ।

तीर्थस्नान गजच्छाया प्रेतश्राद्ध तथैव च ॥ ८२ ॥

नित्यमहरहः क्रियमाणमन्यदशावश्यं पूजादिकम् । नैमित्तिकं पुत्रजन्मचन्द्रो
परागादिभाण्डम् । तीर्थस्नानं प्रथमेत्तरतीर्थस्नानम् । प्रथमस्नाने दोष एव । मलि
ग्लुचं त्वनाशुस तीर्थस्नानमपि त्यजेत् । इत्युक्तत्वात् । अनावृत्तं प्रथममित्यर्थः ।

प्रत्यहं द्वादशे मासि कार्या पिण्डक्रिया बुधैः ।

क्वचिन्नयोदशेपि श्यादाद्य मुक्त्वा तु चत्सरम् ॥ ८३ ॥

इति स्मृतिः । अस्यार्थः — प्रतिवर्षं सावत्सरिकं श्राद्धं द्वादशे मासि श्यादे
कर्तव्यम् । यदि तु द्वादशमासाम्यन्तरे मलिग्लुचो भवति तदा मलिग्लुच एव
द्वादशे मासि श्राद्धं कर्तव्यम् । तथा च स्मृतिः—

। असकान्तेपि कर्तव्यमाशुिकं प्रथमं द्विजैः ॥ ८४ ॥

इत्यसकान्ते = सकान्तिरूपे मलमासेऽपीत्यर्थः । यदि तु द्वादशमासादन्त्या
मास एकादशमासाम्यन्तरेऽधिमासो भवति तदा पञ्चदशमासिकानि भवन्ति ।
त्रयोदशे मासि सपिण्डनम् । यदि सवत्सराम्यन्तरेऽधिमासो भवति तदा मासिकार्थं
दिनमेकं वर्धयेदिति । एवञ्च मलिग्लुचे शुक्लप्रतिपदाद्यमावस्यान्ते यस्यां कस्याञ्चि
त्तियो यो म्रियते तस्यापि पञ्चदशमासिकानि भवन्ति । तथा—

गर्भे श्राद्धंपि कृत्ये च मृतानाम्पिण्डकर्मसु ।

। सपिण्डीकरणे चैव नाधिमासं त्रिदुर्बुधा ॥ ८५ ॥

सपिण्डीकरणादूर्ध्वं यत्किञ्चिच्छ्रद्धाद्विकं भवेत् ।

इष्टं वाप्यथ वा पूर्त्तं तन्न कार्यं मलिच्छुचे ॥ ८६ ॥

अत्रापि प्रथमान्दिक्प्रतिरेकनिषेधः ।

तथाच—

जातकर्मणि यच्छ्राद्धं नवश्राद्धन्तथैव च ।

प्रतिसंवत्सरभाद्रं मलमासेऽपि तत्स्मृतम् ॥ ८७ ॥

प्रतिसंवत्सरश्राद्धमशौचात्पतितश्च यत् ॥ ८८ ॥

नवश्राद्धं प्रेतभाद्रं अशौचादित्युपलक्षणम् । तेनाशौचादिना सावत्सरिकभाद्रं यन्नयतकाले कृतं नास्ति तदशौचाद्यवगमे मलिच्छुचेऽप्यागते कुर्यादित्यर्थः । इत्यादिकं स्मृत्यादौ द्रष्टव्यमस्मात्प्रसंगेऽपि लिखितम् ।

इति कृतिवत्त्वे संक्रान्तिप्रकरणम् ।

अथ वारुण्यादियोगप्रकरणम्

दैवशान्धवे—

वारुणेन समायुक्ता मघौ कृष्णा त्रयोदशो ।
गङ्गायां यदि लभ्येत शतसूर्यमहैः समा ॥ १ ॥
शनिवारसमायुक्ता सा महावारुणो स्मृता ।
गङ्गायां यदि लभ्येत कोटिसूर्यमहैः समा ॥ २ ॥

अथ महामहावारुणी—

शुभयोगसमायुक्ता शनी शतभिषा यदि ।
महामहेति विख्याता त्रिकोटिकुम्भद्वरेत् ॥ ३ ॥

अथ गोविन्दद्वादशीयोगमाह कृत्यसारे—

फाल्गुनस्यासिते पक्षे कुम्भस्थे दिवसाधिपः ।
जीवे धनुषि संस्थे च शोभने रविवासरे ॥ ४ ॥
पुष्यक्षेण च संयुक्ता गोविन्दद्वादशी मता ।
गोविन्दद्वादशी प्राप्य गच्छेच्छ्रीपुरुषोत्तमम् ।
निष्णुलोकमवाप्नोति मोक्षान् गंगाम्बुमज्जनात् ॥ ५ ॥

पुरुषोत्तमं जगन्नाथक्षेत्रम् । तत्र मन्त्रपाठः—

महापातकसंघाते यानि पापानि सन्ति मे ।
गोविन्दद्वादशी नाम सर्वपापहरा तिथिः ॥ ६ ॥
फाल्गुने शुक्लपक्षस्य पुष्यक्षे द्वे द्वादशी यदि ।
गोविन्दद्वादशी नाम सर्वपापहरा तिथिः ॥ ७ ॥

अथ महाज्येष्ठी—

ऐन्द्रे गुरुः शशी चैव भ्राज्यापत्ये रविस्तथा ।
पूर्णिमा ज्येष्ठमासस्य महाज्येष्ठो प्रकीर्तिता ॥ ८ ॥

अथ विजयायोगः—

श्रवणेन समायुक्ता मासि भाद्रपदे सिता ।
द्वादशी सा महापुण्या स्नाता च विजया मता ॥ ९ ॥

अथाद्धौदयमहोदययोगी—

अवणार्कव्यतीपातोऽमा वै पौषमाघयोः ।
अर्घोदयः स विज्ञेयः किञ्चिन्न्यूनं महोदयः ॥ १० ॥

अथ दशहरामोगः

व्यैष्टुक्ता च दशमो भवेद्वै भौमवासरे ।
हस्तश्लेष्णेन संयुक्ता तस्माद्दशहरा स्मृता ॥ ११ ॥

अथ व्यतीपातयोगः—

अवणाश्विघनिप्रार्द्रानागदैवतसप्तके ।
यद्यमा रविवारेण व्यतीपातः स उच्यते ॥ १२ ॥

अथ रोहिणीयोगः—

प्रतिपद्रोहिणोयुक्ता मार्गे मासि सिते भवेत् ।
गङ्गायां यदि लभ्येत सूर्यमहशतैः समाः ॥ १३ ॥

अथान्द्रुतानि व्योतिस्सारे—

मङ्गल्येष्ठानुराघाभिजिदथ अवणःपादसंज्ञोत्तरे भे
पृथ्वोचालादितत्राद्भुतमनु यदा मण्डलं स्यान्महेन्द्रम् ।
क्षीणो शस्येन पूर्णो मुदितजनपदाः पुष्पिता जीववृक्षा
लोको रोगैर्विमुक्तो भवति नरपतिर्धर्मवित्तो दयालुः ॥ १४ ॥

स्वात्यादित्यमृगार्कहस्तसहिता चित्रोत्तराफल्गुनी
भेत्स्वेतेषु च तद्भवेद्यदि तदा वायोर्भवेन्मण्डलम् ।
एतस्यैव च दोषभावबहुलं शोकस्तुषापीडिता

भग्ना वृक्षगणाश्च वातविभवैश्चूर्णा तथा पांशुभिः ॥ १५ ॥

पूर्वामाद्रपदा भगश्च भरणी पुष्यो विशाखा मघा
बद्धिश्चात्र च तद्भवेद्यदि तदा बह्वेः पुनर्मण्डलम् ।
निर्मेघं गगनम्भवेद्दिनकरं चण्डातपस्तापको
लोको रोगसमाहितो दहति च क्षीणो सदा पावकः ॥ १६ ॥

भूकूपे विशेषः—

मीने कुलोरे मकरे च कूर्मः कुम्भे तुलायां मियुने फणीशः ।
सिंहे धनुः कन्यकयोर्घरिशो मेपे इपाल्पो दिगिभाश्चलन्ति ॥ १७ ॥
कच्छपे चातिमृत्युर्दुर्मिक्षमथ पन्नगे ।
सुभिर्क्षं सर्वराग्येषु पृथिव्याश्चलिते गजे ॥ १८ ॥

यत्रैव जाता रघवोरगेहिनी शोळाधिनाथोस्ति यतः स्वपन्य ।
 यत्राधिराजो द्विज एव श्री श्री श्री रुद्रसिंह सुरराजतुल्य ॥ १६ ॥
 एतादृशे वै तिरभुक्तसङ्गके मुनिर्ममेह कृतितत्त्वसमहम् ।
 प्रन्थाननेकाप्रविलोक्य यत्नतो विघ्नेश्वरो मैथिलभूसुरो मुदा ॥२०॥
 पञ्चाङ्कशैलैः मिते शके मधौ यलक्षपक्षे गिरिजेश्वरे तिथौ ।
 दिनेशसूतो सुदिने सुमोहना मामे स्वगेहे परिवर्त्तमान ॥

इति दैवशशिरोमणिमैथिलपण्डितश्रीविघ्नेश्वरोपनामकश्रीद्विपानीशर्मविरचित

कृतितत्त्वसमह समाप्तः

